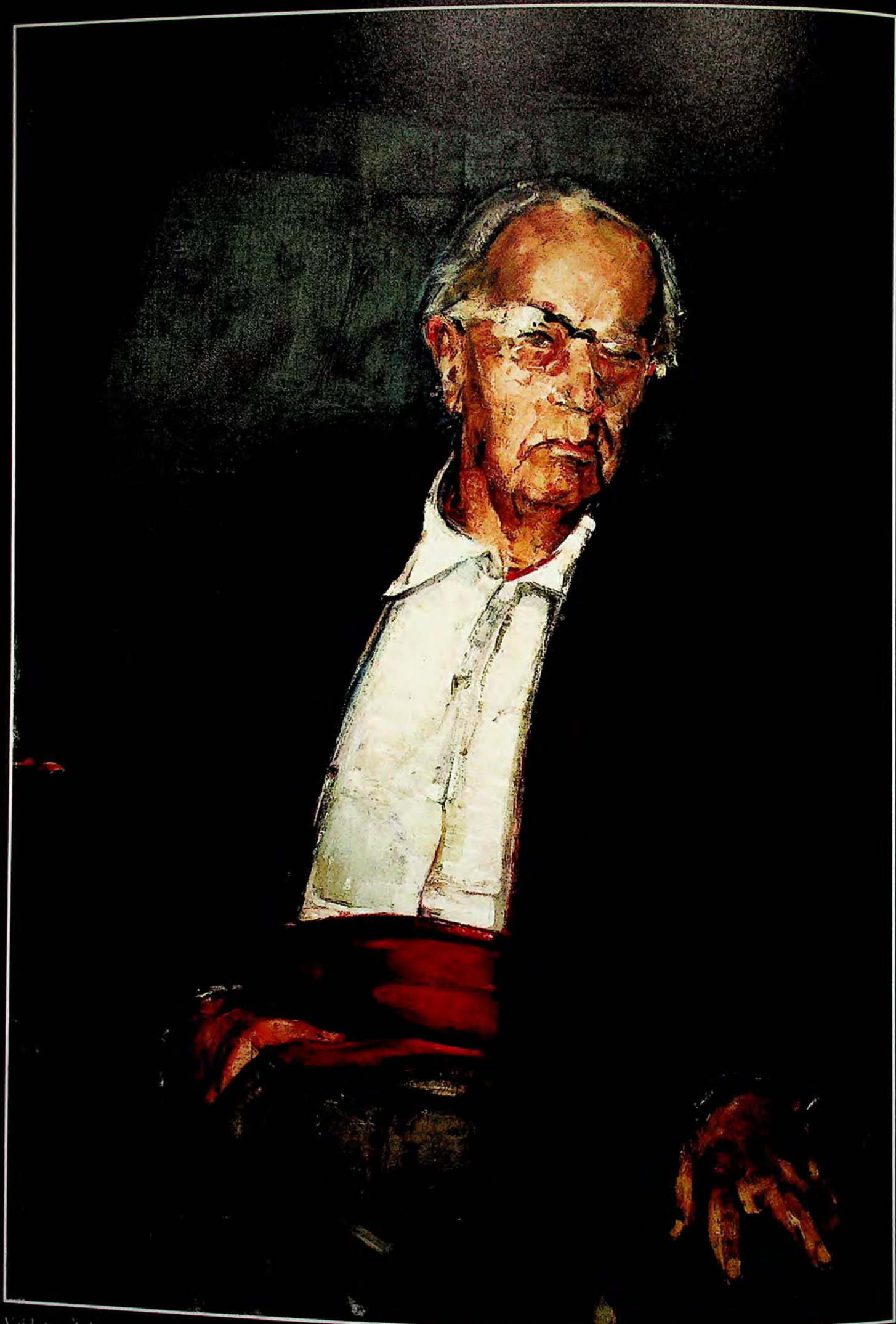

Nr. 2 (41) 2018 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

Vaidotas Žukas. Juozo Keliučio portretas, 1981 m., tapyba

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui
„Romuvos keliais“ 1–85 psl.*)

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ

REDAKCIINĖ KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52656

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Rokiškio Juozo-Tumo Vaižganto
gimnazija. Paminklas Juozui Tumui-
Vaižgantui (skulptorius Bernardas Bučas).
Nuotr. Albino Kuliešio.

Ketvirtajame žurnalo puslapyje –
Vitražai (autorius Bronius Bružas)
Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto
gimnazijoje. Nuotr. Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys.
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 5,00 EUR
12 mėn. – 10,00 EUR

Turinys

- 3.... RITA VISKAITIENĖ. Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos kaitos kelias
- 12.... IEVA ČERNIAUSKAITĖ. Rokiškėnai Steigiamajame Seime (1920–1922 m.)
- 21.... ARVYDAS JUOZAITIS. Tėvo Stanislovo žvakė ir šviesa
- 22.... VAIDOTAS ŽUKAS. Juozo Keliuočio artumoje
- 24.... Venantas Mačiekus labiausiai brangina žodžio laikymąsi, sąžiningumą, toleranciją
- 28.... VENANTAS MAČIEKUS. Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos indėlis į Rokiškio miesto kultūrinį gyvenimą
- 35.... REDA KISELYTĖ. Senojo elementoriaus istorija
- 37.... GIEDRIUS KUJELIS. Rokiškio žydų bendruomenė. Nuo pirmųjų paminėjimų iki holokausto
- 50.... NERINGA DANIENĖ. Nutildytos mūzos
- 65.... INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ. Istorijos ir diplomatijos sankryžose
- 70.... MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ. Rokiškio langinių fenomenas
- 73.... EMILIJA KLEMKAITĖ. Autobiografija
- 74.... MARIJONA MIELIAUSKIENĖ. Rokiškio muziejaus lankytojo paveikslas 1933–1942 metais
- 80.... ARVYDAS GENYS. Nauji Josifo Brodskio eilėraščių vertimai
- 84.... IRENA VARNIENĖ. Kuo mums svarbus Ričardas Gavelis?
- 88.... VILĖ SARULIENĖ. „Žmogus, pralenkęs laiką“
- 99.... MARIJONA MIELIAUSKIENĖ. Dailininko Antano Kairio gyvenimas ir kūryba
- 103.... RŪTA STANEVIČIENĖ. Kunigiškių Kajetono aštuonetukas...
- 108.... RITA VISKAITIENĖ. „Visos knygelės – Dievulio dovana man...“
- 116.... VALDA BUGAILIŠKIENĖ. Bradesiai – Sėlių krašto palikimas
- 120.... GIEDRĖ SPUNDZEVIČIENĖ. Tarpukario periodikos apžvalga. Rokiškio aktualijos spaudoje
- 123.... RITA VISKAITIENĖ. 2018 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Gerbiami skaitytojai,

žurnalo naujo numerio puslapiuose pristatome Rokiškio krašto kultūrinio gyvenimo aktualijas, istorinio paveldo apžvalgas bei komentarus, prisiminimus, kultūrinės veiklos realijas, kūrėjų meninę saviraišką. Išliekamosios vertės istorinio pobūdžio publikacijos siejamos su Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiu. Netikėtais faktais ir žiniomis skaitytojų intriguoja gyvybingas prekybos ir amatų vystymasis tarpukario Rokiškyje, pozityvus miestelėnų požiūris į gyvenamosios aplinkos gerovės kūrimą, bendruomeniškumą ir savivaldą stiprinančias jungtis. Pilietiškai ir atsakingi rokiškėnai nestokojo iniciatyvų ir idėjų Steigiamajame Seime jaunos valstybės kūrimo laikotarpiu. Gimnazijų steigimas prieš šimtą metų liudija mokslo ir švietimo prioritetą valstybėje. Šimtametės Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos istorija užsitikrino garbingą švietimo institucijos vardą regione, o šios mokyklos alumnų kūrybiniai, meniniai, visuomeniniai, verslo projektai ir pasiekimai fiksuojami enciklopedijose bei sėkmės vadovėliuose. Iš pirmojo elementoriaus pabirusios raidės ne vieną gimnazijos auklėtinį atvedė į mokslo ir kūrybos pasaulį, ne vieną jų sutiksime ir mūsų žurnalo puslapiuose. Legendinė gimnazijos kultūrinė veikla dar ir šiandien prisimenama kaip miestui be galo reikšminga, lavinamoji ir pažintinė. Po penkerių gimnazijos įsteigimo metų kultūros ir knygos istorijos kelią rajone pradeda viešoji biblioteka. Šios įstaigos 95-erių metų istorijos puslapiai byloja apie žmogaus norą skaityti ir mokytis visais istoriniais laikotarpiais. Biblioteka kito kartu su savo miestu, savo lankytoju. Rokiškio Juozo Keliuočio viešoji biblioteka – šiandien gyvas edukacijų, susitikimų, magiško knygų pasaulio, žinių ir informacijos centras – dar kartą pasuks kaitos keliu: nauju moderniu pastatu įsiliejusi į miesto istorinės aikštės architektūrą, išlaisvins knygų ir renginių erdves, taps prieinama neįgaliesiems, tobulins paslaugas. Krašto istorinio paveldo saugojimu ir tyrinėjimu garsus Rokiškio krašto muziejus, šiemet pažymintis įkūrimo 85-metį, žurnale pristatomas kaip vertingų įvairių meno sričių eksponatų, archyvinių dokumentų, neįkainojamo rankraštyno, istorinių fotografijų archyvo sklaidos organizatorius ir puoselėtojas. Dauguma žurnalo publikacijų susijusios su šių trijų įstaigų – sukaktuvinių – veiklos istorijomis, įvykiais ir faktais, nepamirštamais susitikimais, žymių žmonių prisiminimais ir liudijimais, kūrybiškai dirbančiais šių įstaigų kolektyvais.

Dėkoju straipsnių autoriams už naujas pažintis ir susitikimus, subtilius kūrybinius atsivėrimus, svarstymus, už asmeninių archyvų ir fotoalbumų atvertis ir pasidalintas mintis. Dėkoju leidinio fotografui ir leidėjams už meninius sprendimus.

Dalinkimės kūrybos, krašto pažinimo ir bendravimo džiaugsmu kultūros žurnalo puslapiuose.

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės

Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,

Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo

studijų centro pirmininkė

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos kaitos kelias

RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio rajono savivaldybės J. Keliuočio viešosios bibliotekos

Informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja

2018 m. šventėme Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio jubiliejų. 1918 m. pirmieji Baltijos šalyse atkūrėme nepriklausomą valstybę. Paskelbus Vasario 16-osios Aktą ir atkūrus valstybę, pradėtos kurti ir valstybės institucijos bei įstaigos. 1918 m. Rokiškyje įkurta gimnazija, iš pradžių „Saulės“ draugijos, o vėliau – valstybinė. Be to, čia jau buvo žydų progimnazija, pirmoji žemesnioji policijos mokykla, amatų mokykla. Taigi, tuo metu Rokiškio apskrityje jau veikė 50 liaudies mokyklų, o Rokiškyje – gimnazija.

Jau 1919 m. Rokiškis tapo administraciniu centru. 1919 m. liepos 24 d. įstatymu jis įteisintas kaip apskrities centras, o 1920 m. gavo miesto teises. Būtent 1920 m. liepos 19 d. švietimo ministras K. Bizauskas išleido „Įsakymo apie Centralinį Valstybės knygyną papildymą“, kuriuo numatyta steigti Centralinio knygyno skyrius įvairiose vietovėse, o jų tikslas – sukcentruoti vietoje esančias knygas, apsaugoti nuo sunaikinimo, parūpinti naujų ir suteikti galimybę jomis pasinaudoti vietos mokyklas, kitas įstaigas ir plačiąją visuomenę. Prie šių knygynų galėjo būti steigiamos ir skaityklos.

Praejus lygiai 5-eriems metams nuo Lietuvos valstybės atkūrimo,

*Pirmasis bibliotekos ekslibris.
Autorius – Saulius Ikamas, 1983 m.*

1923 m. vasario 15 d., švietimo ministro įsakymu Nr. 9 Rokiškyje įsteigtas Centralinio Valstybės knygyno skyrius, o jam vadovauti paskirtas mokytojas Stasys Meilus. Tai ir buvo Rokiškio rajono savivaldybės J. Keliuočio viešosios bibliotekos istorijos pradžia. S. Meilus pasirūpino knygų iš visuomenės rinkimu. Taigi, pradinį fondą ir sudarė visuomenės paaukotos bei gautos iš savivaldybės knygos. Biblioteka įsteigta Mainelio name, Nepriklausomybės a. 3, netoli bažnyčios.

Vėliau bibliotekos vedėja tapo Angelina Bičiūnienė, čia išdirbusi

visą dešimtmetį (1923–1935 m.). Tuo metu, 1930-aisiais metais, biblioteka persikėlė į kitas patalpas miesto pakraštyje, visuomenei mažai žinomoje vietoje, dabartinės Vytauto gatvės gale (Nr. 28). Iš pradžių jai tebuvo skirtas vienintelis kambarėlis, nes tuometinė apskrities valdžia tinkamesnių patalpų nesurado. Tik vėliau prie bibliotekos įsteigta skaitykla, pradėta prenumeruoti periodinius leidinius. 1935–1937 m. bibliotekos vedėju dirbo L. Pročkaila. Tais pačiais, 1937-aisiais, šias pareigas perėmė J. Pitrenas, dirbęs iki 1940 metų. Tuo laiku jau dirbo ir kitas bibliotekininkas – E. Surginevičius. 1935–1940 m. laikotarpiu biblioteka jau veikė gydytojo Trifskino name, Nepriklausomybės a. Nr. 16.

1936 m. patvirtintas „Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymas“ įpareigojo bibliotekas kaupti savo fonduose gerą literatūrą, organizuoti tos literatūros skaitymą visuomenėje, surinkti visus kultūrinę vertę turinčius spaudinius lietuvių ir užsienio kalbomis. Tais pačiais metais keitėsi ir bibliotekos pavadinimas: ji tapo Valstybine viešąja biblioteka.

1940 m. prasidėjo naujas bibliotekos istorijos puslapis. Į Lietuvą įsiveržus sovietinei ideologijai, importuojama ir sovietinė visuomenės skaitymo turinio apribojimo ir

cenzūravimo politika. Jau pirmaisiais metais iš apyvartos išimta visa religinė ir vadinamoji „buržuazinė“ literatūra, o vokiečių okupacijos metais – ir visos žydų tautybės autorių knygos.

Jau 1940 m. susirūpinta bibliotekų darbuotojų kvalifikacija. Siekiant sėkmingiau organizuoti bibliotekos darbą, paskirti du darbuotojai. Vedėju tapo išsilavinęs žmogus, aktyvus to meto visuomenės veikėjas Pranas Serva, kuris pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis buvo sušaudytas.

1941–1944 m. bibliotekos vedėju dirbusiam A. Ruigiui pavyko papildyti fondus apie 5000 leidinių iš prie bibliotekos prijungtos Lietuvos kunigaikščio Vytenio 9-ojo pėstininkų pulko bibliotekos. Vokiečių okupacijos metais vėl sąmoningai naikinti knygų fondai. Be to, ne kartą teko kraustyti iš vieno patalpų į kitas ir net laikinai nutraukti savo veiklą.

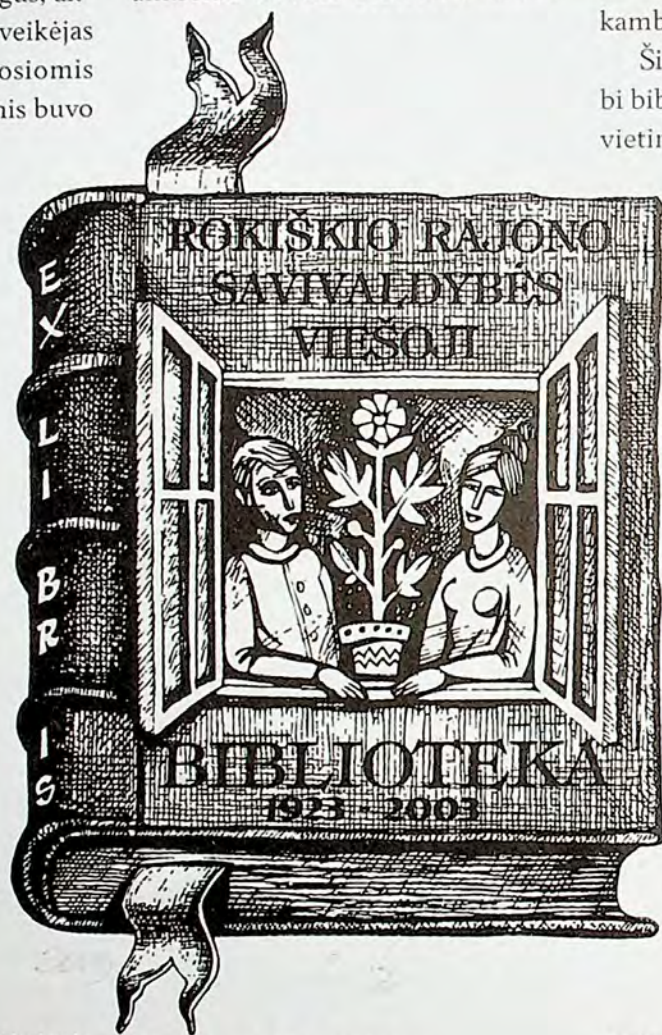
1942–1944 m. jau buvo trys darbuotojai: bibliotekininkais teko dirbti V. Baniulaičiui, A. Kulikauskui ir E. Zaleskytei. Knygų fondas buvo papildytas marksizmo-leninizmo klasikų veikalais, politinėmis brošiūromis ir knygomis rusų kalba. Iš fondo nuolat išimamos knygos remiantis atsiųstais sąrašais.

1944 m. bibliotekos vedėju tampa A. Kulikauskas, o bibliotekininke toliau dirba E. Zaleskytė. Nuo 1944 m. rugpjūčio bibliotekai jau vadovauja J. Kalvelis, o bibliotekininkės pareigas atlieka G. Skokauskienė.

1946 ir 1949 m. Rokiškio viešojoje bibliotekoje vyko didžiausias fondų valymas. 1946 m. knygų nurašymo priežastis neaiški, o 1949 m.

pažymėta, kad nurašyta remiantis Glavlito patikrinimo aktu ir prie knygų nurodyta „išimti“.

1946 m. biblioteka pradėjo teikti metodinę pagalbą valsčių bibliotekoms, organizuoti kultūros darbuotojų seminarus. Tuo metu bibliotekoje dirbo 3 darbuotojai. 1945 m. bibliotekos vedėja dirbo A. Mišeikienė, 1946 m. – G. Skokauskienė, anksčiau buvusi bibliotekininke.

Bibliotekos ekslibris. Autorius – Arūnas Augutis, 2003 m.

1947 m. vedėjos pareigas užima M. Fainbliumienė, o bibliotekininkės – G. Skokauskienė. Šiuo laiku jau dirba ir skaityklos vedėjas. 1948 m. bibliotekos vedėja tampa O. Kuzneva ir dirba iki 1950 m., ją pakeičia A. Klimas, anksčiau buvęs kilnojamojo fondo vedėju, bei K. Jukonis.

1949 m. skaitytojus pradedama aptarnauti ir per tarpbibliotekinį abonementą (TBA). Augant skaity-

tojų poreikiams, bibliotekos turima literatūra jau nebegalėjo jų patenkinti, todėl knygas tekdavo užsakyti iš kitų bibliotekų.

Nuo 1950 m. Rokiškio biblioteka pavadinta rajonine, o nuo 1951 m. kovo 30 d. perkelta į buvusius grafo Pšezdzieckio rūmus. Jai skirti keturi kambariai. Bibliotekos plotas – 140 m², tokiu būdu susidarė galimybė laisviau išdėstyti fondą, išskirti kambarį mainų fondui.

Šiuo laikotarpiu viena labai svarbi bibliotekos veiklos sritis buvo sovietinei valdžiai tinkančios literatūros aktyvi propaganda. Tuo tikslu buvo rengiami tokių knygų aptarimai, literatūriniai teismai. Bibliotekos darbuotojai turėjo siekti, kad kiekvienas skaitytojas skaitytų ir šią literatūrą.

Nuo 1960 m. bibliotekos fondai tapo atviri, skaitytojai patys galėjo laisvai rinktis knygas. Jau tuo metu atsirado galimybė papildomai komplektuoti fondus. Vienu iš tokio komplektavimo šaltinių tapo Rokiškio miesto knygynas. Daugiau dėmesio pradedama skirti individualiam darbui su skaitytojais: abonemente, kur jau nuo 1963 m. įsteigiamas naujas abonemento vedėjo etatas, pravedami pokalbiai, rengiamos bibliografinės apžvalgos, ruošiamos įvairios vaizdinės priemonės.

Vykdamas įvairius tuometinės Lietuvos valdžios nutarimus, įvairiomis priemonėmis stengtasi „brukti“ skaitytojams visuomeninę-politinę literatūrą. Skelbti net įvairūs konkursai, į kuriuos įsijungti privalėdavo visos bibliotekos.

1967 m. jau užčiuopiamos kraštotyros darbo užuomazgos: pradedami rašyti bibliotekos metraščiai, kuriuose fiksuojami svarbiausi

įvykiai ir datos, jie iliustruojami nuotraukomis, kita iliustracine medžiaga, rengiami kraštotyros darbai. Na, o 1970 m. skaitykloje įrengtas kraštotyros kampelis.

1969 m. visose rajono bibliotekose išskirtas bibliografinis informacinis fondas, kuris nuolat papildomas naujai gauta literatūra, pradėtos vesti įvairios kartotekos. Kraštotyros kartotekoje pradėta kaupti medžiaga apie Rokiškio rajoną, jo ekonominį, kultūrinį gyvenimą, istoriją, žymius žmones, kurių gimtinė – Rokiškio rajonas. Jau tuo metu teiktos ir bibliografinės informacijos skaitytojams, tačiau tik 1970 m. jas pradėta reguliariai registruoti. Dar viena jau minėta bibliografinio-informacinio darbo forma – bibliografinės apžvalgos, skaitytos kultūros darbuotojų seminarų metu bei per vietinį radijo tašką.

Bibliotekininkams svarbūs ir 1969-ieji, kai pradėta rengti Bibliotekininko diena. Bibliotekininkų žinių lygiui pakelti pradėti organizuoti diferencijuoti pasitarimai, atsižvelgiant į bibliotekininkų žinias ir jiems keliamus reikalavimus. Didelis dėmesys skirtas ir darbui su jaunimu. Visose rajono bibliotekose išskirtos jaunimo grupės.

Rajoninėje bibliotekoje organizuota daug ir įvairių renginių, tuo metu vadinamų „masinio darbo priemonių“: knygų aptarimų, žymių rašytojų minėjimų, skaitytojų konferencijų. Į grožinės literatūros kūrinių aptarimus buvo kviečiami autoriai bei kiti rašytojai. Pravedamos „Knygos šventės“, kurių metu vyko susitikimai su įvairiais rašytojais.

Nuolat augo ir Rajoninės bibliotekos darbuotojų skaičius. 1944 m. čia dirbo 2 darbuotojai, 1949 m. – 4, 1967 m. – 6, 1973 m. – 7, o centralizacijos pradžioje 1976 m. – 23 darbuotojai.

1950–1976 m. laikotarpiu pasikeitė daug bibliotekos vadovų: A. Klimas, K. Jukonis, S. Malevi-

čiūtė, V. Aleksandravičius, T. Šveicova, E. Pajarskas, Č. Adomaitytė, J. Mintautas, E. Šinkevičienė.

1967 m. rugsėjo 29 d. Rokiškio rajono kultūros skyriaus vedėjos A. Šulčiūtės įsakymu Nr. 29 Rokiškio rajoninės bibliotekos vedėja paskiriama Zita Jodeikienė, kuri šias pareigas ėjo iki 2001 metų.

Kaip apie atskirą vienetą tenka kalbėti apie Rajoninę vaikų biblioteką. Augant skaitytojų vaikų skaičiui, 1950 m. gegužės 1 d. Rokiškyje įsteigta Vaikų biblioteka. Svarbiausias jos uždavinys – padėti mokyklai mokymo procese, todėl knygų fondas čia buvo komplektuojamas atsižvelgiant į mokymo programas. 1950 m. biblioteka jau gavo pirmąsias 700 pavadinimų knygų.

Pirmaisiais darbo metais biblioteka turėjo tik vieną etatą – vedėjo, šitas pareigas ėjo Adelė Kulienė. Ji buvo tikra bibliotekininko darbo entuziastė, dar vokiečių okupacijos metais gelbėjusi nuo sunaikinimo Obelių bibliotekos knygas. Pradėjusi dirbti Vaikų bibliotekoje, ji jau pirmąsiais metais užmezgė ryšius su mokykla, bendravo su tuometiniu direktoriumi Juozu Janulioniu, subūrė bibliotekos tarybą.

1954 m. baigti organizuoti abėcėlinis ir sisteminis katalogai, žurnalų ir laikraščių straipsnių bei recenzijų kartotekos, atsižvelgiant į laiko aktualijas sudarytos kai kurių teminės kartotekos. Siekiant turiningiau užimti vaikų laisvalaikį, naudotos įvairios užimtumo formos: turistiniai žygiai, šaškių, šachmatų varžybos, įvairūs renginiai, tiesiogiai susiję su knyga. 1955–1956 m. Vaikų bibliotekai vadovavo N. Jokšaitė, anksčiau dirbusi bibliotekininke.

Ilgiausiai – septynerius metus – bibliotekos abonemente dirbo bibliotekininkė Vita Kundelienė. Nuo 1957 m. bibliotekoje įsteigtas naujas skaityklos vedėjo etatas, juo pradėjo dirbti J. Zibolis. Didžiausią dėmesį

jis skyrė bibliotekos apipavidalinimui: buvo nupieštas didžiulis paveikslas – senelė prie ratelio apsupta vaikučių. Šis paveikslas puošė bibliotekos skaityklą iki 1962 metų.

Renginių organizavimo srityje labiausiai pasižymėjo skaityklos vedėja A. Šulčiūtė, dirbusi 1960–1962 metais. Į įvairias valandėles buvo kviečiami įvairių profesijų atstovai, įžymūs rajono žmonės.

1959–1962 m. Vaikų bibliotekai vadovavo A. Kunskaitė. 1962 m., taupant Kultūros ministerijos sistemos įstaigoms skiriamas lėšas, biblioteka uždaryta, o jos fondai perduoti mokyklų bibliotekoms.

1964 m. vėl nutarta atkurti Rajoninę vaikų biblioteką. Taip prasidėjo antrasis bibliotekos gyvavimo etapas. Tiesa, dėl užsitęsusio remonto biblioteka skaitytojams duris atvėrė tik 1965 m. balandžio 5 dieną. Rajoninė vaikų biblioteka tapo ir darbo su vaikais metodinio vadovavimo centru.

Po bibliotekų centralizacijos 1976 m. ji tapo Rokiškio centrinės bibliotekos Vaikų literatūros skyriumi, kuris įsikūrė Nepriklausomybės a. Nr. 3. 1979 metai buvo paskelbti Tarptautiniais vaikų metais, todėl ypač stengtasi ugdyti moksleivių skaitymo kultūrą.

1976 m. prasidėjusi centralizacija iš esmės pakeitė bibliotekų veiklą. Rokiškio rajoninė biblioteka tapo centrine biblioteka su 4 miesto ir 52 kaimo filialais. Bibliotekoje tuo metu įsteigti 23 etatai. Tais pačiais metais biblioteka perkeliama į naujas patalpas: iš dvaro patalpų sugrįžta į tas pačias patalpas Nepriklausomybės aikštėje Nr. 16, kur veikė ir 1935–1940 m., tik šįkart jai atiteko visas 500 m² ploto pastatas. Centrinėje bibliotekoje tuo metu veikė 6 skyriai: Skaitytojų aptarnavimo, Vaikų literatūros, Spaudinių tvarkymo ir komplektavimo, Bibliografinės informacijos, Metodikos ir Ūkio.

Jau 1977 m. parengtas pirmasis lankstinukas, pristatantis Rokiškio centrinės bibliotekos trumpą istoriją, struktūrą ir apžvelgiantis visas pagrindines bibliotekinio darbo sritis. Panašios struktūros atnaujintas bukletas išleistas ir 1983 m., minint bibliotekos įkūrimo 60-ąsias metines.

Spaudinių tvarkymo ir komplektavimo skyriuje buvo įkurtas fondo saugojimo ir mainų rezervinis sektorius, sudaryta viso Rokiškio rajono „kultūrinio ir ekonominio profilio kartoteka“, skaitytojų sudėties ir profesijų kartoteka, einamojo komplektavimo abėcėlinė kartoteka, periodinių leidinių kartoteka, adresatų, „Dezideratų“ kartoteka.

Bibliotekų centralizacija atvėrė galimybes visapusiškai pagerinti bibliografinį informacinį darbą: Bibliografijos informacijos skyrius vadovauja ir koordinuoja bibliografinį bei kraštotyros darbą rajone. 1977 m. skyriaus kraštotyros literatūros fonde buvo 96, 1981 m. – 164, o 1985 m. – 203 egzemplioriai knygų. Jų skaičius kraštotyrosine tema per 9 metus išaugo 2,1 karto. Nuo 1980 m. šiame skyriuje organizuojama operatyvioji kartoteka „Rajonas spaudoje“, ji papildoma kasdien, peržiūrint naują spaudą. Rokiškio centrinė biblioteka buvo paskirta kraštotyros darbo baze respublikoje.

1983 m., minint Rokiškio centrinės bibliotekos 60-ąjį jubiliejų, sukurtas ir pirmasis bibliotekos ekslibris, kurio autorius – Saulius Ikamas.

Centrinė biblioteka visais laikais palaikė glaudžius ryšius su literatais, todėl 1986 m. spalio 16 d. įkurtas rajono literatų klubas „Vaivorykštė“ neatsitiktinai savo buveine pasirinko Centrinę biblioteką. 1988 m. vyko didžiulė „Žemiečių sugrįžimo šventė“, kurioje dalyvavo rašytojai ir poetai Valerija Inčiūraitė, Alfonsas

Danys, Elena Mezginaitė, Rimgaudas Graibus, Rimantas Šavelis, Jonas Lapašinskas, Rimantas Jurgelionis, Algis Kusta, Vitas Areška. 2000-aisiais pristatytas pirmasis rajono literatų kūrybos almanachas „Vaivorykštė“, 2006 – antrasis, na, o 2016 metais jau trečiasis toks almanachas.

Visais bibliotekos veiklos laikotarpiais atitinkamas dėmesys skirtas ir metodinei veiklai. Vienas iš metodinės veiklos uždavinių – bibliotekininkų kvalifikacijos kėlimo organizavimas, dalyvavimas moksliniuose tyrimuose. Nuo 1986 m. čia veikė jaunųjų specialistų taryba, vadovaujama Alicijos Matiukienės. Nuolat kilo darbuotojų profesinė kvalifikacija. 1965 m. tik vienas darbuotojas turėjo aukštąjį išsilavinimą, o 1975 m. – 6 darbuotojai. 1965 m. rajone buvo 25 proc., 1975 m. – 46 proc., 1985 m. – 72,6 proc. specialistų.

1989-ieji buvo susitelkimo, pasiryžimo ir ištvermės, atgimimosios vilties metai. Tai ir suformavo pagrindines Centrinės bibliotekos veiklos kryptis. Visų pirma daugiausia dėmesio buvo skiriama tautos dvasiniam atgimimui, kalbai, istorijai, iškilio uždavinys formuoti tinkamą požiūrį į praeities ir šių dienų vertybes. 1989 m. biblioteka gavo pirmuosius naujus senųjų knygų, leistų Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m., leidinius, gautos pirmosios knygos apie tremtį, sukėlusios didžiulį skaitytojų susidomėjimą. Pradėta skolintis knygas iš asmeninių bibliotekų, rengti tokių leidinių parodas. Gautos ir pirmosios labdaros siuntos iš Čikagos – išėivijos literatūra. Šiuo metu į biblioteką pateko ir 1931–1940 m. leisto, Juozo Keliuočio redaguoto kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ komplektas. Būtent 1989 m. rugpjūčio mėnesį išleistas ir pirmasis laikraščio „Prie Nemunėlio“ numeris, kurio redakcinei kolegijai priklausė ir

CB direktorė Zita Jodeikienė. Be to, 1989 m. kovo 16 d. pirmą kartą rajone paminėta Knygnešio diena.

Jau šiuo laikotarpiu rengti įvairūs literatūriniai vakarai, susitikimai su tremtiniais, išėivijos rašytojais. Rokiškyje viešėjo kraštiečiai išėivijos rašytojai Alė Rūta ir Liudas Dovydėnas, poetas Bernardas Brazdžionis. 1991 m. pradėti rengti tarprajoniniai renginiai: minėtos J. Katelės 160-osios gimimo metinės Panemunėlyje kartu su Kupiškio bei Zarasų bibliotekininkais, rašytojos L. Didžiulienės-Žmonos 135-osios metinės Anykščių bibliotekoje.

1992 m. pertvarkyta Centrinės bibliotekos struktūra. Prie Skaitytojų aptarnavimo skyriaus prijungta Rokiškio rajono švietimo, kultūros ir sporto skyriaus biblioteka. Praplėstas Bibliografijos informacijos skyrius: įkurtas kraštotyros sektorius. Panaikintas Metodikos skyrius, paliekant vyr. metodininkės etatą. 1993 m. Metodikos skyrius vėl atkurtas.

Prasidėjus Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo sąjūdžiui, didžiausias dėmesys skirtas kraštotyros darbui. Kaip jau minėta, 1992-ųjų pabaigoje prie Bibliografijos informacijos skyriaus įsteigtas kraštotyros sektorius ir pakeistas skyriaus pavadinimas – Bibliografijos informacijos ir kraštotyros skyrius. Čia nuo 1990 m. pradėti rengti „Rokiškio rajono įžymių datų kalendoriai“.

1992 m. Vaikų literatūros skyrius vėl perkeliamas į naujas patalpas Šatrijos gatvėje.

1993 m. bibliotekoje pradėti aptarnauti aklieji ir silpnaregiai, nes čia įkuriamas Lietuvos aklųjų bibliotekos Panevėžio filialo Rokiškio paslaugų punktas, iš Panevėžio pradėti tiekti garsiniai leidiniai.

1993 m. liepos 27 d. įkuriamas ir LBD Rokiškio skyrius, kurio pirmininke tampa vyresn. bibliotekininkė Salvinija Kalpokaitė. Kiekvienais

metais skyrius organizuoja Nacionalinės bibliotekų savaitės renginius, susitikimus su rajono verslininkais, organizuoja įvairias akcijas.

1995 m. rugpjūčio 28 d. Rokiškio rajono valdybos sprendimu biblioteka pavadinta Rokiškio savivaldybės viešąja biblioteka, turinti 4 miestų ir 35 kaimų filialus. 25 kaimų bibliotekos ir 1 miesto biblioteka turėjo prijungtas mokyklų bibliotekas: 15 pradinių ir 11 devynmečių. Tais pačiais metais Kultūros, švietimo ir sporto skyriui suskilus į atskiras Kultūros ir Švietimo tarnybas, nuo Viešosios bibliotekos fondų atskirta ir Švietimo skyriaus biblioteka.

1995 m. liepos 28 d. prie Vaikų literatūros skyriaus įkuriamas lėlių teatras „Padaužiukai“. Nuo 1996 m. rengiamos tradicinės Aukštaitijos regiono bibliotekų lėlių teatrų šventės „Kai atgyja lėlės“, šiuo metu išaugusios iki tarptautinių. Vaikų literatūros skyriuje 1999 m. įsteigta žaisloteka. Nuo 1999 m. čia vyko Šiaurės šalių bibliotekų savaitės renginiai.

1995 m. Lietuvos bibliotekininkų draugija už labai gerus profesinio darbo rezultatus Rokiškio rajono viešosios bibliotekos direktorei Zitai Jodeikienei suteikė 1995 metų bibliotekininko vardą ir jos pavardę įrašė į Lietuvos bibliotekininkų draugijos garbės knygą. 1997 m. direktorė apdovanota Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino I-ojo laipsnio medaliu.

1997-ieji – Lietuviškos knygos metai. Tai Martyno Mažvydo katekizmo 450-osios, Lietuvos mokyklos 600-osios bei lietuviškų kalendorių 150-osios metinės. Už šį renginį Pirmosios lietuviškos knygos 450 metų sukakties minėjimo valstybinė komisija Rokiškio viešajai bibliotekai paskyrė 5 tūkst. Lt skatinamąją premiją.

1999 m. visos kultūros įstaigos daug dėmesio skyrė Rokiškio miesto 500-ajam jubiliejui paminėti. Viešoji biblioteka tuo metu užmezgė dalykinius ryšius su Lenkijos Pabianičių miesto biblioteka ir Latvijos Jekabpilio biblioteka. 1998 m. rugsėjo 24–26 d. Pabianičių mieste vyko Rokiškio kultūros dienos, kurių metu miesto bibliotekoje atidaryta paroda apie Rokiškį. 1999 m. paroda apie

Bibliotekos ekslibris.

Autorius – Arūnas Augutis, 2008 m.

Rokiškį pristatyta Latvijoje, Jekabpilio bibliotekoje.

2001 m. į užtarnautą poilsį išlydėta ilgametė Viešosios bibliotekos direktorė Zita Jodeikienė, o naująja tapo Alicija Matiukienė. Tais metais bibliotekai laimėjus projektą „Per internetą – į visuomenės informacinį aprūpinimą“, kurio pagrindinis tikslas – įrengti interneto skaityklą, gauti 3 kompiuteriai su programine įranga ir spausdintuvas. 2002 m. sausio 30 d. atidaryta in-

terneto skaitykla, pradėtos teikti mokamos paslaugos lankytojams. O 2003 m. Viešajoje bibliotekoje jau buvo 24 kompiuteriai (12 vartotojams ir 12 darbuotojams), 2 kopijavimo aparatai, 5 spausdintuvai ir 1 skeneris.

2001 m. įdiegta Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema – LIBIS, pradėtas kurti suvestinis katalogas. 2002 m. įdiegiamas LIBIS analizinės bibliografijos posistemis, ir nuo to laiko pradėta kurti lokali kompiuterinė periodinių leidinių straipsnių bazė. 2005 m. sausio 1 d. įdiegtas LIBIS skaitytojų aptarnavimo posistemis, skaitytojams pradėti išduoti elektroniniai bilietai. Tais pačiais metais sukurtas Viešosios bibliotekos interneto puslapis www.rokiskis.rvb.lt.

2002 m. Skaitytojų aptarnavimo skyriaus meno skaitykla reorganizuota į Europos Sąjungos informacijos ir užsienio kalbų skaityklą. Reorganizuotas Metodikos skyrius, paliekant vyr. metodininko pareigybę. Na, o 2002 m. lapkričio 8 d. Vaikų literatūros skyrius ir viešojo interneto centras įsikūrė naujose patalpose Taikos g. Nr. 19. Nuo tų metų čia veikia turistinė, literatūrinė, etnokultūrinė vaikų vasaros poilsio stovykla „Pelėdžiukas“, kurios vadovė – vyresn. bibliotekininkė Vida Ruželienė.

2003 m. išleistas bukletas „Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka“, skirtas bibliotekos 80-mečiui, o dailininkas Arūnas Augutis sukūrė bibliotekos ekslibrij. Europietišiausio rajono žmogaus titulas atiteko VB direktorei Alicijai Matiukienei.

2004 m. vasario 16 d. įvyko oficialus Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro atidarymas.

2005 m. užmezgti ryšiai su Pilietinės visuomenės institutu, o

Viešojoje bibliotekoje įkurtas CIVITAS klubas.

2006 m. rugsėjo mėn. prie Vaikų literatūros skyriaus prijungta Europos Sąjungos informacijos ir užsienio kalbų skaitykla bei įkurtas Vaikų ir jaunimo literatūros skyrius.

Bibliotekos istorijai svarbūs ir 2007-ieji metai: liepos 27 d. Viešajai bibliotekai Rokiškio rajono savivaldybės tarybos sprendimu suteiktas Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos vardas. Tais metais įsteigta ir literatūrinė Juozo Keliuočio premija, kurios pirmuoju laureatu tapo žurnalo „Naujoji Romuva“ vyr. redaktorius Andrius Konickis. 2007 m. LR kultūros rėmimo fondo lėšomis įrengta Kraštiečių rankraščių ekspozicija, o birželio 22 d. bibliotekoje įsteigta Lietuvos teisingumo ministerijos teisinės informacijos prieigos vieta. 2007 m. pirmą kartą gautas rėmimas iš ES struktūrinių fondų, įgyvendinta net 19 projektų. Biblioteka tapo VIPT-ų (Viešųjų interneto prieigos taškų) asociacijos nare.

2007 m. Vaikų ir jaunimo literatūros skyriuje įkurtas vaikų saviraiškos etninės kultūros klubas „Ratilis“, vadovaujamas tautodailininkės Palmiros Ivanauskienės ir vyresn. bibliotekininkės Sigitos Tvirkutienės.

2008 m. pradėtas įgyvendinti ir dalinai finansuojamas iš Bilo ir Melindos Geitsų pasaulio bibliotekų programos fondo projektas „Bibliotekos pažangai“. Šio projekto dėka kompiuterizuotos visos rajono bibliotekos, vyko įvairūs mokymai, o 2011 m. rokiškėnus kvietė interaktyvi bibliotekos palapinė „Mano biblioteka pati šaunčiausia“.

2009 m. Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos komanda sėkmingai pasirodė pirmą kartą organizuotame Aukštaitijos bibliotekų sportiniame-kultūriniame sąskrydyje Anykščių

rajone: tapusi nugalėtoja ji įgijo teisę rengti 2010 m. tokį sąskrydį Salų dvaro parke. 2009 m. Viešoji biblioteka kaip partnerė pirmą kartą dalyvavo tarptautiniame Lenkijos, Baltarusijos ir Lietuvos projekte „Menų fabrikas“.

2010 m. pagal vykdomą investicinį projektą „Interaktyvių elektroninių paslaugų, skirtų leidiniams ir publikacijoms užsakyti ir gauti viešosiose bibliotekose, plėtra“ mūsų bibliotekai buvo pateikta techninė įranga – dokumentų gražinimo įrenginys (DGI).

2011 m., įgyvendinant Viešosios bibliotekos direktorės Alicijos Matiukienės projektą „Sėlių kultūra virtualioje erdvėje“, sukurtas Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro puslapis www.keliuociucas.rvb.lt. O 2012 m. sukurtas naujas Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos interneto puslapis, pritaikytas naudotis ir neįgaliesiems. 2016 m. bibliotekos interneto puslapyje www.rokiskis.rvb.lt patalpinta „Virtuali ekskursija Rokiškio krašto kūrėjų keliais“, o 2017 m. – virtuali viktorina „Pažinkime Rokiškio krašto literatūrinio žodžio kūrėjus“. 2018 m. vėlgi sukurtas ženkliai atnaujintas bibliotekos interneto puslapis.

2013-ieji metai paskelbti Tarmių metais. Būtent šiais metais LR prezidentė Dalia Grybauskaitė paskelbė Knygų Kalėdų pradžią Antanašės kaimo bibliotekoje. O kitais – 2014 – metais LR Seimo pirmininkė, kraštiečių Loreta Graužinienė tapo Rokiškio rajono savivaldybės J. Keliuočio viešosios bibliotekos globėja.

2015 m. biblioteka pirmą kartą įsijungė į LR švietimo ir mokslo ministerijos finansuojamą neformaliojo švietimo programą. Veikė trys programos: technologijų užsiėmimai „Mažieji darbštukai“

(vadovė Aušra Žukauskienė), anglų kalbos būrelis „Having Fun with English“ („Smagiai leisti laiką kartu mokantis anglų kalbos“, vadovė Rasa Vingelienė) ir Moksleivių kompiuterinio raštingumo pagrindų gilinimas (vadovė Vilija Viskaitytė-Skardžiuvienė). Dar viena naujovė – 2016 m. į bibliotekas „atėjo“ *Coder Dojo* – bendruomeniniu savanorystės pagrindu sukurti programavimo pradmenų mokymo klubai vaikams ir jaunimui.

Vaikų ir jaunimo skyriuje daug dėmesio skiriama knygai, skaitymui, edukacinėms programoms „Lėlė – raktas į vaikų širdį“, „Miriorama – judanti knygos panorama“, „Pelėda – išminties ir pastovumo simbolis“. Vasario 26 d. bibliotekininkės su edukacine programa „Lėlė – raktas į vaiko širdį“ ir garsiniais skaitymais dalyvavo Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos jungtiniame stende Vilniaus parodų ir kongresų centre „Litexpo“ Vilniaus knygų mugėje su misija – skaitymo skatinimas per edukacinę programą. Tema: „Personažas ieško autoriaus“.

2017 m. vėl keitėsi skyrių pavadinimai: Skaitytojų aptarnavimo skyrius tapo Skaitytojų skyriumi, Spaudinių tvarkymo ir komplektavimo – Fondų organizavimo skyriumi, Bibliografijos informacijos ir kraštotyros skyrius – Informacijos ir kraštotyros skyriumi, Vaikų ir jaunimo literatūros skyrius – Vaikų ir jaunimo skyriumi.

2014 m. parengtas investicinis projektas „Rokiškio r. sav. J. Keliuočio viešosios bibliotekos pastato ir kiemo rekonstravimas bei modernizavimas ir priestato statyba“. 2017 m. pabaigoje pradėta ilgai laukta bibliotekos pastato renovacija ir priestato statyba. Viešoji biblioteka įsikūrė laikinose patalpose.

Nepaisant to, ir toliau vykdyta projektinė, leidybinė veikla, orga-

ROKIŠKIO RAJONO SAVIVALDYBĖS

Bibliotekos ekslibris. Autorius – Arūnas Augutis, 2018 m.

nizuoti įvairūs renginiai. Čia tenka prisiminti visus svarbesnius bibliotekos renginius. Per metus Viešojoje bibliotekoje surengiama apie 200 žodinių ir apie 100 vaizdinių renginių, iš jų apie 130 – vaikams. Renginiuose per metus apsilanko apie 5000 lankytojų. Nuo 2001 m. organizuojami Nacionalinės bibliotekų savaitės renginiai bei įvairios akcijos. Nuo 2004 m. biblioteka dalyvauja Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacijos vykdomose suaugusiųjų švietimo savaitėse. Kiekvieną pavasarį organizuojamos „Poezijos pavasario“ šventės, kurios vyksta tiek tradicinėje, tiek netradicinėje aplinkoje.

Bendradarbiaudama su Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centru, Viešoji biblioteka organizuoja konferencijas, naujų leidinių pristatymus, kraštiečių jubiliejinių datų paminėjimus, diskusijas su „Naujosios Romuvos“ bičiuliais. Nuo 2006 m., bendradarbiaujant

su „Naujosios Romuvos“ fondu, rengiama Naujosios Romuvos tradicijos. Kasmet vyksta nacionalinių skaitymo skatinimo akcijų „Metų knyga“ ir „Knygų Kalėdos“ renginiai.

Vaikų ir jaunimo skyriuje vyksta tarptautinės vaikų knygos dienos, Europos kalbų savaitės renginiai, Europos dienos renginiai, metų knygos pristatymai ir rinkimai.

Nuo 2008 m. teikiama kasmetinė literatūrinė Juozo Keliuočio premija. Jos laureatais jau tapo žurnalo „Naujoji Romuva“ vyr. redaktorius Andrius Konickis, rašytojai Vanda Juknaitė, Vytautas Girdzijauskas, Vaidotas Daunys (po mirties), literatūrologas Vitas Areška, režisierius Gytis Padegimas, vertėja Diana Bučiūtė, filosofas Arvydas Juozaitis, fotomenininkas Albinas Kuliešis, aktorius Ferdinandas Jakšys, fotomenininkas Rimantas Dichavičius ir kraštotyrininkas Venantas Mačiekus.

Literatūrinė Liudo Dovydeno premija, įsteigta Lietuvos rašytojų sąjungos ir rašytojo sūnaus Jono Dovydeno, teikiama nuo 2010 metų. Šią premiją jau gavo 11 rašytojų: Romualdas Granauskas (2008 m.), Leonardas Gutauskas (2009 m.), Vytautas Martinkus (2010 m.), Valdas Papievis (2011 m.), Vladas Kalvaitis (2012 m.), Donaldas Kajokas (2013 m.), Grigorijus Kanovičius (2014 m.), Kristina Sabaliauskaitė (2015 m.), Birutė Jonuškaitė (2016 m.), Sigitas Parulskis (2017 m.) ir Markas Zingeris (2018 m.).

Didžioji dalis renginių vyksta projektinės veiklos dėka, kuri čia vykdoma jau daugybę metų: 1999–uosius metus galima laikyti Rokiškio viešosios bibliotekos projektinės veiklos pradžia. Būtent šiais metais parengtas pirmasis projektas, gavęs finansavimą iš Atviros Lietuvos fondo. Nuo to laiko parengta per 120 sėkmingų projektų, kuriems skirta apie 570 tūkst. litų

ir 135 tūkst. eurų. Paramą skyrė Atviros Lietuvos fondas, LR kultūros ministerija, LR kultūros rėmimo fondas, Lietuvos kultūros taryba, LR Vyriausybė, LR vidaus reikalų ministerija, Britų taryba, Europos Komisijos delegacija Lietuvoje, Šiaurės kraštų ir informacijos biuras Vilniuje, Šiaurės ministrų taryba, Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras, Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, VĮ Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas, Panevėžio apskrities viršininko administracija, Rokiškio rajono savivaldybė ir Savivaldybės švietimo skyrius, Fondas „Books for The World“, Europos regioninės plėtros fondas ir kt.

Tenka paminėti pastaruoju metu vykdytus plataus masto, ilgalaikius, tęstinius projektus, sulaukusius atgarsio ne tik rajono ar respublikos mastu, bet ir tarptautinėje erdvėje. 2012 m. parengtas vietos projektas „Biblioteka – bendruomenei“ paramai gauti pagal Rokiškio rajono kaimo vietovių plėtros strategijos I prioritetą „Kaimo gyventojų bendruomeniškumo socialinio ekonominio aktyvumo skatinimas“. 2013–2014 m. surengta 20 švenčių, 38 edukaciniai užsiėmimai, 3 tarmių rinkimo ekspedicijos, 10 kūrybos darbų parodų, 3 literatūrinės, 13 muzikinių ir 4 edukacinės profesionalios programos, 12 programų, parengtų pačių bibliotekininkių ir bibliotekos savanorių. Išleistas informacinis leidinys „Biblioteka – bendruomenei“, sieninis 2015 metų kalendorius.

2008–2012 m. – nacionalinio projekto „Bibliotekos pažangai“ įgyvendinimo metai. Visuose rajono filialuose buvo įsteigta viešoji interneto prieiga, bibliotekos perkeltos į suremontuotas, atnaujintas patalpas, nupirkti baldai. Kompanija „Microsoft“ dovanojo visą kompiuterinę ir programinę įrangą, reikalingą

viešajai interneto prieigai ir kitų elektroninių paslaugų teikimui. Bibliotekininkams, dirbantiems su vieša interneto prieiga, skirti nešiojamieji kompiuteriai. Siekiant palengvinti bibliotekų ir IT specialistų darbą, įdiegtos centralizuotos IT paslaugos – VRSS (Vartotojų registracijos ir statistikos sistema). Įgyvendinant šį projektą, rajono bibliotekose apmokyta 1135 gyventojai grupėse, individualiai apmokyti 4564 gyventojai, 24 144 gyventojams suteiktos konsultacijos. Gyventojai konsultuoti 38 027 kartus. Jie mokyti kompiuterio pradžiamokslui, darbo su įvairiomis programomis.

Projekto „Bibliotekos pažangai 2“ trukmė – 2013 m. gruodis – 2016 m. lapkritis. Įgyvendinant jį, bibliotekų darbuotojams buvo organizuojami mokymai pagal septynias temas.

Vykdomas ir tęstinis projektas „Romuvos keliais“, įgyvendinamas Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro leidžiamame Rokiškio krašto kultūros žurnale „Prie Nemunėlio“.

2017–2019 m. vykdomas tarptautinis projektas „Verslo paramos sistemos sukūrimas ir prieinamumas Žiemgaloje, Kuržemėje ir Šiaurės Lietuvoje“. Įkurtas verslo paramos centras, skirtas įvairiems mokymams, seminarams, klasterio narių susitikimams, taip pat smulkaus ir vidutinio verslo atstovams, norintiems įgyti žinių bei pasidalinti savo patirtimi. Šiame verslo paramos centre kuriamas verslo knygų fondas. Nuo rugsėjo mėnesio pradėtos teikti mobilios bibliotekos paslaugos. Bibliotekos darbuotojos kartu su klasterio narėmis vyksta į Rokiškio rajone esančias atokias kaimo vietas pagal suplanuotus maršrutus ir iš anksto parengtus grafikus.

2018 m. pradėta vykdyti ir projekto INTERREG V-A Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per

sieną programa „Efektyvus socialinės integracijos būdas nepalankiose sąlygose gyvenančių šeimų vaikams“, kuria siekiama sukurti tinkamą aplinką Ludzos, Rokiškio ir Jekabpilio bibliotekose, kuri palengvins vaikų iš nepasiturinčių šeimų socialinę ir ekonominę veiklą, taip pat prisidės prie Latvijos ir Lietuvos pasienio regionų gyvenimo sąlygų gerinimo. Įrengta interaktyvi edukacinė erdvė, kurioje puikuoja didžiulė interaktyvi lenta, „Xbox“ žaidimų konsolė, 3D spausdintuvas, interaktyvus žaidimų stalas. Bus organizuojamos dvi tarptautinės vasaros stovyklos, kuriose vaikai įgys daugiau socialinių įgūdžių, susipažins su Latvijos ir Lietuvos kultūromis, atliks įvairias užduotis naudodamiesi moderniomis technologijomis.

Labai produktyvi ir leidybinė veikla. 2002 m. išleista mokslinės konferencijos „Brolių Juozo ir Alfonso Keliuočių kūrybinis palikimas“ medžiaga; 2004 m. – straipsnių rinkinys ir bibliografija „Rokiškio krašto knygnešiai“; 2006 m. pirmasis bibliografijos leidinys – rodyklė „Elena Mezginaitė“, skirta 65-osioms poetės gimimo metinėms; 2012 – antroji bibliografijos rodyklė „Liudas Dovydenas. 1906–2000“.

2014 m. išleisti informaciniai leidiniai: bibliografijos rodyklė „Juozas Keliuotis, 1902–1983“, „Biblioteka – bendruomenei“, 2015 metų kalendorius „Biblioteka – bendruomenei“, „Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras: informacinis leidinys“.

2016 m. pasirodė: Alfonsas Keliuotis. „Kūrybos rinktinė“, „Rokiškio krašto literatūrinio kelio pažinties ženklai“: Informacinis leidinys – literatūrinio kelio žemėlapis. D. 1“; leidinys „Mokomės iš patirties“: Lietuvos savivaldybių viešųjų bibliotekų sėkmės pavyzdžiai: metodinė

medžiaga“ (sud. A. Matiukienė ir D. Sutkevičienė), trečiasis rokiškėnų literatū klubo „Vaivorykštė“ narių kūrybos almanachas.

Išleistos kompaktinės plokštelės „Rokiškio krašto garbės piliečiai“ dvi dalys. Pirmoji – 2006 m., antroji – 2017 m. 2011 m. Vaikų ir jaunimo literatūros skyriuje įgyvendinta Atviros visuomenės instituto „Pagalbos fondo“ Lietuvoje (PFL) OSFL ir LR kultūros ministerijos finansuota kultūrinė-educacinė programa „Tradicijos laiko sankirtoje“, išleistas ir šiai programai skirtas lankstinukas.

Leisti ir jubiliejiniai leidiniai. 2003 m. išleistas informacinis leidinys „Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka“, skirtas bibliotekos 80-mečiui. 2008 m. minint bibliotekos 85-ąsias metines išleistas straipsnių rinkinys „Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešajai bibliotekai – 85“.

2017 m. išleistas informacinis leidinys – literatūrinio kelio žemėlapis „Rokiškio krašto literatūrinio kelio pažinties ženklai“.

Svarbus kultūrinis reiškinys Rokiškio krašte – 2006 m. atgaivinta Rokiškio kraštui svarbaus leidinio „Prie Nemunėlio“ leidyba. Prasmingą sumanymą atgaivinti 1989–1997 m. leistą kultūros laikraštį „Prie Nemunėlio“ įgyvendino Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė, 2004 m. įsteigto Alfonso ir Juozo Keliuočių palikimo studijų centro pirmininkė Alicija Matiukienė. 2006–2018 m. pasirodė 24 šio žurnalo numeriai. Žurnalo „Prie Nemunėlio“ leidėjas yra Juozo ir Alfonso Keliuočių pali-

kimo studijų centras, veikiantis prie Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos. Žurnalo parengimu rūpinasi redakcinė kolegija.

Nuo 2006 m. biblioteka dalyvauja Kauno apskrities viršininko administracijos ir XXVII knygos mėgėjų draugijos organizuojamoje kasmetinėje Knygos šventėje. Čia eksponuojami ir Rokiškio rajono savivaldybės J. Keliuočio viešosios bibliotekos bei Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro leidiniai, sulaukę ir gero įvertinimo.

Sulaukta įvertinimo ir kitose srityse: susumavus Lietuvoje vykdyto projekto „Bibliotekos pažangai“ rezultatus, Rokiškio Juozo Keliuočio viešoji biblioteka įvertinta dviem apdovanojimais – „Mokslingiausios bibliotekos“ vardas suteiktas už gyventojų skaitmeninės atskirties mažinimą ir jų elektroninio raštinumo ugdymą, nominacija „Už sėkmingą atstovavimą“ skirta įvertinus bibliotekininkų bendradarbiavimą su valdžios, verslo institucijomis, žiniasklaida.

Pagal BIX (bibliotekų indeksas) tyrimą, kurio rezultatai parodo kiekvienos bibliotekos vietą, lyginant ją su kitomis bibliotekomis, 2014 m. pagal visas keturias dimensijas (paslaugos; naudojimas biblioteka; veiksmingumas; plėtra) aukščiausiai įvertinta Rokiškio rajono savivaldybės J. Keliuočio viešoji biblioteka, surinkusi keturias aukso žvaigždes.

Rokiškio Juozo Keliuočio viešajai bibliotekai įteikta ir Lietuvos savivaldybių Viešųjų bibliotekų asociacijos metų nominacija „Lietuviškiausia biblioteka 2015“ ir „Lietuviškiausia

biblioteka 2017“ už įdomias iniciatyvas skaitymo skatinimo srityje ir gimtosios kalbos bei literatūros puoselėjimo tradicijas.

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka, 2018 metais sutikdama savo 95-ąjį jubiliejų, įamžino savo istoriją leidinyje, parengė stendinę bei virtualią parodą „Rokiškio viešajai bibliotekai – 95“, edukacinę programą „Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos kaitos kelias“. Bet kas būtų biblioteka be pačių darbuotojų – tai tik knygų sandėlis, todėl su didžiule pagarba prisimename tuos žmones, kurie paaukojo ne vieną savo dešimtmetį darbui su knygomis bei jų skaitytojais. Visų pirma norėtusi paminėti bibliotekos vadoves Zitą Jodeikienę, paskyrusią šiam darbui per 30 metų, bei Aliciją Matiukienę, dirbančią jau 17-tus metus, pavaduotoją Aldoną Vandą Vanagienę. Su pagarba prisimename ir bibliotekininkes senjores Janiną Pučinskiene, Juliją Staigienę, Vandą Sunklodienę, Viliją Siniciene, Salvinią Kalpokaite, Violetą Melvydienę, Oną Jurevičienę, Reginą Jasiūnienę, Stasę Čečeniną, Janiną Kavaliauskaitę, šviesios atminties koleges Laimutę Barabanovienę, Stefą Bliūdžiūtę, Ksaverą Galvelienę, Janiną Klimkienę, Ziną Jegorovą, Liudą Gylienę, Ritą Streckienę.

Šiandien Viešosios bibliotekos kolektyve taip pat nemažai ištikimų bibliotekininko profesijai žmonių, atidavusių šiam darbui ne vieną dešimtį metų. Džiugu, kad į kolektyvą įsilieja ir jaunų žmonių, savo ateitį siejančių su biblioteka.

Rokiškėnai Steigiamajame Seime (1920–1922 m.)

IEVA ČERNIAUSKAITĖ

Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė-ekskursijų vadovė

Per aukas ir pasišventimą 1918 m. vasario 16 d. lemtinai pasirašytas Lietuvos Nepriklausomybės aktas „buvo paverstas valstybine realybe, Lietuvių Tauta demokratiniu būdu išrinko Steigiamąjį Seimą ir, perdavusi savo suverenias teises, jam pavedė tvarkyti visą valstybinį gyvenimą.“¹ Susiklosčiusi situacija šalyje lėmė, jog rinkimai įvyko tik po dvejų metų. Krašte virė aktyvios kovos su Raudonąja armija ir bermontininkais,

Vilniaus kraštą buvo okupavę lenkai. „Steigiamasis Seimas susirinko 1920 m. gegužės 15 d. Kaune, Teatro rūmuose. Tada *de jure* baigėsi Lietuvos Valstybės Tarybos ir jos suformuotų institucijų valdymas, prasidėjo parlamentinis Lietuvos Respublikos laikotarpis.“² 1920–1922 m. Lietuvos valstybę kūrė jauni, kupini ambicijų ir geranoriškumo Seimo nariai – Lietuvos patriotai. Skyrėsi jų išsilavinimas, socialinė kilmė, konfesinė priklausomybė, pareigos prieš išrenkant į

Kauno miesto teatro rūmai, kuriuose 1920 m. gegužės 15 d. buvo atidarytas pirmasis Steigiamojo Seimo posėdis. Nuotr. iš: Daugirdaitė-Sruogienė V., Lietuvos Steigiamasis Seimas, Niujorkas, 1975, p. 65.

Seimą. Vieni jų tiesiog iš sodžiaus, kadencijai palikę nušalyje savo ūkį, kiti jau buvo suspėję daug nuveikti ir savo šaliai daug pasitarnauti. Tačiau dauguma Steigiamojo Seimo narių platesniems visuomenės sluoksniams buvo mažai žinomi arba ir visai negirdėti. Į politinio bei visuomeninio gyvenimo areną atėjo nauji žmonės. Tai rodė visuomenės pilietiškumo stiprėjimą, jos demokratėjimą. Tarp 112 į Steigiamąjį Seimą išrinktų atstovų buvo net 15 ūkininkų, 7 darbininkai, 4 amati-

ninkai, 11 kunigų, 13 pedagogų, daugiausia mokytojų, 11 teisininkų, tiek pat gydytojų bei vaistininkų, 7 kariai, 15 valdininkų bei tarnautojų, 3 rašytojai, 3 inžinieriai, 3 agronomai ir 9 kitų profesijų asmenys. Daugiau kaip du trečdaliai Lietuvos parlamento atstovų buvo kilę iš valstiečių. Ir tai suprantama: beveik visi lietuvių inteligentai buvo „pirma karta nuo žagrės“. Kita gausiausia atstovų grupė pagal kilmę – darbininkai bei amatininkai, po

to bajorai, tarnautojai, miestiečiai. Net šeši Steigiamojo Seimo atstovai buvo kilę iš Rokiškio apskrities ir tai sudarė 4 proc. viso Seimo narių.

Vienas jų Kazys Bieliūnas (1894–?), kilęs iš Kraštų, Panemunėlio valsčiaus, Rokiškio apskrities. 1903–1914 m. mokėsi Petrogrado gimnazijoje. Po to dar ketverius metus klausė Maskvos universiteto istorijos bei filosofijos 1 kursą ir teisių skyriaus 2 kursas. Kol mokėsi, „1915–1916 m. dirbo Maskvos lietuvių tremtinių šelpimo komitete.

Apskritis	Skaičius	Procentai
Marijampolės	18	12,00
Vilkaviškio	15	10,00
Šiaulių	14	9,33
Raseinių	12	8,00
Kauno	11	7,33
Panevėžio	10	6,67
Ukmergės	7	4,67
Tauragės	7	4,67
Neaiški	6	4,00
Kretingos	6	4,00
Rokiškio	6	4,00
Šakių	6	4,00
Gimė už LR ribų	4	2,67
Kėdainių	5	3,33
Telšių	5	3,33
Utenos	5	3,33
Zarasų	4	2,67
Mažeikių	3	2,00
Seinų	3	2,00
Alytaus	1	0,67
Biržų	1	0,67
Trakų	1	0,67

Steigiamojo Seimo narių teritorinė kilmė. Iš: Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas, Vilnius, 2006, p. 26

Sugrįžęs į Lietuvą, K. Bieliūnas buvo Rokiškio gimnazijos mokytojas, Rokiškio šiaulių skyriaus pirmininkas, Panemunėlio valsčiaus valdybos pirmininkas ir Rokiškio apskrities tarybos narys.⁴³ 1920 m. vasario 15–17 d. vykusiame Lietuvos valstiečių sąjungos suvažiavime buvo prezidiumo pirmininko pavaduotojas, Steigiamojo Seimo rinkimų kampanijos Utenos apygardoje Liaudininkų centro biuro vedėjas.

Į Steigiamąjį Seimą K. Bieliūnas kandidavo VI (Utenos) rinkimų apygardoje pagal LVS sąrašą. Iš pradžių nebuvo išrinktas. Kai 1921 m. lapkričio 18 d. Vincas Meilus atsisakė parlamentaro mandato, tik tada buvo suteikta galimybė K. Bieliūnui darbuotis Steigiamajame Seime. Čia priklausė Lietuvos valstiečių sąjungos (LVS) frakcijai, Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos (LSLDP) ir LVS frakcijų blokui. Iki 1921 m. lapkričio 2 d. dirbo Savivaldybių ir administracijos komisijose. 1922 m. kovo 2 d. paskirtas į Finansų

ir biudžeto komisiją, nuo 1922 m. rugpjūčio 17 d. buvo tos komisijos pirmininko pavaduotoju.

K. Bieliūnas dalyvavo svarstant įstatymus, savo poziciją reiškė interpeliacijose. Nagrinėjant Konstituciją (1922), jis vardiniu balsavimu pritarė LSLDP ir LVS pataisai, kuri nurodo projekto 45 paragrafą redaguoti taip: „Respublikos vyriausybę sudaro: Seimo Pirmininkas, Ministerių kabinetas. Seimo Pirmininkas kaipo vyriausybės galva eina savo pareigas iki naujas Seimas išsirenka kitą Pirmininką.“⁴⁴ Tokia formuluo­ tė Konstitucijos projekte buvusią Prezidento instituciją keitė Steigiamojo Seimo pareigybe. Kadangi Steigiamojo Seimo dauguma – Lietuvos krikščionių demokratų partijos (LKDP) blokas – balsavo prieš pataisą, todėl Prezidento institucija buvo įteisinta, o Konstitucijos paragrafas skelbė, kad „Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių kabinetas“.

K. Bieliūno pavardė ir jo parašas Steigiamojo Seimo stenogramose fiksuojami dviejose valstiečių liaudininkų interpeliacijose. Pirmojoje „Dėl karo stovio ir karo cenzūros panaikinimo“⁴⁵. Steigiamojo Seimo pateiktoje interpeliacijoje buvo dėstoma apie karo padėtį ir jo pasekmes – karo cenzūros žala ne tik partijoms, bet ir valstybės spaudos laisvei. Todėl kraštietis K. Bieliūnas ir kiti, kurie pasirašė už šią interpeliaciją, reikalavo kuo greičiau atšaukti karo padėtį. Tačiau ši interpeliacija nebuvo svarstyta skubos tvarka ir po poros mėnesių šis klausimas įgijo kitą kontekstą, dėl to interpeliacija, krikščionims demokratams balsuojant „prieš“, buvo atmesta.⁴⁶

Antrojoje K. Bieliūnas kartu su kitais valstiečiais liaudininkais pateiktoje interpeliacijoje Ministrų Kabinetui ir valstybės kontrolieriui, pranešė apie Kauno fortų mūrinių

Kazys Bieliūnas. Nuotr. iš: Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos su atvaizdais, Klaipėda, 1924, p. 9

sienų ardymą ir jų plytų panaudojimą naujoms statyboms.⁴⁷ Pasak interpeliacijos teikėjų, tai akivaizdūs valstybės turto švaistymo faktai ir tam reikėjo užkirsti kelią. Ši interpeliacija buvo siūloma svarstyti skubos tvarka, tačiau daugumai pasisakius „prieš“, pasiūlymas atmestas.

K. Bieliūnas nevengė išreikšti savo nuomonę ir prisidėti prie kitų savo kolegų. 1922 m. birželio 30 d. buvo svarstoma, ar pelnytai Telšių miesto ir apskrities komendantas suėmė ir iš apskrities pradinės mokyklos ištrėmė mokytoją Klemą Juodką.⁴⁸ Pareiškėjai, tarp jų ir K. Bieliūnas tvirtino, kad toks valstybės pareigūno elgesys neteisėtas. Šios paraiškos sprendimas buvo grąžinti mokytoją į darbą, kai bus atšaukta karo padėtis.

Kraštiečio darbai neapsiribojo veikla Steigiamajame Seime. Būdamas LVLS nariu, K. Bieliūnas buvo išrinktas į III Seimą.⁴⁹

Apie Vladą Lašą (1892–1966), kilusį iš Paupės vienkiemio, Rokiškio valsčiaus ir apskrities, yra žinoma kaip apie akademiką, gydytoją.¹⁰ Iki 1918 m., kada grįžo į

Rokiškį, jau spėjo prieš tai pasimokyti Sankt Peterburgo Šv. Kotrynos gimnazijoje, Tartu (tuometiniame Dorpato) universitete Estijoje. Rygoje dirbo karo gydytoju. 1917 m., Rusijos vyriausybei leidus, V. Lašas baigė studijas Tartu universitete.¹¹ Po 1920 m. kaip karo gydytojas Vladas Lašas buvo mobilizuotas ir paskirtas dirbti Kauno karo ligoninės Terapijos skyriuje, kilus nesutarimams su karo sanitarijos viršininku generolu Vladu Nagevičiumi, V. Lašas sutiko, kad Rokiškio apskrities Valstiečių sąjungos skyrius iškeltų jį kandidatu į Steigiamąjį Seimą.¹² Nors labiau tikėtina, jog „Vladas Lašas buvo išrinktas VI (Utenos) rinkimų apygardoje pagal LVS sąrašą. Steigiamajame Seime priklausė LVS frakcijos, LSLDP ir LVS frakcijų blokui, buvo valstiečių liaudininkų bloko pirmininkas.“¹³ Dirbo nuolatiniuose Finansų ir biudžeto, Darbo, socialinės apsaugos ir sveikatos komisijose. 1920 m. gegužės 5 d. buvo išrinktas į laikinąją komisiją Steigiamojo Seimo statutui rengti, vėliau buvo Steigiamojo Seimo sueigos narys, 1920 spalio 22 d. – 1921 m. sausio 15 d. – Mažojo Seimo narys.

V. Lašas dalyvavo svarstant ir priimant svarbiausius Lietuvos Respublikos įstatymus. Aktyviai reiškėsi debatuose konstituciniais klausimais. 1920 m. gegužės 26 d. vykusiame posėdyje V. Lašas, neigdamas Prezidento institucijos Lietuvos Respublikos politinėje struktūroje reikalingumą, pareiškė, kad Prezidentui numatytas funkcijas gali atlikti ir Steigiamasis Seimas.¹⁴ Po kelių dienų vykus vardiniam balsavimui V. Lašas nepritarė Prezidento institucijos įteisinimui Laikinojoje Konstitucijoje. Steigiamasis Seimas minėtąją Konstituciją įteisino, tačiau V. Lašo požiūris nepasikeitė. 1922 m. liepos 14 d. Steigiamojo

Seimo posėdyje balsuojant, V. Lašas pritarė LSLDP ir LVS frakcijų bloko pasiūlytai pataisai, kuria Prezidento funkcijas numatyta pavesti Steigiamojo Seimo pirmininkui.¹⁵

V. Lašas savo ir viso bloko vardu Steigiamajam Seimui pateikė reikalavimą aiškiai paskelbti Konstitucijoje mirties bausmės panaikinimą, nes, anot jo, „galima nubausti kokia nors kita didele bausme, bet

Vladas Lašas. 1917–1918 m. RKM-39860

ne mirtim“¹⁶, siūlė Konstitucijoje (1922) įrašyti teiginį „cenzūros nėra“¹⁷. Vėliau vykusiame posėdyje V. Lašas pakartojo, kad piliečiams laisvė bus užtikrinta tik tada, kai Konstitucijoje bus įrašyta „cenzūros nėra“, ir paragino parlamentarų kartu su valstiečių liaudininkų bloku balsuoti už tokią pataisą.¹⁸ Tačiau LKDP blokas balsavo priešingai ir pataisa buvo atmesta.

Net dviejuose posėdžiuose buvo nagrinėjama V. Lašo pateikta pasiūla dėl Konstitucijoje (1922) apibūdinamos nepaprastosios padėties skelbimo. Pasak V. Lašo, jei Konstitucijoje

bus palikti žodžiai „kitokie pavojingi neramumai“¹⁹, jie galės suteikti Prezidentui progą „suspenduoti konstitucines garantijas“ netgi, jei tam nebus ypatingo būtinumo.²⁰ Pataisa buvo atmesta ir Konstitucijoje žodžiai liko.

V. Lašas niekada nevengė griežtos partinės kritikos, taip pat pateikė bloko požiūrį į Steigiamojo Seimo funkcijų, jo kadencijos, laikotarpio tarp Steigiamojo Seimo rinkimų į jo darbo pradžios trukmės ir kt. įtvirtinimą Konstitucijoje.²¹ Balsuojant siūlymas buvo atmestas.

Ne tik Konstitucijai (1922), bet ir žemės reformai V. Lašas skyrė daug dėmesio. Kalbėdamas dėl Žemės reformos įstatymo projekto, kritikavo atlyginimo dvarininkams už nusavintą žemę principą, siūlė jo atsisakyti ir atitinkamai sumažinti žemės išperkamąjį mokestį. Žemės reformos projektą vertino itin vaizdžiai: „lėkė kaip sakalas, o nutūpė kaip vabalas“²². V. Lašas atkreipė dėmesį į neišspręstą žemės reformos finansavimo problemą, kritikavo nelygiavertį nuosavybės traktavimą projekte – mat už dalį nusavinamos žemės buvo numatyta atlyginti rinkos kainomis, o už kitą dalį – simbolinis mokestis.

V. Lašas reiškė pastabas ir dėl universiteto statuto projekto, sujungdamas bendras tendencijas. Anot jo, pirmoji tendencija – katalikiška valstybinio universiteto orientacija, antroji – universiteto autonomijos ignoravimas. Taip pat V. Lašas nepritarė Teologijos fakulteto sureikšminimui, kritikavo projekto kūrėjų filosofijos ir pedagogikos sampratą. Universiteto statuto svarstymas buvo laikinai sustabdytas.²³

Kraštietis nevengdavo dalyvauti debatuose ir dėl kitų projektų. Svarstant biudžetą atkreipė Vyria-

sybės ir Steigiamojo Seimo daugumos dėmesį į, pasak jo, neefektyvų tam tikrų Žemės ūkio ministerijos struktūrų darbą, netinkamą mokesčių surinkimo politiką, finansų sistemos trūkumus ir reziūmavo, kad biudžetas sudarytas neracionaliai, tai esą tik skylių lopymas.²⁴ Svarstant Savivaldybių rinkimo įstatymo projektą, V. Lašas siūlė įrašyti pastabą, kuria būtų uždrausta agitacija bažnyčiose. Pasiūlymas atmestas.²⁵

V. Lašas taip pat buvo daugelio įstatymų projektų, kurie reglamentuodavo mokesčių, atlyginimų dydžius, įvairių institucijų etatų skaičius, referentas. Jis savo ir liaudininkų nuomonę reiškė teikdamas interpeliacijas ir dalyvaudamas jas svarstant. V. Lašas kritikavo ministeriją ir Miškų departamentą dėl trūkumų, kurie atsiradę netinkamai administruojant miškų ūkį. Matydamas daug problemų, siūlė sudaryti Steigiamojo Seimo komisiją, kuri ištirtų interpeliacijoje ir per jos svarstymą iškeltas bėdas. Steigiamasis Seimas pritarė tokios komisijos sudarymui.²⁶

V. Lašas siekė įrodyti, kad Vyriausybei pateiktą interpeliaciją „dėl emisijos banko ir linų monopolės“, t. y. kuo greičiau lietuviškos valiutos įvedimo ir linų ūkio raidos strategijos, būtina nagrinėti skubos tvarka. Daugumos balsų persvara svarstymas atmestas. 1922 m. liepos 19 d. vykusiam posėdyje V. Lašas nurodė nuostolius, kuriuos patyrė valstybė, jos institucijos, gyventojai dėl to, kad laiku nebuvo įvesta sava valiuta. Interpeliacijos metu iškeltos problemos ne tik pasitvirtino, bet buvo atskleista daugybė naujų faktų, kurie pareikalavo formuoti 11 bylų.²⁷

Steigiamajame Seime V. Lašas dirbo labai daug, ypač 1920 m. ir

1922 metais. Jo kalbos buvo argumentuotos, konstruktyvios. Palyginti su kitų liaudininkų kalbomis, V. Lašas kalbėjo kur kas konkrečiau, dalykiškiau. Buvo labai aktyvus, pilietinę poziciją reiškiantis Steigiamojo Seimo narys.²⁸

Nors Steigiamojo Seimo rinkimų išvakarėse būta daug būgštavimų dėl neproporcingai didelio kitataučių Seime kiekio, ypač žydų

Abraomas Dovas Popelis. Nuotr. iš: Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos su atvaizdais, Klaipėda, 1924, p. 43

(dėl tariamos kitataučių vienybės ir lietuvių susiskaldymo), į Steigiamąjį Seimą buvo išrinkti 7 žydų tautybės atstovai.²⁹ Vienas iš jų – Abraomas Dovas Popelis (1865–1923), kilęs iš Kvetkų, Panemunio valsčiaus, Rokiškio apskrities³⁰, posėdžių metu žodžio viešoms kalboms prašydavo labai retai, o jei ir kalbėdavo, tai tik jidiš kalba. Jo veikla buvo orientuota į žydų tautinės mažumos interesų gynimą. Rabino cenzą įgijo baigęs studijas aukštesnįjį teologinį išsilavinimą suteikiančiose žydų mokyklose Eišiškėse (Vilniaus gub.) ir Kauno ješibotuose.³¹ Nuo 1897 m.

Onuškyje (dab. Rokiškio r.) buvo žydų bendruomenės dvasinis vadovas. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, su šeima persikėlė į Marijampolę. 1916 m. vietos žydų bendruomenės išrinktas vyriausiuoju rabinu. Po Pirmojo pasaulinio karo A. Popelis buvo naujai įregistruotas Lietuvos rabinų sąjungos valdybos narys. 1919 m. išrinktas į Marijampolės žydų bendruomenės tarybą, po 1920 m. išrinktas į I Lietuvos žydų bendruomenių atstovų suvažiavimą, vykusio Kaune, prezidiumą.

Marijampolės rinkimų apygardoje pagal suvienytą žydų liaudies sąrašą Abraomas Dovas Popelis buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą, priklausė žydų frakcijai. Dirbo Krašto atstatymo komisijoje. 1920 m. A. Popelis kartu su kitais žydų frakcijos nariais pasirašė nepaprastąjį pareiškimą, kuriuo siekta atkreipti Steigiamojo Seimo narių dėmesį į žvėriškus veiksmus, nukreiptus prieš taikius krašto gyventojus, daugiausia žydus. Steigiamajame Seime diskutuojant apie tai, A. Popelis pateikė nemažai detalių apie padėtį Lentvaryje ir Rūdiškėse, skatino atskleisti ne tik padarytas skriaudas vietinėms žydų bendruomenėms,

bet apskritai tirti neteisėtus Lenkijos kariuomenės veiksmus, paviešinant juos tarptautiniu mastu. Dėl to buvo sudaryta atitinkama Vyriausybės komisija, į kurią buvo įtraukti ir Steigiamojo Seimo nariai.³²

Daug diskusijų Steigiamajame Seime kėlė A. Popelio kalbos dėl „kariškių žeme aprūpinimo įstatymo“. 1920 m. liepos 23 d. vykusiam posėdyje A. Popelis pabrėžė, kad formuluotė apie žemės nesuteikimą tiems kariams, kurie nemoka žemės ūkio darbų dirbti, esanti nukreipta tiesiogiai prieš žydus, kurie dėl istorinių priežasčių buvo netekę

Socialdemokratų frakcija Steigiamajame Seime, 1920 m. Antanas Purėnas stovi centre su skrybėle rankoje. Nuotr. iš: Baltrušis R., Profesorius Antanas Purėnas. Kaunas, 2008, p. 59

galimybės ūkininkauti. Nurodydamas pastebimas žydų pastangas išmokti ūkiškų darbų, A. Popelis siūlė nebekartoti carinės Rusijos padarytų klaidų ir išbraukti iš svarstomo įstatymo papildymo. Tačiau krikščionių demokratų bloko daugumos balsais pasiūlymas buvo atmestas.³³

Svarstant dėl pataisos apie mirties bausmę, A. Popelis komentavo bendrosios teisės komisijos ir Lietuvos ūkininkų sąjungos siūlomą redakciją, t. y. visišką šio paragrafo išbraukimą iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos. Balsavimo metu žydų frakcija su socialistais liko mažuma.³⁴

Steigiamojo Seimo nariai labai dažnai keitėsi. Per pustrėčių metų pasikeitė net 38 atstovai, t. y. trečdalis visų narių. Vieni darbą Seime iškeitė į civilinę ar karinę tarnybą, kiti galbūt neturėjo polinkio politinei veiklai. Antanas Purėnas (1881–1962), gimęs Tatkonių kaime, Skapiškio valsčiuje, Rokiškio apskrityje, Steigiamojo Seimo nariu išbuvo tik penkis mėnesius. Besimokydamas

Liepojos gimnazijoje, A. Purėnas bendravo tiek su lietuviais, tiek latviais, kurie buvo slaptų socialdemokratinio judėjimo būrelių nariai. A. Purėnas, bendraudamas su ten veikusiu Jonu Biliūnu, ir pats tapo aktyviu socialdemokratinio judėjimo šalininku. Baigęs chemijos studijas Peterburgo universitete, po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo kartu su žmona Liuda (buv. Vienožinskaitė) grįžo į Lietuvą. A. Purėnas

buvo paskirtas Rokiškio miesto ir apskrities revoliucinio komiteto Švietimo skyriaus vedėju. 1919 m. rugpjūtį–1921 m. sausį A. Purėnas ėjo Rokiškio gimnazijos direktoriaus pareigas. Dirbdamas direktoriumi, priklausė mokytojų profsąjungai. 1920 m. birželį vykęs visuotinis Rokiškio apskrities darbininkų profsąjungos narių susirinkimas delegatu į Lietuvos profsąjungų suvažiavimą vienbalsiai išrinko A. Purėną.

Į Steigiamąjį Seimą A. Purėnas buvo išrinktas VI (Utenos) rinkimų apygardoje kaip LSDP atstovas, priklausė LSDP frakcijai, dirbo Švietimo komisijoje, buvo jos vicepirmininkas.

Balsuojant, ar reikalinga Lietuvai Prezidento institucija, A. Purėnas kartu su LSDP frakcijos kolegomis pareiškė, kad Lietuvai Prezidento institucija nereikalinga. Tačiau valdančiajai daugumai pareiškus „prieš“, Prezidento institucija buvo palikta.³⁵

LSDP pateikė interpeliaciją dėl Valstybės Prezidento malonės akto, kurį pasirašė ir A. Purėnas. Vėliau jis pakartotinai Ministrų kabinetui teikė šią interpeliaciją, tačiau ji buvo atmesta.³⁶

„Eglaitės“ įgulos kareiviai, susirinkę klausyti kapitono P. Rusecko apie Steigiamojo Seimo darbus. Nuotr. iš: Daugirdaitė-Sruogienė V., Lietuvos Steigiamasis Seimas, Niujorkas, 1975, p. 43

A. Purėnas su LSDP frakcijos nariais įteikė finansų ministrui skubią interpeliaciją dėl 1920 m. birželio 1 d. vykusio spaustuvininkų streiko.³⁷ Interpeliacija buvo kreipiamasi į Finansų ministeriją, ar ji žinanti apie situaciją ir ką mananti toliau daryti. Ministrų kabinetas priėmė interpeliaciją. Dėl darbininkų streiko kalbėjo A. Purėnas, kuris apgailestavo, kad socialinė apsaugos inspekcija, kuriai ypač turėjo rūpėti darbininkų padėtis, į streiką sureagavo paskutinė, ir LSDP frakcijos vardu ragino valdžią kuo greičiau nutraukti spaustuvininkų streiką susitarimo su darbininkais būdu. Pasiūlymas nebuvo priimtas.³⁸

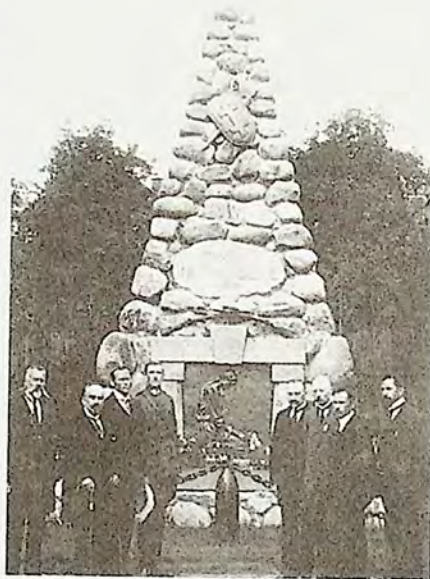
A. Purėnas ne visada pasirašydavo LSDP pateiktas interpeliacijas. Viena iš jų buvo dėl darbininkų atstatydinimo iš vietų dvarų Vilkaiviškio apskrityje. Nors A. Purėnas interpeliacijos nepasirašė, tačiau ją gynė ir komentavo pasirašiusiųjų vardu. Siekė, kad įstatymai, kuriuos priims Seimas, liktų ne tik popieriuje, bet būtų vykdomi, gynė darbininkų interesus ir norėjo uždrausti juos išvaryti iš dvarų. Balsuojant interpeliaciją priimta svarstyti.³⁹

1920 m. liepos 21 d. buvo priimtas A. Purėno ir Justino Staugaičio pasiūlymas žiaurius Lenkijos kariuomenės veiksmus, nukreiptus prieš Lietuvos žydus, pavesti ištirti komisijai, kurią sudarytų vykdomosios valdžios atstovai ir Steigiamojo Seimo nariai.⁴⁰

Seime A. Purėnas dažniausiai kartu su LSDP frakcijos kolegomis teikė aukštomis valdžios institucijoms interpeliacijas, kurių dauguma nebuvo priimtos. Viešai kalbėjo gana retai, kalbose išskirtinį dėmesį teikė darbininkų gyvenimo sąlygoms pagerinti. Dar Steigiamojo Seimo laikotarpiu dalyvavo masonų ložės „Lietuva“, atkurtos 1920 m., veikloje. Po penkis mėnesius trukusios veiklos Steigiamajame Seime

1920 m. spalio 13 d. A. Purėnas savo noru pasitraukė ir atsidėjo mokslinei veiklai.⁴¹

V (Panevėžio) apygardoje pagal LVS sąrašą į Steigiamąjį Seimą buvo išrinktas Petras Ruseckas. Steigiamajame Seime priklausė LVS frakcijai, LSLDP ir LVS frakcijų blokui. Dirbo nuolatinėse Krašto apsaugos

Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto nariai prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, 1921 m. Viduryje pirmas iš dešinės M. Sleževičius, V. Putvytis, P. Ruseckas, M. Krupavičius. Iš kairės – J. Byla, A. Šmulskštys, N. Rachmilevičius, V. Čerkasas. Nuotr. iš: Steigiamajam Seimui – 90, Vilnius, 2011, p. 70

ir Redakcijos komisijose. Laikinais išrinktas į Amnestijos komisiją, dirbo Konstitucijos (1922) rengimo komisijoje. Priklausė Steigiamojo Seimo sudarytai komisijai, kuri 1921 m. tyrė padėtį kariuomenėje.

P. Ruseckas dalyvavo svarstant Laikinąją ir 1922 m. valstybės Konstitucijas, rengiant daugelį įstatymų. Steigiamajame Seime jis pristatydavo įstatymų projektus, dalyvaudavo debatuose, nuosekliai reikšdavo savo nuomonę, balsuojant pasisakė „prieš“ Prezidento instituciją⁴², po poros metų balsuojant irgi kartu su frakcijos nariais nepritarė Prezidento institucijos įtvirtinimui

Konstitucijoje. Tačiau krikščionių demokratų balsai lėmė, kad tiek Laikinojoje, tiek 1922 m. Konstitucijoje Prezidento institucija buvo įtvirtinta. Nors 1920 m. birželio 12 d. paskelbta Laikinoji valstybės konstitucija įteisino instituciją, tačiau Prezidento rinkimai buvo atidėti. Visą Steigiamojo Seimo laikotarpį Prezidento pareigas vykdė Steigiamojo Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis.

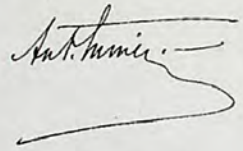
P. Ruseckas dažnai kalbėjo Steigiamojo Seimo nariams diskutuojant dėl piliečių teisių ir laisvių, demokratijos principų. Jis dalyvavo parengiant ir svarstant Amnestijos įstatymo projektą. Kaip šio įstatymo komisijos narys ragino šį įstatymą priimti kuo operatyviau. Steigiamasis Seimas visais balsais priėmė Amnestijos įstatymą. P. Rusecko požiūris į karo padėtį Lietuvos Respublikoje buvo nevienareikšmis.⁴³ 1920 m. rudenį vykusiame LVS ir LSLDP suvažiavime P. Ruseckas teigė, jog net matydamas neigiamas karo padėties pasekmes, vis dėlto įvertinęs to meto aplinkybes jis esąs karo padėties šalininkas. Suvažiavimo priimta rezoliucija reikalavo, kad valdžia karo padėtį, jei ne visoje Lietuvoje, tai bent kai kuriose vietose atšauktų. P. Ruseckas tam pritarė ir, įvertinęs to meto pavojų Lietuvos Respublikai, ragino Steigiamąjį Seimą skubiai priimti Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų papildymą, kuris numatė sugriežtinti priemones, taikomas asmenims, kurių buvimas tam tikroje teritorijoje buvo kenksmingas visuomenės tvarkai arba kariuomenei. Posėdžio metu toks papildymas buvo priimtas.⁴⁴

Įstatymo svarstymas dėl kariškių aprūpinimo žeme virto ilgais debatais, žydams pastebėjus antisemitizmo apraiškas, visa tai peraugo į žydų klausimą Lietuvoje. Debatuose dalyvavęs P. Ruseckas teigė, kad vadovaujantis vien tautybe negalima

Antano Tumėno

curriculum vitae.

Antanas gimė Lietuvoje, Peterburgo apskr. Klovianų parapijoje, Kurklė-
 čiu kaime. 3-ia metų mėsos mažiausias tėvas ir motina. 1900 metais
 pabaigė Vilniaus 8-ąją gimnaziją. 1900-1901 m. buvau įrašytas į Kauno universiteto
 medicinos skyriaus studentus, 1901-1902 metais buvau Varšvos politechnikumo Statybos
 skyriaus studentas, 1903 metais įrašytas į Petrogrado universiteto Juridinio fakulteto
 studentus. Tiesioginį fakultetą, 1909 metais išlaikė valstybinius egzaminus įsto-
 jian į advokatus, pasijeičius ir apsigynėjam būstrenuose. Išėmė iš
 gynybos bylas 1915 metais, kada teko evakuotis į Rusiją. Pagrindinis lietuviškas
 laipsnis 1918 m. gatau ir valstybinį laipsnį išimti advokatura ir bylinė gaudė
 įdėtos buvau Reichenvalte. Grudžio 1-oje buvau pirmo Lietuvos Seimo narys. Mi-
 nisterio P. deono pirmas pasiryžtas Tautos Tarybini Petruskio apstėnėčiai. Klėpis tot.
 Seimkaus patiekiau Seimnūre lietuvių gimnazijos setijū. Porepis bėdėntę antrai 1919
 -1920 m. tarnauau Seimnūmės Ministrėrijoje, Kalėjimų departamente, Kreklonam.
 -by išrinkimo į Steigiamoji Seimo narys. Būdamaus Steigiamoji Seimo narys
 ir Steigiamoji Advokatus Kaunam.
 Išimti nuo priėmimo darbu laiku nėdėm Lietuvos Statutu ir Civiline Tėrė.

1921. 11. 20.

Nagrinėjant žemės reformos klausimą, P. Ruseckas oponavo LSDP atstovui Jeronimui Plečkaičiui ir parėmė reikalavimus, kuriais būtų susiaurinama teisė žemei gauti. Jis teigė, kad žemės nereikėtų duoti tiems, kurie per pastaruosius 10 metų buvo savo žemę pardavę (nugyvenę) ir jos neišgiję, kurie šaukiami į Lietuvos kariuomenę nestojo, kurie buvo bausti už slaptą degtinės varymą. Taip pat buvo išskirti užsieniečiai, kurie kartais Lietuvos Respublikos pilietybę priimdavo dėl ekonominių paskatų arba neteisėtai gaudavo pilietybę (neišgyvenę pagal įstatymą numatyto laikotarpio), neteisėtai įsigydavo žemės Lietuvoje ir pasienyje veikdavo prieš Lietuvos Respubliką. P. Ruseckas siūlė, kad pilietybę įgijęs asmuo gali žemės gauti tik išgyvenęs 10 metų Lietuvoje. Balsojant pataisa priimta.⁴⁸

Diskusijoje dėl piniginio vieneto P. Ruseckas siūlė, kuo skubiau įvesti savą valiutą, pasak jo, tai būtų kaip garantas valstybės ekonomikos raidai. Tačiau kritikavo piniginio vieneto pavadinimą „litas“ ir siūlė, anot jo, lietuviškesnius pavadinimus: „muštinis“, „muštas“, „kaltas“.⁴⁹

P. Ruseckas pasirašė Ministrų kabinetui ir Valstybės kontrolei pateiktoje apeliacijoje dėl Vyriausybės neūkiškumo, neatsakingo valstybės turto naudojimo, nesugebėjimo užtikrinti Kauno forto mūro sienų apsaugos. Tačiau skubos tvarka interpeliacijos svarstymas buvo atmestas.⁵⁰

P. Ruseckas nemažai klausimų kėlė ir dėl situacijos Lietuvos pasienyje su Latvija. Anot jo, pasienyje vyrauja netvarka, kurią tris mėnesius stebėjo pats. Vidaus reikalų ministras Rapolas Skipitis, susipažinęs su P. Rusecko pateikta informacija, teigė, kad padėtis turėtų būti ištaisyta.⁵¹

P. Ruseckas dalyvavo formuojant valstiečių liaudininkų bloko takti-

Antano Tumėno gyvenimo aprašymas, 1921 m. LCVA, f. 631, ap. 3, b. 768, l. 1

spręsti apie piliečio ištikimybę Lietuvos Respublikai.⁴⁵

P. Ruseckas, turėjęs kariuomenės savanorio patirties, aktyviai dalyvavo Steigiamojo Seimo krašto apsaugos komisijoje: rengiant, redaguojant, referuojant įstatymus, kurie susiję su Lietuvos Respublikos gynyba ir saugumu. Taip pat aktyviai reikėsi svarstant žemės reformos, valstybės pajamų ir išlaidų sąmatos, Lietuvos piniginio vieneto įvedimo įstatymų projektus.

Diskusijoje dėl interpeliacijos „svetimšalių išsiuntimo iš Lietuvos

reikalu“ P. Ruseckas teigė, kad Lietuvoje paradoksali padėtis, kai „varomi žmonės mums naudingi, o nenaudingi paliekami“. Taip pat jis atskleidė korupcijos atvejus tarp valdininkų, tvirtino, kad „Žvalgybos skyriuje dominavo buvę rusų žandarai, kurie niekur kitur negali rasti tarnybos“⁴⁶. Po poros metų P. Ruseckas taip pat kritikavo Steigiamojo Seimo Krašto atstatymo komisiją dėl neveiklumo. Savo požiūrį ne tik išreiškė, bet ir aktyviai dalyvavo pristatant interpeliaciją, ją svarstant.⁴⁷

ką, pritarė liaudininkų deryboms su LKDP dėl koalicijos sudarymo. Liaudininkai vieningai balsavo už P. Rusecko kandidatūrą į Steigiamąjį Seimą pirmojo sekretoriaus pareigas. Tačiau LKDP atmetė šį siūlymą. Vis dėlto P. Ruseckas laikėsi nuosaikiųjų pozicijos ir siekė išlaikyti koaliciją su LKDP.⁵²

P. Rusecko iniciatyva buvo įkurtas Gynybos komitetas, kuriame dirbo sekretoriumi. Taip pat priklausė Lietuvos šaulių sąjungai, buvo renkamas į jos valdybą, iki 1926 m. buvo LŠS valdybos nariu. P. Ruseckas (1883–1945), kilęs iš ūkininkų šeimos Baubliškių vienkiemio, Panemunėlio valsčiaus, Rokiškio apskrities⁵³, Pirmojo pasaulinio karo metu buvo mobilizuotas, 1915 m. Kijeve baigė karo mokyklą.⁵⁴ Nuo 1918 m. buvo Lietuvos kariuomenės savanoris, Krašto apsaugos ministerijos Literatūros skyriaus viršininkas. Po parlamentinio laikotarpio grįžo į kariuomenę, 1925 m. išėjo į atsargą būdamas majoru.⁵⁵

Antanas Tumėnas (1880–1946), kilęs iš Kurkliečių kaimo, Ragelių valsčiaus, Rokiškio apskrities, pradėjęs architektūros studijas Varšuvos universitete, o baigęs teisę Peterburgo universitete, į Steigiamąjį Seimą išrinktas Utenos apygardoje kaip Lietuvos krikščionių demokratų partijos atstovas. Steigiamajame Seime priklausė LKDP frakcijai, krikščionių demokratų blokui.

A. Tumėno parlamentinė veikla labiausiai sietina su laikinosios ir nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijų rengimu ir priėmimu. Priimant Laikinąją Konstituciją kraštietis nevensgė kalbėti opiausiais klausimais – Prezidento reikalingumu. Argumentuodamas, jog Šveicarijos Konstitucijos principai negali būti perkeltami į Lietuvą ir

Prezidentas su ribotais įgaliojimais yra būtinybė valstybei pagal valdžios institucijų sandarą.⁵⁶

Pusantrų metų buvo rengta pirmoji nuolatinė Lietuvos Respublikos Konstitucija, kuriai iki pirmojo pristatymo prireikė 90 posėdžių. A. Tumėnas, kaip komisijos pirmininkas ir referentas, padarė išsamų pranešimą apie komisijos narių

Steigiamąjo Seimo pirmųjų metinių albumo viršelis. Nuotr. iš: Steigiamajam Seimui – 90, Vilnius, 2011, p. 52

darbą, taip pat komentavo, kodėl neminama Lietuvos sostinė.⁵⁷

Svarstant Laikinąją Konstituciją, buvo atnaujinti ginčai dėl Prezidento institucijos reikalingumo. A. Tumėnas pasisakė: „norint palikti Ministerių kabinetą atsakomingu prieš Seimą, kuriam būtų galima visuomet padaryti krizį, ir kartu norima to kabineto Pirmininką statyti Valstybės Prezidentu. Aš ir norėčiau paklausti tų, kurie, neva valstybine mokslo teise remdamiesi, kur toks pavyzdys yra buvęs“⁵⁸. A. Tumėnas buvo prieš Steigiamąjo Seimo renkamą Prezidentą su platesniais įgaliojimais, tačiau

apie tai prisipažino tik vėliau savo studentams.⁵⁹

A. Tumėnas buvo vienas aktyviausių KD bloko narių Steigiamajame Seime: dažnai referuodavo įstatymus, dalyvavo diskusijose, nevensgė teikti įstatymų pataisas ar kitų pateiktas replikuoti. Nors nebuvo geras oratorius, kalbėjo lėtai, monotoniškai, tačiau visuomet valstybiškai atsakingai ir pedantiškai tiksliai.

Iki 1922 m. rudens Steigiamasis Seimas iš viso surengė 257 plenarinius posėdžius (neįskaitant 43 Mažojo Seimo posėdžių), per kuriuos buvo priimta apie 300 teisės aktų: įstatymų, jų papildymų ir pakeitimų. Steigiamąjo Seimo priimti įstatymai, prie kurių prisidėjo ir rokiškėnų vykdomos iniciatyvos, turėjo didelę įtaką tolesnei Lietuvos valstybės raidai. 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamasis Seimas vienbalsiai priėmė Lietuvos valstybės nepriklausomybės proklamavimo dokumentą, kuris dar kartą, kaip ir 1918 m. vasario 16-osios aktas, paskelbė, kad Lietuva yra nepriklausoma valstybė, ir nustatė jos valdymo formą – demokratinė respublika. 1922 m. rugpjūčio 1 d. buvo priimta Lietuvos Valstybės

Konstitucija – pagrindinis šalies įstatymas. Ši Konstitucija pirmą kartą Lietuvos valstybės istorijoje apibrėžė, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, kurios aukščiausioji valdžia priklauso tautai. 1922 m. vasario 15 d. Steigiamasis Seimas priėmė pagrindinį Žemės reformos įstatymą, 1922 m. rugpjūčio 9 d. – Piniginio vieneto įstatymą, kuris skelbė, kad piniginis Lietuvos vienetas yra aukso parentas litas, kurį sudaro 100 centų. Siekdamas užtikrinti finansinį stabilumą, 1922 m. rugpjūčio 11 d. Steigiamasis Seimas priėmė Lietuvos banko įstatymą.⁶⁰

Paiškinimai

- ¹ Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*, New York, 1975, p. VII.
- ² Steigiamajam Seimui – 90, *Seimo Pirmininko pavaduotojo Algio Kašėtos sveikinimas*, Vilnius, 2011, p. 13.
- ³ *Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos su atvaizdais*, Klaipėda, 1924, p. 8.
- ⁴ *Vyriausybės žinios*, 1922 01 17, Nr. 78.
- ⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 07 05, I sesijos 219 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 08 17, I sesijos 242 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 08 02, I sesijos 235 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 06 30, I sesijos 217 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁹ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, T. 2, Vilnius, 2006, p. 94.
- ¹⁰ *Akademikas profesorius Vladas Lašas: atsiminimai*, Kaunas, 2016, p. 9.
- ¹¹ Ten pat, p. 12.
- ¹² *Akademikas Vladas Lašas*, sud. B. Padegimas ir E. Lašienė, Vilnius, 1980, p. 12.
- ¹³ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, 2006, p. 210.
- ¹⁴ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 05 26, I sesijos 7 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ¹⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 07 14, I sesijos 224 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ¹⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 05 31, I sesijos 9 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ¹⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 04 10, I sesijos 196 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ¹⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 07 14, I sesijos 224 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ¹⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 04 10, I sesijos 196 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²⁰ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 07 13, I sesijos 223 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²¹ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 07 26, I sesijos 230 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²² *Steigiamojo Seimo darbai*, 1921 04 22, I sesijos 83 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²³ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 02 07, I sesijos 168 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²⁴ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 09 21, I sesijos 248 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1921 02 18, I sesijos 64 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1921 02 25, I sesijos 66 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 06 30, I sesijos 217 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ²⁸ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, 2006, p. 212.
- ²⁹ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 27.
- ³⁰ Bieliūnas K. *Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos su atvaizdais*, p. 42.
- ³¹ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 271.
- ³² *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 07 21, I sesijos 29 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ³³ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 07 23, I sesijos 30 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ³⁴ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 07 11, I sesijos 221 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ³⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 05 22, I sesijos 6 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ³⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 05 28, I sesijos 8 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ³⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 06 02, I sesijos 10 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ³⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 06 07, I sesijos 12 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ³⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 06 25, I sesijos 19 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴⁰ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 07 21, I sesijos 29 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴¹ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 285.
- ⁴² *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 05 31, I sesijos 9 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴³ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1921 05 22, I sesijos 66 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴⁴ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 10 08, I sesijos 49 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 07 23, I sesijos 30 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 06 16, I sesijos 16 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 03 07, I sesijos 179 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1921 06 28, I sesijos 110 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁴⁹ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 08 02, I sesijos 235 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁵⁰ Ten pat.
- ⁵¹ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1921 09 09, I sesijos 121 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁵² *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 326.
- ⁵³ Bieliūnas K. *Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos su atvaizdais*, p. 50.
- ⁵⁴ Kavaliauskas V. *Lietuvos karžygiai, Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, V tomas, 2012, p. 301.
- ⁵⁵ Ten pat, p. 302.
- ⁵⁶ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1920 05 26, I sesijos 7 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁵⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 02 24, I sesijos 176 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁵⁸ *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922 03 22, I sesijos 186 posėdis, Kaunas, 1920–1922.
- ⁵⁹ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 398.
- ⁶⁰ M. Maksimaitis, „Seimai tarpukario Lietuvoje“, in: *Lietuvos Seimas*, Vilnius, 1996, p. 116.

Tėvo Stanislovo žvakė ir šviesa

ARVYDAS JUOZAITIS

Filosofas, rašytojas

Jėzus Kristus niekuomet nesišypsavo. Bent jau evangelistai šypsenos nepaliudijo. Kažin kodėl? Nematė Jo šypsant ar nenorėjo matyti? Ir Poncijus Pilotas, ir jo slaptosios policijos vadas Safranijus nematė, ir žydų teisėjas Kajafa nematė – niekas. Nei legionai sekiojų, nei legionai klausančių jo pamokslų – nematė ant jo veido nė

šypsni. Matyt, todėl, kad vieniems buvo lemta alkti, o kitiems pasmerkti Jėzų, nuteisti Jį ir nužudyti. Ir baimės sukaustyti paprasti žmonės, ir teisėjai juk nesišypso, nes ir visas pasaulis jiems nesišypso.

Tik kodėl moterys nematė besypsancio Jėzaus? Juk moterims Jis buvo palankiausias. Gal todėl, kad moterims nesuteikiamas žodis? Sakoma, Marija Magdelena pastebėjo kažką panašaus į šypsnį, kai Jėzus braižė smėlyje piešinį ir bebraižydamas ištraukė ją iš mirties nagų. Ją jau buvo beužmušę akmenimis, o Jis ištraukė nelaimėlę vienu vienuinteliu pasakymu: „Tas, kuris be nuodėmės, tegul pirmas meta į ją akmenį“.

Tėvas Stanislovas. Nuotr. Rimanto Akutaičio

Bet moterys yra moterys – kitame žmoguje jos dažniau nei vyrai pamato tai, ką įsivaizduoja.

Tėvas Stanislovas nuolatos šypsojosi. Ar juokėsi? Taip, ir juokėsi, ir tas juokas niekuomet nebuvo panašus į kikenimą, kas būdinga daugumai valdžios vyrų. Jis juokdavosi kiek užversdamas galvą, kad matytų dangų. Garsiai, skardžiai. O štai šypsojosi jis nuolatos, ir net tada, kai nesišypsodavo veidu – šypsojosi. Veidas rimtas, o akimis šypso. Šypsena buvo jo nuolatinė sielos būseną, jo šviesa.

Pažinau šią tėvo Stanislovo šypseną ne išsyk. Vis norėjau, troškiau išgirsti iš jo kokius svarbius žodžius, kokį pasakojimą ar pamokymą. Iš-

girdavau. Bet tylos valandėlių būdavo daugiau. Ir tada pažau supratau, kad jis jas užpildo šypsena. Jis šypsojosi būdamas rimtas ar net rūškanas, eidamas aplink bažnyčią ar kasdamas, kaldamas, meldamasis. Po gero dešimtmečio, bėgusio ir prabėgusio dar iki Sąjūdžio, mokiausi tos šypsenos. Regis, šiek tiek pramokau.

O paskui atlėkė mums lemiama 1988-ųjų vasara, ir mokymasis kuriam laikui nutrūko.

O dar vėliau? Dar vėliau vėl prasidėjo tėvo Stanislovo persekiojimas. Dabar jį gynė tik kardinolas Sladkevčius, o dauguma net sutanos brolių nuo jo nusisuko. Bet jis ir vėl šypsojosi. Jo akys spinduliavo šviesą. Jis šypsojosi, o aplink jį giedojo pasaulis. Giedojo daiktai. Giedojo knygos, altoriai, jo atstatytos bažnyčios. Giedojo ir darbų suriestos moterys ir vargani jų vyrai, ir paliktieji, ir apleistieji – visi giedojo ir Paberžėje, ir Dotnuvoje.

Jis negalėjo negiedoti. Jis šypsojo degančios žvakės šviesa – gyvai, blaškomas vėjo.

Juozo Keliuočio artumoje

VAIDOTAS ŽUKAS

Dailininkas, radijo žurnalistas

Baigdamas mokyklą, apie 1973 m. susipažinau su prof. Juozu Keliuočiu. Jis padarė didelę įtaką mano asmenybei ir kūrybai. Su J. Keliuočiu bendravau iki jo mirties. Jis vadino mane „mylimu savo mokiniu“, vėliau nutapiau jo portretą. Beveik kas savaitę su draugais sėdėdavome pas jį prirūkytame kambaryje, klausydavomės modernios muzikos (Olivier Messiaeno, Iannio Xenakio ir kt.) ir iš pirmų lūpų girdėdavome rimtas ir labai linksmas istorijas apie tarpukario Lietuvos kultūrininkus, visuomenininkus, dvasininkus, politikus, J. Keliuočio pažintus Europos menininkus ir intelektualus, tuometinio Kauno svečius: Sartre'ą, Buniną, Šaliapiną, apie vokiečių, po to sovietmečio lagerius ir polagerinę tarybų Lietuvą, jos kultūrininkų cizinumą, išdavystes, prisitaikėlišumą ir kai kurių dorybes.

Tokuose vakarėliuose ypač jutau savo intelektines spragas, todėl visą laisvą nuo meno laiką pradėjau skirti skaitymui. Rijau viską: nuo antikos iki XX a. modernistų, vėliau ir filosofus, teologus – viską, kas tais laikais buvo prieinama. J. Keliuotis buvo tikra legenda jau prieškarinėje Lietuvoje. Tuomet jis buvo vienintelis profesionalus žurnalistas, baigęs žurnalistikos ir filosofijos mokslus Sorbonos universitete, redagavęs kultūros žurnalą „Naująją Romuvą“, vėliau „Kūrybą“, pagrindinę „Aušrą“. Profesoriaus kultūros šūkis:

turinys – lietuviškas, forma – moderni, europietiška. Dailininkai, poetai, rašytojai, aktoriai, filosofai ir kiti kultūros žmonės į „Naujosios Romuvos“ redakciją ėjo kaip į šventovę. Čia buvo Lietuvos kultūros centras. Redakcijoje nuolat kabėjo dailės avangardo menas: Vladas Eidukevičius, Viktoras Petravičius, Antanas Gudaitis, Viktoras Vizgirda ir kiti. Šviesuolis Vaižgantas nors ir rėmė „Naująją Romuvą“, bet ant J. Keliuočio modernumo taip būdavo įsiutęs, kad savo žmones po išpažinties už atgailą siūsdavo į „Naujosios Romuvos“ redakciją žiūrėti arsininkų meno... J. Keliuotis buvo opozicijoje ir Smetonos valdžiai. Profesorius pasakojo, kad po redaktoriaus stalu nuolat laikė nedidelį lagaminą su keleriais švariais marškiniais ir kojineėmis – jei Smetonos saugumiečiai išvežtų jį į kalėjimą už valdžios kritiką. Su į Lietuvą atvažiuojančiomis Europos įžymybėmis Buninu, Šaliapinu ar filosofų pažibomis iš Paryžiaus tik Keliuotis galėjo lygiavertiškai bendrauti. „Naujojoje Romuvoje“ jis spausdino visas Europos kultūros aktualijas. Ilgų vakarinių pokalbių metu Antakalnyje, profesoriaus vieno kambario bute, kalbėdavome ir apie komunistų ideologiją susižavėjusių Lietuvos kultūrininkų (Gudaičio-Guzevičiaus, Salomėjos Nėries, Stepo Žuko, Liudo Giros ir kt.) šunybes. J. Keliuočio nuostabi

biblioteka ir plokštelių kolekcija garsėjo visais laikais. Kartą Vilniuje jis man pasakojo: „Buvau tik grįžęs iš lagerio, einu Lenino prospektu ir susitinku Antaną Venclovą. Net nepaklausęs, kur buvau tiek metų pradingęs, jis ir sako – girdėjau, Juozai, turi gerų albumų, atnešk man keletą, mėgstu po gerų pietų pavartyti...“ Grįžęs iš sovietinės Rusijos, J. Keliuotis negalėjo įsidarbinti, laikėsi iš atsitiktinių vertimų ir pardavinėjo savo retą biblioteką. Sovietinis saugumas jį nuolat sekė ir provokavo. Vienintelis dalykas, gelbėjęs jį beviltiškiausiomis valandomis, tai principai ir nepamainomas humoro jausmas. Lageryje buvęs profesorius Juozas Keliuotis man sakė tokius žodžius, kuriuos vėliau patvirtino ir kunigas Česlovas Kavaliauskas, tą patį sakė ir Justinas Mikutis: kai jie grįžo į sovietinę Lietuvą (maždaug 1956 m.), čia buvo daug nelaisviau, nei jie jautėsi lageryje. Tai atskira diskusijos tema – kodėl žmogus, kuriam suvaržytos visos teisės, jis išalkęs, sušalęs, o jaučiasi laisvas? Žmonės suprato, jog reikia pakentėti, reikia išlaikyti gyvenimo testą. Žinoma, išgyventi lagerio aplinkoje ar labai sunkioje tremtyje įmanoma tik tada, jei atmeti neapykantą. Tai patvirtino ir J. Keliuotis, ir Č. Kavaliauskas. Jei būsi piktas ant sargybinių, Stalino, Lenino, išdaviko ar šalia sėdinčio recidyvisto – žūsi. Reikia išlaisvėti.

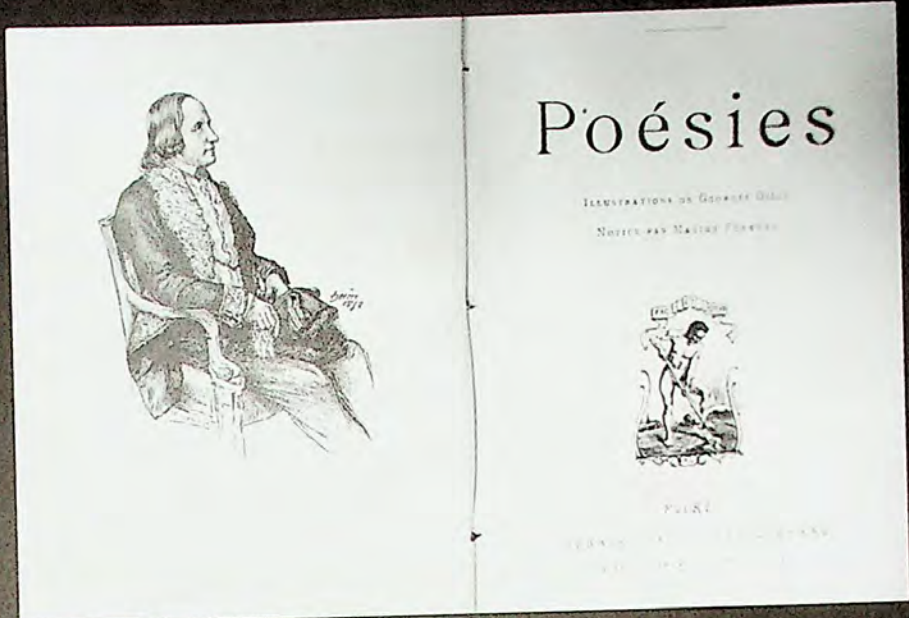
Prancūzų gabiųjų laisvamanių

menininkų ir poetų plejada – nuo Baudelaire'o, Rimbaud ir Francois Villono iki Henrio Toulouse-Lautreco, Paulio Gauguino ar Modiglianio – jau buvo išsunkta ir jų epigonų buvo apstu.

Bet prof. J. Keliuotis ir J. Mikutis mane supažindino su visai kita – katalikiškąja prancūzų dailininkų, filosofų, rašytojų, redaktorių ir poetų dalimi. Ėmiau ieškoti ir skaityti Georges Bernanosą, Maritainę, Leon Blois, Charles Pegui, Huismans, Oskarą Milašį, žiūrėti daug Georges Rouault darbų. Šių autorių kūrybos radau paties J. Keliuočio redaguotoje „Naujojoje Romuvoje“, karo metų „Kūryboje“, taip pat „Židinyje“, pokario lietuvių ir rusų išėivių periodikoje, pasaulio literatūros chrestomatijose. Man patiko, kad J. S. Bachas ar Vermeeris turėjo daug vaikų, buvo ne tik genialūs kūrėjai, bet ir šeimos žmonės.

Juozo Keliuočio portretą tapiau jo namuose, Antakalnyje. Kai ant juosmens profesoriui užrišau rau-

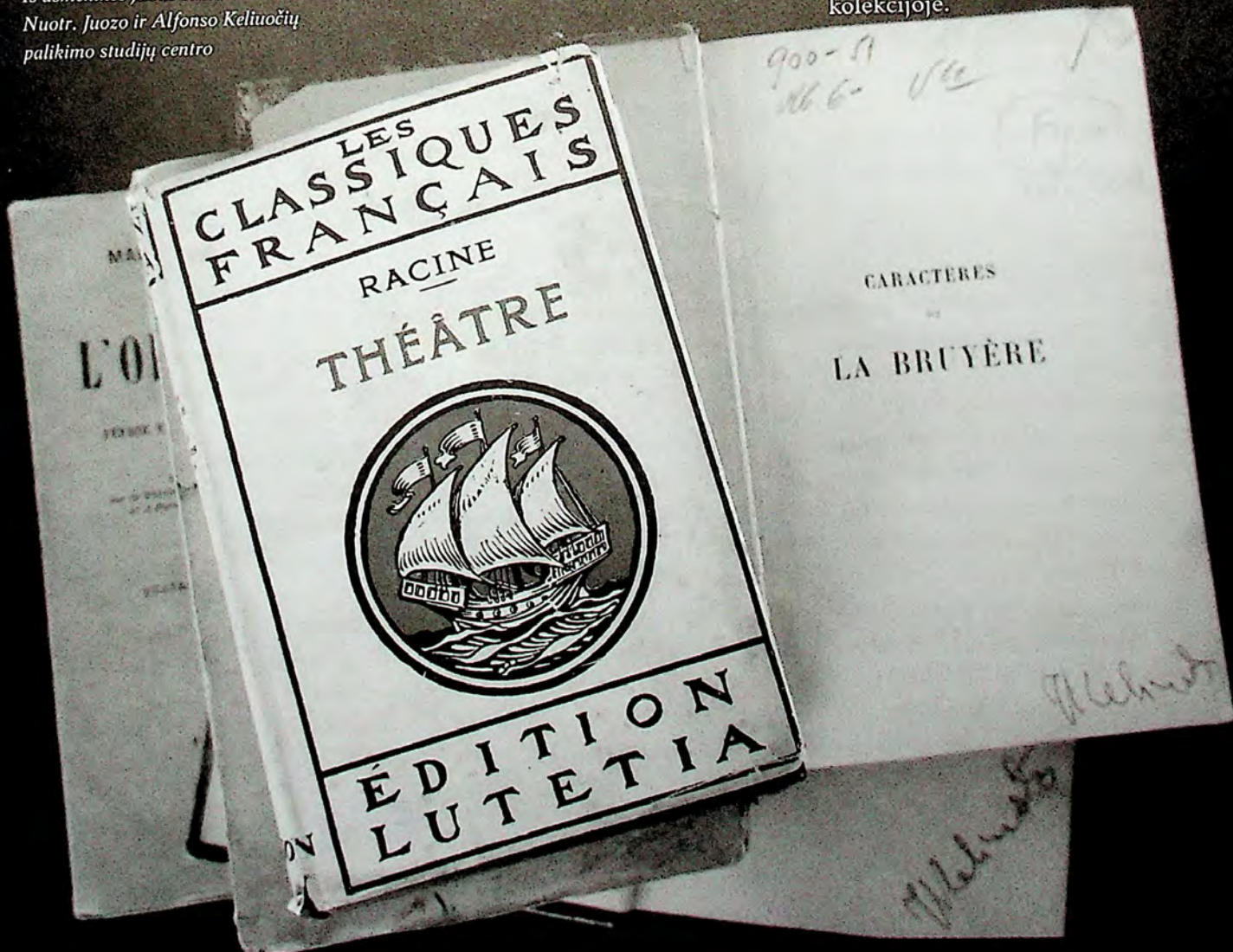
*Iš asmeninės Juozo Keliuočio bibliotekos.
Nuotr. Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centro*

*Iš asmeninės Juozo Keliuočio bibliotekos.
Nuotr. Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro*

doną šilkinę juostą, jį kurį laiką sutriko, lyg ir įsižeidė. Tapydamas pastebėjau, kad jį su ta juosta jaučiasi kažkaip nesmagiai. Tada paaiškinau savo idėją: „Viena vertus, esate kaip vyskupas, kita vertus – kaip toreadoras, ir pagaliau – nykščiu prispaudėte vėliavos raudonumą.“ Profesoriui taip patiko šis komenta-

ras, kad jis triumfavo ir kvatojo tik jam būdingu giliu juoku. Baigiau tapyti per kelis seansus, keletą mėnesių džiovinau. Darbas jam labai patiko – autorių nekukliai pavadino šiuolaikiniu Rembrandtu. Portretą padovanojau pačiam J. Keliuočiui. Po profesoriaus mirties jį paveldėjo giminaičiai, vėliau jis atsirado tėvo kolekcijoje.

Venantas Mačiekus labiausiai brangina žodžio laikymąsi, sąžiningumą, toleranciją

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos
„Romuvos“ padalinio bibliotekos vedėja Reda Kiselytė kalbina
Venantą Mačiekų

Negailestingoji laiko karuselė mus visus neša į ateitį... Kiekvienas kalbintas Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatas ne tik Rokiškio krašto istorijoje, bet ir valstybės istorijoje palieka gilų pėdsaką. Tas pėdsakas mus veda į platesnį pasaulio pažinimą, tautos savastį, istorijos labirintus, kultūros vingius. Kraštiečiai Venantas Mačiekus – neeilinė asmenybė. Jo veikla įvertinta Jono Basanavičiaus premija, ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi. Šiais metais jam įteikta Juozo Keliuočio literatūrinė premija. V. Mačiekus yra knygų sudarytojas, „Vermės“ leidyklos monografijų sudarytojas, redaktorius, straipsnių rinkiniuose ir periodikoje autorius.

Žvelgiu į šį žmogų, ir prieš mano akis išskyla skaidraus atvirumo asmenybė, nuoseklus ėjimo ir prasmingų rezultatų Rokiškio krašto garbės piliečio V. Mačiekiaus veiklos kraitė. Kiekvieną iš mūsų žavi jo noras fiksuoti įvykius, analizuoti, vertinti situacijas, surasti ir skleisti informaciją. Apie visa tai ir kalbėjomės su Lietuvos ekonomistu, žymiu kraštotyrininku, J. Keliuočio premijos laureatu V. Mačiekumi. Mūsų pokalbis dvelkė nuoseklumu, ramybe ir išmintimi.

R. K.: *Svarbiausi Jūsų biografijos akcentai. Trumpai papasakokite apie save.*

V. M.: Gimiau dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, 1937 metų gegužės 13 d. 2 km į pietus nuo Žiobiškio esančiame Mačiekų (dabar – Močiekų) kaime. Frontui pasitraukus į vakarus, spalio mėnesį pradėjau lankyti Žiobiškio pradžios mokyklą, po ketverių metų – Rokiškio pirmąją berniukų gimnaziją. Gimnazijoje, vėliau pavadintoje vidurine mokykla, mokiausi beveik penketais, išskyrus vieną dalyką. Taip ir baigiau: brandos atestate vienas trejetas, o kiti – penketai. Baigdamas gimnaziją, turėjau įvairių sumanymų, bet sveikas protas paėmė viršų ir į konfliktus su imperija neįsivėliau. Po gimnazijos tėviškėje dirbau ketverius metus. Paskutinis darbas buvo Žiobiškio apylinkės pirmininko. 1959 m. įstojau į Vilniaus universitetą studijuoti ekonomikos. Jau trečiame kurse pradėjau dirbti projektavimo organizacijoje, kuri tobulino ir automatizavo pramonės įmonių valdymo sistemas. 1968 m. perėjau dėstyti į Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Ekonominės kibernetikos katedrą. Iki Nepriklausomybės atkūrimo dėščiau matematinius ekonomikos planavimo ir valdymo

metodus, atkūrus nepriklausomybę persikvalifikavau į teoretikus – tapau mikroekonomikos ir makroekonomikos kursų dėstytoju. Į pensiją išėjau 75 metų, 4 metais vėliau negu kolegos, nes nebuvo rastas dėstytojas, kuris perimtų mano dėstomus kursus. Todėl darbo stažas – beveik 55-eri metai.

R. K.: *Jūsų gyvenime įdomiai susipynė ekonomikos ir kraštotyros mokslai... Ką galite pasakyti apie tai?*

V. M.: Studijuoti ekonomikos stojau norėdamas suprasti, kaip funkcioja šalies ekonomika ir kaip ją būtų galima patobulinti, kad kiekvieno žmogaus, tarp jų ir kolūkiečio, darbas būtų atlyginamas. Rengdamas disertaciją priėjau išvadą, kad komandinės ekonomikos sistemos iš esmės yra neefektyvios. Suprantama, nei tokių išvadų skelbti, nei disertacijos ginti negalėjau. Apsirikau nedaug: praėjo 15 metų ir SSRS subyrėjo.

Iki Universiteto dirbant rusakalbėje aplinkoje iškilo lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimo klausimas. Perėjus dirbti į Universitetą, atsirado galimybė užsiimti kraštotyra. Į ją mane pastūmėjo ir žengiant pirmuosius žingsnius padrąsino šviesaus atminimo prof. Česlovas Kudaba.

R. K.: *...kai išgirstate kraštiečio žurnalisto, „Naujosios Romuvos“*

redaktoriaus, rašytojo Juozo Keliuočio pavardę, kokios Jums pirmiausia kyla mintys apie šią asmenybę?

V. M.: Pirmąsyk Juozo Keliuočio pavardę užtikau vartydamas prieškarinius „Naujosios Romuvos“ žurnalus, kuriuos suradau mamos brolio germanisto Adolfo Kuzavinio bibliotekoje. Pas mus patekusios bibliotekos dalies skrebai neužtiko ir nesunaikino. Kitą bibliotekos dalį, kuri buvo saugoma mamos gimtojoje sodyboje Veselavos kaime prie Kazliškio, surado Panemunio skrebai ir Panemunyje sudegino „šviesaus rytojaus“ inkvizitorių lauže. Beje, jiems vadovavo ne rusas ar lietuvis, o kazachas.

Dėdės bibliotekoje radau ir perskaičiau J. Keliuočio romaną „Svajonės ir siaubas“. Taip pat žinojau, kad mūsų lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas Alfonsas Keliuotis per rašytoją A. Vienuolį rūpinasi savo brolio J. Keliuočio išlaisvinimu iš sovietinio kalėjimo.

Kokios kyla mintys užgirdus J. Keliuočio pavardę? Pirmiausia pagarbos jausmas intelektui, kurio nesugebėjo sugniuždyti sovietinė represinė sistema. Paskaičius jo „Mano autobiografiją: atsiminimus“ apima nuostaba: kaip iš visų pusių šnipais apstatytas žmogus sugebėjo išlaikyti optimizmą ir kurti?

R. K.: *Esate monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ vienas pradininkų. Rokiškėnams Jūsų darbai ypač brangūs, nes esate leidinių apie mūsų kraštą sudarytojas. Papasakokite, kokios „Vermės“ leidyklos numatomos išleisti monografijos susijusios su Rokiškio kraštu.*

V. M.: 2019 m. turėtų išeiti „Lietuvos valsčių“ serijos monografija „Pandėlys“, kurią rengia Rokiškio krašto garbės pilietis Albinas Jasiūnas. Kaupiu medžiagą likusioms dviem monografijoms – „Jūžin-

tams“ ir „Panemuniui“. Jos turėtų pasirodyti 2020–2021 metais.

R. K.: *Šiais metais pažymimas Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos jubiliejus. Garbusis mūsų kraštiečiai Venantai, knyga „Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijai – 100“ iš Jūsų atėmė daug kantrybės, laiko, sveikatos, bet rezultatas pasiektas. Kaip jaučiatės? Ar sunku buvo dirbti su žmonėmis, kurie prisidėjo prie šio leidinio?*

V. M.: Knyga gana didelė – 840 puslapių. Dveji metai juodo darbo, paskutinį pusmetį ir be sekmadienių.

V. Mačiekus pristato monografiją „Juodupė“ Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio skaitykloje, 2012 m. Nuotr. Rūtos Vilutienės

Atidavęs knygą spaustuvei, jaučiuosi kaip paleistas iš katorgos. Palyginti su kitų Lietuvos gimnazijų istorijomis, Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijos istorija kol kas storiausia, bet nežinau, ar geriausia. Knygą rengė visas kolektyvas. Net Rokiškio savivaldybės vicemeras Egidijus Vilimas prisidėjo: važinėjo dirbti į Panevėžio archyvą. Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijos iki pirmosios sovietų okupacijos (1918–1940 06) istorijos bruožus ir 1944–1989 m. joje veikusią vidurinių mokyklų apžvalgas teko parengti man. Rokiškio gimnazijos

LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė Venantui Mačiekui įteikia ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžių, 2013 m. Iš Venanto Mačiekiaus asm. archyvu

1940–1944 m. istorijos bruožus kvalifikuotai parengė šio laikotarpio mokymo įstaigų Lietuvoje specialistas Stanislovas Buchaveckas. Gimnazijos darbą atgavus nepriklausomybę (1990–2012) nušvietė istorijos mokytojas Raimondas Nagelė.

Knygoje atsispindi ir kitų Rokiškyje veikusią vidurinių mokyklų veikla. Rokiškio III vidurinės mokyklos („Romuvos“ gimnazijos) istoriją rengė lituanistės Indra Kazulėnienė, Rasa Saniukienė, Ramutė Prascienienė ir bibliotekos vedėja Reda Kiselytė. Išsamią Rokiškio IV vidurinės mokyklos (Rokiškio J. Tūbelio gimnazijos) veiklos analizę parengė šios mokyklos direktoriaus pavaduotoja Vida Papaurėlienė. Paskutinių šešerių metų (2012–2018) Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijos veiklą apibūdino direktoriaus pavaduotoja Jolanta Juodintytė.

Visi autoriai dirbo nuoširdžiai. Vieniems galbūt pasisėkė kiek geriau, kitiems – gal ne taip. Dėl to nieko blogo. Mozaika tik pajvairina, pagyvina tekstą.

R. K.: *Kas mūsų krašto kultūroje negrįžtamai prarandama, kas kelia sielos nerimą? Ar yra istorijos srities temų, kurių nenorėtumėte guildinti?*

V. M.: Daugiausia nerimo kelia medžiaginės kultūros praradimai:

mūsų akyse nyksta negyvenami, apleisti savitos architektūros namai, unikalų jŲ puošyba – liaudies architektūros paminklai. Ne visi vertingi pastatai pripaŲinti paveldo paminklais, įtraukti į valstybės saugomŲ objektŲ sŲrašus. O laikas negailestingas. Dėl dvasinės kultŲros kiek ramiau: daugelio pastangŲ dėka pagrindiniai jos klodai jau lituanistinių mokslo įstaigŲ archyvuose.

R. K.: *Vilniaus rokiškėnŲ klubo nariŲ „Pragiedruliai“ veikla glosto JŲsŲ Ųirdį?*

V. M.: Vilniaus rokiškėnŲ klubas „Pragiedruliai“ iš tikrŲjŲ yra pragiedruliai, raminantys sielŲ, teikiantys optimizmo ateičiai.

„Versmės“ leidyklos monografijos apie Rokiškio kraštŲ. Nuotr. RŲtos Vilutienės

R. K.: *DŲiaugiamės Ųmonėmis, kurie daug dirba kraštotyros srityje, bet visuomenėje Ųi sritis tampa nepopuliari, gęsta entuziastŲ idėjos... Kaip JŲs, ilgametis kraštotyryninkas, manote, ar meilė gimtajam kraštui turi subręsti? O gal mŲsŲ viduje trŲksta pilietiškumo?*

V. M.: Meilė gimtajam kraštui reikia ugdyti taip, kaip tai darė iki sovietŲ okupacijos Lietuvos pradžios mokyklos, kuriose buvo pamokos gimtajam kraštui paŲinti, kuriami gamtos ir archeologiniŲ radiniŲ muziejėliai, per ekskursijas applancomi tos vietovės piliakalniai ir kiti kultŲros paminklai. Tik 20 metŲ kryptingai brandinta meilė gimtajam kraštui davė rezultatus – partizaninis karas pokaryje vyko devynerius metus, uŲsienio specialistŲ nuomone, neįsivaizduojamai ilgai krašte be partizaniniam karui palankiŲ sŲlygŲ (kalnŲ, dideliŲ miŲkŲ, dideliŲ vandens masyvŲ ir pan.).

PatriotizmŲ ir pilietiškumŲ būtina pradėti ugdyti nuo pirmŲjŲ mokyklos klasiŲ dėstant etninės kultŲros pagrindus, dainuojant liaudies dainas, ŲaidŲiant tradicinius Ųaidimus, rengiant turistines išvykas ir pan.

Monografijos „Kamajai“ pristatymas. V. Mačiekus raŲo dedikacijŲ ir savo autografŲ Rokiškio Juozo Tumo-VaiŲganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio bibliotekai, 2016 m. spalio 1d. Nuotr. RŲtos Vilutienės

2018 metų Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatas Venantas Mačiekus.
Nuotr. Daivos Vilckickienės

Tik taip sugebėsime atsilaikyti prieš viską niveliuojantį globalizmą.

R. K.: Pašnekesiuose su Juozo Keliuočio premijos laureatais neaplenkėme ir emigracijos temas. Ką šia tema mąsto nuoseklūs kraštotyrininkas Venantas? Juk Jums pačiam meilė gimtajam kraštui yra labai svarbi?

V. M.: Emigracija pasiekė tautos išlikimui pavojingą mastą. Mano manymu, dėl to kaltos visos po 2000 metų dirbusios Lietuvos vyriausybės, kurios į šią problemą nekreipė reikiamo dėmesio, o gal net paslapčia džiaugėsi, kad taip sprendžiasi nedarbo problema. Viena pagrindinių emigracijos priežasčių – maži atlyginimai, kurie dar apmokestinami palyginti dideliais mokesčiais. Mano manymu, dėl to kalčiausi socialdemokratai, kurie pagal ideologiją turėtų ginti darbo žmogų ir kurie nieko nepadare, kad mokesčių našta būtų paskirstoma tolygiau daugiau apmokestinant kapitalą. Paradoksalu, kad mūsų vyriausybės iš Briuselio yra gavusios ne vieną rekomendaciją dėl mokesčių naštos išlyginimo. Dėl mažų atlyginimų, be socialdemokratų, yra kaltos silpnos, susiskaidžiusios profsąjungos, kurios kol kas nėra pajėgios ginti iš savo darbo gyvenančių žmonių interesus.

R. K.: Knygos, rankraščiai įvairūs dokumentai Jūsų gyvenime užima

Juozo Keliuočio literatūrinės premijos teikimo akimirka. Rokiškio r. savivaldybės meras Antanas Vagonis, ekonomistas, kraštieitis Venantas Mačiekus ir Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos bibliotekos vedėja Reda Kiselytė. Premijos laureatą sveikina Rokiškio r. savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja Daiva Vilckickienė.
Nuotr. Viliaus Jasinevičiaus

svarbią vietą. Galiu tik įsivaizduoti, kokius informacijos turtus per savo gyvenimą esate sukaukęs. Ar dar daug kas yra neatskleista?

V. M.: Daugiausia neatskleistos informacijos esu sukaukęs apie paprotinę teisę. Savo eilės laukia apie šimtas diktofono kasečių, kurios, jeigu ne „Valsčių serija“ ir gimnazijos istorijos rašymas, seniai jau būtų buvusios iššifruotos. Kitas etapas – sukauptą medžiagą apibendrinti ir paskelbti knygos pavidalu.

R. K.: Gyvename skubėjimo ir įtampos kupiname laike. Ar savo darbotvarkėje surandate vietos laisvalaikiui?

V. M.: Laisvalaikis turi praktinę reikšmę: tik tinkamai pailsėjęs sekmadienį gali būti darbingas visą savaitę. Manau, kad šešių darbo dienų savaitė ir poilsiui skirta septinta diena yra vienas didžiausių krikščionybės nuopelnų ekonomikai.

Baigęs rengti gimnazijos istoriją, vėl grįžau prie šešių darbo dienų ir septintos poilsio dienos ciklo. Stengiuosi rytais maždaug po valandą pavaikščioti ir lengvai pabėgioti, padaryti keletą pratimų. Tuomet visą dieną jaučiuosi darbingas ir su malonumu sėdžiu prie kompiuterio.

R. K.: Esate laimingas žmogus? Kas Jums svarbiausia šiandien?

V. M.: Taip, esu laimingas žmogus. Džiaugiuosi nepriklausoma Lietuva. Norėtusi, kad jos vadovai darytų mažiau klaidų ir Lietuva darytų greitesnę pažangą. Džiaugiuosi, kad prie Lietuvos nepriklausomybės, kaip nustatė mokslininkai, netiesiogiai yra prisidėjusi Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuva, kuriai 1972–1997 metais vadovavau. Beieškodami Sąjūdžio ištakų, Universiteto profesoriai nustatė tris šaltinius: etnografinius ansamblius, žygeivius ir mūsų ramuvą.

R. K.: Kokias vertybes labiausiai branginate?

V. M.: Duoto žodžio laikymąsi, sąžiningumą, toleranciją.

R. K.: Gal dar kas liko nepasakyta? Ko palinkėsite Rokiškio krašto žurnalo „Prie Nemunėlio“ ištikimiesiems informacijos vartotojams?

V. M.: Optimizmo, tikėjimo šviesia Lietuvos ateitimi.

R. K.: Baigėme nuoširdų pokalbį... Dėkoju, kad galėjome atvirai šnekučiuotis. Visuomet išlikite savimi ir toliau kurkite dvasingos informacijos pasaulį, dalindamas kraštotyros informaciją kitiems. Visuomenei atskleiskite dar neatskleistą informaciją. Laikas negailestingai skuba... Sveikatos, sėkmės, naujų ieškojimų ir atradimų Rokiškio krašto istorijoje.

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos indėlis į Rokiškio miesto kultūrinį gyvenimą

VENANTAS MAČIEKUS

Rokiškio krašto garbės pilietis

1918 m. susikūrusios Rokiškio gimnazijos mokiniai visada aktyviai dalyvavo užklausinėje veikloje. 1919 m. gimnazijos ataskaitoje Švietimo ministerijai rašoma, kad „gimnazijoje yra sporto ratelis ir mergaičių religijos pamatais lavinimosi ratelis; buvo 2 vakarai: literatūrinis – muzikinis – vokalinis, sulošta Vydūno „Ūkanos“¹. 1921 m. ataskaitoje nurodoma, kad buvo surengta

mokinių gegužinė, keli vakarėliai „su vaidinimais ir muzikiniais pasirodymais“².

Savarankiškam gimnazistų lavinimuisi svarbūs buvo jų rengiami ir daugiausia šapirografu dauginami laikraštėliai. 1922 m. atskiros gimnazijos klasės jų leido net keturis. Tų metų rugsėjo mėnesį aukštesniųjų klasių mokiniai nusprendė suvienyti jėgas ir leisti bendrą

šapirografu dauginamą gimnazijos žurnalą „Gyvenimo takais“. Lietuvos centriniam valstybės archyve yra išlikęs 1922 m. gruodžio mėnesį išleisto gimnazistų žurnalo egzempliorius. Žurnale: keturių jaunųjų poetų bandymai, Adolfo Karigėlės gana profesionaliai išverstos A. Puškino eiliuotos tragedijos „Mocartas ir Saljeris“ pradžia, rašiniai „Šis tas apie filosofiją“, „Religija ir dora“;

Gimnazijos mokytojai su viešiniu Vydūnu, 1923 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos muziejaus fondo

„Šis tas apie astronomiją“, „Daugiau dėmesio esperanto kalbai“, dvi esė, ištrauka iš dienoraščio.³ „Gyvenimo takus“ skaitė ne tik mokiniai, bet ir visuomenė.

1923 m. gimnazistai jau plačiau išėjo į visuomenę – surengė 3 viešus vakarus, iš jų vieno pelnas buvo skirtas neturtingiems mokiniams mokėti už mokslą.⁴ Muzikiniu mokinių lavinimu rūpinosi muzikos mokytojas vargonininkas Matas Milaknis, dirbęs gimnazijoje nuo 1919 m. sausio 16 d. iki 1926 m. rugpjūčio 1 d. (su pertrauka dėl ligos 1920–1921 m. m.). Mokytojos E. Vajegienės teigimu, jo vadovaujamas mokinių choras dalyvavo 1924 m. pavasarį vykusioje 1-ojoje Lietuvos dainų šventėje.⁵

Muzikos mokytoją ir vargonininką M. Milaknį, kaip specialistą ir kaip žmogų, gražiai prisimena rokiškėnas rašytojas Juozas Švaistas (tikr. Balčiūnas):

„Matas Milaknis, vargonininkas. Puikus ir nuostabus žmogus. Gal vienintelis, kuris neturėjo nė vieno priešo, o vien tik draugai. Savo specialybe pirmosios klasės. Nuolat turėdavo kelis mokinius, net iš tolimų vietų. [...] Milaknis [...] šviesus, pažangus, didelės tolerancijos ir altruistas. Visada gyvas, linksmas, su palankiu žodžiu kiekvienam. Pas jį lankydavosi ir miesto, ir apylinkės inteligentai. Be jokių skirtumų – tikybos ir pasaulėžiūros. Jo butas tartum universalinis klubas. Šventadieniais netilpdavo lankytojai, koridoriuose stoviniuodavo. Čia buvo ne tik populiarioji užėiga, bet ir įvairiausių žinių, gaudų centras.“⁶

1924–1925 m. m. pedagogų taryba leido gimnazistams surengti net 3 viešus vakarus Rokiškio visuomenei: du ateitininkų kuopai (lapkričio 1 d. ir birželio 21 d.) ir vieną mokinių kooperatyvui „Skruzdė“ vasario mėnesį.⁷ 1925 m. lapkričio 28 d.

leista surengti vakarėlį pelną skiriant muzikos instrumentams įsigyti.⁸ Rokiškio valstybinės gimnazijos mokiniai kiekvienais mokslo metais surengdavo po kelis viešus literatūrinius muzikinius vakarus, kurių pelną skirdavo neturtingiems mokiniams šelpti, muzikos instrumentams įsigyti. Šių vakarų programą gimnazistams padėdavo parengti lituanistai ir muzikos mokytojai: M. Milaknis, Rygos konservatoriją baigusi Ona Oniūnaitė (gimnazijoje dirbo nuo 1928 lapkričio 1 d. iki 1933 m. rugpjūčio 1 d.), ją pakeitęs Kazimieras Jovaiša.

Kūno kultūros mokytojai rengė viešus sporto vakarus, kurių pelną skyrė sporto priemonėms įsigyti. Tokį vakarą 1928 m. pabaigoje surengė mokytoja Adelaida Sauzdravaitė⁹, 1930 m. kovo 2 d. mokytojo Jokūbo Klusio Obeliuose surengtas vakaras davė 107,75 Lt pelno.¹⁰ 1930 m. gegužės 25 d. buvo surengta gimnazijos sporto šventė, kurios programa susidėjo iš dviejų dalių: dienos programa – sporto aikštėje, vakaro dalis – Ščiukos salėje.¹¹ Dar vienas viešas sporto vakaras Ščiukos salėje buvo surengtas tų pačių metų spalio 19 dieną.¹² Vieši sporto renginiai, kurių pelnas buvo skiriamas sporto įrankiams įsigyti, buvo rengiami ir vėliau.¹³

1930–1931 m. m. pradėjo repetuoti muzikos mokytojos O. Oniūnaitės vadovaujamas gimnazistų choras: 19 sopranų, 12 altų, 13 tenorų ir 14 bosų.¹⁴ Pedagogų tarybos posėdis leido chorui dalyvauti tėvų komiteto rengiamame vakarėlyje, kurio pelnu šelpiami neturtingi mokiniai.¹⁵

Matyt, gimnazistai labai aktyviai platino bilietus į savo viešus renginius, nes pedagogų tarybos posėdyje buvo „nutarta uždrausti mokiniams vaikščioti po privačius butus ir siūlyti pirkti bilietus į jų rengiamus vakarus“.¹⁶

1933 m. Rokiškio valstybinės gimnazijos, kartu ir Rokiškio miesto, kultūriniame gyvenime įvyko svarbių pokyčių: dėl pablogėjusios sveikatos kovo 5 d. iš gimnazijos išėjo energingasis viešų sporto vakarų organizatorius J. Klusas¹⁷, o muzikos mokytoja O. Oniūnaitė rugpjūčio 1 d. susikeitė vietomis su Linkuvos gimnazijos muzikos mokytoju Kazimieru Jovaiša.¹⁸ K. Jovaišos (1890–1984) atvykimas į Rokiškį reiškė suintensyvėjusį muzikinį ir apskritai kultūrinį gyvenimą ne tik Rokiškio J. Tumo-Vaižganto valstybinėje gimnazijoje, bet ir visame Rokiškio mieste. 1934 m. pabaigoje gimnazistai pastatė operetę „Dvylika mėnesių“, 1935 m. vasario 16 d. – M. Petrausko operetę „Consilium Facultatis“. Pirmajai operetei tekstą kūrė gimnazistai B. Serevičius ir P. Kozulis, muziką parašė mokytojas K. Jovaiša, režisavo mokytojas L. Vorobėjus, dekoracijas piešė mokytojas P. Simanavičius.¹⁹

1933 m. Rokiškio gimnazija jau turėjo orkestrą²⁰, po metų – du: dūdų ir styginių instrumentų²¹, kurie grodavo ne tik gimnazijoje, bet ir Rokiškio miesto visuomenei. Abiem orkestrams vadovavo muzikos mokytojas K. Jovaiša. Kasmet gimnazistai surengdavo du ir daugiau viešų vakarų Rokiškio miesto visuomenei.²²

Rokiškio apskrities kultūriniam gyvenimui labai svarbus buvo krašto tyros muziejus, kurį 1933 m. gegužės mėn. įsteigė gimnazijoje nuo 1923 m. dirbantis mokytojas Petras Bliūdžius.²³ Iš pradžių dviejuose kambariuose tilpęs muziejėlis išaugo iki didžiulio dabartinio Rokiškio krašto muziejaus. Iš penkių Bliūdžių šeimos narių tremtyje Altajuje gyvos liko dvi jaunesniosios dukterys. Rešotų konclageryje mirė pats P. Bliūdžius²⁴, tremtyje Altajuje – jo žmona, irgi gimnazijos mokytoja,

Šiose patalpose 1918–1919 m. atidaryta Rokiškio gimnazija. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos muziejaus fondo

Akvilė Bliūdžiuvienė (Klebonaitė) ir vyriausia duktė Akvilė Petronėlė.²⁵ Bliūdžių šeimos likimas – pavvyzdys, kaip sovietiniai okupantai susidorojo su šviesiausiais Lietuvos žmonėmis.

Rokiškio miesto kultūriniame gyvenime ypač pastebimi buvo Rokiškio gimnazijos lituanistai, režisavę, statę ne tik moksleiviams, bet ir visuomenei rodomus spektaklius. Antai mokytoja Anelė Krasnickaitė 1936 m. vasario 18 d. visuomenei pristatė Paporonio „Vakarinę dainą“; 1936–1937 m. m. – operetę „Pelenė“; 1937–1938 m. m. – „Motinos dainą“; mokytojas Juozas Tarvydas 1936–1937 m. m. režisavo Vydūno „Žvaigždžių takais“; 1937–

Išleidžiamoji klasė (abiturientai), 1941 m. Matyti nuimta gimnazijos iškaba, nes 1940 m. sovietinės valdžios sprendimu panaikintas gimnazijos statusas ir atimtas kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto vardas. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos muziejaus fondo

1938 m. m. – G. Hauptmano „Hanelę“; 1938–1939 m. m. – B. Buivydaitytės „Šviesutė“; 1939–1940 m. m. – buvusios gimnazijos mokytojos A. Naginskienės „Krūminė“.²⁶ Spektakliuose vaidino ir dainavo: Elena Gričiūtė, Angelė Burakauskaitė, Juozas Šilinis, Izidorius Ališauskas, Algirdas Kalpokas, Janina

Šerepkaitė, Konstancija Meilutė, Petras Žindulis ir kt.²⁷

Muzikos mokytojas K. Jovaiša kasmet rengė koncertus visuomenei, kuriuose pasirodydavo gimnazijos choras, pučiamųjų ir styginis orkestrai, solistai. Masiniuose renginiuose dalyvavo iki 80 choristų, kūno kul-

Scena iš G. Hauptmano „Hanelės“,
1937–1938 m. m. Režisierius mokyt.

J. Tarvydas, dekoracijos mokyt.

P. Simanavičiaus. Nuotr. iš Rokiškio Juozo
Tumo-Vaižganto gimnazijos muziejaus fondo

tūros mokytojų L. Vorobėjaus,
O. Balnanosytės parengti šokėjai.

Įdomių atsiminimų apie muzikos
mokytoją K. Jovaišą paliko buvęs jo
mokinys Jonas Gagiškis:

„1935 m. vasario penkioliktąją
gimnazijos salėje suvaidinta ori-
ginali keturveiksmė operetė „Me-
tai“, kurios tekstą kūrė mokiniai
B. Serevičius, P. Rimša, O. Vorobė-

Ketvirtųjų Juozo-Tumo-Vaižganto mirties metinių dieną – 1937 m. balandžio 29 – prie gimnazijos pašventintas Vaižganto paminklas (autorius
B. Bučas). Nuotr. iš Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos muziejaus fondo

jus, muziką – K. Jovaiša, buvo tarsi
fejerverkas. Po visą Lietuvą nuskrie-
jo jaunatviška daina:

*Baltos burės plazda,
Bangos, duokit kelią,
Pasakyk, kur plaukti,
Jūra motinėle!*

Ir taip kasmet po spektaklį, ku-
riems originalią muziką kurdavo K.
Jovaiša – kompozicijas solinėms, due-

tų, ansamblių, chorų dainoms, plasti-
nių pasirodymų akompanimentą.

Kūrybingai buvo surengtas
literatūros muzikos vakaras 1939
m. vėlyvą rudenį. Jame koncer-
tavo choras, styginių bei pučia-
mųjų orkestrai, vyrų ir mergaičių
oktetai, solistai, klarnetu grojo,
pianinu skambino gimnazijos mo-
kiniai. Juos keitė ir papildė literatai,
skaitovai.²⁸

Per pirmąją sovietų ir nacių oku-
pacijas užklausinė gimnazistų veikla
sumenko. Ji kiek atsigavo 1943–
1944 m. m., kai į gimnaziją grįžo
ir jos direktoriumi tapo lituanistas
J. Tarvydas. Jis, jo žmona Anelė
Tarvydienė (Krasnickaitė), muzikos
mokytojas K. Jovaiša ir piešimo
mokytojas P. Simanavičius buvo tas
„geležinis ketvertas“, kuris skatino
gimnazistų intelektualinę iniciatyvą

13-ta abiturientų laida, 1937 m.
Nuotr. iš Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto
gimnazijos muziejaus fondo

plėtojant kultūrinę veiklą mieste ir gimnazijoje. Buvo pastatyta spektaklių, kuriuose smerkiamas karo metu išplitęs girtuokliavimas, naminės degtinės gamyba ir pardavinėjimas.

Pokario metų sovietinės represijos palietė ir mokytojus. 1946 m. buvo suimtas muzikos mokytojas K. Jovaiša. Užtarus įtakingiems asmenims, išleistas į laisvę išvažiavo į Panevėžį. Rokiškis ir Rokiškio gimnazija neteko energingo kultūrininko. Jo vietoje su choristais

dirbo mokytojas Bronius Narauskas, orkestrui ėmė vadovauti dar gimnazistas, K. Jovaišos orkestrantas Vilius Zelenkauskas. Sėkmingą B. Narausko darbą (subūrė kelis ansamblius, parengė stiprų mergaičių chorą) nutraukė politinė byla ir teismas. Patyrusius muzikos mokytojus pakeitė ką tik vidurinę mokyklą baigęs Antanas Gradeckas ir V. Zelenkauskas. A. Gradeckas išrūpino naujus instrumentus orkestrui, dirbo su orkestru ir rengė koncertus, grojo mokinių šokiams ir kovose su partizanais žuvusių okupantų bei kolaborantų laidotuviuose, nes kito orkestro Rokiškyje nebuvo. Didžiausias A. Gradecko nuopelnas Lietuvos muzikiniam gyvenimui – 1974 m. jo inicijuotas respublikinis dainų konkursas „Dainų dainelė“, kuris tebesitęsias jau 44-erius metus.

Gimnazijoje ir už jos ribų garsėjo mokytojos Bronislavos Butėnienės vadovaujami tautinių šokių kolektyvai, dalyvavę 1950 ir 1955 m. respublikinėse dainų ir šokių šventėse. Be to, jie dalyvaudavo visose rajoninėse

152

Direktoriaus

Rokiškio Mergaičių Gimnazijos
Isakymas Nr. 28
Rokiškis, 1949 m. vasario mėn. 7 d.

Postulodius Rokiškio apskrityje susirgimų dėmė-
tąja siltine, tiktu užtikinti švares palaikyma
mokinių tarpe, isakau

§1
Klasių vadovams kiekviena diena tikrinti
mokinių švares ir radus nesvarius mokinius, siųsti
i namus apsišvartinti.

Klasių vadovai tur prisiverti klasių švares
klausisju darbu, kurioms taip pat pavesta kiek-
vienu ryta tikrinti mokinių švares.

§2
Fizinio lavinimosi mokytojai drg. Butėnienės
pris kiekviena fizinio auklėjimo pamoka tikrinti
mokinių švares ir, pastebėjus nesvarumą, pranešti
atitinkamiems klasių vadovams, nurodant, kurios
mokinės rastos nesvarios.

§3
Visiems mokytojams griežtai draudžiū pamoku
metu jungti klases.

§4
Pirminės Raudonojo Kryžiaus organizacijos ir
saviveiklos būrelių globėjams ir klasių vadovams
susirinkimuose ir sienlaikraščiuose kovoti už švares
palaikyma ir skelbti nesvarius mokinių pavardes.

B. Stalcius
Gimnazijos Direktorius

Mačiūn:
egaper
Lutis
Br. Butim
Dagys
Malunauji
K. Jovaiša
R. Rimel
K. Jovaiša
K. Jovaiša

Protokolas iš Panevėžio apskrities archyvo.
Nuotr. Janinos Bunevičienės

dainų ir šokių šventėse ir mokyklos vakaruose bei minėjimuose. Sportinių šokių su vėliavomis, kaspinais išmokydavo sportinės gimnastikos specialistė mokytoja Aleksandra Kondratienė.

Pokario metais gimnazijos vardą prievarta pakeitusiose vidurinėse mokyklose buvo atnaujinta dramos būrelių veikla. Su vaidintojais dirbo mokytojai Elena Ruseckienė ir Alfonsas Keliuotis. Dramos būrelių spektakliais stengtasi parodyti „aukštą idėjinį lygį“, padėti dėl mokinių rezistencinių nuotaikų ir veiksmų sovietinio saugumo puldinėjamai mokyklai.²⁹ Dramos būrelio veiklą labai suaktyvino 1951–1956 m. Rokiškio I vidurinėje mokykloje dirbęs fizikos mokytojas Pijus Ambrozaitis. Tai išskirtinė asmenybė. Jis su dramos būrelio nariais pastatė Žemaitės „Marčią“ ir „Apsiriko“, N. Gogolio „Mirusiųjų sielų“ inscenizacijas, L. Geraskinos „Brandos atestatą“, A. Simukovo „Vorobjovo kalnus“, S. Michalkovo „Princą ir elgetą“, A. Liobytės „Kupriuką muzikantą“, savo pjesę „Dalia“. Iš vaidinusių jo spektakliuose mokinių minėtini N. Zolubaitė, J. Nikonova, Šešelgis, P. Motuzas, Mažeikaitė, Staskonytė, K. Keliuotytė ir kt.³⁰ Kai kurie spektakliai buvo parodyti rajono miesteliuose.

Pirmojoje ir antrojoje vidurinėse mokyklose dirbo daug jaunų mokytojų, kuriuos saviveiklos entuziastai A. Gradeckas, V. Zelenkauskas įtraukė į chorą, įvairius ansamblius. Pažymėtini dainininkai: Zenonas Lapinskas, Juozo Butėno ir Z. Lapinsko, A. Makuškienės ir G. Nevidomskienės, J. Stundžienės ir E. Jukonienės

110

1946. X. V

Įsakymas Nr. 28.

46.13
4
§1
Didžiosios spalio Socialistinės Revoliucijos sukakties minėjimo šventei pasiruošimo, įvykdyti iki 3.11. 1946 m. lapkričio mėn. bd 14 val. visi mokytojai, kurie buvo įpareigoti pagal aukštesnius Rokiškio Mergaičių ir Berniukų Gimnazijų Direktorių įsakymus, atlikti pirmų pusmečio ir mokymo darbus, o toliau pavesčius darbus, iki aukštesnių mokytojų valandos, atlikti štopiai ir sąžiningai.

§2
Didžiosios spalio Socialistinės Revoliucijos sukakties minėjimo šventei programa nustatyta tokia:

1. 31.10. 10 val. visi klasių mokinių rinkiniai gimnazijos kieme. Mokines rinkuoja mokytoja Karbutaitė Bronė.
2. Klasių auklėtojai patikrina savo klases, neatsėmusius mokinius sėdima pristato mokytojam.
3. Klasių auklėtojai į iškilmingą uitingą eina prie savo klasių. Kiti mokytojai rinkuojasi prie vėliavos.
4. Į iškilmingą uitingą einama tokia tvarka: VIII kl., VIII kl., VIII kl. ir t. t.
5. 18 val. gimnazijos salėje vyksta iškilmingas Didžiosios spalio Socialistinės Revoliucijos 29-tųjų metų sukakties minėjimas vyresniųjų klasių mokiniams (VIII–V kl.).
6. 31.10. 14 val. gimnazijos salėje vyksta iškilmingas Didžiosios spalio Socialistinės Revoliucijos 29-tųjų metų sukakties minėjimas jaunesniųjų

duetai. B. Butėnienė mokytojus buvo subūrusi į tautinių šokių ratelį. Mokytojus dramai sutelkė P. Ambrozaitis. Kasmet jis surežisuodavo po spektaklį, o paskutiniaisiais metais prieš išvykdamas iš Rokiškio – net du. Tai N. Pogodino „Misūrio valsas“ (1952), A. Jakobsono „Gyvenimas citadelėje“ (1953), A. Korneičiuo „Platonas Krečetas“ (1954), V. Minko „Neminint pavardžių“ (1955), K. Sajos „Silva studentauja“ (1956) ir Bartašvili „Žiogas“ (1956). Pirmajame N. Pogodino spektaklyje „Misūrio valsas“ vaidino mo-

kytojai: J. Bulzgis, A. Gradecas, M. Kakeranas, R. Kaladytė, Z. Lapinskas, V. Lapinskienė, A. Nakas, H. Rinkevičius, A. Šimaitis, P. Tavoras, V. Vajega. Vėliau prie dramos būrelio veiklos dar prisidėjo mokytojai: B. Butėnienė, O. Dagytė, E. Gradeckienė, B. Kantauskaitė, A. Keliuotis, S. Kirlytė, A. Kondratienė, J. Makuška, E. Makutėnaitė, J. Marcijonaitė, A. Nakienė, T. Petrulis, A. Simanavičiūtė, J. Stundžienė, E. Vajegienė, N. Zaderėjus.³¹ Spektakliai buvo parodyti ne tik mokiniams, bet ir visuomenei.

1956–1965 m. Rokiškio E. Tičkiaus vidurinėje mokykloje veikusiam dramos būreliui vadovavo mokytojas Vytautas Vajega. Jaunieji aktoriai vaidino jo režisuotuose spektakliuose: D. Radvilaitės „Jos akių šviesa“ (1958), S. Michalkovo „Meksikietis“ (1959), J. Štoko „Vėlių malūnas“ (1963), K. Sajos „Šlubis“, J. Masadu „Svogūnėlių pagrobimas“ (1965). Spektakliai apkeliavo daugelio mokyklų scenas. 1965 m. V. Vajegai išėjus dirbti į Rokiškio vaikų muzikos mokyklą, nuolat veikiančio dramos būrelio mokykloje neliko.³²

Paaiškinimai

- ¹ Anketa Kaip dirba mokykla, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 391, ap. 2, b. 1314, l. 134.
- ² Apyskaita Rokiškio gimnazijos 1921 metais: neprivalomi mokslo dalykai, *ten pat*, b. 1315, l. 223.
- ³ *Gyvenimo takais*. 1922, gruodis, *ten pat*, b. 1316, l. 63–85.
- ⁴ Rokiškio valstybinės gimnazijos apyskaita 1923 metams: apie ėjimą neprivalomų mokiniams mokslo dalykų ir darbus ne pamokų metu, *ten pat*, b. 1317, l. 343.
- ⁵ Naginskaitė-Vajegienė E. „Iš Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vidurinės mokyklos istorijos“, in *Rokiškio J. Tumo-Vaižganto mokyklai – 75*, Rokiškis, 1993, p. 11.
- ⁶ Švaistas J. *Dangus debesyse: autoriaus išgyvenimai 1918–1919 metais*, Londonas, 1967, p. 126.
- ⁷ Pedagogų tarybos posėdžių protokolai, *ten pat*, b. 1318, l. 98, 99; b. 1319, l. 63, 93, 94.
- ⁸ Pedagogų tarybos posėdžio, įvykusio 1925 11 20, protokolas nr. 77, *ten pat*, b. 1319, l. 108–110.
- ⁹ Pedagogų tarybos posėdžio, įvykusio 1928 11 20, protokolas nr. 24, *ten pat*, b. 1322, l. 41–44.

- ¹⁰ Rokiškio valdžios gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio, įvykusio 1930 04 02, protokolas nr. 4, *ten pat*, b. 1324, l. 130.
- ¹¹ *Ten pat*, l. 131.
- ¹² Rokiškio valdžios gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio, įvykusio 1930 10 16, protokolas nr. 21, *ten pat*, l. 31, 32.
- ¹³ Rokiškio valdžios gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio, įvykusio 1932 04 08, protokolas nr. 5, *ten pat*, b. 1326, l. 3.
- ¹⁴ *Ten pat*, b. 1324, l. 31, 32.
- ¹⁵ *Ten pat*.
- ¹⁶ Rokiškio valdžios gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio, įvykusio 1930 10 16, protokolas nr. 2, *ten pat*, l. 149.
- ¹⁷ Rokiškio kan. Tumo-Vaižganto vardo valdžios gimnazijos 1933 metų apyskaita, *ten pat*, b. 1327, l. 10.
- ¹⁸ Švietimo ministerijos 1933 08 28 raštas nr. 14075 Rokiškio kan. Tumo-Vaižganto vardo valdžios gimnazijos direktoriui, *ten pat*, l. 309.
- ¹⁹ Naginskaitė-Vajegienė E. „Iš Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vidurinės mokyklos istorijos...“, p. 16.

- ²⁰ Rokiškio kan. Tumo-Vaižganto vardo valdžios gimnazijos 1933 metų apyskaita, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1327, l. 11.
- ²¹ Rokiškio kan. Tumo-Vaižganto vardo valdžios gimnazijos 1934 metų apyskaita, *ten pat*, b. 1328, l. 61.
- ²² *Ten pat*; Rokiškio kan. Tumo-Vaižganto vardo valstybinės gimnazijos 1935 metų apyskaita, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1329, l. 76.
- ²³ Ištrauka iš Rokiškio apskrities valdybos posėdžio, įvykusio 1937 08 11, protokolo, *ten pat*, b. 1332, l. 129.
- ²⁴ Petro Bliūdžiaus baudžiamoji byla, *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K–1, ap. 58, b. P–13905.
- ²⁵ *Lietuvos gyventojų genocidas*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 161.
- ²⁶ Naginskaitė-Vajegienė E. „Iš Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vidurinės mokyklos istorijos...“, p. 16.
- ²⁷ *Ten pat*.
- ²⁸ *Rokiškio J. Tumo-Vaižganto mokyklai – 75*, Rokiškis, 1993, p. 104–105.
- ²⁹ Naginskaitė-Vajegienė E. „Iš Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vidurinės mokyklos istorijos...“, p. 28.
- ³⁰ *Ten pat*.
- ³¹ *Ten pat*, p. 30.
- ³² *Ten pat*, p. 34–35.

Senojo elementoriaus istorija

Esė

REDA KISELYTĖ

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos bibliotekos vedėja

Laiko žaizdre liepsnoja dienos... Prabėgęs laikas jau istorijos dalis. Sklaidau senojo elementoriaus puslapius. Tai žinių ir mokyklos simbolis. Laikas ir susiklosčiusios aplinkybės išaugino popieriaus raukšles, o viršelio ir titulinio puslapio jau nebeišliko... Nebeišliko ir leidimo metų. Gaila... Elementoriuje prabyla į mane žvelgiančios raidės ir sakiniai. Jie paprasti, nuoširdūs, jautriai suvirpinantys kiekvieno skaitytojo širdį. Laikas dar nepajėgė pakeisti elementoriaus iliustracijų spalvų, tik popierius jau dūlėja, gelsta, matyti užtiškusio rašalo dėmelės. Tai knygos savininko palikti ženklai... Visa tai jau istorija.

Verčiu puslapį po puslapio... Dar daugiau surandu informacijos iš praeities. Nuo vartymo susidėvėję puslapiai, liudijantys, kad ne vienas moksleivis, pradėjęs savo skaitymus nuo kuklaus elementoriaus, dabar tikriausiai jau parašė prasmingą savo gyvenimo istoriją.

Apie dabartį kalbėti paprasčiau, o apie praeitį byloja rašytiniai šaltiniai, filmuota medžiaga, išlikę liudytojai. Rokiškio gimnazijos kūrimosi istorija nuėjo sudėtingą šimto metų gyvavimo tarpsnį. Keitėsi santvarkos, o kas besuskaičiuos, kiek pertvarkų įgyvendinta švietimo sistemoje... Keitėsi kartos, abiturientų laidos.

Tokie jau gyvenimo dėsniai, kad kiekviena karta ieško savo kartos žmonių ir prisimena būtent tą praėjusį etapą.

Rašydama šį straipsnį, sąmoningai vengčiau minėti žymiuosius gimnazijos mokytojus, vadovus, daug gyvenime prasmingų ir kilnių darbų nuveikusius mokinius. Apie tai jau kalbės gimnazijos jubiliejui parengta knyga „Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijai – 100“. Ši gimnazija – atverstas pirmasis elementorius, iš kurio kūrėsi kitų švietimo įstaigų gyvenimai, istorijos...

Mūsų gyvenimai, prasidėję nuo paprasto elementoriaus, augino sparnus kilniems darbams, susitikimams, naujų idėjų sklaidai. Taip jau susidėliojo gyvenimo kubeliai, kad nemažai laiko teko bendrauti su Lietuvos ekonomistu, kraštotyryninku Venantu Mačiekumi. Pasiūlęs idėją, kad kelių žmonių darbo grupė padirbėtų Panevėžio apskrities archyve dėl Rokiškio miesto švietimo įstaigų knygos rengimo, į komandą pasiūlė ir mane. Archyve darbas buvo įdomus. Informaciją rinkome trijų žmonių komanda: tuometinis Rokiškio r. savivaldybės mero pavaduotojas Egidijus Vilimas, Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio

archyvarė Janina Bunevičienė ir šio straipsnio autorė. Šiandien žvelgiant į archyvo dokumentus ne vienas jų sukėlė juoką, kiti išliko kaip plika statistika, dar kiti buvo persunkti to laikmečio ideologijos. Rašytiniai dokumentai jau tapo to laikmečio istorija. Iš mūsų surinktos medžiagos gerbiamas Venantas informaciją dėliojo į knygą.

Įvairių detalių derinimas su gerbiamu Venantu tęsėsi ilgiau kaip metus. Prisiminiau vieną pokalbį apie jo kartos žmones. Mano pašnekovas teigė: „Gyvenime išliko teisingieji, dori ir atsakingi žmonės. Skundikai ir kiti nedorėliai iškeliavo į Amžinybę...“ Šis pokalbis su gerbiamu Venantu mano atmintyje liks visam gyvenimui.

Iš senojo elementoriaus puslapių atėjusi ir ši diena... Aš pati prisimenu, kaip mokiausi iš Marijos Gylienės ir Laimos Jakubauskienės elementoriaus „Vyturėlis“. Dar prieš mokyklinius metus teko vartyti pokario metų „Saulutę“. Šiandien jau daug kas kitaip. Gyvename informacinėje visuomenėje, mūsų protus užvaldė technologijos. Prisimenu šviesios atminties teatro ir kino aktorius Antano Šurnos pasakytą frazę: „Nebe ta Lietuva, nebe ta...“ per režisieriaus S. Vossylius videofilmą pagal rašytojo

Laikas, kuri skiri knygai, yra tavo laikas.
 Vienintelis, kuri skiri sau. Vienintelis, per kuri
 užmiršti... Užmiršti tuostacius problemų rūpesčių,
 suplanuoti, bet dar neatliktų darbų. Nijmeti jas
 ir galvos ir atiduoti žalsvai prietaimai, saule tyčio
 šesėlių žaismui, atiduoti savo dvasiai ir sielai.
 Ji pirmo žvilgsniu knygoje nėra nieko sudėtingo
 ar nepaprasto... Ji vis dėlto joje slėpi paslaptis,
 švelni ir tikra, kuri gali atskleisti sau tie tu,
 paėmęs i naujas knyga...

Su pagarba Gediminas Skatichas
 2004 07 09 Rokiškis

Laiko žaidre liepsnoja dienos... Liko šviesios atminties direktoriaus Gedimino Matiekaus įrašas. Šilti ir nuoširdūs žodžiai, kažkada į jo gyvenimą atėję iš elementoriaus... Rūtos Vilutienės nuotr. įrašas iš Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio Svečių knygos.

Juozo Paukštelio trilogiją „Čia mūsų namai“. Tai reiškia, kad ir gyvenimas nestovi vietoje. Su savo akcentais jis jau rašo kito šimtmečio istoriją, parųškindamas pasiekimus ir praradimus, skaudulius ir netektis. Nuolat reorganizuojamos miesto mokyklos pasėjo daug netiesos ir sumaišties sėklų, bet tai galbūt ir yra gyvenimas. Jis mums kartais parodo pačius aštriausius kampus, o mes savo darbu ir atsakomybe profesionaliai mokame nugludinti jo kampus ir eiti tolyn. Drąsiai ir atsakingai verta eiti jau vien todėl, kad gimnazijoje dirbantys žmonės atsako už ateitį, už jaunų žmonių gyvenimus. Kai baigiau šią esė, Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijoje vyko šurmulyš prieš šimtmečio jubiliejų. Tokiomis progomis dažniausiai susikoncentruojame į labai svarbius įvykius, reiškinius, o paprastesni akcentai tarsi nublinksta, bet iš smulkmenų nulipdome pačius gražiausius molinius indus...

Į „Amerikos lietuvių“ parašiau trumpą informaciją apie artėjantį gimnazijos šimtmetį ir kaip tik paminėjau, kad lapkričio mėnesį gimė rašytoja, JAV visuomenės vei-

kėja Alė Rūta, kuri taip pat mokėsi prasmingą jubiliejų pasitinkančioje gimnazijoje. Jai būtų sukakę 103 metai... Alės Rūtos kilnūs darbai gyvi ir šiandien. Gimnazijos „Romuvos“ padalinio bibliotekai dovanotų rašytojos (jai autografuotų) leidinių kolekcija gyvena. Su ja nuolat supažindinami ne tik gimnazijos bendruomenės nariai, bet ir atvykę svečiai. Po išspausdintos informacijos „Amerikos lietuvių“ gavau ne vieną telefoninį padėkos skambutį, elektroninį laišką. Atrodo tai tik trumpa informacija spaudos leidinyje, internetinėje erdvėje, bet ji daro stebuklus... Rokiškio krašto žmonėms gera žinia apie jų kraštą ir žmones yra labai brangi.

Pradžiugino ir dar vienas faktas. Palaikau ryšius su tuometinės Juozo Tumo-Vaižganto vidurinės mokyklos buvusia absolvente Rasa Žaržojūte. Kai rašiau šią esė, tuo metu viename laiške su miela Rasa dalijomės informacija apie šios dienos aktualijas. Parašiau, kad artėja gimnazijos šimtmečio jubiliejus. Elektroniniame laiške ji man parašė: „Antanas Vagonis buvo mano muzikos mokytojas, choro vadovas,

direktoriaus pavaduotojas. Jaunutis buvo tada, kai aš mokiausi, pilnas idėjų ir entuziazmo. Mums, mokiniams, buvo labai geras mokytojas, teisingas žmogus... Kaip aš mėgstu sakyti, mokytojas-kibirkštėlė. Jam viskas buvo įdomu, gražu visur jo pilna. Tai išskirtinis, ypatingas žmogus.“

Manau, kad Rokiškio r. savivaldybės meras A. Vagonis dabar gauna dar daugiau laiškų, skambučių telefonu ir padėkų iš savo buvusių mokinių. Kažkada išauginti pozityvumo daigai dabar jau suaugo ir sunokino vaisius, o jie augo šeimose, pasisemi iš pirmojo elementoriaus, išmokti ir brandinti mokyklos suole...

Sklaidau senų rankraščių, dokumentų kopijas, laiškus, tikslinu faktus internetinėse svetainėse, rašytiniuose šaltiniuose. Kai pildžiau šią esė informacija, gavau dar vieną elektroninį laišką. Jame gyveno užfiksuotos mokyklos gyvenimo akimirkos. Iš senų fotografijų dvelkė praeitis, o to laikmečio savita ir originali meninė raiška užfiksavo mokinių, mokytojų veidus, grimasas, įvykius, reikšmingas akimirkas. Už išliekamąją vertę turinčias fotografijas dėkoju Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos direktorės pavaduotojai Jolantai Juodinytei. Šiandien į fotografijas jau žvelgiame kitaip, kaip į istorinės praeities kadrus, kurie dvelkia vieniems nerūpestingos vaikystės, kitiems – praėjusios jaunystės dvasia. Tai jau istorija... Iš mokyklinio suolo išėjusi į gyvenimą...

Tokios istorinės gaidos liejasi iš seno elementoriaus... Gaila, kad jau ir puslapiai nebe visi, bet jis toks artimas sielai, brangus ir dvelkiantis rašytojo, spaudos darbuotojo, pedagogo, dvasininko Juozo Tumo-Vaižganto dvasia. Laiko žaidre liepsnoja dienos...

Rokiškio žydų bendruomenė. Nuo pirmųjų paminėjimų iki holokausto

GIEDRIUS KUJELIS

Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėjas

Jidiš¹ kalba Lietuva buvo vadinama *LITA* ir ši samprata aprėpė visas buvusios LDK žemes, kuriose gyveno litvakai – Lietuvos žydai (teritorija apima dabartinių Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos Respublikų teritorijas). Rokiškis jidiš kalba buvo vadinamas dvejopai: *Rokishok* (šnekamojoje kalboje) ir *Rakeshik* (oficialiojoje kaboje).

Istoriniuose šaltiniuose Rokiškio žydai pirmą kartą paminėti XVII

amžiuje. 1634 m. Rokiškio dvaro inventoriuje, vadinamame Vendrašovskio inventoriumi, minimas karčemos (smuklės) nuomininkas žydas, nors tarp miestelio gyventojų žydų nenurodyta.² Kitas Rokiškio žydų paminėjimas yra Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomose rankraščiuose. Minima, kad Rokiškio pasienio punkte 1695 m. muitus rinko žydas Izraelis Eliaševičius.³ 1700 m. Rokiškio bažnyčios

inventoriuje taip pat užsiminta apie vietos žydus, kurie klebonui mokesčius mokėjo mėsa. 1744 m. Rokiškio bažnyčios dekanato inventoriuje teigiama, kad žydų sinagoga Rokiškyje yra sena, neremontuota, be jokių papuošimų ir neturi jokių dokumentų (privilegijos).⁴ 1784 m. Rokiškio kahalo pagalvės mokesčių mokėtojų sąrašė minima 21 žydų šeima: 1) *Rabbi Markowicz Leyzerowicz, žmona Mindla;*

Rokiškio miesto vaizdas XX a. pr. Dab. Vytauto g. nr. 1. Pastate buvo įsikūrusi Rokiškio „Saulės“ gimnazija. Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. RKM13413

Litvakų žemės žemėlapis. Sud. Dovid Katz

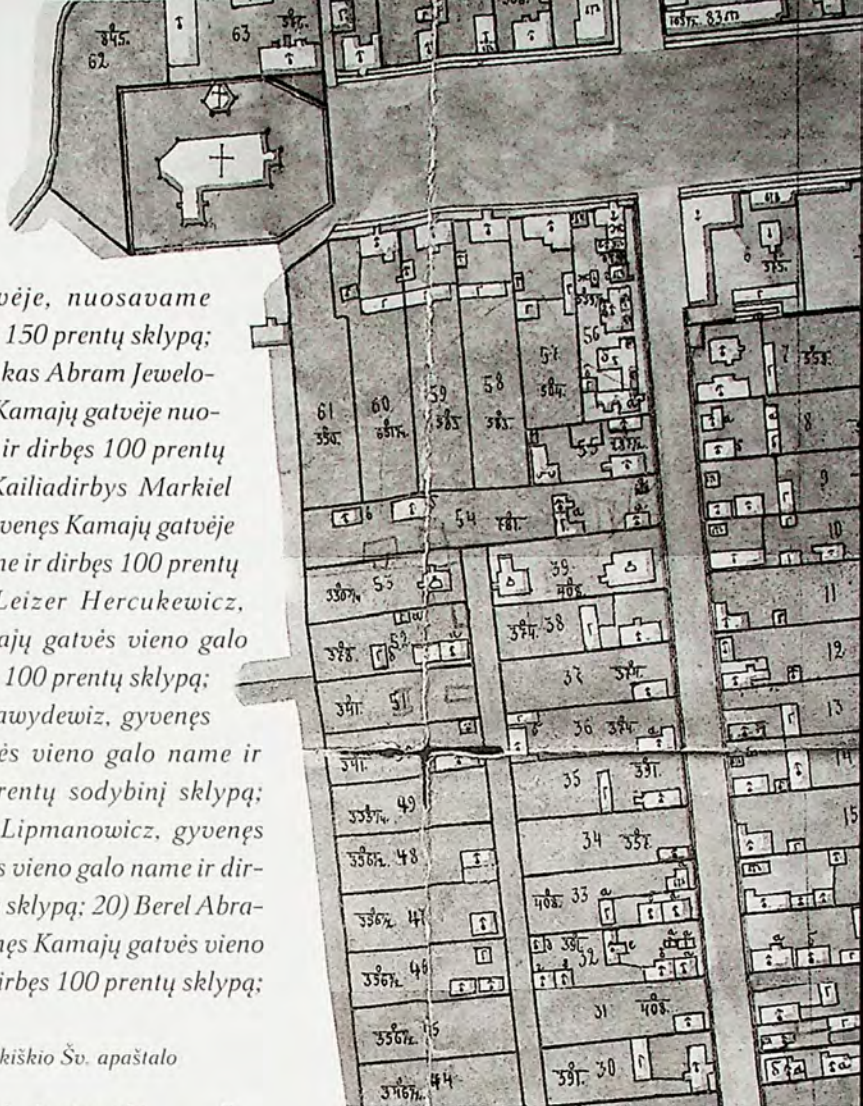
2) Leyba Leyzarowicz, žmona Chana; 3) Icik Leybowicz, žmona Feyga, sunūs Hyrsz ir Zelman; 4) Leyzer Iszkowicz, žmona Rocha, sunūs Aryia ir Abraham, dukra Brayna; 5) Zelman Leybowicz, žmona Cerna, dukra Jenta; 6) Mowsza Jackielowicz, žmona Etkā, dukros Dora ir Liba; 7) Hirza Szacharowicz, žmona Minda, dukra Cerna, sunūs Eliash, Iosel ir Fisel; 8) Abraham Jankielowicz, žmona Ryfke, dukra Reyle?, sunūs Zelik; 9) Berka Jakubowicz, žmona Cir-la, dukra Rocha; 10) Wulf Szalowitz?, žmona Cirka, dukra Rifke; 11) Solom Sapsalowicz, žmona Cirka, sunūs Sepszel; 12) Geczal Szylemowicz, žmona Cirka, dukros Sore ir Hena; 13) Hyrzek Markolewicz, žmona Henka, dukra Gilla;

14) Jankiel Nochmynowicz, žmona Malka, sunūs Mowsza, dukra Rochla su sunumi Icik; 15) Leyba Szlasz Mowszylowicz, žmona Taube; 16) Icek Morkalowicz, žmona Hienka; 17) Našlė Pesha, sunūs Chaim; 18) Našlė Gitla, sunūs Leyba Meyzowicz, jo žmona Mariam, sunūs Mark; 19) Fawisz Jankielowicz, žmona Hynda; 20) Mendel Abramowicz, žmona Helka, sunūs Leyba; 21) Kalman Mowszowicz, žmona Hynda. Iš viso Rokiškio kahalo pagalvės mokesčių mokėtojų sąrašė (įskaitant ir kaimų gyventojus) yra įrašytas 201 asmuo.⁵

1825 m. Rokiškio dvaro inventoriuje, aprašant Rokiškio miestelio gyventojus, paminėtos 43 šeimos, iš jų – 21 žydų šeima. Žydai vertėsi

prekyba ir amatais.⁶ Įdomu, kad dokumente nurodomi ne tik žydų vardai ir pavardės, bet ir gyvenamoji vieta, dirbamos žemės plotas, profesija: 1) Krautuwininkas Abram Ozerowicz, gyvenęs Turgaus aikštėje vieno galo name ir dirbęs 85 prentų⁷ sklypą; 2) Krautuwininkas Jankel Szimelowicz, gyvenęs Turgaus aikštėje nuosavame name ir dirbęs 85 prentų sodybinį sklypą; 3) Faiwisz Jankelewicz, gyvenęs Turgaus aikštėje dviejų galų name ir dirbęs 85 prentų sklypą; 4) Hercuk Jankelewicz, gyvenęs Turgaus aikštėje vieno galo namo gale ir dirbęs 110 prentų sklypą; 5) Szmule Lipmanowice, gyvenęs Turgaus aikštėje vieno galo name ir dirbęs 110 prentų sklypą; 6) Abram Leizerowicz, gyvenęs Turgaus aikštėje vieno galo

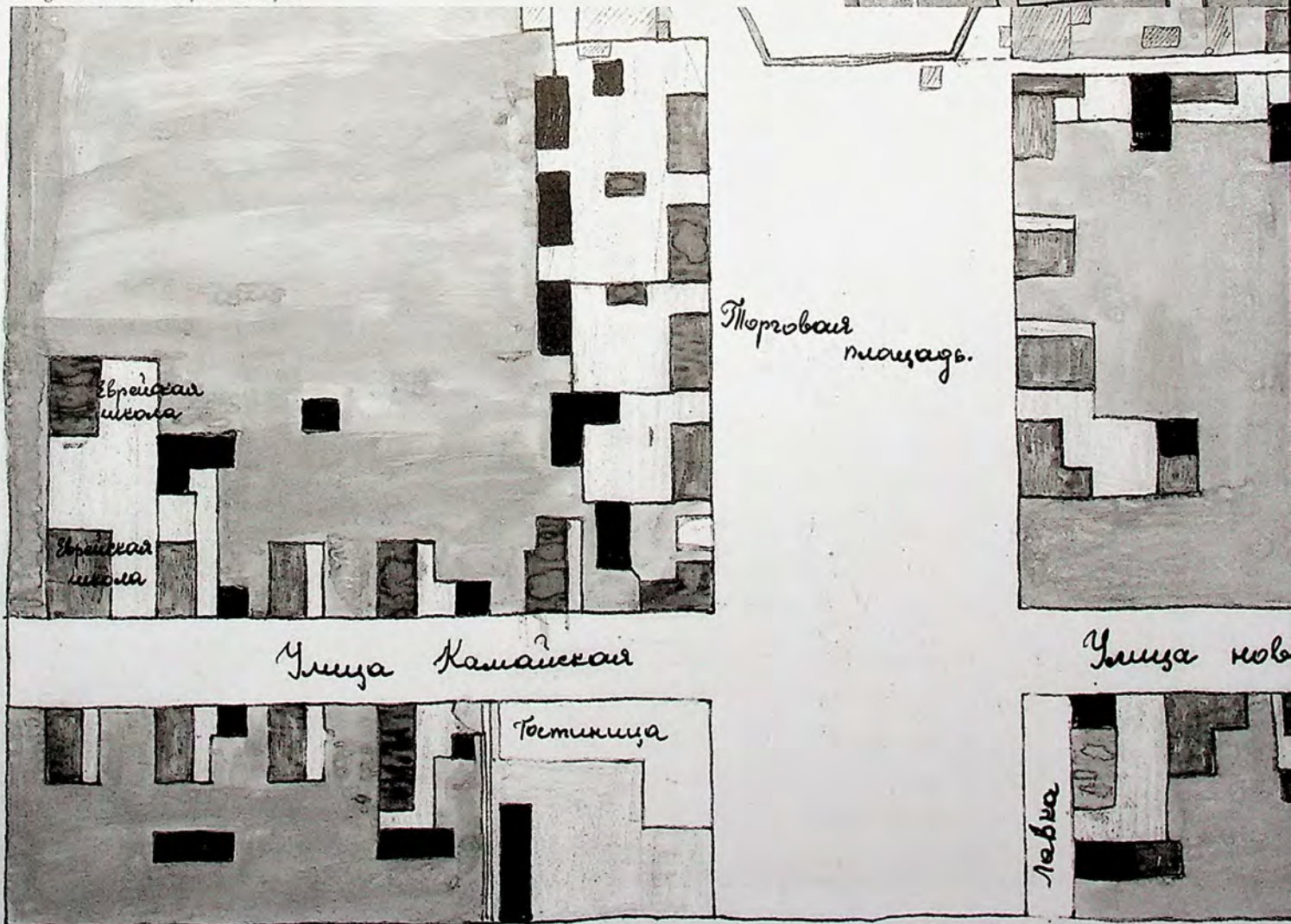
1891 m. Rokiškio miesto plano fragmentas su pažymėtomis 4 sinagogomis. Iš Nacionalinio Ukrainos centrinio istorijos archyvo Kijeve. F. 878, ap. 01, b. 188, l. 3.

name ir dirbęs 110 prentų sklypą; 7) Orel Jankeliewicz, gyvenęs Turgaus aikštėje vieno galo name ir dirbęs 60 prentų sodybinį sklypą; 8) Katilius Aryi Leibowicz, gyvenęs Kamajų gatvėje nuosavame name ir dirbęs 30 prentų sklypą; 9–10) Varkaliai, Leizer Joselowicz ir Wulf Szelowicz, gyvenę Kamajų gatvėje dviejų galų name ir dirbę 150 prentų sklypą; 11) Zunde Icikowicz, gyvenęs Kamajų gatvėje vieno galo name ir dirbęs 150 prentų sklypą; 12) Mowsza Leibowicz, gyvenęs Kamajų gatvėje vieno galo name ir dirbęs 150 prentų sklypą; 13) Siuvėjas Szloma Izraelowicz, gyvenęs Kamajų gatvėje nuosavame name ir dirbęs 150 prentų sklypą; 14) Nochman Chaimowicz gyvenęs

Kamajų gatvėje, nuosavame name ir dirbęs 150 prentų sklypą; 15) Skardininkas Abram Jewelovicz, gyvenęs Kamajų gatvėje nuosavame name ir dirbęs 100 prentų sklypą; 16) Kailidirbys Markiel Judelowicz, gyvenęs Kamajų gatvėje vieno galo name ir dirbęs 100 prentų žemės; 17) Leizer Hercukewicz, gyvenęs Kamajų gatvės vieno galo name ir dirbęs 100 prentų sklypą; 18) Jankel Dawydewicz, gyvenęs Kamajų gatvės vieno galo name ir dirbęs 100 prentų sodybinį sklypą; 19) Szmuido Lipmanowicz, gyvenęs Kamajų gatvės vieno galo name ir dirbęs 100 prentų sklypą; 20) Berel Abramowicz, gyvenęs Kamajų gatvės vieno galo name ir dirbęs 100 prentų sklypą;

1866 m. Rokiškio miesto centrinės dalies plano fragmentas. Iš Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios archyvo

21) Hirsza Leibowicz, gyvenęs Kamajų gatvėje ir dirbęs 100 prentų sodybinį sklypą.⁸

Rokiškio grafystės 1849 m. apskaitos dokumentuose nurodomi Rokiškio miesto gyventojai, jų gyvenamoji vieta, profesijos. Šiame dokumente nurodoma 40 žydų šeimų⁹: 1) Nosel Leibowicz, gyvenantis Naujosios gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 13, sklypo dydis 75 prentai, dūmo mokestis – 2 rubliai; 2) Judel Wolfowicz, vežikas, gyvenan-

tis Naujosios gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 14, sklypo dydis 75 prentai (dūmo mokestis nenurodomas); 3) Hirsz Leibovičius dažytojas, gyvenantis Naujosios gatvės kairėje pusėje, sklypo numeris 17, sklypo dydis 75 prentai, dūmo mokestis – 1 rublis; 4) Volf Izraelowicz, pirklys, gyvenantis Naujosios gatvės kairėje pusėje, sklypo numeris 18, sklypo dydis 75 prentai, dūmo mokestis – 1 rublis; 5) Lipko Michelowicz, gyvenantis dešinėje turgaus pusėje, sklypo

numeris 18, sklypo dydis 60 prentų, (dūmo mokestis nenurodomas); 6) Berko Judelowicz, gyvenantis dešinėje turgaus gatvės pusėje, sklypo numeris 24, sklypo dydis 60 prentų, dūmo mokestis – 3 rubliai. 7) Mendel (vardas nenurodytas), felčėris, gyvenantis dešinėje turgaus gatvės pusėje, sklypo dydis 85 prentai, sklypo numeris 25, dūmo mokestis – 2 rubliai; 8) Icik Meierowicz, pirklys, gyvenantis dešinėje turgaus pusėje, sklypo numeris 30, sklypo dydis 150

1849 m. Rokiškio dvaro apskaitos dokumento fragmentas su mūrinių parduotuvių savininkų sąrašu.
Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. RKM 3034

Klasė		Dėmavimas	Ocenka		Priešovietis	
Užrašas	Pratėmimas		Prezentacija	Prezentacija		
Prentai		Ruble	Rublis	Rublis	Rublis	
1	110					
2	110	"Doktor" Micowicz		3	30	
3	110			3	30	
4	110	10. Felia Waszyk Harasimowicz	12	3	30	3
5	110	Michał Szablowski		3	30	
6	110	Siergiej Tomaszewicz		3	30	
7	110	Disarz Klucawojta Stefan Kukowski	10	3	30	2
8	110	za domu pustwie, a za domu i plac Hol. Kieleskowskie	12	3	30	3
<u>Skramy Murawance</u>						
		Skrama 1: Fiodor Warpow		8		
		za Skram 2: Lejba Judelowicz		8		
		za Skram 3: Judel Wolfowicz		8		
		za Skram 4: Judel Szarewicz		8		
		za Skram 5: Dawid Lejbowicz		8		
		za Skram 6: Sarywon Mirow		6		
		za Skram 7: Nosel Lejbowicz		6		
		za Skram 8: Bresbaum		6		
		za Skram 9: Lipko Michelowicz		6		
		za Skram 10: ...		6		

prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 9) Abram Leizerowicz, pirklys, gyvenantis dešinėje turgaus pusėje, sklypo numeris 33, sklypo dydis 110 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 10) Szaryi Leibowicz, katilius, gyvenantis dešinėje turgaus pusėje, sklypo numeris 34, sklypo dydis 85 prentai, dūmo mokestis – 1 rublis; 11. Szewel Scharewicz, graborius, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 35, sklypo dydis 50 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 12) Icik Meierowicz, pirklys, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 36, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 1 rublis; 13) Abram Leyzerowicz, mokytojas, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 38, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 1 rublis; 14) Szewel Zacharewicz, mokytojas gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 38, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 1 rublis; 15) Leyba Jankelowicz, pirklys, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 39, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 1 rublis; 16) Rafal Hirszowicz, siuvėjas, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 40, sklypo dydis 150 prentų, (dūmo mokestis nenurodomas); 17) Hirsza Lipkowicz, muzikantas?, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 41, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 18) Geier Leizerowicz, dažytojas, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 42, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 19) Abram Volfowicz, inspektorius, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 45, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 20) Motel Zelikowicz, siuvėjas, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 46, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis –

2 rubliai; 21) Joachim Szmuilowicz, (Kamajų gatvės pusėje turėjęs nuosavą namą. Kiti duomenys nenurodomi); 22) Berel Abramowicz skardininkas, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 48, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 23) Jankiel Judelowicz, graborius, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 49, sklypo dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 24) Beynes Nachmanowicz, molytojas?, gyvenęs Kamajų gatvės dešinėje pusėje, sklypo numeris 50, sklypo

Vyriausiasis Lietuvos kariuomenės rabinas Šmuelis Aba Sniegas. Nuotr. iš albumo Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti 1430-1930. RKM-40987

dydis 150 prentų, dūmo mokestis – 3 rubliai; 25) Notel Zelikowicz, batsiuovys, gyvenęs Kamajų gatvės kairėje pusėje, sklypo numeris 51, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 26) Abel Dawydowicz, pirklys, gyvenęs Kamajų gatvės kairėje pusėje, sklypo numeris 52, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 27) Izroel Abramowicz, stiklius, gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 53, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis –

2 rubliai; 28) Izrael Leibowicz, graborius gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 54, sklypo numeris 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 29) Szmuyla Leibowicz, krautuvininkas gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 55, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 30–31) Mowsza Leizerowicz ir Rafal Michelowisz, (brzezniak) gyvenę Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 56, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 32) Šaryi Leibowicz gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 57, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 33) Judel Barewicz, išdininkas? (šaltinyje nurodytas trumpinys skarbnik. Nuo žodžio skarbnik – išdininkas (lenk.) gali būti kaip bankininkas, pinigų skolintojas), gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 58, sklypo dydis 100 prentų, (dūmo mokestis nenurodytas); 34) Mejer Abromowicz, (užsiėmimas neįskaitomas), gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 60, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 1 rublis; 35) Judelis Lipkowicz, kailiadirbys, gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 61, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 36) Šmuyla Zelmanowicz, krautuvininkas gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 62, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 1 rublis; 37) Dawid Leibowicz, (užsiėmimas nenurodytas), gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 63, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 38) Leiba Berelovičius, (Tobacznik – tabako augintojas/pardavėjas?), gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 64, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 2 rubliai; 39) Josel Mowszowicz, pirklys,

PLANAS ROKIŠKIO

miesto
SUSTATYTAS 1921 M.
Draščio m. 10 d.

gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 665, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 1 rublis; 40. Nachman Abramowicz, (brzeznik?) gyvenęs Kamajų gatvės kairioje pusėje, sklypo numeris 66, sklypo dydis 100 prentų, dūmo mokestis – 1 rublis.¹⁰

Šiame 1849 m. dvaro apskaitos dokumente nurodoma Kamajų gatvės dešinėje pusėje (sklypo numeris 47) buvus žydų mokyklą, už kurią mokesčius mokėdavo žydų kahalas, taip pat pateikiami duomenys apie Rokiškio mieste buvusias mūrines parduotuves ir jų savininkus žydus: parduotuvė Nr. 2 – savininkas Leyba Judelowicz, parduotuvė Nr. 3 – savininkas Judel Volfowicz, parduotuvė Nr. 4 – savininkas Judel Barewicz, parduotuvė Nr. 5 – savininkas Nosel Leibowicz, parduotuvė Nr. 6 – savininkas Nosel Leibowicz.¹¹

1885 m. Rokiškyje surašyti 187 namai ir 2649 gyventojai, iš jų 124 žydų šeimos.¹² Tokį gyventojų skaičiaus padidėjimą lėmė 1873 m. per Rokiškį nutiesta geležinkelio Peterburgas–Varšuva atšaka, sujungusi Daugpilį ir Radviliškį.

1891 m. Rokiškio miesto planas, kurio skaitmeninė kopija gauta iš Nacionalinio Ukrainos centrinio istorijos archyvo Kijeve, yra unikalus šaltinis tyrinėti XIX a. pabaigos Rokiškio miesto istoriją. Plane visi pastatai turi specialius žymėjimus ir galima nustatyti pastatų statybinę medžiagą (mūrinis ar medinis) ir paskirtį (gyvenamasis namas, parduotuvė, karčiama ir kt.). Taip pat prie plano yra pridėtas ir žemės sklypų bei pastatų savininkų sąrašas. Plane yra surašytos 72 žydų pastatų (žemė priklausė Rokiškio dvarui) savininkų pavardės: Szender Weiytz, Yosel Edelman, Gesza Szeyn, Aryia Lewin, Milner Kuszel, Wulf Lubowicz, Icik

1921 m. Rokiškio miesto plėtros planas.
RKM 4469

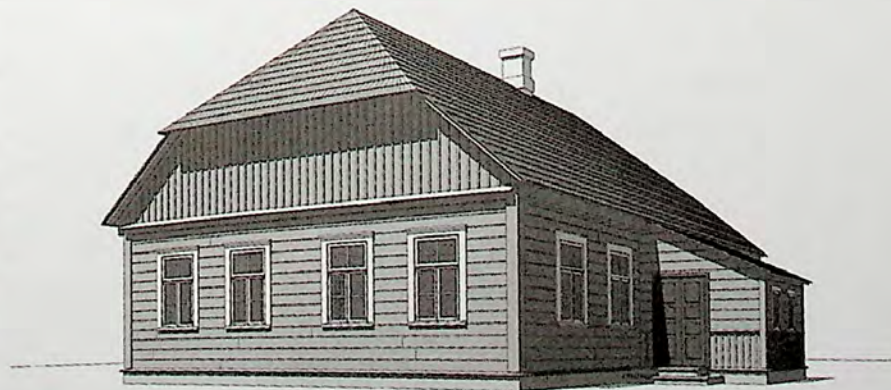
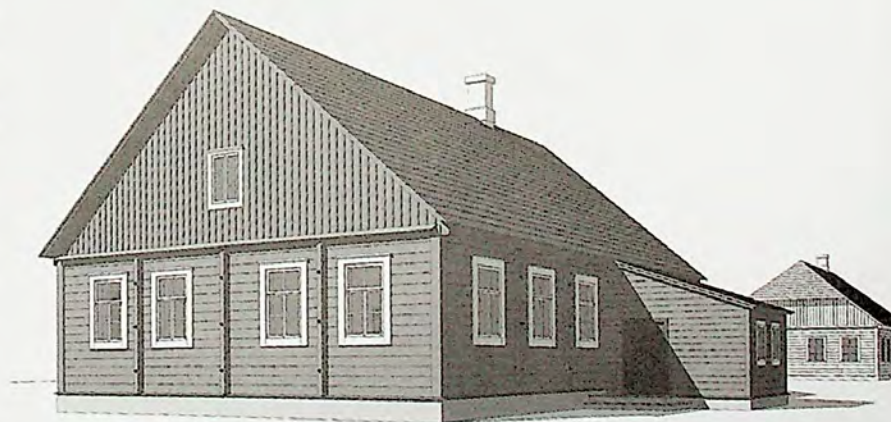
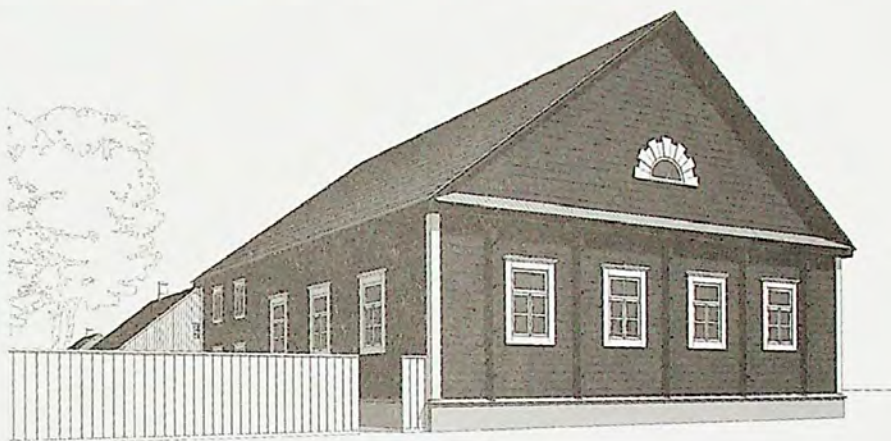
Lewin, Girsza Gips, Falwisz Kur, Zundel Sayatowicz, Chaim Berka, Yankel Rudak, Berka, Yankel Szaydler, Berka Kremer, Abram Icik Wengerin, Yankel Wengerin, Orka Nozymowicz, Berka Berelewicz, Berka „Siuvėjas“, Abram Yoselewicz, Leyzer Wengerin, Girsza Wengerin, Ruwel Koten, Abram Nozymowicz, Genoch Melnik, Chaym Kanemosznik, Szmuel Zelman Rif, Chaym Gordon, Girszf Szegel, Yankel Karapatkin, Gilka Muliar, Mowsza Icikowicz Chmelnik, Chaym Szuster, Berka Leybowicz Lewin, Elyas Girsza Ruf, Zelman Nochimowicz Zelikson, Gita Szpak, Yosel Izraelit, Zelman Bor, Icik Srubiszki?, Berka Kremer, Szmuel Lekuch, Orel Daniel, Iszer Yaman Flaksman Meyer Yoffe, Zelik Orelewicz, Rayne Rubin, Abram Beydel, Yankel Berka Rif, Abram Rif, Szmuel Kaplon, Gerszel Kyperman, Mowsza Kuperman, Icik Briz, Zalka Katz, Szmuel Katz, Abram Leyba Katz, Asna Kalanowicz, Leyba Mowsza Powarintz, Moszel Adelson, Berka Rabinowicz, Nochim Dowidowicz Klaczka, Abram Abramowicz, Michel Icik Szulman, Nochim Berka Yalowetzki, Chatzkel Rabinowicz, Izrel Gulasz, Girsza Lewin, Elya Geltzer, Moteber Gyrwicz, Iszer Meller.¹³

1897 m. žydai sudarė 75,5 proc. Rokiškio gyventojų. Miestas išaugo. Apie 1910 m. jame buvo 30 krautuvių, 16 smuklių, apie 30 amatininkų dirbtuvių, kurių savininkai dažniausiai buvo žydai. Rokiškio mieste kūrėsi įvairios žydų labdaros ir kultūros organizacijos. Žydų bendruomenė augo iki pat Pirmojo pasaulinio karo pradžios.¹⁴

Rokiškio žydų bendruomenės daugumą sudarė chasidai. Religinis žydų judėjimas chasidizmas kilo Vakarų Ukrainoje XVIII a. viduryje ir per kelis dešimtmečius apėmė didžiąją dalį buvusių LDK žemių. Chasidinis judaizmas, persmelktas kabalistinių doktrinų, pabrėžė individo religinio patyrimo svarbą,

Rokiškio didžioji (Raudonoji) sinagoga. Iškarpa iš filmo „Trip to Lithuania“ 1938 m.

Rokiškio sinagogų rekonstrukcija. Aut. architektas Aurimas Širys

siekį patirti santykį su dieviškumu, bet ir charizmatinio lyderio, vadina-
mo rebe, ypatingas dvasines galias,
kurios leidžia jam tapti tarpininku
tarp eilinio žydo ir Aukščiausiojo.¹⁵
Chasidizmo judėjimas skilo į dau-
gelį šakų, buvusiose LDK žemėse,
taip pat ir Rokiškyje labiausiai buvo
paplitęs Bobruisko ir Liubavičių¹⁶
chasidizmas¹⁷. Rokiškio garsiausias
Bobruisko chasidizmo rabinas buvo
Reb Shlomon Skopisher, o Liubavi-
čių chasidizmo – Rabbi Reb Shmuel
Levitan ir Reb Betzelel. Chasidų
judėjimo priešininkai buvo *misnag-
dai*. Vienas didžiausių chasidizmo
priešininkų buvo vienas garsiausių
XVIII a. litvakų rabinistinių išminčių
Elijahas Ben Salomonas Zalmanas,
žinomas kaip Vilniaus Gaonas.¹⁸

Iki pat XIX a. žydai gyveno ats-
kirose bendruomenėse – kahaluose
ir retai turėjo galimybę dalyvauti pa-
saulietiniame gyvenime. Dar XVIII a.
antrojoje pusėje Europoje prasidėjo
žydų Apšvietos amžius, arba haska-
los judėjimas. Pagrindinė jo mintis
buvo žydų įsitraukimas į Europos
pasaulietinę visuomenę. Tai buvo
politinių žydiškų judėjimų pradžia.
Šio judėjimo iniciatoriumi laikomas
Mozè Mendelsshonas (1729–1786).
Tačiau M. Mendelsshonas nesiekė
kultūrinės žydų integracijos ir pats
visada liko praktikuojančiu judėju-
mi.¹⁹ Lietuvoje šis judėjimas nebu-
vo stiprus. Čia haskalos šalininkai
(maskilimai) skleidė haskalos idėjas
kurdami pasaulietinius literatūros
kūrinius ir populiarius istorijos bei
geografijos darbus tiek hebrajų,
tiek jidiš kalbomis²⁰. Tačiau pra-
sidėjusi ortodoksizmo sampratos
modernizacija vis labiau skverbėsi į
kultūriškai uždaras kahalų bendruo-
menes. Imta skatinti žydus prisi-
jungti prie šiuolaikinės vakarietiškos
kultūros kūrimo, įgyti vakarietišką
išsilavinimą. Šios permainos sukė-
lė judaizmo reformacijos judėji-
mą, kurio ideologinis pradininkas

buvo rabinas Abrahamas Geigeris
(1810–1874).²¹

XVIII a. pabaigoje, po ATR
padalijimo, Rusijos imperijos terito-
rijoje įsikūrė daug žydų gyventojų.
Jiems buvo uždrausta iš savo gyve-
namųjų vietų keltis į Rusijos vidines
gubernijas. Šitaip buvo suformuota
„sėslumo zona“ vakarinėse imperijos
gubernijose, kurios apėmė buvusias
LDK žemes. Caro valdžios požiūris
į žydus kaip į „visuomenei kenks-
mingus asmenis“ ir siekis nustatyti
jiems administracinę kontrolę nu-
lėmė carizmo vykdomą žydų teisių
apribojimą. Žydai buvo stumiami iš
kaimų, pradėti caro valdžios toleruo-
jami pogromai prieš jų bendruome-
nes. Tai skatino žydų emigraciją bei
revoliucinių ir socialistinių nuotaikų
plėtrą tarp bendruomenės narių.

Rokiškį revoliucinės idėjos pa-
siekia iš vieno tuometinio pramonės
centro – Daugpilio, kurio gamyklose
dirbo daug neturtingų žydų ir iš Ro-
kiškio. Rokiškyje kūrėsi įvairios so-
cialistų, sionistų²², revoliucionierių
grupės. Išėivių iš Rokiškio atmintyje
yra įstrigęs vienas įvykis, pasako-
jantis apie susišaudymą didžiojoje
sinagogoje per šabą tarp slaptos
revoliucionierių grupės narių, iš
kurios vienas – Šimkė Dimantas –
buvo kaltinamas išdavyste.²³

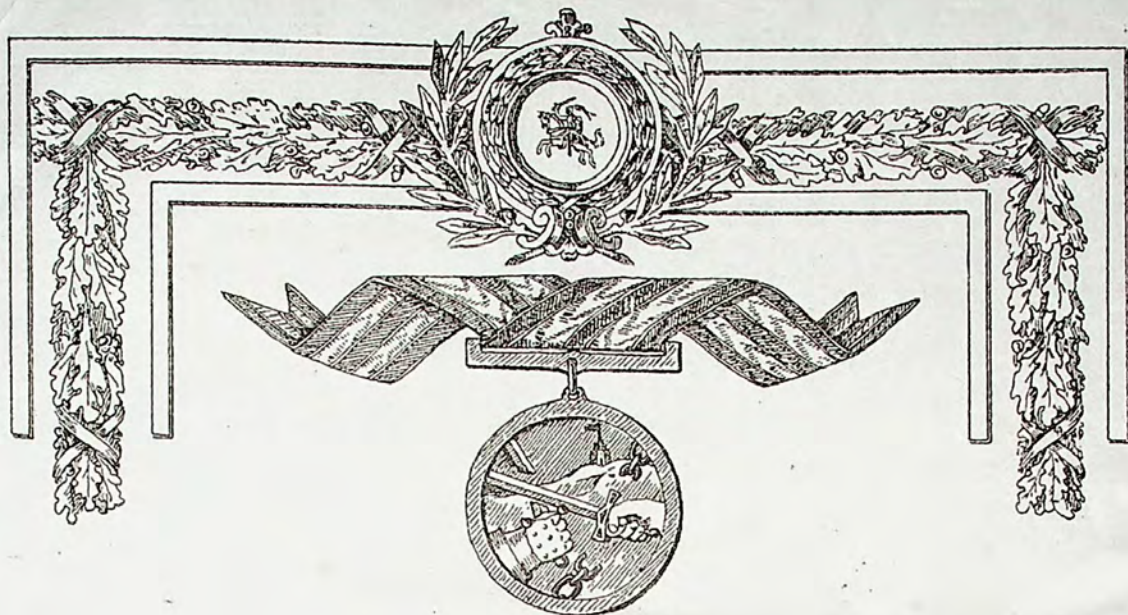
Dar iki Pirmojo pasaulinio karo
Rokiškyje buvo įkurta ješiva (aukš-
toji religinė mokykla), kurią įkūrė
Rabbi Reb Šmuelis. Pirmieji ješivos
mokiniai buvo Itze Geul Tzindler,
Yankel Wengerin, Moishke Stern,
Wilwke Pagrund, Ahrke Noach-
Noacumowicz, Laibke Pawalitz,
Geler, Shuual Bacher, Itzke Yankele
Gafanowicz. Prasidėjus Pirmajam
pasauliniam karui, kaip ir daugelis
Rokiškio žydų, Rabbi Šmuelis buvo
išvežtas į Rusiją. Vėliau ješiva buvo
atkurta. Jos direktoriumi dirbo Reb
Moišė Sidersas.²⁴

XX a. pradžioje haskalos judė-
jimo šalininkai broliai Mendelis ir

Labelis Rabkinai Rokiškyje atidarė
sekuliarią hebrajų mokyklą.²⁵ Reb
Bercikas Zalkindas atidarė „Tal-
mud Tora“ mokyklą neturtingiems
berniukams. Reb Zalkindas lankėsi
pas visus bendruomenės narius pra-
šydamas paremti mokyklos statybą.
Vieni „nupirkdavo“ po rąstą jos
statybai, kiti – stalą ar krėslą. Vaikai
mokykloje mokėsi jidiš, hebrajų ir
rusų kalbomis. Pirmojo pasaulinio
karo metu Rokiškyje vokiečių oku-
pacinė valdžia atidarė „Zwangshul“,
skirtą žydų vaikams. Šioje moky-
kloje buvo mokoma vokiečių kalba.
Atkūrus Lietuvos valstybingumą,
Rokiškyje įkurta lietuvių „Saulės“
gimnazija. Tačiau iš pradžių dalis
žydų skeptiškai žiūrėjo į Lietuvos
valstybę ir manė, kad ji ilgai neiš-
silaikys ir netrukus bus sugrąžinta
rusų valdžia. Todėl savo vaikus
siuntė mokyti į rusų gimnaziją
Panevėžyje. Tačiau ilgainiui pradėjo
vaikus leisti į lietuvišką gimnaziją.²⁶
Lietuviškoje gimnazijoje nebuvo jo-
kios diskriminacijos tautiniu-religi-
niu pagrindu. Žydų mokiniai šešta-
dieniais, per šabą, buvo atleidžiami
nuo rašymo darbų gimnazijoje. Taip
pat per šabą nebuvo rengiami jokie
atsiskaitymo darbai. Kartą naujai
priimtas mokytojas norėjo surengti
atsiskaitymą per šabą, tačiau šį jo
sumanymą užprotestavo ne tik žydų,
bet ir krikščionių vaikai, taip palai-
kydami savo mokslo draugus. Po šio
įvykio gimnazijos direktorius viešai
atsiprašė visų moksleivių.²⁷

Tokį atsargų žydų bendruomenės
elgesį Lietuvos valstybės atžvilgiu
lėmė susiformavusi tapatybė, kaip
Rusijos imperijos piliečių. Žydų
bendruomenė skeptiškai žiūrėjo į
lietuvių tautinį judėjimą, nes kilęs

Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio →
medalio liudijimas žuvusiam eiliniui
Ruvinui Būnui. Iš Lietuvos centrinio
valstybės archyvo. F. 930. Ap. 4,
b. 1. 13, 13 a. p., 22

Lindymas

Siuo liudiju, kad žuvęs RUVINAS B U N A S, sūnus ABROMO,
 kilęs iš Zarasų apskrities,

Dusėtų miestelio yra buvęs

Lietuvos kariuomenės kūrėjas savanoris, istojęs į jos eiles
 19 19 metų liepos mėnesio 11 dieną.

Pasirėmęs Lietuvos valstybės ordinu, medaliu ir kitu
 pasiūžymėjimo ženkle įstatymu (Vyriausybės žiniu Nr. 343), Res-
 publikos Prezidento vardu apdovanoju žuvusį RUVINĄ B U N A
 kūrėjo savanorio medaliu.

Kaunas, 193 7 m. birželio mėn. 30 d.

Nr. 10018.

Brig.generolas inžinierius *Dirmantas*
 Štašto apsaugos ministeris

Gen.štabo pulkininkas *Roštikis*
 KARIUOMENĖS VADAS
 Vyriausybės štabo - viceministras

Rokiškio apsk. Žydų Koncentracijos Stevyklos tarnautojų iki 1941 m. rugpjūčio mėn. 25 d.

*Turbinas
J. Luchas*

Pavardė ir vardas.	P a r e i g o s.	Dienų skaič čius	Išmo- koma Suma.	Gavusio parašas.
Ltn. Baltrušaitis Vladas	Žydų Konc. Stev. V-kas	25	708,25	<i>Septimio mėn. 25 d. Rb. gavan. 708,25 Lt.</i>
Taliunevičius Kazimieras	Iždininkas	25	500	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
viršl. Sisas Juezas	Rokiškio Žydų Stev. komendantas	25	500	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Varnas Antanas	Maisto tekėjas	25	416,50	<i>Keturis šimtai šimtas Rb. gavan. 11.11.26</i>
Butkevičius Bronius	Maistinininkas	25	416,50	<i>Keturis šimtai šimtas Rb. gavan. 11.11.26</i>
Šereiva Bronius	Antanošės dv. stev. komendantas	25	500	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Dudonis Jonas	Sandelių Vedėjas	21	420	<i>Neturintis parašų</i>
Kepenis Jeronimas	Raštvedys	25	416,50	<i>Keturis šimtai šimtas Rb. gavan. 11.11.26</i>
Janonis Jonas	Sanitarijos Vedėjas	25	416,50	<i>Keturis šimtai šimtas Rb. gavan. 11.11.26</i>
Žaržojus Mykolas	Stevyklos budėtojas	25	333,25	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Skrudis Kostas	"	25	333,25	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Čelkis Alfonsas	"	21	279,93	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Kriukelis Jonas	"	21	279,93	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Baranauskas Izidorius	Sargybes Viršininkas	25	291,50	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Vaičėnas Vladas	"	25	291,50	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Belanoška Feliksas	Stevyklos sargai	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
kevičius Vladas	"	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Zunka Stepas	"	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Kresnovas Povilas	"	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Jezarskas Balys	"	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Ališauskas Juezas	"	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Kulys Andrius	"	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Valiukas Mykolas	"	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>
Kuzmickas Jonas	"	25	250	<i>Penkis šimtai penkišimtų Lt. gavan. 11.11.26</i>

Iš viso išmokoma 8.353,61

/ Aštuoni tūkstančiai tris šimtai penkiosdešimt tris Rb ir 61 kap. 7

Umokejai: [Signature]

Ltn. Baltrušaitis
Koncentracijos Viršininkas.

Rokiškis.
1941.VIII.26.

[Signature]
Iždininkas.

nacionalizmas buvusiose LDK žemėse ardė iki tol buvusią vientisą litvakų bendruomenę. Taip pat kilę nacionaliniai judėjimai aukštino tik savo tautybės gyventojus, kitus nustumdami į visuomenės paraštes. Taip pat, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, daugelis Lietuvos žydų buvo priverstinai išvežti į Rusijos gilumą, kad netaptų Vokietijos imperijos pavaldiniais, turint omeny jidiš ir vokiečių kalbų giminystę, kuri buvo siejama su žydų ir vokiečių kultūriniu artumu bei žinant šios bendruomenės sugebėjimus prisitaikyti prie greitai besikeičiančių aplinkybių.

Tačiau ne visi žydų bendruomenės atstovai skeptiškai žiūrėjo į atkurtą Lietuvos valstybę. Daugelis jų aktyviai įsitraukė į Rokiškio miesto ekonominį, kultūrinį ir politinį gyvenimą. Rokiškio žydai nemažai prisidėjo prie Lietuvos Nepriklausomybės gynimo. Pirmajame Lietuvos Nepriklausomybei ginti komitete buvo ir rokiškėnas, vėliau Lietuvos kariuomenės vyriausiasis rabinas Šmuelis Aba Sniegas.²⁸ Š. Sniegas mokėsi žydų pradžios mokykloje, 1913 m. baigė Slabados (Vilijampolės) „Kneses Israel“ ješivą (judaizmo dvasinę seminariją). Per Pirmąjį pasaulinį karą buvo išvežtas į Rusiją. 1916 m. Maskvoje baigė gimnaziją. 1919 m. grįžo į tėvynę ir įsitraukė į Lietuvos žydų ortodoksų bendruomenės veiklą. Dalyvavo pirmajame žydų bendruomenių suvažiavime, buvo Lietuvos žydų tarybos narys. Dirbo Rokiškio ješivos vedėju. 1926 m. liepos 1 d. Lietuvos krašto apsaugos ministro įsakymu rabinas Š. Aba Sniegas buvo paskirtas kariuomenės kapelionu rūpintis religiniu karių žydų gyvenimu.²⁹

Rabinas Š. Aba Sniegas išgyveno holokaustą. Buvo Kauno geto seniū-

nų tarybos (Judenrat) narys. Iš Kauno buvo perkeltas į Dachau koncentracijos stovyklą Vokietijoje. 1945 m. balandį Dachau stovyklą išlaisvino JAV kariai. Miunchene buvo įkurtas rabinatas „Aquad Harabanim“, kurio vadovu tapo Š. Aba Sniegas. Taip pat Š. Aba Sniegas prisidėjo prie Babiloniškojo Talmudo, kuris buvo pavadintas „Išgyvenimo Talmudu“, išleidimo.

Daugelis žydų jaunuolių stojo savanoriais ginti savo naujos tėvynės. Tarp jų buvo Pasubatės kaime (Rokiškio r.) 1902 m. gimęs eilinis Ruvinas Bunas – karys savanoris, 1920 m. lapkričio 21 d. žuvęs mūšyje ties Giedraičiais.

Prie atkurtos Lietuvos valstybės kūrimo prisidėjo Abraomas Dovas Popelis, gimęs Kvetkų kaime (Panemunio vlsč., Rokiškio apskr., dabar Biržų r.). A. D. Popelis mokėsi Biržuose, vėliau – Eišiškių ir Kauno ješibotuose. Nuo 1897 m. Onušio (Rokiškio apskr.) rabinas. 1916 m. atvyko į Marijampolę ir vietos žydų bendruomenės buvo išrinktas vyriausiuoju rabinu. 1920 m. gegužės 15 d.–1922 m. lapkričio 13 d. Steigiamojo Seimo atstovas, išrinktas I (Marijampolės) rinkimų apygardoje. Priklausė Seimo žydų frakcijai.³⁰

Žydų bendruomenė aktyviai įsitraukė ir į Rokiškio savivaldos darbą. Tarpukariu Lietuvoje leidžiamas mėnesinis žurnalas „Savivaldybė“ rašė, kad Rokiškio savivaldybėje 1934 m. iš 12 tarybos narių – penki žydai: Peisachas Ruchas, Abromas Etingofas, Abromas Charmacas, Solomonas Finkelis ir Izraelis Zametas.³¹ Tas pats Izraelis Zametas 1921 m. balandžio 21 d. ėjo Rokiškio miesto burmistro pareigas.³²

1921 m. matininko A. Talačkos sudarytame Rokiškio miesto plėtros plane yra surašytos sklypų savininkų pavardės. Plane iš viso išskirti 249 sklypai. 149 iš jų užstatyti. 28 sklypai priklausė grafui Jonui Pšezdzieckiui.

Kai kuriuose grafui priklausančiuose sklypuose (12 sklypų) buvo kitų savininkų pastatai. Šiame sąrašė minimi 146 žemės sklypų ar pastatų savininkai žydai ir 12 lietuvių.³³

Pagal 1923 m. visuotinio Lietuvos Respublikos gyventojų surašymo duomenis Rokiškio mieste gyveno 4325 gyventojai, iš jų – 2013 žydų tautybės.³⁴ Taip pat žydams priklausė didesnioji Rokiškio miesto parduotuvių, įmonių, dirbtuvių dalis. Rokiškyje buvo 177 verslo įmonės, iš jų 89 (76 proc.) priklausė žydams.³⁵ Rokiškyje veikė Melerų šeimos saldainių fabrikas „Avanti“, taip pat Melerų olandiškojo sūrio cechas, spaustuvė bei kartonažo fabrikas, Zametų žemės ūkio padargų gamykla „Lietmetal“, Baselio sodos ir krakmolo gamykla bei kitos smulkios įmonės.

Be ekonominio gyvenimo, Rokiškyje virė ir žydų kultūrinis-visuomeninis gyvenimas. 1922 m. čia buvo įkurtas sporto federacijos „Maccabi“ skyrius. Jo šūkis: „Sveikame kūne – sveika siela“. Šios organizacijos atstovybė Kamajų gatvėje buvo ritualinio skerdkio Aaraono Jakobo name, vėliau persikėlė į Šomerio namą. Be sporto renginių, „Maccabi“ organizuodavo įvairius kursus ir seminarus, į kuriuos atvykdavo lektoriai iš įvairių miestų ir net užsienio. Taip pat „Maccabi“ turėjo dramos būrelį, orkestrą, biblioteką.³⁶

Rokiškyje veikė žydų teatras, skautų tuntas „Hashomer Hatzair Hebrew“, našlaičių prieglauda ir kitos visuomeninės organizacijos bei institucijos.

Rokiškyje žinoma buvus 4 žydų maldos namus. 3 Sinagogos (Raudonoji, Žalioji ir Geltonoji) stovėjo dabartinėje Sinagogų gatvėje. Dar viena sinagoga buvo dabartinėje Pirties gatvėje. Visi šie maldos namai buvo sudeginti Antrojo pasaulinio karo metais 1941 m. liepą.

Raudonoji sinagoga buvo seniausia ir didžiausia Rokiškyje, ir ji

← Rokiškio žydų koncentracijos stovyklos tarnautojų algų lapas. Iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo. LCVA, f. R-1515, ap. 1, b. 1, l. 21.

buvo žinoma kaip „Die Alte Shul“ (Senieji maldos namai), „Die Greisen Shul“ (Didieji maldos namai) ir „Great Shul“ (Didžioji mokykla). Kada ši sinagoga statyta, duomenų nėra, tačiau 1866 m. plane ji jau pažymėta. Tai buvo „vasarinė“ sinagoga, kurioje buvo meldžiamasi tik vasarą ir tik per Šabą. Joje meldėsi amatininkai, smulkių parduotuvių savininkai, mėsininkai, mašinistai ir kiti neturtingi žydai. Sinagoga stovėjo pietinėje Rokiškio miesto dalyje, Kamajų (dab. Respublikos) ir Sinagogų gatvės kampe.

Kaip atrodė sinagogos interjeras, nėra žinoma, tačiau remiantis ikonografinė medžiaga manoma, kad rytinėje pusėje buvo vienaaukštė maldų salė, kurią apšvietė dešimt langų. O vakarinėje pusėje, antrame aukšte, buvo moterų ir vaikų maldos salė.

Žalioji sinagoga (stovėjo už Raudonosios sinagogos), arba dar kitaip šaltiniuose minima kaip *Beit midrash* (Studijų ir maldų namai) ir *Green Shul*. Ji buvo įkurta gyvenamajame name ir kaip žydų maldos namai pažymėti 1866 m. miesto plane. Šioje sinagogoje buvo meldžiamasi kiekvieną dieną, ji buvo „žieminė“, turėjo krosnį ir buvo šildoma. Joje meldavosi tik pasiturintys ir turtinieji miesto žydai.

Geltonoji sinagoga, dar šaltiniuose minima kaip *minyán* (Mažieji maldos namai) arba kambarys, kuriame galėjo melstis tik 10 suaugusiųjų vyrų (ne jaunesnių kaip 13 metų), dar vadinama Talmudo mokykla (žydų religinės teisės mokykla). Ši sinagoga priklausė misnagdų bendruomenei. Joje melstasi savaitgaliais ir švenčių metu. Taip pat joje rinkdavosi mokiniai (studijuojantys Talmudą). Vykdavo diskusijos įvairiais religiniais klausimais. Diskusijoms vadovavo ir aplink save mokinius būrė Reb Itzhakas Khyunas.³⁷ Sinagoga, įkurta nedideliame gyvenamajame name, stovėjo už Ža-

liosios sinagogos, labiausiai nutolusi į sklypo vakarinės dalies gilumą.

Paskutinis žinomas Rokiškio rabinas buvo Rabbi Celigas Orelovičius. Jis studijavo Kupiškyje, Panevėžyje Bobruiske ir Kauno Slabados ješivoje, po to studijavo Myro ješivoje. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą persikėlė į Vilnių. 1918 m. atvyko į Poltavą, kur buvo perkelta Myro ješiva. Prasidėjus pilietiniam karui, persikėlė į Mogiliovą, ten dirbo mokytoju. Atvykęs į Rokiškį, susisiekė su profesoriumi Chaimu Heleriu iš Berlyno ir išvyko studijuoti į „beis Midrash Elyon“. Ten gavo filosofijos daktaro laipsnį. Grįžęs į Rokiškį, mokytojavo hebrajų progimnazijoje. Trumpai vadovavo Kauno Yavne gimnazijai ir Šiaulių ješivai. Rokiškyje jis susituokė su Roza Snieg. Mirus Rabbi Betzalel, tapo vyriausiuoju Rokiškio rabinu. Prasidėjus holokaustui ir Rokiškio žydų koncentracijos stovyklos naikinimui, jis paprašė, kad budeliai jam leistų melstis už mirštančiuosius. Rabbi tai darė iki žudynių pabaigos ir paskutinis atgulė į kapo duobę su savo žmona ir dukrele Mošele.³⁸

Rokiškio žydų bendruomenę ištiko žiaurus likimas. Dar 1940 m. prasidėjus sovietinei okupacijai, prasidėjo represijos prieš turtingas žydų šeimas. Buvo nacionalizuojamas jų turtas, šeimos tremiamos į Sibirą. Ištremtos Melerų, Klingmanų, Volovičių, Pentusevičių, Ruchų, Levinų, Zalcmų šeimos.³⁹

1941 m. birželio antroje pusėje į Lietuvą įsiveržus nacistinei vermachto kariuomenei, prasidėjo žydų persekiojimas ir žudymas. Rokiškio žydų koncentracijos stovykla buvo įkurta šalia Rokiškio dvaro, buvusio žirgyno teritorijoje. Į koncentracijos stovyklą žydai buvo varomi iš visos Rokiškio apskrities. Kita koncentracijos stovykla buvo įkurta Antanašės dvaro teritorijoje. Į ją buvo perkeltos moterys ir vaikai. Koncentracijos stovykloms vadova-

vo leitenantas Vladas Baltrušaitis. Rokiškio koncentracijos stovyklos komendantas buvo viršila Juozas Sisas, o Antanašės stovyklos komendantas – Bronius Šereiva.

Lietuvos centriniam valstybės archyve saugoma byla, susijusi su Rokiškio žydų koncentracijos stovykla, kurią sudaro du dokumentai.⁴⁰ Vienas jų – Rokiškio žydų turto likvidavimo komisijos prašymas Rokiškio žydų koncentracijos stovyklos viršininkui dėl viršvalandžių mokėjimo. Prašyme minima, kad žydų turto likvidavimo komisija dirba jau nuo 1941 m. liepos 7 d., dirba itin sunkiomis sąlygomis po 13–14 valandų per dieną ir prašo priedų prie atlyginimo. Dokumento data – rugpjūčio 14 diena.

Kitas dokumentas – Rokiškio žydų koncentracijos stovyklos tarnautojų algų lapas su išmokėtais priedais ir darbuotojų parašais, kad pinigų gavo. Dokumento data – 1941 m. rugpjūčio 26 diena. 1941 m. rugpjūčio 15–16 d. Rokiškio žydų koncentracijos stovykla buvo likviduota. Netoli Rokiškio esančiame Velniaduobės miške, prie Bajorų kaimo, sušaudyta 3206 vyrai, moterys ir vaikai. Antanašės koncentracijos stovykla sunaikinta rugpjūčio 25 dieną. Netoli stovyklos esančiame miške nužudyta 1160 žmonių. Prašymo pateikimo ir algų išmokėjimo datos leidžia iškelti prielaidą, kad priedai buvo išmokėti už šių koncentracijos stovyklų kalinių nužudymą.

Iš viso Rokiškio rajone nužudyta per 5300 žydų tautybės Lietuvos piliečių.⁴¹ Šiuo metu yra žinomos 6 masinės holokausto aukų kapavietės: Bajorų–Velniaduobės, Antanašės, Steponių, Vyžuonos, Trako–Pempiškių ir Kavoliškio–Šeduikiškio, kur buvo nužudytos jaunos poetės iš Panemunėlio geležinkelio stoties Matildos Olkinaitės ir Jofių šeimos.

Šiuo metu Rokiškyje negyvena nė vienas litvakų palikuonis.

Paaiškinimai

¹ Jidiš (יידיש jidiš arba אידיש idiš) – viena iš germanų kalbų, vartojama žydų. Kalba rašoma hebrajų raštu. Jidiš kalba susidarė vidurio vokiečių aukštaičių (X–XIV a.) tarmės pagrindu, šioje kalboje yra apie 10–15 proc. hebrajiškų ir aramėjiškų žodžių. Jidiš kalba buvo vartojama aškenazių. Aškenaziai – žydai, gyvenę Aškenaze (taip viduramžiais hebrajų kalba buvo vadinama Vokietija), ir jų palikuonys. Litvakai yra kilę iš aškenazių.

² VUB RS, f. 5, b. 28-2334, l. 233–238.

³ VUB RS, f. 5, b. 28-2334, l. 246.

⁴ MA f. 43-3613, l. 56–66.

⁵ Rokiškio kahalų pagalvės mokesčio mokėtojų sąrašas. LVIA/SA/B3754.

⁶ 1825 m. Rokiškio dvaro inventorių. RKM-4035, p. 22–26.

⁷ 1 prentas lygus 4,5 kv. metro.

⁸ 1825 m. Rokiškio dvaro inventorių. RKM-4035, p. 22–26.

⁹ RKM-4034.

¹⁰ 1849 m. Rokiškio dvaro inventoriaus knyga. RKM-4034, p. 117–118.

¹¹ Ten pat, p. 117.

¹² Miškinis Algimantas. „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida“, in: *Rokiškis. Miestas, kraštas žmonės*. Vilnius, 1999, p. 104. KAA f. 49, ap 1, b. 14650, l. 122–124.

¹³ 1891 m. Rokiškio miesto planas.

¹⁴ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/745/>

¹⁵ Pažėraitė Aušra. *Apie chasidizmą ir chasidus*. <https://www.lzb.lt/2016/11/01/apie-chasidizma-ir-chasidus/>

¹⁶ Chabad Lubavitč (taip pat Chabad, Habad arba Lubavitč) – viena didžiausių chasidinio judaizmo judėjimo kryptų bei pats didžiausias pasau-

lyje ortodoksų judėjimas. Manoma, kad pasaulyje yra apie 200 tūkst. šio ortodoksinio judaizmo krypties pasekėjų. Judėjimo pavadinimas kilo iš miesto *Любавичи* netoli Smolencko (dab. Rusijos Federacinė Respublika). XVIII a. pabaigoje šį ortodoksinį-fundamentalistinį judėjimą įkūrė Abiejų Tautų Respublikos rabinas Šneuris Zalmanas.

¹⁷ Gafanowicz Zorach. *My Remembrances*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, p. 96.

¹⁸ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/257/>

¹⁹ <https://eleven.co.il/jewish-history/haskalah/11073/>

²⁰ Vareikis Vygas. *Lietuvių ir žydų santykių istorija XIX a. Socialiniai ir ekonominiai aspektai*.

²¹ *Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона*. т. 6: Гадассий – Данте, Санкт-Петербург, 1908–1913, с. 251–256.

²² Sionizmas (pagal Siono kalną Jeruzalėje) – žydų tautinis judėjimas, siekiantis suvienyti žydų tautą jų istorinėje tėvynėje Erec-Izraelyje (Izraelio žemėje), teritorijoje tarp Jordano upės ir Viduržemio jūros krantų. Pagrindinius sionizmo principus XIX a. suformulavo Teodoras Herclis. Sionizmas buvo atsakas į augančias antisemitines nuotaikas, Europoje kuriantis tautinėms valstybėms.

²³ Buim Yidel Kreel. *Reminiscences of a Socialist in Rakishok*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, p. 111.

²⁴ Gafanowicz Zorach. *My Remembrances*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, p. 97.

²⁵ Ten pat, p. 109.

²⁶ Ethel Aaraons-Arsh. *The Lithuanian Gymnasium*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, p. 205.

²⁷ Ethel Aaraons-Arsh. *The Lithuanian Gymnasium*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, p. 206.

²⁸ *Lietuvos aidas*. 1933 m., Nr. 221.

²⁹ *Karys*. 1926 m. liepos 20–27 d.

³⁰ Bendikaitė E., „Abraomas Dovas Popelis“, in: *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, sud. A. Ragauskas, M. Tamoliūaitis, Vilnius, 2006, p. 271–272.

³¹ *Savivaldybė*. 1934 m. Nr. 12.

³² LCVA, f. 379, ap. 2, b. 295, l. 133.

³³ 1921 m. Rokiškio miesto plėtros planas, RKM-4469.

³⁴ *Lietuvos gyventojų tirštumas*. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys, p. 51.

³⁵ *Visa Lietuva*, 1931 m.

³⁶ R. Arsch. *Maccabi in Rakishok*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, p. 235–241.

³⁷ Berl Sarver. *A Yemenite in Stettin*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, p. 103–105.

³⁸ Abraham Orelowitz. *Jews of Rakishok*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, p. 154.

³⁹ *Appendices of material not Included in the Original Yizkor book*. Rokiskis Yizikor book. New York, 2017, App A 96–99.

⁴⁰ LCVA, f. R-1515, ap. 1, b. 1, l. 1–2.

⁴¹ Karlo Jėgerio, 3/A operatyvinio būrio (EK 3), A operatyvinės grupės naikinimo būrio vado 1941 m. gruodžio 1 d. parengta ataskaita. https://lt.wikipedia.org/wiki/J%C4%97gerio_ataskaita

Nutildytos mūzos

*Šis pasakojimas – paminklas gyvenimui.
Ne mirčiai*

NERINGA DANIENĖ

MATILDA OLKINAITĖ, 6 pasakotoja
NAUMAS OLKINAS – Matildos tėvas, 7 pasakotojas
ASNA OLKINIENĖ – Matildos motina, 8 pasakotoja
ILJA – Matildos brolis, 9 pasakotojas
MIKA – Matildos sesuo, 10 pasakotoja
GRUNIA – Matildos sesuo

1 PASAKOTOJA
LIUCIJA – vaikystės draugė

2 PASAKOTOJA
ALDONA – bendraklasė (Kupiškis)
ALDUTĖ – mergaitė, žudynių liudytoja

PASAKOTOJAI – VAIKAI, KAIMYNAI, MOKINIAI IR KT.

PROLOGAS

Scenos centre stalias, gilumoje trys abstrakčios sienos, ten išdėlioti daiktai. Avanscenos pakraščiuose stovi molbertai. Scenos priekyje išrikiuotos septynios kėdės. Ant vidurinės kėdės padėtos nuotraukos.

Iš žiūrovų salės įeina Grunia su baltomis lelijomis.

GRUNIA: Ar tai tiesa, ar pasaka
Aš nieko nežinau...
Mačiau, atėjo seserys,
Tris seseris mačiau.
Ir daug gėlių jos nešės,
Daug saulės ir gėlių
Ir buvo geltonkasės jos,
Ir mėlynų akių.
Paskui kažkas nusinešė
Ir saulę, ir gėles.
Išėjo jaunos seserys
Į tolimes šalį.

3 PASAKOTOJA
ELENA – Vaikystės draugė
ADA – bendraklasė (Rokiškis)
BUTO ŠEIMININKĖ
GENOVAITĖ – kaimynų mergaitė

4 PASAKOTOJAS
VAIČIONIS – Matildos buvęs bendraklasis
1 BALTARAIŠTIS

5 PASAKOTOJAS
2 BALTARAIŠTIS

Mačiau tada jų ašaras,
Ir liūdesį mačiau...
Ar tai tiesa, ar pasaka,
Aš nieko nežinau.

1 PASAKOTOJA (*kyla nuo kėdės žiūrovų salėje*): Tarpukariu beveik pusė Rokiškio miesto gyventojų (kaip ir kitų Lietuvos miestų ir miestelių) buvo žydai.

Visi aktoriai eina iš žiūrovų salės į sceną, sėdasi ant kėdžių, jaunimas stoja už nugaros. Grunia puošia lelijomis molbertus. Aktoriai dalijasi nuotraukas.

4 PASAKOTOJAS: Nuo neatmenamų laikų Lietuvos žydų pragyvenimo šaltinis buvo verslai. Kitaip ir būti negalėjo, mat ilgą laiką jie mūsų šalyje negalėjo turėti žemės nuosavybės. Taigi, žydams priklausė didesnioji dalis Rokiškio miesto parduotuvių, įmonių, dirbtuvių.

2 PASAKOTOJA (*skaito laikraštį*): 1933 metais „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Rokiškio žydų bendruomenė“ pažymėjo: „Susigijvenimas tarp lietuvių ir žydų Rokiškyje yra girtinas“.

5 PASAKOTOJAS (*skaito laikraštį*): Tarpukariu leistas mėnesinis žurnalas „Savivaldybė“ rašė, kad Rokiškio savivaldybėje iš dvylikos tarybos narių – 5 žydai.

2 PASAKOTOJA (*skaito laikraštį*): Tais pačiais metais „Lietuvos aidas“ rašė: „Rokiškio žydai nemažai prisidėjo prie Lietuvos Nepriklausomybės gynimo. Pirmajame Lietuvos Nepriklausomybei ginti komitete buvo ir rokiškėnas, vėliau Lietuvos kariuomenės žydų kapelionas rabinas Samuelis Sniegas“. Šio žmogaus istorija verta atskiro pasakojimo.

5 PASAKOTOJAS (*skaito laikraštį*): Rokiškyje sėkmingai besivertęs advokatas Naumas Trifskinas apdovanotas Vytauto Didžiojo ordino 3 laipsnio medaliu.

8 PASAKOTOJA (ASNA): Tarpukary Rokiškyje virė aktyvus kultūrinis gyvenimas, veikė jidiš teatras, žydiškos mokyklos. Bet žydų vaikai puikiausiai mokėsi ir lietuviškose mokyklose.

Aktoriai pakelia ir rodo senas statinių, apie kuriuos pasakoja, nuotraukas.

3 PASAKOTOJA: Sinagogų gatvėje stovėjo trys medinės sinagogos, o dar viena – dabartinėje Pirties gatvėje. Sinagogos buvo nudažytos Lietuvos vėliavos spalvomis: viena geltona, kita raudona, trečia žalia.

6 PASAKOTOJA (MATILDA): Perėję į kitą buvusios Kamajų, o dabar Respublikos gatvės pusę atsidursime prie pastato, kuriame buvo įsikūręs Žydų liaudies bankas. Dabar čia – laidojimo namai.

7 PASAKOTOJAS (NAUMAS): Viename seniausių ir didžiausių mūrinių pastatų mieste buvo įsikūręs Cemachovičiaus viešbutis „Europa“. Šalia viešbučio vykdavo turgūs, įvairūs renginiai. Šio pastato paskirtis ir šiandien nepasikeitusi.

8 PASAKOTOJA (ASNA): Senieji rokiškėnai dar mena Nepriklausomybės aikštėje buvus Šero vaistinę. Šeras ne tik prekiaavo vaistais, bet ir dosniai dalijo patarimus, kaip gydytis bėdai ištikus. Dabar šiame pastate įsikūrę bankas ir prekybos centras.

4 PASAKOTOJAS: Kitoje Nepriklausomybės aikštės pusėje grafo Tyzenhauzo statytuose prekybos rūmuose patalpas nuomojosi ir krautuvėles laikė ne vienas Rokiškio žydas. Grafas prekybos rūmus tam ir statė, kad skatintų prekybą ir miesto plėtrą. Šios strategijos dėka mažas Rokiškio miestelis iš pat pradžių formavosi anaipol ne agrarinio, o pramoninio pobūdžio.

1 PASAKOTOJA: Nepriklausomybės aikštėje ir šiandien išsiskiria buvusio metalo apdirbimo įmonės „Litmetal“ savininko Zameto namas, rokiškėnų vadinamas „namas su bokšteliais“. Antrame aukšte gyveno Zameto šeima, pirmąjį jis taip pat nuomojo prekybininkams. Reikia paminėti, kad Zametas buvo netgi miesto burmistru.

Visa trupė scenoje. Nuotr. iš Rokiškio liaudies teatro archyvo

10 PASAKOTOJA (MIKA): Aikštės kampe stūksančiame dabartiniame „Sodros“ pastate tarpukariu gyveno ir dirbo itin gerbiama gydytojų Gandelmanų šeima.

9 PASAKOTOJAS (ILJA): O kitoje gatvės pusėje gražų mūrinį namą pasistatė jau minėtas žinomas advokatas Trifskinas. Tas pats, kur ordiną gavo. Dabar ten – biblioteka.

5 PASAKOTOJAS: Vytauto gatvėje buvo įsikūręs Meleriui priklausęs viešbutis „Londonas“. Broliams Meleriams priklausė ir spaustuvė, kartonažo, sacharino, saldainių fabrikai. Buvę darbuotojai mini itin šiltus ir abipusiai pagarbius santykius su darbdaviais.

1 dalis. VAIKYSTĖ

Traukinio garsas. Aktoriai pakyla ir dėlioja nuotraukas ant molbertų. Traukinys pamažu tyla, aktoriai palaipsniui virsta personažais. Pasakotojai po vieną ima kėdes ir kalbėdami neša jas į vietas.

2 PASAKOTOJA: Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje taipogi gyveno keletas žydų šeimų. Smulkūs, sumanūs prekybininkai, amatininkai sutarė su vietos gyventojais. Vieni su kitais artimai bendravo, dalyvaudavo šventėse, susibūrimuose.

*Spektaklis apie gyvenimą, ne apie mirtį.
Nuotr. iš Rokiškio liaudies teatro archyvo*

1 PASAKOTOJA: Vyresniosios kartos panemunėlių atmintyje daugiausia prisiminimų išliko apie buvusio vaistininko Naumano Olkino šeimą. Iki šių dienų apie Olkinų istoriją miestelyje sklendo legendos.

4 PASAKOTOJAS: Naumas Olkinas. Jautrios širdies, sąžiningas, išmintingas. Bėdoje padėdavo kiekvienam. Padėdavęs, patardavęs susirgus, o varguoliams net vaistų nemokamai duodavęs (*tėvas sėdasi centre*).

3 PASAKOTOJA: Asna Olkinienė. Niekur nedirbo, augino vaikus ir prižiūrėjo namus (*mama sėdasi prie tėvo*). Vaikų šeima turėjo keturis. Vyriausias sūnus Ilja (labai gražus vyrukas) ir trys dukros – Matilda, Mika ir Grunia (*vaikai stojasi už tėvų*).

5 PASAKOTOJAS: Šeima kartu pusryčiaudavo, pietaudavo ir vakarieniaudavo. Tėvai vaikus nuo mažens mokė sąžiningumo, darbštumo, pagarbos, atjautos. Tėvai labai norėjo, kad jų vaikai mokytųsi ir taptų dorais Lietuvos piliečiais.

2 PASAKOTOJA: Ir niekas negirdėjo šeimos nesutarimų, kurie būtų sprendžiami viešai.

5 PASAKOTOJAS: Olkinas mėgo skaityti rusų klasiką. Skaitė Lermontovą, Puškiną, Nekrasovą, Dostojevskį.

4 PASAKOTOJAS: Net ir būdamas žydas Olkinas buvo palankus katalikams ir bažnyčiai. Jis artimai draugavo su Panemunėlio klebonu Matelioniu, šis sekmadieniais gerdavo arbatą Olkinų namuose. Olkinas bažnyčioje įrengė brangią ažuolinę klausyklą.

ELENA (*stojasi, nusiauna*): Buvau aš porą kartų užėjusi į tą jų sinagogą. Bet man, vaikui, ten visiškai nepatiko – negražu, nepuošnu. Žydaitėms aiškindavau, kad Panemunėlio bažnyčia šimtą kartų gražesnė negu jų maldos namai.

2 PASAKOTOJA: Elenutė Petronytė, Olkinaičių bendraamžė.

Vaikai nusiauna, pradeda žaisti su akmenukais. Tėvas pasiima iš 2 pasakotojos laikraštį, sėdasi prie stalo, skaito. Mama siuvinėja staltiesę.

2 PASAKOTOJA: Olkinų vaikai kartu su kitais Pandėlio padaužom lakstė miestelio gatvėmis, maudėsi Šetekšnos upelyje, žaidė savo susikurtus žaidimus, lankė Panemunėlio pradžios mokyklą.

4 PASAKOTOJAS: Olkinų namas stovėjo prie pat gatvės. O kitoje pusėje stovėjo Marcelino Neniškio malūnas.

LIUCIJA (*stojasi, nusiauna*): Mano bobutės Anelės Balaišytės–Neniškienės pagrindinė draugė buvo Asna Olkinienė.

2 PASAKOTOJA: Liucija Neniškytė, Marcelino ir Anelės anūkė, kaunietė, mirtina Olkinaičių draugė.

Vaikai šaukia Liuciją.

LIUCIJA (*įsitraukia į žaidimą*): Labai gerai pažinojau visus šeimos narius. Visas vaikystės ir jaunystės vasaras praleisdavau Panemunėlyje. Nebuvo tos vasaros, kad Olkinaitės nelauktų prie traukinio manęs atvažiuojant. Artimiausiai bendraudavau su Mika. Ją artimieji tiesiog vadino Mindočka (*apkabina Miką*). Ji buvo neginčijama bendraamžių rato lyderė. Sumanydavo įvairiausių užsiėmimų. Mes nežaisdavome su lėlėmis. Turėjome susikūrę savo žaidimų.

Skamba muzika.

5 PASAKOTOJAS: Naumas prie vaistinės vaikams leido pasidaryti skelbimų lentą. Joje vaikai, bet dažniausiai Mika, parašiusi apie naujos gatvės atidarymą, pakabindavo skelbimą.

Mika kabina skelbimą. Visi skaito. Bėga į scenos pakraštį.

LIUCIJA: Perskaitę atbėgdavome į nurodytą vietą. Naujos gatvės atidarymą dažniausiai vesdavo taip pat Mika.

Mika išriša iš Grunios plaukų baltą kaspinę, iš kišenės išsitraukia žirkles, paduoda mergaitėms.

MIKA: Gatvei iškilmingai suteikiamas „Purvinosios“ vardas.

LIUCIJA: Jos nurodymu perkirpdavome juostelę.

Vaikai kerpa kaspinę, ploja.

ELENA: Maža būdama su Olkino dukromis žaisdavau vaistinėje.

Vaikai perbėga į kitą pusę. Dėlioja akmenukus ant molbertų.

ELENA: Olkinas mums duodavo tuščių buteliukų, dėžučių nuo vaistų ir mes ištisas dienas žaisdavome „vaistinėje“.

ILJA: Ei, man reikia vaistų nuo palaidų vidurių.

Mergaitės juokiasi, vežasi Ilją. Vyras apverčia stalą, vaikai ten įsikuria žaisti.

4 PASAKOTOJAS: Liucijos senelio Marcelino Neniškio lentpjūvėje tarp rąstų vaikai įsirengdavo teismo salę. Kas pagal vaikų protą nusikalsdavo, tą ir teisdavo.

LIUCIJA: Dažniausiai nuteistuoju tekdavo būti Iljai. Už saldainių atiminėjimą. Ir šiaip... Prokurorą vaidindavo Matilda, o advokatą – Mika. Vieną kartą Mika net mirti buvo nuteisusi vieną vaiką.

Grunia išsigandusi iš prijuostės išpila akmenukus. Mergaitės ją ramina, atsiveda prie vėl pastatyto stalo. Vaikai ant jo įninka į laikraščio kūrimą.

2 PASAKOTOJA: Vaikai, mėgdžiodami Panemunėlio geležinkelio stoties kasdienį gyvenimą, leido laikraštį „Panemunėlio žinios“. Šeštadienį, per šabą, leidinį paroduodavo Olkinų namuose susirinkusiems svečiams.

LIUCIJA: Prieš išleisdami laikraštį fiksuodavome visas geležinkelio stoties naujienas. Prieš kiekvieno keleivinio traukinio atvažiavimą bėgdavome į peroną apsižvalgyti. Sužinodavome, kas ir kur išvažiuodavo, kas ir pas ką atvažiuoja. Laikraščiu reikėjo karikatūrų ir eilėraščių. Matilda kurdavo eiles, o Mika rašydavo žinutes. Plačiai, šmaikščiai aprašydavome prie Šetekšnos vykusias gegužines. Prisimenu juokingą straipsnį pavadinimu „Pamesta kiaulė“, kurio pagrindinis veikėjas buvo vieno miestelio gyventojų pabėgusi ir paklydusi kiaulė.

Vaikai juokaisi. Mika sega laikraštį prie skelbimų lentos, visi skaito.

2 PASAKOTOJA: Liucija, Mika, Grunia ir Matilda ypač laukdavo iš Kauno atvykstančios Liucės tetos Teofilijos. Ši atveždavo apie 10 metrų spalvoto perkelio, o iš jo Liucės bobutė Anelė Neniškienė visoms mergaitėms pasiūdavo vienodas sukneles.

Mama tiesia staltiesę. Vaikai valosi kojas ir eina į kambarį.

2 PASAKOTOJA: Darniai sugyveno ir viskuo dalydavosi ne tik vaikai, bet ir Olkino ir Neniškio šeimūnariai. Anelė Neniškienė kaimynams duodavo sūrių, sviesto. Vaikai dažnai per pietus valgydavo pas Olkinus, o pavakarius – pas Neniškius.

LIUCIJA: Pas žydus žiūrėdavome švaros. Ten net po lova nerasi dulkelės.

ELENA: Per žydų Velykas visada kaimynus pavaišindavo imbieriniais sausainiais, macais. Apskritai, žydų kepiniai būdavo labai skanūs. Kad ir tie – paprasčiausi morkiniai sausainiai – tiesiog tirpdavo burnoje. Lietuvos moterys, net ir turtingosios, ir geros šeimnininkės, tokių iškepti nemokėjo.

Vyrai eina į kambarį.

2 PASAKOTOJA (*stojasi*): Šeštadienį, per šabą, niekas nedirbdavo. Į svečius ateidavo kaimynas Neniškis, daktaras Sadauskas, mokytojas Jonas Siminonis, klebonas Matelionis, mokytoja Stasė Valavičiūtė, daktaras Sadauskas ir kiti. Olkinas, pasitelkęs vaikų išradingumą, rengdavo įvairius vakarus.

Muzika tyla. Vaikai rikiuojasi priekyje, suaugusieji prie stalo.

MATILDA: A! Saulutė štai atbudo
Ir iš savo guolio šoko.
Merkia akį, merkia kitą.
– Labą rytą! –

GRUNIA: Ir nudžiugo visos gėlės,
Visos gėlės ir paukšteliai,
Šaukia vienas paskui kitą
– Labą rytą! –

MIKA: Į rasotą plačią lanką
Bandą išginė mergytė.
Ir pasveikino ją gėlės,
Ir saulutė, ir paukšteliai.

MATILDA: O visur tik saulė, saulė...
Saulė – dangumi ridenas,
Saulė – nardo po upelį,
Saulė – kiekvienam žiedely,
Saulė – kiekvienoj taurelėj;
Kiekvienam rasos lašely...

LIUCIJA: Bet gražiausiai šviečia saulė
Akyse mažos mergytės.
Akys šviesios, akys skaisčios
Sveikina linksmi pasaulį
Tokį gairių ir saulėtą
– Labą rytą, labą rytą!

Svečiai ploja. Tėvas atneša patefoną, uždeda plokštelę. Muzika. Tėvai šoka, paskui palaipsniui prisijungia vaikai ir visi kiti.

Pasakotojai grįžta į savo vietas ant kėdžių. Lieka tik Liucija. Vaikai atsineša 3 pagalves, sugula. Matilda dainuoja žydišką lopšinę. Ji turi popieriaus lapus su eilėraščiais.

4 PASAKOTOJAS: Matilda, antrasis Olkinų vaikas, kažkaip išsiskyrė iš kitų.

3 PASAKOTOJA: Matlė mėgo būti viena. Ji labai jautriai reaguodavo į kiekvieną smulkmeną. Vaikų šurmulyje likdavo tik stebėtoja.

LIUCIJA: Ji buvo už mane keleriais metais vyresnė. Tėvas dažnai jai liepdavo sėdėti namo salkoje ir kurti eilėraščius. Kai parašydavo, tik tada tėvas ją išleisdavo. Kodėl taip elgėsi, nežinau.

MATILDA (*atsistoja, tyliai nulipa nuo scenos, šokinėja klases, „kuria eilėraščių“*):

Toks mažytis mano langas,
Toks mažytis ir jaukus.
Saulė, žemė, aukso bangos
Saulė, žemė ir dangus.
Nori – saulę, nori žemę,
Nori dangų pamatai –
Supas žvirblis ant jurgino,
O jurgino – trys žiedai.

2 dalis. MOKYKLA

Mokyklos šurmuly. Vaikai apsiauna. Apsukamas stalas, už jo sėdasi Matilda ir Aldona. Kiti mokiniai stojasi prie lentos ir šurmuliuoja. Matildos eilėraščiai ant stalo.

1 PASAKOTOJA: Labai gerai baigusi Panemunėlio pradžios mokyklą vidurinio išsilavinimo siekė Kupiškio progimnazijoje...

ALDONA: Matlė buvo graži, kukli, linksma mergaitė. Nors ji buvo žydaitė, bet labai gerai, be jokio akcento kalbėjo lietuviškai. Po Kupiškį sklandė žinia – Matlė poetė. Tai mus domino ir imponavo.

5 PASAKOTOJAS: Aldona, Matildos bendraamžė, Kupiškis.

ALDONA: Keletas jos eilėraščių buvo išspausdinti vaikų žurnale „Žvaigždutė“. Visi vartėm, skaitėm... Ji rašė apie gamtą, minėdavo ir mūsų šventes. Ir mums visai buvo nesvarbu, kad ji žydaitė.

1 PASAKOTOJA: ... ir Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijoje.

Mokiniai pereina į kitą pusę, vietoj Aldonos atsisėda Ada.

5 PASAKOTOJAS: Dalis žydų vaikų sėkmingai mokėsi lietuviškoje gimnazijoje. Čia jie buvo atleisti nuo rašymo šeštadieniais; per šabą taip pat negalėjo vykti jokie egzaminai ar patikrinimai.

1 PASAKOTOJA: Klasiškė Ada Apuokaitė, Rokiškis.

ADA: Matilda buvo linksma, draugiška. Jos žvilgsnis visada būdavo tarytum atitrūkęs nuo klasės smulkmenų, kažkoks – skraidantis aukščiau. Pertraukos metu ji dažnai, priėjusi prie lango ir susikišusi rankas už prijuostės, ilgai žiūrėdavo į laukus. Ką ji galvojo, nežinau.

Olkinų šeimų scenoje įkūnijo asociacijos Rokiškio teatras aktoriai, Rokiškio gimnazistai ir mažoji Sofija. Nuotr. iš Rokiškio liaudies teatro archyvo

Ada pavagia eilėraščių, išbėga į priekį, skaito, erzina Matildą. Kiti mokiniai irgi linksminasi.

ADA: Dabar aš gyvenu, sakysim, Čekiškėj...“
(Taip rašė vienas, jei neklystu.)

O aš rašau:

Dabar aš gyvenu, sakysim, Rokišky,
Skersinėj gatvėj Bernadetos kaimynystėj.

Matau pro vieną langą penkias obelis;
Pro kitą: Bernadetos namą ir bažnyčios bokštą –
Be to, dar daržą. Pagaliau ir dar kai ką.
Kas paprastai eilėraščiuose neminima.

Įdomus toks kvartalas, kur gyvename –
Čia pat Siauroji ir Pirties, Šiaurinė gatvė
Ir visos aštuntokės čia sulindusios –
Ir aš taip pat. Ir moka Goethe's biografiją.

MATILDA (*pasilypėjusi ant kėdės*):

Su ja, mat susijusi tokia istorija:
Man liepė pasakot. O ašen – nemokėjau –
Po to, po to – jau aiškios pasekmės,
Ir mokslo metai skandalingai prasidėjo.

Ir taip aš gyvenu, sakysim, Rokišky,
Ir nagrinėju Goethe, kaip toki...
– Skersinė gatvė 3 – toks mano adresas –
Kvartalas, kur gyvena visos aštuntokės.

Matilda nušoka nuo kėdės ir eina priekin. Vaikai sega eilėrašį prie lentos.

ADA: Niekada nemačiau, kad ji pertraukos metu kartotų užduotą pamokos medžiagą. Ir į pažymius ji reaguodavo vienodai.

1 PASAKOTOJA: Vidinis Matlės pasaulis visu savo grožiu atsiskleidė, tiesiog pratrūko eilėmis. Mokydamasi Rokiškyje ji spausdino eiles vaikų laikraštyje „Žvaigždutė“, katalikiškuose žurnaluose „Ateitis“, „Ateities spinduliai“.

ADA (*skaito laikraštį*): Prisimenu viešai paskelbtą ateitininkų vaikų laikraščio „Žvaigždutė“ redaktoriaus laišką Matildai Olkinaitei: „Mieloji, kodėl nerašai? Laukiu, nesulaukiu tavo smagios plunksnos...“

Vaikai sega laikraštį prie lentos.

1 PASAKOTOJA: Nė vienas literatūros vakaras Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijoje nepraeidavo be Matildos ir jos eilių.

ADA: Gražūs, lengvi, suprantami buvo Matlės eilėraščiai, pilni giedros nuotaikos, gyvenimo džiaugsmo.

5 PASAKOTOJAS: O vienas eilėraštis, skirtas Lietuvai, net virto daina.

Visi atsistoja, vaikai susirikiuoja priekyje, dainuoja.

VISI: Daug kelių į saulę veda
Tūkstančiai kelių!
Tu eini, žengi į saulę
Vieškeliu plačiu.

Širdį, mylinčią ir gerą
Lietuvai neši.

Ir girdžiu – tai skamba Žodis
Lyg malda šviesi.

Plačios lankos, skambios, skardžios
Giesmės Lietuvos.

Tavo žodį, tavo žodį
Amžinai kartos...

Širdį, mylinčią ir gerą
Lietuvai neši.

Ir girdžiu – tai skamba Žodis
Lyg malda šviesi.

1 PASAKOTOJA: 1939 m. rugsėjį Matilda Olkinaitė įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, į Filologijos fakultetą. Universitetas po poros mėnesių persikėlė į Vilnių, tad studijos tęsėsi šiame mieste.

5 PASAKOTOJAS: Tuo pat metu Europą pradėjo kirsti karo karštinė.

*Aktoriai natūraliai persikūnijo iš vaidmens į vaidmenį, virto netgi vaikais.
Nuotr. iš Rokiškio liaudies teatro archyvo*

3 dalis. JAUNYSTĖ

Traukinio garsas. Apsukamas stalias, ant jo – staltiesė ir patefonas. Pasakotojai grįžta į vietas ant kėdžių. Tėvai sėdi prie stalo, jų vaikai ir Liucija ant žemės. Visi skaito laikraščius. Vaikai basi.

4 PASAKOTOJAS: Baigusi pirmą kursą, Matlė grįžo vasaroti į Panemunėlį. Laikai buvo sudėtingi ir neramūs – ir pasaulyje, ir Olkinų namuose, ir Matildos širdyje.

LIUCIJA: Matilda rašė dienoraštį. Ten sugulė jos sukurtos eilės, ten dėstė savo mintis.

Matilda kabina ant lentos kalendorių. Nuplėšia lapelį.

MATILDA: Keista šiemet vasara. Atrodo, kad viskas praeina nesugrįžtamai. Kada išlydžiu savo draugą, man rodos, aš jo niekad nebepamatyčiau...

Vakare papa visuomet sako: „Dar viena diena praėjo“.

NAUMAS: Dar viena diena praėjo...

MATILDA: Tai taikoma man: dar viena diena praėjo, o aš nieko nenuveikiau. Turiu prisipažinti: mėgstu ginčytis su papa. Ginčai būna kultūringi ir retai kada išeina iš padorumo ribos. Papai skaudu dėl mano nerašymo. O aš randu pasiteisinimą, kuriuom pati netikiu ir kuriam niekas netiki.

Aš kartais galvoju, ko trūksta mūsų namams? Kaip mane kankina tos dienos, kai visi vaikšto lyg įelektrinti ir iš kiekvieno šoka kibirkštys. Bet tai lengvai praeina (*deda plokštelę, pasigirsta valsas*). Bereikia baltai ir gražiai dengti stalą, užžiebtį lempą – ir papa, užgirdęs Štrauso valsą, ima mosikuoti rankomis, vesdamas kurią iš dukterų šokti.

Tėvas išsiveda šokti Miką, paskui Matildą. Ilja šoka su Grunia.

MATILDA (*šokdama su tėvu*): Mūsų namų ekonominė padėtis visai pašlijusi. Bet aš apie ją negalvoju. Stengiuosi negalvoti. Visą rytą lijo. Vaikštau su vasarine suknele ir be kojinių. Liuncia paėmė mano batus ir kaliošus.

Tėvas šoka su motina.

MATILDA: Susimušiau su Mika. „Aš nekenčiu tavęs“; – šaukė Mika.

MIKA: Aš nekenčiu tavęs, nes tu per daug gera.

MATILDA: Ne, aš nesu gera. Aš tik esu bespalvė savo meilėj ir neapykantoj. Šiandien gavau laišką (*išsitraukia laišką*) ir kone neverkiau. Nei vieno šyptelėjimo, nei vieno švelnaus žodžio. Viskas taip aišku, taip aišku: jis nemylė manęs.

Matilda sega laišką prie lentos. Muzika nutyla.

2 PASAKOTOJA: Matildą aplankė pirmoji meilė.

LIUCIJA: Ją buvo įsimylėjęs Rokiškio vaistininko Šero sūnus. Buvo aukštas, garbanotais plaukais. Labai pretendavo į ją.

MATILDA (*Liucijai*): Norėjau jam paskaityti šandie prancūzišką eilėraštį, bet jau antroj eilutėj pajutau, kad jo tai nedomina. Ir nustojau skaityti. O kada po tokių smulkmenų jis manęs paklausė, ar sutikčiau palikti viską ir eiti su juo, man jo žodžiai nuskambėjo kaip patyčia (*nueina prie Grunios, kuri žaidžia su akmenukais*).

LIUCIJA: Šeras jai nelabai patiko.

MATILDA (*Gruniai*): Negerai. Nejaugi aš visada taip mylėsiu? Jeigu čia būtų mano draugas, aš prisiglausčiau prie jo ir verkčiau. O jis nesuprastų manęs, nes nemylė. Aš to niekam nesakau. Tegu niekas nežino apie tai.

Tėvas išeina. Matilda nuplėšia kalendoriaus lapelį.

MATILDA (*šokdama*): Jei man reikėtų pasakyti, kokia mano nuotaika šiandien, nemokėčiau pasakyti. Aš daug šoku ir dainuoju taip balsiai, kad mama maldauja mane nutilti.

ASNA: Nutilk gi tu, Matle, maldauju.

MATILDA (*šokdama*): Nusprendžiau imtis naujos politikos. Argi ne kvailas buvęs mano vaidmuo? Sėdėti ir svajoti, ir mylėti, ir kentėti. O jis nieko. O jeigu būčiau, tai lygiai taip pat kaip Liunciją ar kurią kitą. Gana. Pagaliau ir aš turiu ambicijos. Ir būsiu išdidi. Tegu jis nežaidžia su manimi.

Grįžta tėvas su naujais laikraščiais, visi puola skaityti.

MATILDA (*toliau šokdama*): Papa atvažiavo iš Panevėžio susirūpinęs ir nervingas. Mūsų namams gresia visiškas iširimas. Tiesiog badas.

Ilja trenkia į stalą ir supykęs išeina, atsisėda prie sienelės.

MATILDA: Ne! Aš dirbsiu. Viskas turi būti gerai. (*Nustoja šokti, išeina į patį priekį, iš pradžių šnibžda, paskui tonas vis kyla.*) Bjaurūs laikai. Pasaulis išėjo į gatvę, įsikišo raudoną nosinę į kišenėlę ir šūkauja. Salomėjos Nėries, Liudo Giros poemos – aš nežinau, kaip normalūs

žmonės gali taip rašyti. Nejaugi komunizmas ir jo idėjos negali būti išreikštos eilėraščiu, kuriame dominuotų ne griovimas, bet kūryba, ne neapykanta, o meilė?

Man taip sunku. Aš taip norėčiau žodį tarti.

Nepasakytas žodis virpa manyje.

Matau – pro šalį plaukia eisenos ir kartos

Ir melsvas ilgesys, ir virpanti kančia,

Ir džiaugsmas, plazdantis mažyčiais spindulėliais,
ir amžių skausmas dėl sudužusių vilčių.

O aš – nepasakytas žodis ir šešėlis,

Širdy nepasakytą žodį aš nešu.

Man taip sunku. Aš taip norėčiau žodį tarti,

Tik vieną žodį minioms ir tautoms.

Sustotų eisenos, sustotų amžių kartos,

Sustotų kartos paklausti jo.

Ir virš kalnų, virš marių jis plasnotų

Virš upių tekančių ir neramių versmių.

Ir ilgesys, ir virpanti kančia sustotų,

Ir amžių skausmas dėl sudužusių vilčių.

Visi nustebę žiūri į Matildą.

MATILDA (*lyg ir teisindamasi*): Gavau laišką. Švelnų ir gerą. Jis išmušė mane iš vėžių. Maniau, jo laiškas bus šaltas ir oficialus, kaip anas. Man jau buvo paruošta nuotaika, mano šaltoji nuotaika. O dabar, kai perskaičiau jo neramų ir šiltą laišką, pasijutau kalta prieš jį.

Matilda nuplėšia kalendoriaus lapelį. Atsisukusi mato, kaip tėvas išneša iš namų patefoną, o mama beveik verkia. Prisėda prie Liucijos ir Mikos.

MATILDA: Vakar su mama turėjau pokalbį. Pradžia juokais, o vėliau rimtai.

ASNA: Kada tekėsi?

MATILDA: Niekas apie tai negalvoja.

ASNA: Jei negalvoja, tai tau nereikia sėdėti ant jo lovos.

Merginos krizena. Tėvas atsineša vieną laikraštį. Visi susispiečia prie jo.

MATILDA: Šiandien lygiai metai nuo karo pradžios. Laikraščiai stambiom raidėm tai pažymėjo. Klaiku, kai pagalvoji, klaiku.

Man reikėtų prisėst ir sutvarkyt keletą eilėraščių. Ak, tas mano rinkinys! Visiškai be noro jį rengiu, žinodama, kad jo vis tiek niekas neišleis. Nieko aktualaus jame. Apie šimtmečių kančių rašau, kai reikalaujama dainuoti apie šios dienos džiaugsmą.

Matilda nuplėšia kalendoriaus lapelį. Liucija apsikabinama Miką, ši su visais atsisveikina.

MATILDA: Nuotaika namuose bloga. Dėl Neniškių. Viską palieka savo ir išvažiuoja. Liuncia pažada atvažiuoti pas mus.

LIUCIJA (*išeidama*): Pažadu.

MATILDA: Visi verkėm. Su Liuncia išlydžiu savo vasaros džiaugsmą, savo saulę.

O kur tu dabar, mano mielas drauge? Vieną sykį šitas klausimas išsiveržė ir aš jį parašiau savo laiške. Gavau atsakymą.

4 PASAKOTOJAS: Klaus, kur esu? Esu savo kambary, valgau šokoladą.

MATILDA: Jis nesuprato mano klausimo.

Mergaitės ima pagalves, gulas. Matilda guodžiasi Gruniai.

MATILDA: Aš nieko nežinau. Pasauly žmonės miršta milijonais, badas, artinasi karas, aš galiu negauti stipendijos – viskas neaišku ir miglota. O aš stoviu ant bedugnės krašto ir skabau ramunę: myli – nemyli. Kvaila ir taip naivu.

Dainuoja Gruniai lopšinę, tyliai nueina prie savo pagalvės, taisosi miegoti, bet prisimena dar šį tą.

MATILDA: Gerai pažįstu tuos rytus, kada papa, išgėręs stiklinę arbatos su pienu, kažkur išeina, o paskui grįžta susinervinęs ir kramto nagus, o mama žiūri sustingusiu žvilgsniu ir nieko nesako.

Pinigų skolintis. Pas Raichel, pas Petronį, pas Vaštakienę, pas Mažeikienę...

Per arbatą nusigandau mamos. Žiūri sustingusiu žvilgsniu ir ašaroja. Ir taip visą laiką. Paskui papa pradėjo kalbėti, kad reikia parduoti namą.

NAUMAS: Reikia... parduoti namą...

MATILDA: Matau, kaip mamos galva nežymiai dreba. Ir man taip skaudu, taip baisu, atrodo, kad ne namas dalomas, bet gyva širdis plėšiama į dvi dalis.

Laikraščius skaičiau. Nagi nieko. Žmonės rašo ir patys netiki. Rašo apie naująją literatūrą, kuri gali laisvai plėstis ir bujoti. Plėstis ir bujoti. O tuo pačiu metu jai nustatytos tokios siauros ribos ir toks aiškus ir, sakyčiau, nekūrybiškas socialistinio realizmo kelias... Vaizduoti kunigą, ir būtinai pilvotą ir kortų garbintoją. Vaizduoti dvarininką, ir būtinai kvailą ir supuvusį. Vaizduoti darbininką, ir būtinai sergantį ir nelaimingą.

Liūdna ir juokinga.

Pasigirsta traukinio dundėjimas. Visi keliasi, Matilda aunasi batelius, pakuojasi į staltiesę pagalvę, popierius, kalendorių. Grunios akmenuką, Mika įdeda savo raudoną kaspinę. Matilda išėina į priekį, stovi. Apsukamas stalas. Pasakotojai susėda ant kėdžių, šeima atsisėda prie Iljos. Lieka šeimininkė.

4 dalis. VILNIUS

Traukinys nutyla. Šeimininkė pasitinka, stovi prie stalo, atidžiai nužiūrinėja Matildą. Matilda nedrąsiai atsisėda apsikabinusi ryšulį. Dairosi. Šeimininkė nenoriai išėina.

MATILDA: Štai jau dvidešimt dienų, kaip aš nerakinau savo dienoraščio. Vilnius. Naujas kambarys vaiskiai mėlynom sienom. Iljuška iki kaklo užsiėmęs partijos reikalais, užmiršęs mokslą; jo sužadėtinė Liza rausvom dažytom lūpom... ir jis... jis, mano vienintelis, kurį aš vakar bučiavau ir mylavau, kuris myli mane. Jis, prie kurio aš artėju diena iš dienos, jis sakėsi mane mylįs, ir aš tikiu. Aš noriu ir turiu tikėti.

Vakar mes visą dieną praleidom kartu. Vakar buvo šventa ir didelė diena.

Šiandien aš nežinau.

Išpakuoja ryšulį ir dėlioja daiktus. Šeimininkė praeina per kambarį stebėdama Matildą.

MATILDA: Kasdien būnu universitete. Vis tie patys žmonės – nei geri, nei blogi. Tas pats rūpesčių kirminas ėda mane. Ak, ir, be to, kartais jaučiuosi tokia menka ir maža. Esu negraži. Veidas baltas, nosis raudona. Studentiška kepuraitė man netinka... (žiūri į Grunios akmenuką) Kas dedasi namie? Rūpesčiai, rūpesčiai, rūpesčiai...

Eina kabinti kalendoriaus. Nuplėšia lapelį. Įėina Ilja, prisėda, ant rankos rišasi raudoną Mikos kaspinę.

MATILDA: Vaistines jau nacionalizavo. Prieš mane ypač skaudžiai iškyla pinigų reikalas. O jei stipendijos negausiu? Iliuška man liepia ieškot tarnybos.

Grėsmingai praeina šeimininkė.

ILJA: Matle, nebejuokauk, eik ieškot tarnybos.

MATILDA: Iljuška liepia. Papa ragina.

NAUMAS: Matilda!

MATILDA: Šėras pritaria (4 pasakotojas palinguoja galvą). Mama prašo.

*Dabar jau visi Matildą įsivaizduoja tokią, kokią įkūnijo Viktorija Krivickaitė (nominacija už geriausią moters vaidmenį).
Nuotr. iš Rokiškio liaudies teatro archyvo*

ASNA: Matle...

MATILDA: Kaipgi pabėgti nuo savo juodojo šešėlio?.. Verkti? Ne. Juoktis ir išdykauti universitete su Liza. Tegu niekas nežino, kad mano dienos dar niekada nebuvo tokios tamsios ir taip priartėjusios prie bedugnės (*šoka*).

Paskutiniai 50 litų, kurie greit pasibaigs.

Jis turėjo šiandien parašyt.

Iljuška ruošiasi spalio revoliucijos minėjimui. Daug darbo.

O kambarys šaltas.

Skambina telefonas. Man? Iljuškai.

Ilja išeina. Matilda sušalusį apsisiaučia staltiese. Šoka toliau vis labiau įsiaudrindama.

Vai, daug svečių šią naktį renkas

Į mano gedulo namus

Laikau aš kūdikį ant rankų

O mano kūdikis – Mirtis.

Jie atnešė sidabro juoką

Ir daug lelijų, daug baltų

O aš dėkoti jiems nemoku

O aš šypsotis negaliu.

Aplink – lelijos baltos baltos

Ir šviesios šypsenos veiduos

O mano rankos tokios šaltos

Ir juodas kaspinas plaukuos.

Kažkas sumindė mano meilę –

Balčiausią žiedą tarp žiedų

Ir tarp nualpusių lelijų

Aš ją matau, aš jai kalbu

Vai, daug svečių šią naktį renkas,

Ir niekas meilės nematys.

Aš kūdikį laikau ant rankų

O mano kūdikis – Mirtis.

Sustoja priešais kalendorių, bando nusiraminti. Nuplėšia kelis lapelius, kaskart darydama pauzę ir rimdama. Pradedą tvarkytis kambarį.

MATILDA (*pabrėžtinai šaltai ir ramiai*): Jau tas skausmas, nuo kurio maniau mirsianti, praėjo. Sunku dirbti, bet aš dirbu. Moka. Namo linksmus laiškus rašau. Su visais esu linksmas. Rytoj eisiu šokt. Ir visa tai tam, kad užsimirščiau.

Nuplėšia lapelį. Apsisiaučia staltiesę kaip skarą, pasidabina dirbtine šypsena, su popieriaus lapais išeina į priekį, pastovi. Po pauzės atsitraukia, iškvepia ir vėl rimta.

MATILDA: Literatūrinė popietė. Smagiai praėjusios 2 valandos. Aš skaičiau ir buvau šiltai sutikta. Iš auditorijos išbėgau nieko nelaukdamas. Nenorėjau, kad kas nors prieitų prie manęs. Visiškai užsidariau savy. Niekuo niekuo netikiu. Jeigu jau jis man galėjo meluoti...

Vakar vakare jis ėjo su Chaja į Versalį, o koridorių ją bučiavo. Pagaliau, ar man ne tas pats, ką jis bučiuoja? Aš jau nebe jo.

Jūs (*žiūrovui*), nešvariais nagais įlindę į mano dienoraštį, nesijuokit! Iš visko galima juoktis, viskuo galima žaisti, bet nesijuokit iš širdies ir nežaiskit ja... O jis žaidė...

Deda ant stalo popierius.

MATILDA: Prie mano nuotaikos prisidėjo dar ir šeimininkė. Duktė įbėga...

2 PASAKOTOJA: Mama jus šaukia.

Šeimininkė vaikštinėja, viską čiupinėja.

ŠEIMININKĖ: Tai kiek jūs norit už pamoką?.. Daugiau nenorit?..

MATILDA: ...ironiškai paklausia užgirdusi pasakytą kainą. „Aš jums galiu rasti pigesnę mokytoją“.

ŠEIMININKĖ: Labai ačiū, patys susirasim.

Šeimininkė išeina.

MATILDA: Mėlynai balta nosis, riebiai ir netvarkingai nuteptos lūpos, muša vyrą. Įdomi moteris!...

Nusikabina kalendorių, atsisėda ant stalo. Nuplėšia lapelį.

MATILDA: Trečiadienį grįžau iš universiteto – laiško nėra. Turėjau atsiremti, kad neparvirsčiau (*nuplėšia lapelį*).

Atvažiavo (*nuplėšia lapelį*).

Ir vėl išvažiavo. „Ar nori skirtis su manim?“ – klausiu aš jo. „Ne.“ O abu žinom, kad tai būtina. Jis sako – myli mane. Tikėti?

Pasideda ant stalo pagalvę, atsigula, apsigaubia staltiese.

MATILDA: Vakar surašinėju raudonarmiečių šeimas rinkimams. Visą dieną mane persekiojo jų kvapas, netgi dažnai sutiktas dvokimas. Ne gražios krūtingos moterys, kūdikiai, bobutės... Bet kai aš įeidavau į kambarį, kur buvo šviesu ir šilta, man kildavo noras turėti tokį pat šviesų ir šiltą kambarį, sveiką kūdikį ir mylimą vyrą (*atsisėda, suvynioja staltiesę kaip kūdikį, sūpuoja*). Taip – jei aš turėčiau kūdikį, nurimčiau. Sveikas ir gražus kūdikis juodom akim ar mėlynom, kaip jo...

Mano mažas kūdikėlis
Kažkodėl užmigti negali
Ilgesys šią naktį budi
Ilgesys prie jo lopšelio.
Tokios ilgos, tamsios naktys
Ir į tolį tiesias kelias.
Tokią naktį tu išeisi,
Mano mažas kūdikėli.

Ir lyg draugo numylėta
Lauks tavęs kančia prie vartų
Kančią didelę ir sunkią
Tyliai neša ilgos kartos.
Ilgos kartos neša kančią
Nuo lopšelio lig kapinių
Kančią didelę ir sunkią
Ir lyg naktį – begalinę.
Tu užmik. Į tamsią naktį
Tiesias ilgas ilgas kelias.
Tu užmik. Aš tau dainuosiu,
Mano mažas kūdikėli.

*Atsigula, dainuoja lopšinę, užmiega.
Ateina Liucija.*

LIUCIJA: Šeras nupirko jai labai moderniškus batelius.

*Matilda pašoka, atneša batelius, rodo Liucijai, aunasi.
Praeina šeimninė.*

MATILDA: Vakar grįžau iš universiteto ir radau jį. Vakare jis buvo užėjęs pas mane. Jis buvo karštas, vienu metu aš jau buvau išsigandus jo.

Abi krizena. Matilda atsistoja priekyje, gėrėsi bateliais ir savimi.

LIUCIJA: O jai jau patiko kitas studentas.

MATILDA: Buvau operoj. Šalia sėdėjo pažįstamas studentas Donka Segalis. Rodė ypatingą atidumą man ir stengėsi būti įdomus. Aš buvau apsirengusi raudona suknele ir naujais batais. Prieš einant Ita plaukus susuko. Atrodžiau neblogai.

Išeina į priekį, žiūri į batus, ūmai nusiauna.

MATILDA: Ką aš bandau apgaut?

Įeina Ilja.

MATILDA: O, Iljuška parvažiuo.

Pasakojo apie namus. Galbūt tyčiom viską piešė tokiom šviesiom spalvom. Namie šviesu ir šilta...

ILJA: Namie – šviesu ir šilta...

MATILDA: Papa – valdininkas...

ILJA: Papa – valdininkas. Mama sveika.

MATILDA: Ak, juk buvo dienų, kada didžiausia mano svajonė buvo matyti juos laimingus! Gulėjau ant kušetės, valgiau atvežtus pyragaičius ir klausiausi Iliuškos pasakojimų. Stebiuosi ir kaltinu save už nutolimą nuo namų. Atsitraukiau nuo visko, kas sieja mane su vaikyste. Galbūt čia kalta materialinė padėtis. Aš dažnai nepavalgau. Per didelius šalčius bėgu su savo rudeniniu paltu ir drebu. O paskui skauda dantys, ausys ir galva. Beveik neturiu kuo apsirengti.

A... Viskas praeis. Viskas turi praeiti.

LIUCIJA: Ji norėjo tuos batus grąžinti, bet... nebespėjo. Prasidejo karas.

5 dalis. KARAS

Traukinio garsas. Ilja ir Liucija išeina. Matilda skubiai pakuojasi daiktus.

5 PASAKOTOJAS: Sovietinė okupacija visu žiaurumu užgriuvo ir Rokiškio žydus. 41-ųjų birželį į Sibirą ištremti vietos verslininkai, prekybininkai, gydytojai. Sovietams okupavus Lietuvą, Olkinų vaistinė buvo nacionalizuota. Provizorius ir jo šeimos nariai toliau gyveno tyliai, tad bolševikų represijos ir trėmimai jų šeimą aplenkė...

2 PASAKOTOJA: ...bet tą patį birželį į Lietuvą įžengė nacių kariuomenė.

3 PASAKOTOJA: Pirmomis karo dienomis Matilda sugrįžo į gimtąjį Panemunėlį.

Matilda išeina į priekį. Stalas apskamas. 2 baltaraištis užsiriša ant rankos vaikų pamestą baltą kaspinę. Nudras-ko viską nuo skelbimų lentos ir kabina savo skelbimą. Traukinys nutyla.

1 PASAKOTOJA: Kiekviename vokiečių užimtame mieste ar miestelyje buvo vykdomas tas pats scenarijus. Panemunėlis – ne išimtis.

2 BALTARAIŠTIS: Panemunėlio geležinkelio stotyje suimti žydai suvaryti į geležinkelio stoties patalpas, vėliau perkelti į buvusį Panemunėlio dvaro kumetyną.

1 PASAKOTOJA: Tarp suimtųjų buvo ir vaistininko Naumo Olkino šeima.

Matilda Olkinaitė. Nuotraukos autorystė ir nuosavybė nenustatyta

2 baltaraištis prieina prie Matildos, nužiūrinėja ją. Paima ryšulį, išverčia ant stalo. Numeta staltiesę Matildai ir parodo į grindis. Matilda pamažu pradeda šveisti grindis. Baltaraištis atsisėda, nagrinėja radinius. Ateina Grunia, žaidžia su akmenukais.

1 PASAKOTOJA: Gete Matlę buvo susitikęs jos klasės draugas, būsimas kunigas Vaičionis. Jis buvo sugalvojęs paslėpti Matildą Panevėžyje pas gimines.

VAIČIONIS (stojasi): Aš Olkinaitę Matlę norėjau išgelbėti. Ji turi gyventi. Tokia gabi poetė. Kada baltaraiščiai buvo išėję iš stoties patalpų, aš jai sakiau: „Bėgam! Aš turiu žmonių, kurie tave paslėps“.

Tyliai žiūri su Matilda vienas į kitą.

VAIČIONIS: Bet Matlė man nieko neatsakė, tik dar įnirtingiau pradėjo šveisti areštinės grindis. Net prakalbinti jos nepavyko, kodėl nenori sprukt iš čia (atsisėda).

1 PASAKOTOJA: Kai pradėjo rinkti žydus į areštinę, Naumas Olkinas kurį laiką slėpėsi klebonijoje. Vieną vakarą slapčia išėjęs pasivaikščioti Naumas perskaitė prie Panemunėlio valsčiaus buvusioje lentoje iškabintą skelbimą. Jame buvo rašoma, kad mirties bausmė laukia ir tų, kurie slepia žydus.

GENOVAITĖ (stojasi): Bijodamas, kad kas neišduotų ir klebono nesušaudytų, jis nuėjo ir pasidavė.

Baltaraištis apžiūri Genovaitę, vaikšto aplink visus pasakotojus, tie sėdi nuleidę galvas. Sustoja prie 4 pasakotojo. Tas atsistoja, duoda užsirūkyt. Tada užsiriša baltų mergaičių raištį. Abu pasiima po laikraštį ir prie stalo lanksto kepures, rūko.

1 PASAKOTOJA: Dvylikos metų Genovaitė Šukytė tėvų siūsta kiekvieną dieną keturis kilometrus nešdavo sriubą suimtiems žydams. Ji irgi bandė įkalbėti Matildą bėgti ir pasislėpti.

GENOVAITĖ: Pamačiau tarpduryje liūdną ir susimąščiusią Matildą. Jos jaunesnioji sesuo Grunia, stovėjusi ten pat, paklausė: „Nejaugi mus sušaudys?“

GRUNIA: Nejaugi mus sušaudys?

GENOVAITĖ: Nė kiek nedvejodama atsakiau: „Kurgi tu matei, Grunia, kad kas į gyvus žmones šaudytų?“

ALDUTĖ (stojasi): O jau kitą rytą...

6 dalis. MIRTIS

Muzika, vis garsėjanti.

1 PASAKOTOJA: Prie Panemunėlio–Kavoliškio kelio gyveno ūkininko Petro Šarkausko šeima. Ūkis ir didelė gyvenamoji troba stūksojo ant kalvelės prie kelio, kuris čia darė didelį vingį, todėl visos apylinkės gerai buvo matyti.

Šarkauskų samdinys Bronius tą rytą pastebėjo pirmyn atgal keliu zujančius dviratininkus. Baltaraiščius.

ALDUTĖ: Įtampa prasidėjo jau rytą. Pagaliau jie pasistatė dviračius ir mūsų miškelyje pradėjo kasti. Kasti sekėsi sunkiai, nes neleido augančių medžių šaknys. Tada persimetė į kitą kelio pusę. Kitoje pusėje buvo Sacharos durpynas. Ten augo gera žolė ir tą vietą tėtis jau buvo nušienavęs.

1 PASAKOTOJA: Aldutei Šarkauskaitei tuomet tebuvo vos aštuoneri.

Muzika vis garsėja. Baltaraiščiai pašoka, grėsmingai artėja link mergaičių, jos traukiasi atbulos už sienelės. Su jomis traukiasi ir kiti šeimos nariai. Baltaraiščiai atima pagalves ir taip pat eina už sienelės. Aldutė pamažu, kalbėdama, slenka už stalo ir slepiasi už jo, žiūri į tai, kas vyksta.

ALDUTĖ: Po kurio laiko vyrai su dviračiais dingo. Tačiau po kokios valandos Bronius pranešė, kad keliu dar da porinės vežėčios. Dabar jau pažiūrėti išbėgo tėvas.

1 PASAKOTOJA: Tėvas Šarkauskas kelią stebėjo nuo šieno žaginio. Aldutė – užlindus už šieno kupetos.

ALDUTĖ: Vežime sėdėjo vyrai, moterys ir vaikai, visų galvos buvo nuleistos. Priekyje ir gale sėdėjo baltaraiščiai su automatais, o iš šonų dviračiais važiavo kiti ginkluoti vyrai. Už kelio vingio vežėčias išvertė. Kartu su žmonėmis. Trankydami buožėmis nusivarė į pakalnę. Ilgokai buvo girdėti triukšmas. Kas ten žino, kas ten vyko. Tik po pietų apylinkę sudrebino klyksmai ir...

Šūviai. Tamsa ir tyla.

Truputį prašviesėja. Aldutė ropoja po stalu. Tyliai kalba.

ALDUTĖ: Vakare baltaraiščiai užsuko į mūsų ir kaimynų Vaitkevičių kiemus. Jie atėjo prašyti degtinės, nors jau buvo girti. Kazys Vaitkevičius atidavė viską, kiek turėjo. Už degtinę vyrai pasiūlė suplėšytų pagalvių. Vėliau visi kalbėjo, jog jose ieškojo aukso. Pagalvės mėtėsi prie tvoros, o jų pūkus nešiojo vėjas...

Muzika. Įeina baltaraiščiai, šoka.

ALDUTĖ: Vyrai dar ilgai dainavo. Staiga vienas pradėjo rėkti ir taip, rėkdamas, pasileido per laukus į Panemunėlį. Taip ir negrįžo į sveiką protą. Kiti girti važiuodami iš Vaitkevičiaus kiemo taip kapojo arklius botagais... Klaiku darėsi.

Vyrai šoka kaip pašėlę. Pavargę sėdasi, nusiplėšia baltus raiščius, sėdi nuleidę galvas. Muzika labai pamažu tyla. Pauzė.

1 PASAKOTOJA: Tą pačią dieną eiti į žudynių vietą niekas nedrįso. Tik kitą rytą Šarkauskienė su Vaitkevičium nuėjo pasižiūrėti. Lavonai buvo užkasti negiliai. Vaitkevičius įbedė grėblio kotą, kuris į žemę įlindo vos per sprindį. Jis ir apipylė kauburį, kad žvėrys palaikų neišnešiotų.

EPILOGAS

Muzika. Pasakotojai pakyla iš savo vietų, renka popieriaus lapus, skaito, dėlioja ant molbertų – uždengia nuotraukas.

1 PASAKOTOTOJA:

Už trijų kalnų
Saulė leidosi
Vėlų vakarą
Mes išėjome.

3 PASAKOTOTOJA:

Juodas angelas
Saulę nunešė
Už trijų kalnų
Saulė leidosi.

5 PASAKOTOTOJAS:

Ak, sudie, sudie,
Nebegrįšime –
Jau atėjome
Už trijų kalnų.

4 PASAKOTOTOJAS:

Ir neradom ten
Saulės mylimos.
O atradom tik
Tamsų vakarą –
Už trijų kalnų
Saulė leidosi.

2 PASAKOTOTOJA:

Ak, sudie, sudie –
Mes negrįšime.
Daug gėlių žydės
Ankstų rytmetį –
Ankstų rytmetį
Nebegrįšime.

Visi renka išmėtytus daiktus, pagarbiai sudeda stalo gale kaip antkapį.

2 PASAKOTOJA: Vėliau paaiškėjo, kad Naumo Olkino ir Maušos Jofės šeimas iš kumetyno išvežė anksčiau nei kitus žydus, kad buvo devyni žmonės.

3 PASAKOTOJA: Visi kalbėjo, kad vietiniai norėjo pasidalyti turtą, todėl taip skubėjo.

1 PASAKOTOJA: Su šeima nebuvo tik Iljos Olkino, kuris studijavo farmaciją Kaune. Ilja savo kulką pasitiko Valkininkų miškuose. Jis suspėjo paslėpti žmoną Lizą vienuolyne ir ji išgyveno.

2 PASAKOTOJA: Panemunėliečiai žinojo, nuo kieno rankų žuvo Olkinų ir Jofės šeimos. Apie vieną iš jų, Panemunių kaimo gyventoją, jaunimas net satyrinę dainą buvo sudėję. Jo jau nebėra tarp gyvųjų. Kiti du susirado prieglobstį užsienyje.

4 PASAKOTOJAS: Visus 300 Panemunėlio žydų jau kitą dieną išvarė į Rokiškio getą.

5 PASAKOTOJAS: Rugsėjo 15–16 dienomis netoli Bajorų kaimo esančiame miške buvo sušaudyta apie 3200 žydų. Pusė miesto gyventojų.

„Nutildytoms mūzoms“ – penkios „Tegyvuoja teatras“ nominacijos ir viena statulėlė. Nuotr. iš Rokiškio liaudies teatro archyvo

2 PASAKOTOJA: Šiuo metu Rokiškyje negyvena nė vienas litvakų palikuonis (*padeda ant stalo Grunios akmenį*).

Muzika nutyla, pasigirsta lopšinė. Pasakotojai klausosi kaip balso iš dangaus. Įeina visa šeima. Matilda renka nuo molbertų lelijas, kiti šeimos nariai neša akmenukus prie uždengtų nuotraukų, deda juos, pagarbiai pastovi prie kiekvieno molberto, tada susėda centre kaip pradžioje.

1 PASAKOTOJA: Matilda likimą pasitiko vos devyniolikos. Kaip poetė ji žengė tik pirmuosius žingsnius. Jie buvo ir tvirti, ir trapūs.

5 PASAKOTOJAS: Kada ir kaip tėvas perdavė Matlės dienoraštį kunigui Matelioniui, tiksliai niekas nežino. Kunigas žydaitės dienoraštį slėpė antroje Didžiojo Panemunėlio bažnyčios altoriaus pusėje po grindimis. Vėliau perdavė relikviją vargonininkui ir filologui Andrijauskui, o šis parodė literatūrologei Irenai Veisaitei.

2 PASAKOTOJA: Tai ji pirmoji prabilo apie ne laiku nutildytą jaunos poetės Matildos Olkinaitės mūžą.

4 PASAKOTOJAS: Mums išliko, deja, tik šykščios nuotrupos iš Matildos gyvenimo, graudi ir trumpa jos išsaugoto dienoraščio istorija. Tikėkim, kad kitoks likimas skirtas Olkinaitės eilėms.

Muzika. Pasakotojai dalijasi Matildos eilėraščius, skaito.

MATILDA:

Girdžiu, kaip tyliai gieda gėlės
Ir skamba angelų malda.
O Viešpatie, plačiam pasauly
Bebalsė aš tiktai viena.
Ir niekad jūs nesužinosit
Manųjų žodžių ir maldos.
Tik baltos baltos ryto gėlės
Ją saulės rytmečiui kartos.

1 PASAKOTOJA: Ne veltui sakoma: poetas – visuomet pranašas, o tikras eilėraštis – ne tik poeto ranka rašomas...

Muzika garsėja. Aktoriai eina į salę ir dalija žiūrovams Matildos eilėraščius.

Istorijos ir diplomatijos sankryžose

INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ

Biržų Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos vyr. bibliotekininkė viešiesiems ryšiams

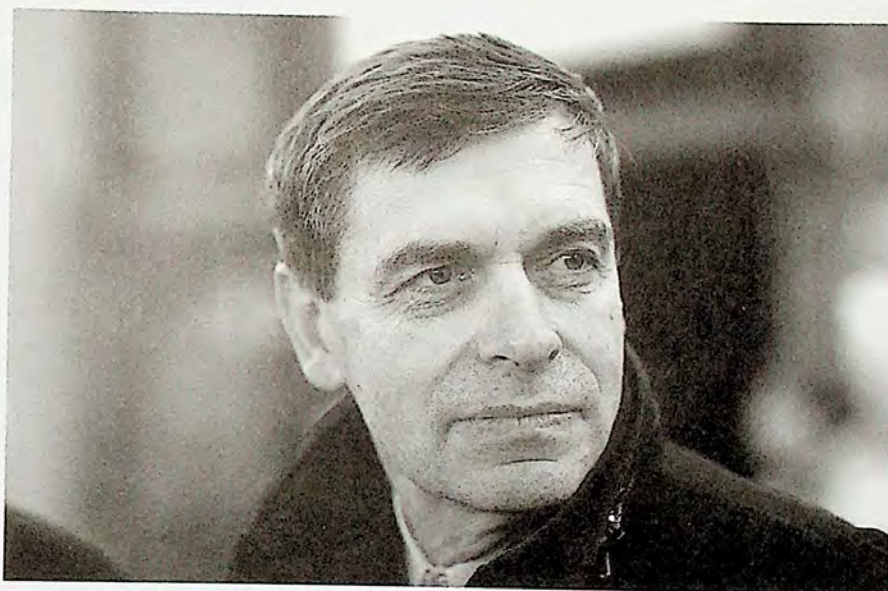
Rimantas Morkvėnas viską dėlioja nuosekliai – lyg tai būtų vykę vakar. Ir Amerika, Belgija, Italija atrodo labai arti – tartum pašnekovas ką tik sutiktas oro uoste ir pasakojantis kelionės įspūdžius.

Tai išties kelionė. Per Lietuvos istoriją. Mokslininkas, diplomatas R. Morkvėnas yra tos istorijos dalis. O mes, šio interviu skaitytojai – istorijos mokiniai.

– Esate gimęs Rokiškio krašte. Mokyklą baigėte Panevėžyje. Kiek jumoje yra Rokiškio krašto?

– Gimiau 1949 metais Salų miestelyje. Tėvas tuo metu dėstė Žemės ūkio mokykloje, įsikūrusioje dvare, o mama buvo jo mokinė. Žodžiu, šiais laikais būčiau vadinamas kažkokio ten priekabiavimo „rezultatu“...

Kai man buvo treji, šeima persikėlė į Panevėžį. Ten baigiau 1-ąją vidurinę mokyklą (dab. – J. Balčikonio gimnazija) ir 1967 metais įstojau į Vilniaus universitetą studijuoti matematiką. Visus tuos mokslo ir studijų metus gal tik porą sykių lankiausi Salose. Kartkartėmis su tėvais autobusu atvažiuodavome iki mamos gimtųjų Svėdasų. Taigi, būdavau jau netoli, bet reikėdavo, kad vairuotoju dirbęs dėdė, mamos brolis, turėtų laiko ir noro pavėžėti

Rimantas Morkvėnas Lietuvos Respublikos Seime, 2012 m. Nuotr. Stasio Paškevičiaus

mane iki to Ežero ir tos Salos. O ir man pačiam dar rūpėjo pabūti čia pat, pas senelius, „senobiniame“ Moliakalnio vienkiemyje.

Gyvenimui bėgant, nostalgija gimtosioms Saloms vis stiprėjo, bet galimybių jas aplankyti sovietmečiu pasitaikydavo nedažnai. Tik naujaisiais laikais, įsigijęs automobilį, galėjau kada panorėjęs ten nuvažiuoti. Įdomu, kad ir mano sūnų – šiaip tikrą miestietį – Salos taip pat labai traukia ir jis mielai su manim ten keliauja.

Beje, kitas mano dėdė, tėvo brolis kunigas Jonas Morkvėnas, nuo 1953 iki 1964 metų buvo Salų bažnyčios klebonas. Dar pasitaiko sutikti miestelyje žmonių, kurie jį atsimena.

– Pagal specialybę jūs – mokslininkas matematikas.

– Jaunystėje, kaip tikriausiai daugelis, pasvajodavau apie keliones į tolimus kraštus. Mėgau mokytiis svetimų kalbų, nelabai rūpindamasis, ar tai kada nors galėtų praversti. Baigęs universitetą, 1972 m. patekau į tuometinį Mokslų akademijos Fizikos ir matematikos institutą, kuris vėliau, atsiskyrus fizikams, tapo Matematikos ir kibernetikos institutu. Šiai didelei mokslo įstaigai ilgus metus vadovavo puikus organizatorius akademikas Vytautas Statulevičius. Jis ypač tiko laviruoti sudėtingomis sovietmečio sąlygomis. Mano tiesioginis vadovas buvo kitas iškilus mokslininkas matematikas profesorius Bronius Grigelionis.

Kai dar buvau jaunas aspirantas, 1973 m. vasarą instituto žmonės kartu su mūsų universiteto matematikais, kuriems vadovavo rektorius akademikas Jonas Kubilius, sugebėjo Vilniuje surengti pirmąją tarptautinę tikimybių teorijos konferenciją. Pas mus atvyko ne tik per tris šimtus matematikų iš kitų tuometinės SSRS mokslo centrų, bet ir apie šimtą dalyvių iš „tikrojo“ užsienio, net iš dvidešimties šalių. Tiems laikams tai buvo kažkas neįtikėtino! Maža to, šios solidžios konferencijos Vilniuje toliau buvo rengiamos reguliariai, kas ketveri metai, o jų dalyvių skaičius ir geografija kaskart vis augo.

Mums, jauniems, tekdavo ne tik skaityti pranešimus bei išklausti kitų, bet ir gerokai pabėgioti su organizaciniais rūpesčiais. Juk nebuvo jokių firmų, kaip dabar, kurias galėtum nusamdyti tokiems reikalams. Didžioji konferencija paprastai trukdavo savaitę, o jos viduryje būdavo laisvadienis, kai surengdavome ekskursiją į Kauną, Rumšiškės ar Trakus. Tai baigdavosi pikniku kokioje gražioje vietoje ir sporto varžybomis. Suprantama, kad bendravimas su užsieniečiais tada mums reiškė ir langą į Vakarus, nuo kurių buvome stropiai užrakinti. Gerai, kad svečių iš užsienio institute neretai pasitaikydavo ir tarp konferencijų.

Patiems mums kiek lengviau buvo išstrūkti į vadinamąsias socialistinio lagerio šalis. Pagal mokslinių mainų programas man teko po savaitę ar dvi pabuvoti Rumunijoje, Vengrijoje ir Rytų Vokietijoje. O sovietmečiui riedant į pabaigą, 1985–1986 m., labai netikėtai atsirado galimybė „paragauti kapitalizmo“. Genujos universitetui Italijoje metams prireikė dėstytojo, galinčio skaityti tikimybių teorijos kursą studentams itališkai. Jie parašė kvietimą

į mūsų institutą, ir galiausiai ten buvau pasiūstas aš. Žinoma, teko nugalėti aibes biurokratinių kliūčių, palikti namie šeimą (kaip savotišką užstatą) ir net trejetą mėnesių vėluoti į mokslo metų pradžią...

– *O kaip prasidėjo diplomatinis darbas? Jį dirbote Italijoje ir Niujorke, dar prieš tai Briuselyje vadovavote Lietuvos informacijos biurui, kurį pats su bendraminčiais ir įkūrėte. Koks buvo jūsų kelias iš mokslo srities į diplomatiją?*

– Atėjo 1988 metai – su Sąjūdžio mingais ir kvapą gnaužiančiomis Nepriklausomybės viltimis. Didžiausiame rugpjūčio mitinge Vingio parke pagautas entuziazmo kažkodėl leptelėjau šalia stovinčiam vienam bendraminčiui: „Jei toliau taip viskas progresuos, tai po metų būsiu Lietuvos ambasadorius Italijoje!“ Nežinia, kokia pasąmonė tada suveikė, bet 1990 metų rudenį tikrai buvau pakviestas į besikuriančią Lietuvos diplomatinę tarnybą. Tiesa, mane pasiuntė kol kas ne į Romą, bet į Europos sostinę – Briuselį.

Oficialių diplomatinių atstovybių tada dar negalėjome turėti, todėl teko dangstytis kitokiomis iškabomis. Mūsų įstaiga vadinosi „Lietuvos informacijos biuru“ ir ten dirbome dviese su kauniečiu Edvardu Šiugžda. Tas biuras formaliai priklausė Krikščionių demokratų partijai, nors labiau su ja susijęs buvo Edvardas, o aš nuolat rašiau raportus tik mūsų Užsienio reikalų ministerijai. Beje, mane prikalbino važiuoti tos partijos vicepirmininkas, buvęs politinis kalinys Valentinus Ardžiūnas, žinojęs, kad moku keletą kalbų ir turiu šiokią tokią užsienio patirtį.

Tose pačiose patalpose, kurias nemokamai parūpino Krikščionių demokratų internacionalas, dirbo ir vienas latvis. Su juo sutardavome labai draugiškai, bet greitai paaiškėjo, kad Latvijos politika labai

Rimantas Morkvėnas.
Nuotr. iš asmeninio albumo

skyrėsi nuo mūsų, nes buvo gerokai „per minkšta“. Tarp Baltijos šalių Lietuva buvo pasirinkusi drąsiausią ir rizikingiausią išsivadavimo kelią, kuriam toną diktavo (kol kas dar nepripažintos) valstybės vadovas Vytautas Landsbergis.

Beje, tame biure mes, trys vyrai, ne tik dirbome, bet ir gana spartietiškomis sąlygomis gyvenome. Mūsų buitį po poros mėnesių kiek palengvino Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos atsiųstas sunkvežimis su baldais ir būtiniaisiais rakandais. Bet jokio atlyginimo, kaip jau žinojau iš anksto, mes negavome. Tiesiog nei Vyriausybė, nei mūsų partija beveik neturėjo tikros valiutos. Teko pragyventi iš įvairių, beveik atsitiktinių aukų, mintant daugiausia bulvėmis iš netolimo turgelio.

Bet pats tuometis diplomatinis darbas man buvo nepaprastai įdomus. Kartu tai buvo ir diplomatijos mokykla, ir nuolatinės improvizacijos, ir savotiška kūryba. 1991 metų pavasarį man pavyko suorganizuoti AT pirmininko V. Landsbergio vizitą į Briuselį taip, kad jis būtų pakviestas aplankyti ir NATO būstinę! Tuo iki šiol didžiuojusi, nes tada vis dar neturėjome oficialaus tarptautinio pripažinimo.

1991 metų rugpjūtį, po žlugusio pučo Maskvoje, Lietuva to pripažinimo pagaliau sulaukė. O rugsėjo pradžioje ir aš tapau oficialiu šalies diplomatu – reikalų patikėtinu Belgijoje. Tiesa, dar ilgokai teko improvizuoti, bandant vienam aprėpti ir Belgijos, ir Europos Bendrijos, ir NATO reikalus, nes mūsų vadovybė kol kas nepajėgė parengti tinkamų instrukcijų. Per daug visko užgriuvo iš karto.

1992 m. rugsėjį grįžau iš Briuselio į Vilnių, o lapkritį buvau pasiųstas į Romą, kur reikėjo atkurti Lietuvos ambasadą Italijoje. Vėl užėmiau reikalų patikėtinio pareigas, kurios vienu metu reiškė ir

ambasados vadovą, ir finansininką, ir vairuotoją... Laimei, čia pat dirbo ir visai neseniai paskirtas ambasadorius prie Šventojo Sosto Kazys Lozoraitis, kuris taip pat neturėjo jokio pagalbininko. Su šiuo garbingos Lozoraičių giminės atstovu netrukome tapti gerais draugais. Nors mūsų atstovybių reikalai smarkiai skyrėsi, mes vienas kitam padėdavome kiek tik galėdami.

Vieną emociingiausių šio laikotarpio momentų patyriau jau 1993 m. balandį. Mano prašymu, kolega Rusijos reikalų patikėtinis pakvietė mane apsilankyti prieškarinės Lietuvos atstovybės viloje, kurioje dabar įsikūręs Rusijos ambasados konsulinis skyrius. Šią vilą su beveik hektaro dydžio parku, kaip žinia, praradome kartu su šalies Nepriklausomybe 1940 metais.

Rūmuose mane sutiko labai mandagiai (buvo prezidento Jelcino laikai!), aprodė patalpas, pasididžiavo, kad išlaikė senus, vyčiais papuoštus žibintus. Galiausiai prie arbatos net pradėjome tam tikras derybas apie kompensaciją Lietuvai už šią vilą. Bet buvo aišku, kad rusai jokiū būdu nesiruošia iš čia išsikraustyti...

1993 m. lapkritį iš Vašingtono į Romą buvo perkeltas ambasadorius Stasys Lozoraitis (Kazio vyresnysis brolis). Šis iškilus diplomatas vos prieš gerą pusmetį buvo pralaimėjęs prezidento rinkimus Algirdui Brazauskui, nors kova buvo labai atkakli. Dabar Stasys Lozoraitis tapo ambasados Italijoje vadovu, o aš – jo pavaduotoju. Žinoma, buvo nesunku suvokti, kad ambasadorius jaučiasi nepelnytai nušalintas nuo daug svarbesnių reikalų Vašingtone, bet greitai „įsivažiavo“ ir Romoje. Jis, kaip ir brolis, čia praleido didžiąją dalį gyvenimo, turėjo daug draugų.

Dirbti ir bendrauti su Stasiu Lozoraičiu buvo labai įdomu. Daug ir atvirai pasišnekėdavome apie

Lietuvą, jos politikus ir žmones. Džiaugiausi, kad labai dažnai mūsų požiūriai sutapdavo. Deja, tai truko tik pusmetį. 1994 m. gegužę jis staiga smarkiai susirgo, o birželį mirė, nesulaukęs nė septyniasdešimties. Likau vėl „laikiniai“ vadovauti ambasada, turėdamas vos vieną pagalbininkę konsuliniam reikalams. Nuo tokio darbo jaučiausi gerokai pavargęs, buvau ir emociškai išsekęs, nes tą patį pavasarį Panevėžyje netikėtai mirė ir mano mama.

Pailsėti nebuvo kada, nes lapkritį jau užgriuvo prezidento A. Brazauskos trijų dienų vizitas Romoje. Kartu su nemaža oficialia delegacija atskrido ir per dvi dešimtys verslininkų bei dešimt žurnalistų. Didžiąją dalį programos teko parengti ir vykdyti man, nes Šventojo Sosto reikalai užėmė viso labo tik dvi valandas. Vizitas pavyko gerai, bet netrukus po to buvau priverstas kelias dienas praleisti ligoninėje...

1995 m. vasarą, perdavęs reikalus naujam ambasadoriui, grįžau į Lietuvą – šį kartą ilgesniam laikui.

Po Romos ketverius metus dirbau Užsienio reikalų ministerijoje Vilniuje, buvau atsakingas už labai įdomią sritį – politikos planavimą. O nuo 1999 metų spalio iki 2003 metų vasario teko dirbti Niujorke, kur vadovavau Lietuvos generaliniam konsulatui. Įdomus faktas, kad ši įstaiga buvo įkurta dar 1923 metais ir be pertraukos veikė per visus mūsų šalies okupacijas!

Turiu prisipažinti, kad generalinio konsulo Niujorke pareigos man buvo lengviausios iš visų užsienyje eitų diplomatinių pareigų. Čia nebereikėjo visko kurti nuo nulio, kaip atsitiko Briuselyje ir Romoje. Radau ir neseniai nupirktas, patogias patalpas prestižinėje Penktojoje aveniu, ir trejetą gerai dirbančių konsulinių pareigūnų. Tiesa, taupymo sumetimais vieno etato netrukus teko atsisakyti.

Jonas Mekas Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke, 2002 m. gruodis.

Nuotr. iš asmeninio R. Morkvėno albumo

Mano tiesioginė veikla apėmė politiką, ekonomiką, kultūrą, ryšius su lietuvių bendruomene. Žinoma, buvau atsakingas už viso konsulato veiklą, tad ir už konsulinį darbą, bet į jį kišdavausi labai retai. Sudėtinga, bet įdomu man buvo bendrauti su gausiomis ir įtakingomis Niujorko žydų organizacijomis. Labai mėgau aktyviai dalyvauti akademinėse diskusijų klubuose, kur sutikdavau ne vieną politikos garsenybę iš daugelio šalių.

Daug dėmesio ir laiko skyriau susitikimams su lietuvių bendruomene. Kviesdavau juos į renginius konsulate, savaitgaliais dažnai dalyvaudavau lietuviškose pamaldose. Buvau smarkiai įsitraukęs į tarpininko vaidmenį, kai kilo aršus ginčas tarp vienuolių pranciškonų ir pasaulietišku lietuvių organizacijų

dėl jų bendro „Kultūros židinio“ pardavimo ir gautų pinigų pasidalijimo. Šiaip taip pavyko tuos interesus suderinti.

– Niujorke jums teko išgyventi ir Rugsėjo 11-osios siaubą...

– Per mano kadenciją Niujorke didžiausias įvykis, aišku, buvo 2001 metų rugsėjo 11 dienos teroro aktas, sukūręs ne tik šį miestą, Ameriką, bet ir visą pasaulį. Tą gražų, saulėtą antradienio rytą į konsulatą atvažiavau apie aštuntą valandą, o be penkiolikos devynios didžiulis keleivinis lėktuvas trenkėsi į pirmąjį Dvynių bokštą. Išbėgęs į gatvę, horizonte pamačiau juodai rūkstantį dangoraižį, bet tada dar nesuvokiau, kad tai nėra paprasta nelaimė. Po pusvalandžio kitas lėktuvas, tiesiogiai stebint televizijos kameroms, kone bravūriškai įsirėžė į antrąjį

dangoraižį ir niekam nebekilo abejonių, kad tai buvo baisus, neregėtas teroristų smūgis.

Kilo panika, plito juodžiausi gandai, dar sustiprėję, kai abu bokštai netrukus sugriuvo subyrėdami į dulkes. Atrodė, kad beveik niekas gyvas iš jų išsigelbėti nespėjo. Ačiū Dievui, taip neatsitiko. Jau apie pusę vienuoliktos ryto telefonu sulaukiau pirmos tikros geros žinios. Kalbėjome su vienu pažįstamu Niujorko lietuviu, tik ką ištrūkusi iš antrojo bokšto, kur buvo jo darbovietė, ir atbėgusi pas netoliese gyvenančią savo seserį. Jis pirmas man paliudijo, kad daug žmonių išsigelbėjo – tikriausiai daug daugiau nei žuvo.

Aukų, žinoma, buvo siaubingai daug, beveik trys tūkstančiai žmonių. Tarp jų ir jauna emigrantė iš Lietuvos Jelena Melničenko, dirbusi pirmajame dangoraižyje, kaip tik tame aukšte, į kurį trenkėsi lėktuvas... Jau kitą dieną mūsų konsulate apsilankė priblokštas žuvusiosios vyras, papasakojo apie fatališkas to ryto aplinkybes, pasiguodė, kad be mamos liko jų septynmetis sūnelis.

Paaikškėjo ir dar vienas faktas, apie kuriuos sakoma, kad pasaulis yra mažas. Jaunojo našlio pavardė man buvo labai girdėta, tad ir paklausiau, ar jo tėvas kartais nestudijavo universitete matematikos? Taip ir išsiaiškinome, kad jis tikrai yra mano kursioko Grišos sūnus!

– Dirbote ir kultūros srityje, esate knygos sudarytojas, šalyse, kuriose dirbote, nuolat bendraudavote su kultūros, meno žmonėmis. Akivaizdu, kad nesate abejingas šiai sričiai...

– Taip, diplomatiniam darbe sutikau ne vieną iškilų kultūros žmogų. Italijoje teko bendrauti su Eimuntu Nekrošiumi, kai šis 1994 metų gruodį buvo atvykęs atsiimti geriausio Europos režisieriaus apdovanojimo. Iškilmės vyko Taorminoje, Sicilijoje. Ta proga dalyvavo ir

Su Stasiu Lozoraičiu Romoje, 1993 m. gruodis. Nuotr. iš asmeninio R. Morkvėno albumo

nemaža mūsų aktorių trupė, suvaidinusi „Mažųjų tragedijų“ nebaigtą variantą. Smagu buvo pakvilioti su aktoriumi Vladu Bagdonu, kai vaikščiojom po miestą, susikeitę švarkais, mat buvome išsiaiškinę, jog esame bendraamžiai! Tiesa, paties režisieriaus man nepavyko išjudinti „avantiūrai“ – ekskursijai link čia pat stūksančio Etnos ugnikalnio. Jo „dešinioji ranka“ Algirdas Latėnas nuramino mano entuziazmą sakdamas, kad nereikia daug agituoti, nes vis tiek nieko nebus...

Vieną 2000 metų pavasario dieną mūsų konsulatą Niujorke užgriuvo garsioji operos solistė Violeta Urmanavičiūtė-Urmana. Ji turėjo reikalų dėl Kanados vizos, kur ruošėsi netrukus keliauti. Pasveikinau ją šūksniu: „O, žvaigždė pas mus atėjo!“ Ir čia pat gavau atsakymą: „Jūs pats – žvaigždė!“ Tada matėmės pirmą kartą gyvenime, bet iš karto užsimezgė paprastas žmogiškas ryšys. Vėliau teko ne kartą ją susitikti ir Niujorke, ir Vilniuje. Klausiausi jos puikaus balso ir operos teatruose, ir koncertų salėse, ir Amerikos lietuvių labdaros renginiuose.

Operos solistė Violeta Urmanavičiūtė-Urmana (Aida), kairėje – Rimantas Morkvėnas ir Alfredo Niujorko Metropolitenos operoje. Nuotr. iš asmeninio R. Morkvėno albumo

Niujorkietis Jonas Mekas labai skyrėsi nuo daugumos lietuvių amerikiečių. Jis daug metų nedalyvavo jų organizacijų veikloje, atrodė esąs abejingas Lietuvos reikalams (nors taip iš tikrųjų nebuvo). Kai konsulate surengėme jo kūrybos vakarą, pradžioje net teko gesinti tarp žiūrovų kylančias įtampas. Tada kiek padėjo mano sugalvotas kalambūras iš jo vardo ir pavardės raidžių: KAS JO MENAS...

2002 metų gruodžio 24 dieną Jonui Mekui sukako 80 metų. Aiš-

ku, turėjau ir norėjau jį pasveikinti. Žinojau, kad vakare bus kažkoks sambrūdis jo vadovaujamo filmų archyvo patalpose. Bet juk tai buvo Kūčių vakaras! Taigi pirmiausia palvėgėme tradicinę vakarienę draugų lietuvių šeimose. Po to, niekam nesigirdamas automobiliu nulėkiau keliolika mylių pas J. Meką. Ten radau neįtikėtiną triukšmą – grojo jo draugų džiazas ansamblis, į kurį vis įsijungdavo pats Jonas. Sukiojosi kažkokie spalvingi indėnai ir visokie fluxus judėjimo atstovai, kino menininkai. Muzikai trumpam nutilus, perskaičiau dar „šiltą“ faksu atkeliavusį prezidento Valdo Adamkaus sveikinimą, kurio lietuvių kalba šia-

me kontekste nuskambėjo irgi labai egzotiškai... Kiek pabuvęs, išlėkiau į Piemenėlių mišias, laikomas lietuvių išėivijos vyskupo.

– Gerbiamas Rimantai, ačiū už pokalbį. Pabaigai gal pasufleruotumėte – kaip jums atrodo, ką turėjo omenyje Violeta Urmanavičiūtė-Urmana sakydama, kad ne tik ji, bet ir jūs – žvaigždė?

– Dėl tos „žvaigždės“, matyt, Violeta Urmanavičiūtė-Urmana nieko ypatinga nepagalvojo. Tiesiog atšovė, kad užsimegztų pokalbis.

Rokiškio langinių fenomenas

MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ

Menotyrininkė

XXI amžiuje Lietuvos miestai ir miesteliai nuolat ieško to, kas juos išskirtų iš kitų, stengiasi išryškinti, puoselėti bei pristatyti vietovės ir jai būdingų kultūrinių, istorinių ir kitokių reiškinių unikalumą. Taip pat skleisti savo tapatumo ženklus. Gamtos, istorijos paminklai – tai tik dalis, kurią reprezentacijai panaudoja ne viena mūsų šalies vietovė. Ne išimtis ir Rokiškio miestas, kurio istorija ir kultūra ryškiau atgimė 1999-aisiais, kuomet jam sukako 500 metų nuo

pirmojo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose. Šis laikas – ypač svarbus impulsas, paskatinęs tolesnį miesto vystymąsi bei vizualųjį ir kultūrinį atsinaujinimą. Nuo tada galima pastebėti, kaip stipriai pasikeitė miesto erdvės – centrinė aikštė, dvaro kompleksas, įkurtas skulptoriaus L. Šepkos vardo parkas, kaip aktyviai puoselėjama dvaro ir didikų gyvenimą menanti istorija ir t. t.

Kaip vieną ryškiausių šiuolaikinių Rokiškio kultūros reiškinių galima

išskirti originaliomis langinėmis puoštus medinius gyvenamuosius namus keliose pagrindinėse miesto gatvėse: kas kelerius metus rengiami plenerai (kurių idėja gimė dar 2003 m.), suburiantys menininkus bendram tikslui – kūrybiškai ir meniškai apipavidalinti medinių statinių langus naujomis, miesto istoriją „pasakojančiomis“ tapytomis langinėmis. Projektas yra unikalus (ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio kontekste), o jo rezultatas – labai patrauklus akiai bei

Tapytų langinių mozaika puošia Rokiškio Nepriklausomybės aikštę. Nuotr. Alicijos Matiukienės

praturtinantis miesto kultūrinį įvaizdį ne tik intelektualiai, bet ir dvasiškai. Tačiau derėtų pasakyti, kad apie jo reikšmę ir svarbą miesto bei Lietuvos kultūrai kalbama per mažai. Todėl vertėtų paanalizuoti Rokiškio langinių fenomeną plačiau ir išsiaiškinti, kuo jis toks reikšmingas ir ką reikėtų padaryti, kad jis būtų daug labiau matomas bei taptų lygiaverčiu kitiems Rokiškio kultūros reiškiniams, kaip antai – grafų gyvenimą liudijančioms istorijoms ir jos reliktais.

Teigti, jog projekto viešinimui neskiriama dėmesio, tikrai negalima. Kadangi internete gausu pavienių pastatų, puoštų langinėmis, fotografijų, pranešimų spaudai, formalios informacijos apie vykstančius langinių plenerus ir pan. Taip pat 2017 m. išleista solidi knyga, gausiai iliustruota tapytų langinių nuotraukomis, pristatanti vykusių plenerų eigą, rezultatus. Tačiau, suvokiant reikšminio svarbą Lietuvos kultūros kontekste, to nepakanka, nes ši informacija pasiekia labai mažą dalį auditorijos. Nors galėtų būti vienas iš esminių šiuolaikinių Rokiškio miesto kultūros simbolių – juk čia susijungia archaiškos mūsų protėvių ir šiandienos kūrėjų tradicijos, ypač stipriai skleidžiančios Aukštaitijos regiono kultūros dvasią. Būtent tai yra bene pati svarbiausia šio meninio projekto savybė, galinti tapti savitu miesto gyventojų tapatybės ženklu bei puikiai reprezentuoti vietovę jos svečiui. Tad čia vertėtų prabilti apie socialines apklausas (Rokiškio bei šalies gyventojų), būtinas išsiaiškinti, kurie šio miesto kultūros, meno, istorijos objektai yra žinomi, tinkamai panaudojami reprezentacijai ir turizmui skatinti. Tokiu būdu būtų galima sužinoti ir langinių fenomeno reikšmę.

Visame pasaulyje net ir mažiausi miesteliai turi unikalius, tik jiems būdingus bruožus, kuriuos vietiniai neretai stengiasi puoselėti ir didžiuodamiesi pristatyti savo

svečiams. Tarkime, išraiškinga ar tik tai vietovei būdinga architektūra, ten gyvenęs garsus žmogus, netgi savitos kapinės. Kiekvienas, grįžęs iš kelionių, parsiveža įspūdžių, liekančių visam gyvenimui. Rokiškis lygiai taip pat palieka didžiulį įspūdį čia apsilankiusiajam. Tačiau pripažinkime, jog dar ne visos galimybės panaudojamos. Ypač kalbant apie miestą puošiančias langines.

Gyvenamosios vietovės unikalumas yra suvokiamas per švietėjišką veiklą. Išsilavinęs ir savo kultūrą išmanantis žmogus niekada neeis naikinti savo miesto paveldo, priešingai – stengsis visomis išgalėmis išsaugoti jo unikalumą ir autentiškumą. Tad edukacija, žinių sklaida apie kultūros paveldą yra labai svarbu – kuo daugiau žmogus sužinos apie savo gyvenamosios vietos istoriją, labai tikėtina, jog ims ją labiau vertinti bei telkti pastangas visa tai išsaugoti. Todėl šiuo atveju labai reikalinga skleisti žinių ne tik apie patį langinių projektą, bet ir apie senąsias aukštaitiškas tradicijas, susiklosčiusias per daug metų, iš kurių jis ir išsivystė.

Pagrindinė Rokiškio gatvė, turinti Respublikos vardą, nuo kitų Lietuvos miestų skiriasi tuo, jog yra apstatyta mediniais, o ne mūriniais gyvenamaisiais namais. Ir, pasak Arūno Augučio, primena kaimo ulyčią. Viena vertus, tai gali pasirodyti kaip miesto įvaizdžio minusas, kita vertus – tai kaip tik vietovės unikalumą liudijantis ženklas. Problema ta, jog nemažai šios gatvės statinių jau prarado savo pirminę autentiškumą, yra kiek apleisti arba pažeisti šiuolaikinių remonto darbų – plastiko dailylenčių, plastikinių rėmų langų, kurie visai nesiderina su lietuvių liaudies architektūroje propaguotomis medinėmis langinėmis. Žinoma, ši problema susijusi ir su finansais. Tačiau šiandien daugybė pavyzdžių rodo, jog tai nėra pagrindinis faktorius. Daug kas priklauso nuo

*Namo Ažuolų gatvėje tapytos langinės.
Nuotr. Albino Kuliešio*

požiūrio į savo gyvenamąją aplinką, iniciatyvumo, pilietinės pozicijos.

Žinoma, tikėtis, kad visi pastatai būtų išdailinti, neverta, o galbūt ir netikslinga. Juk kartais šiek tiek sen dintas, laiko ženklų paliestas objektas atrodo daug žaviau už išpuoselėtą ir saldžiai išgražintą. Čia daugiau kalbama apie esminę statinio formą, kuri nebūtų išdaryta, naudojamos medžiagos labai smarkiai nekontrastuotų su natūraliomis, tradicinėmis, kiemo aplinka būtų prižiūrėta.

Būtent autentiškų formų, natūralių medžiagų išsaugojimas ir kartu meniškų langinių panaudojimas galėtų padėti sudaryti kur kas vientisesnį vaizdą ir taip sustiprintų langinių miesto / gatvės įvaizdį, kuris neretai pavadinamas „galerija po atviru dangumi“. Toks įvardijimas išties labai taiklus ir nuotaikingas – mat tai lyg tikra galerija, kas kelerius metus pasipildanti naujais kūriniais, leidžianti pajusti miesto istorijos vingius, Lietuvos kultūros simbolius, eduotus ar tiesiog „pagantyti akis“.

Kaip žinia, Vakarų Europoje mediniai senamiesčių namai yra beveik išnykę. Lietuvoje šio paveldo, bėgant metams, taip pat nemažai sunaikinta. Tačiau vis dar turime tikrų

Tapytos langinės Rokiškio Respublikos gatvėje. Nuotr. Alicijos Matiukienės

medinių „perlų“, kurių galima rasti ne tik didžiuosiuose Lietuvos miestuose, bet ir mažesniuose miesteliuose. Tai suvokiant, 2013 m. įkurta speciali iniciatyva „Archimedė“, skirta Kauno medinukams išsaugoti, skleisti žinią apie juos bei pildyti virtualią duomenų bazę su istorine, vizualia medžiaga apie juos. Galbūt toks projektas būtų naudingas ir Rokiškio medinei architektūrai, kuri nebūtinai yra vizualiai išraiškinga, tačiau turi savitą istoriją, siejasi su tam tikromis asmenybėmis ir pan. Tuo tarpu naujai sukurtos ir pritaikytos langinės tokiems statiniams padėtų sukurti meninę vertę.

Tad ką reikėtų daryti, jog gatvių namai, puošti langinėmis, būtų vienas pagrindinių akcentų ir paliktų įspūdį ne tik mums patiems, bet ir miesto svečiams? Tai greičiausiai nėra tik savivaldybės ar kultūros darbuotojų užduotis. Prie viso to turi prisidėti ir bendruomenė, medinių namų gyventojai. Tuo tarpu meno kūrėjų užduotis – ne tik sukurti išskirtines langines ir jomis papuošti pastatus, bet ir atkreipti visuomenės dėmesį, skatinti rinktis autentiką, edukuoti ir skleisti žinią apie ją. Visa tai galima padaryti per menines akcijas, kūrybi-

nę veiklą. Žinoma, tai – ne vienerių metų įdirbio reikalaujanti veikla. Tačiau, susitelkus į ją, galima pasiekti neblogų rezultatų, kurie, beje, jau matomi – mat nuo pirmojo plenero kai kurie mediniai Rokiškio statiniai gerokai pasikeitė, išsaugoma vis daugiau autentiškų detalių, siekiama natūralių medžiagų. Tai priklauso nuo vietos bendruomenės iniciatyvų ir geranoriškumo, noro susikurti sau jaukią gyvenamąją aplinką, įkvepiančią ne tik juos pačius, bet ir miesto lankytojus.

Kaip pavyzdį galima pateikti garsų gyvenamąjį rajoną JAV – SoHo, kuris yra tapęs prestižine menininkų gyvenamąja vieta. Nors kadaise vadintas dykviete, tačiau tam tikrų lyderių, kurie ėmėsi iniciatyvų, kūrybinių veiksmų atskleisti vietos patrauklumą dėka šis rajonas tapo viena patraukliausių Niujorko vietų. Tai rodo, kokią didelę įtaką gali daryti vietos menininkai, vykdydami kultūrinę animaciją ir įsilieję į bendruomenę ją paskatinti veikti savo ir bendruomenės labui, nenuleidžiant iniciatyvų iš viršaus (valdžios, kultūros institucijų), o greičiau įkvepiant vykdyti veiklas patiems savo bendruomenės viduje.

Konkretūs darbai langinių „galerijai“ Rokiškyje puoselėti gali būti įvardijami kaip paskaitų apie autentiškos architektūros išsaugojimo svarbą rengimas, specialios paskyros socialiniame tinkle, skirtos skleisti informaciją apie šį projektą, sukūrimas bei administravimas, atvirukų ar kitų suvenyrų, vaizduojančių geriausiai prižiūrimus langinių namus, leidyba. Taip pat reikėtų atskiro pažintinės ekskursijos maršruto, nes kiekvienas langinių kompleksas – atskiras meno kūrinys, vertėtų parengti konkrečius aprašus, profesionaliai pristatančius jo koncepciją. Dėl didesnio prieinamumo juos reikėtų talpinti virtualioje, specialiai tam sukurtoje platformoje.

Rokiškis turi ne tik seną istoriją, bet ir nemažai išlikusių kultūros objektų, architektūros, iškilų asmenybių atminimo įamžinimo vietų. Tad nenuostabu, jog kitais, 2019 m., jis paskelbtas Lietuvos kultūros sostine. Jau išties nemažai padaryta, kad kuo daugiau sužinotume apie savo krašto asmenybes, reiškinius, įvairius objektus. Apie tai, apie ką buvo draudžiama kalbėti kone pusšimtį metų, esant svetimos santvarkos priespaudoje. Šiuo metu turime visas galimybes toliau plėtoti savo krašto kultūrą, kuri, regis, neišsėmiama. O ar tai darysime tinkamai, įvertins ateities kartos.

Langinių fenomenas Rokiškiui svarbus, kaip suburiantis menininkus kūrybai, dailinantis miesto kraštovaizdį, pasakojantis miesto istoriją, kuri užfiksuota ir pavaizduota būtent langinių paviršiuose. Tai – unikalus projektas, kokio neturi joks kitas Lietuvos miestas ir, vargu, ar surastume jo atitikmenį pasaulio kontekste. Tačiau reikėtų pasirūpinti, kad jis ne tik klestėtų, bet ir būtų gerai žinomas kaip vienas iš Rokiškio miesto tapatybės ženklų formuotojų, kur susijungia mūsų protėvių tradicija bei šiuolaikinio miesto gyventojų meninis požiūris.

САНКТА
АЛИНА

СОЛНЦЕ

КОРОЛЕВА

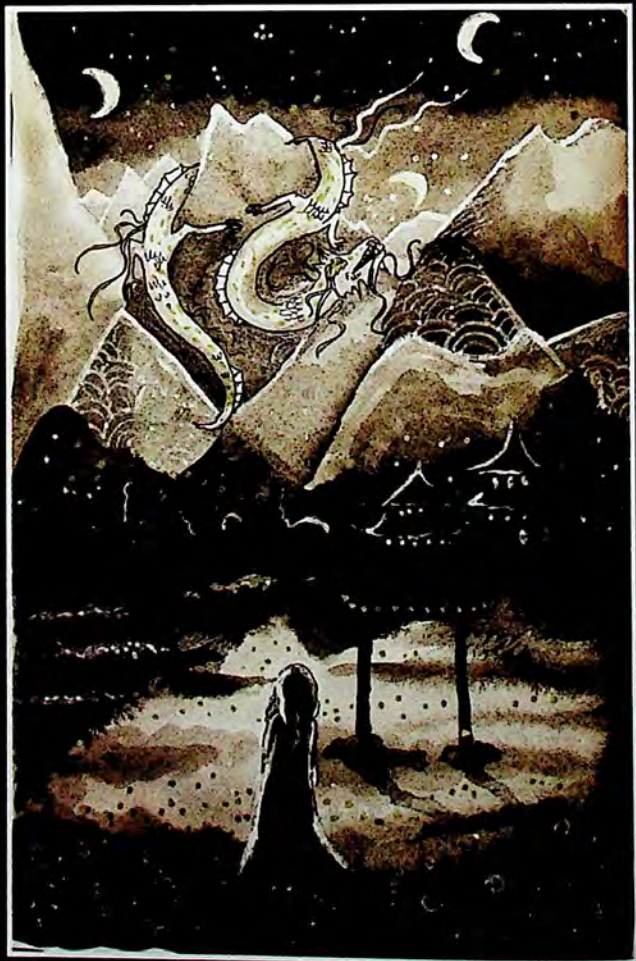
Emilija Klemkaitė. Šventoji Alina. Saulės karalienė, 2018 m., 80x60 cm, drobė, aliejus

Emilija Klemkaitė. *Kikė.*
2017 m., 21x29.7 cm, popierius, mišri technika

Emilija Klemkaitė. *Senasis laikrodis.*
2017 m., 21x29.7 cm, popierius, mišri technika

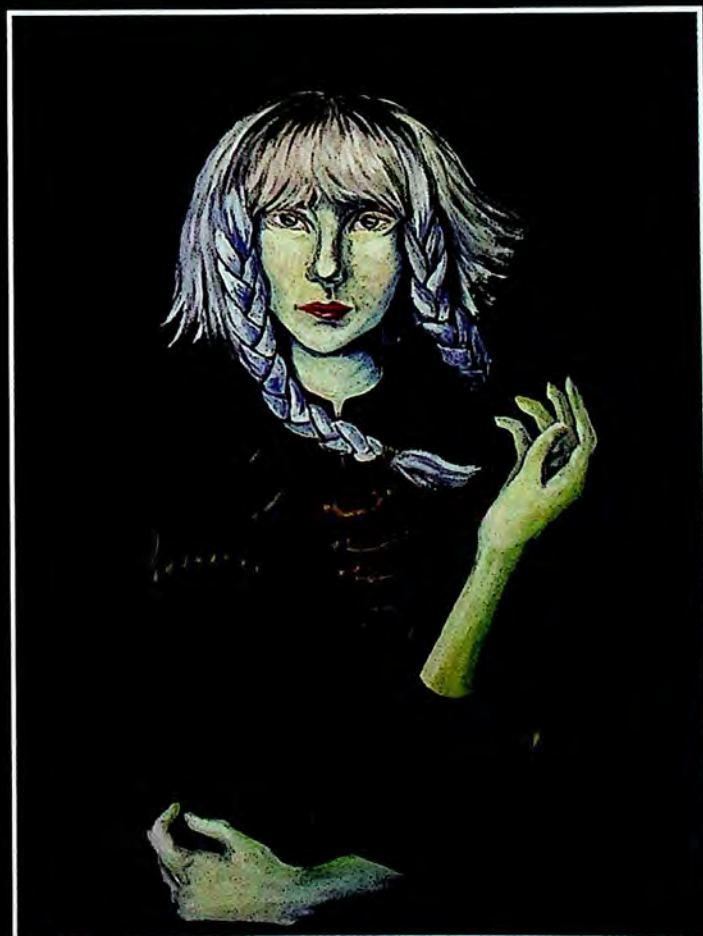

Emilija Klemkaitė. *Kalno karalius.*
2018 m., 21x29.7 cm, popierius, mišri technika

Emilija Klemkaitė. *Elnias devyniaragis*.
2017 m., 29.7x42 cm, popierius, mišri technika

Emilija Klemkaitė. *Emilijos pasaulis*.
2018 m., 59.4x84 cm, popierius, mišri technika ↗

Emilija Klemkaitė.
Karė, 2018 m., 80x60 cm, drobė, aliejus

Emilija Klemkaitė, *Stebuklų miškas*, 2018 m., 80x60 cm, drobė, aliejus

Emilija Klemkaitė

Autobiografija

Esu Emilija Klemkaitė, gimiau Rokiškyje 2000 m. gruodžio 24 dieną. Šiuo metu mokausi Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijoje, dvyliktoje klasėje. Penkerių metų pradėjau lankyti Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklą, čia mokiausi dainavimo, grojau kanklėmis, vėliau fortepijonu, taip pat mokiausi solfedžio. Muzikos mokyklą baigiau 2016 m., iškart užsirašiau į dailės mokyklą (Rokiškio jaunimo centrą), ten buvau perkelta į antrą klasę ir 2018 m. birželį mokyklą baigiau. Esu dalyvavusi keturiose rajoninėse dailės olimpiadose, dviejose iš jų užėmiau antrąsias vietas, dviejose – pirmąsias ir buvau pakviesta dalyvauti respublikinėse. Visą vaikystę praleidau tarp Rokiškio dailininkų klubo RODA narių, su mama dalyvaudavau įvairiuose jų renginiuose. Nuo dešimties metų pradėjau dalyvauti Rokiškio langinių tapymo pleneruose, jau ketverius metus iš eilės Rokiškio pastatus puošia mano, kaip nepriklausomos kūrėjos, langinės. Šių metų rugsėjį mano tapytus darbus buvo galima pamatyti RODOS ir kitų dailininkų rengtoje parodoje. Pirmoji personalinė paroda įvyko, kai man buvo dešimt, Rokiškio darželyje-mokykloje „Varpelis“, kurioje mokiausi. Antrąją parodą surengiau šių metų pavasarį Rokiškio jaunimo centre, ta pati paroda dabar eksponuojama Rokiškio Juozo Keliuočio bibliotekoje.

Savo kūrybą apibūdinčiau kaip mano pomėgių, patirčių, aplinkos

įspūdžių, požiūrio į gyvenimą ir kūrybą atspindį. Tai ir knygos, kurias perskaičiau, ir filmai, kuriuos mačiau, ir sutikti žmonės, meno kūriniai ar erdvės aplinkui, sapnai, vaizdai ar svajos. Visa tai nugula į popieriaus lapą ar drobę. Nuo pat vaikystės mėgau knygas, ypač – fantastinę literatūrą, legendas, mitus ir pasakas. Tai dažnai atsispindi mano

kūryboje. Dažniausiai dirbu grafinėmis priemonėmis – tušu, juodais rašikliais, bet kartais mėgstu tapyti aliejiniais dažais ant drobės. Savo kūrinių stilių apibūdinčiau kaip labai iliustratyvų, simbolistinių. Beveik kiekviename mano darbe galima rasti etninių, mitinių elementų, pasiskolintų iš baltų, skandinavų, keltų ar Rytų šalių mitologijos.

Rokiškio muziejaus lankytojo paveikslas 1933–1942 metais

MARIJONA MIELIAUSKIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotoja

Tarp 107 tūkst. eksponatų, sukauptų per 85 metus Rokiškio krašto muziejuje, yra tokių, kurie atskleidžia paties muziejaus istoriją. Iš jų norėtusi išskirti du įdomius eksponatus. Tai Rokiškio muziejaus lankytojų registracijos knygos. Šios dvi knygos apima laikotarpį nuo muziejaus atidarymo dienos – 1933 05 01 iki 1942 03 29. Pirmoji knyga (RKM-40982) turi 198, o antroji (RKM-48363) – 190 puslapių. Kodėl atsirado būtinybė turėti tokias lankytojų registracijos knygas? Muziejaus steigėjai, matyt, buvo lankęsi kituose – užsienio šalyse ir jau Lietuvoje įkurtuose muziejuose. 1927 m. įkurtas Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus nuo pat pirmos įkūrimo dienos turėjo „Baranausko Namelį“ lankiusių garbės svečių knygą. Joje lankytojai įrašydavo įspūdžius apsilankius A. Baranausko klėtelėje. Žemaičių muziejus „Alka“ nuo 1932 m. turėjo lankytojų knygą. Rokiškio muziejaus lankytojų registracijos knyga turėjo atlikti ir statistinių duomenų rinkimo funkciją. Lankytojas, užėjęs į muziejų, turėjo užsiregistruoti knygoje. Joje buvo šios grafos: eilės Nr., pavardė, vardas, amžius, gyvenamoji vieta, skaičius (lankytojų), užsiėmimas. Šias knygas nagrinėti galima įvairiais

požiūriais. Nors jose nenurodomas išsilavinimas, tačiau, patyrinęs jas, aiškėja, kad daugeliui lankytojų rašymas buvo vienas iš sunkesnių darbų. Daugelio žmonių raštas sunkiai įskaitomas. Matyti, kad rašymo priemone jie labai retai naudojos, žodžiuose daugybė klaidų. Iš įrašytų pavardžių matoma ir lankytojų nacionalinė sudėtis: lietuviai, žydai, rusai. Lankytojų knygose randama apskrities mokyklų mokytojų, kitų įstaigų darbuotojų pavardės, jų amžius. Daug vietovardžių, jau išnykusių kaimų, vienkiemų pavadinimų užfiksuota šiose knygose. Jose yra užsiregistravę lankytojai iš Rokiškio miesto, kurie gyveno Skautų alėjoje, Padaržių gatvėje. Senieji rokiškėnai prisimena, kad Skautų alėja buvo toje vietoje, kur įrengtas miesto sodas. O kur buvo Padaržių gatvė, reiktų patyrinti. Iš įrašų aiškėja ir rokiškėnų užsiėmimai. Tarp šimtų pavardžių galima rasti ir žinomų arba vėliau tapusių garsiais žmonių.

Pirmoji lankytojų registracijos knyga apima laikotarpį nuo atidarymo dienos iki 1939 m. birželio 30 d.; antroji – nuo 1939 m. liepos 8 d. iki 1942 m. kovo 29 dienos. Rokiškio muziejus įkurtas 1933 m. gegužės 1 d. Kraštotyros draugijos iniciatyva. Iš pradžių muziejus glau-

dėsi dviejuose apskrities bibliotekos kambarėliuose Vilniaus gatvės 6 numeriu pažymėtame Rapolo Mikalausko name. Nuo 1935 m. įsikūrė centre, mūriniame Naumo Trifskino name (dab. – Juozo Keliuočio viešoji biblioteka). Vieta labai patogi lankytojams – centre koncentravosi valstybinės įstaigos, parduotuvės, du kartus per savaitę Nepriklausomybės aikštėje šurmuliudavo gausūs turgūs. Nenuostabu, kad įrašai muziejaus lankytojų knygoje atsiranda jau nuo pirmosios darbo dienos.

1933 m. gegužės 1 d. į muziejų užsuko šie pirmieji lankytojai: Jonas Kumpauskas 33 m. amžiaus, Čedasų pradinės mokyklos mokytojas, ir 25 jo mokiniai, Leonas Suvaizdis 22 m. amžiaus, Skapiškio mokyklos mokytojas, ir jo bendraamžė mokytoja Vitalija Stalionytė. Taip pat lankėsi šie Rokiškio miesto mokytojai: Stasys Naginskas, Juozas Janulionis, Marija Šlapelytė, Pranas Simanavičius.¹ Nieko keisto, kad pirmieji lankytojai buvo mokytojai.

Pradžią muziejui davė apskrities mokytojų ir mokinių surinkti muziejinės vertės daiktai. Mokytojai ir vėliau bus dažni muziejaus svečiai. Naujasis muziejus dėmesio sulaukė ir iš meno žmonių.

Jį aplankė dailėtyrininkas, tapytojas Ignas Šlapelis (1881–1955).

Senosios skulptūros ekspozicijos fragmentas muziejuje, 1937 m. vasario 9 d. Nuotr. iš Prano Simanavičiaus albumo. RKM-50953

Nuo 1929 m. iki 1940 m. jis dirbo Kauno meno mokyklos direktoriumi. Muziejuje jis lankėsi su žmona dailininke. Į muziejų užsuko ir skulptorius Napoleonas Petrulis, gyvenęs Audros kaime. Tarp pirmųjų lankytojų buvo ir Petras Vinkšnelis, Svedasų vargonininkas. Jis gimęs 1888 m. Rokiškio r. Buivydžių kaime. Nuo 1896 m. mokėsi Rokiškio muzikos mokykloje, vadovaujamoje Rudolfo Lymano. Vėliau dirbo vargonininku įvairiose bažnyčiose. Muziejuje saugomi jo atsiminimai.² Ekspoziciją aplankė ir policijos vadas Petras Januškevičius, Rokiškio apskrities karo komendantas pulkininkas leitenantas Matas Jašinskas bei Rokiškio apskrities saugumo viršininkas S. Čėsna (36 m.).

Muziejus sulaukdavo ne tik pavienių lankytojų iš Zarasų, Utenos, Ukmergės, Stelmužės, bet ir ekskursijų. Tai Biržų šaulių moterų sąjungos narių, Rokiškio gimnazijos ir pradinių mokyklų moksleivių, Rokiškio savivaldybės tarnautojų ir darbuotojų, Šiaulių kraštotyros draugijos narių ekskursijos. Ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvoje ima daugiau dėmesio skirti turizmui,

Rokiškio pradžios mokyklos I skyriaus mokiniai su mokytoja Marija Šlapelyte, kuri dažnai lankėsi muziejuje. RKM-53683

Rokiškio kraštotyros muziejaus ekspozicijos fragmentas. Tarp spintų stovi muziejaus vedėjas Petras Bliūdžius (1902–1942). Nuotr. iš Prano Simanavičiaus albumo

gimtojo krašto pažinimui. Tai gerai matyti ir iš muziejaus lankytojų knygy. Jose užsiregistruoja ekskursantai ir iš tolimų Lietuvos vietovių – Klaipėdos, Vilkaviškio, Kybartų, Tauragės. Pirmuosius trejus metus lankytojų knygoje nebuvo įrašomi mėnesiai ir dienos.

1936–1937 m. sandūroje nuolat daugėja žemdirbių, ūkininkų. Matyti, kad žinia apie muziejų pasiekė ir kaimus. 1937 m. vasario 15 d. iš 39

lankytojų – 30 žemdirbių ir ūkininkų, vasario 26 d. iš 56 lankytojų – 36 žemdirbiai ir ūkininkai. Šią dieną muziejų aplankė ir mano teta Felicija Jasiūnaitė, 23 m. amžiaus ūkininkaitė iš Skrebiškio.³

1936 m. gruodį pirmą kartą randamas įrašas, kad apsilankė žurnalistas S. Macijauskas (30 m.) iš Kauno.⁴

1933 m. gegužės 1 d.–1935 m. pab. laikotarpiu bendras lankytojų skaičius neužfiksuotas. Pabandžius suskaičiuoti, išsiaiškinta, kad muziejų aplankė apie pusantro tūkstančio žmonių. Skaičius nėra visai tikslus, nes prie kai kurių ekskursijų nepažymėtas apsilankusiųjų skaičius, kai kur užrašytas skaičius išbrauktas. Nuo 1936 m. lankytojų knygoje atsiranda grafa, kurioje žymima apsilankymo mėnuo ir diena. Pirmasis apsilankymas sausio 28 d. – tai 4 klasės (mergaičių) ekskursija (24 žmonės) ir 2 pavieniai lankytojai: rokiškėnai Antanas Čypas iš savivaldybės ir tarnautojas Kostas Kalnietis.⁵

Vasarį–balandį apsilankė Rokiškio gimnazijos kraštotyros būrelis,

1933 metai gegužės mėn.
7 d.

bol. n.	Pavarde ir vardas	Amius	Gyvenamoji vieta	Metai	Šalt.	Pavarde ir vardas	Amius	Gyvenamoji vieta	Amius	Užsiėmimas
1	Kumpauskas Jonas	33	Čedary pr. mok. Panemunės	1938	13/12/31	V. Klemka	15	Rokiškis	1	mok. knyga
2	Čedary pr. mokykla		Čedary, Panemunė v. i.	1939	-	A. Gaubis	15	Rokiškis	1	"
3	Duvakalis Leonas	35	Škapskiškis	1940	-	S. Baronas	14	Rokiškis	-	"
4	Užlaupis Algis	22	Užlaupis, Panemunė	1941	-	J. Mikūnas	14	Rokiškis	-	"
5	Deimula A. d.	40	Užlaupis, km. Čedary	1942	-	J. Gaigalas	14	Rokiškis	-	"
6	J. Vabolas	21	Vabolas, km. Čedary	1943	-	Almona	14	-	-	-
7	V. Norikūnas	13	Vabolas, km. Čedary	1944	-	Stalionis S.	14	-	-	-
8	A. Mucinskas	11	Panemunė, km. Čedary	1945	-	B. L. J.	17	-	-	-
9	A. Štarkas	35	Panemunė, km. Čedary	1946	-	J. Mikūnas	14	Rokiškis, Pašalėnys	-	"
10	J. Štarkas	50	-	1947	-	Jonas Kaumėtinis	15	Rokiškis	1	"
11	Edvardas Pušys	28	Užlaupis, km. Čedary	1948	-	Proštas	16	Rokiškis	1	"
12	Mikėnaitė Anelė	25	Čedary pr. mok.	1949	-	L. Novakiovas	18	Rokiškis	-	"
13	Štarkas	-	Pašalėnys pr. mok.	18/1950	-	B. Bistūnas	18	Rokiškis	-	"
14	Štarkas	-	Marštas, km. Čedary	28/1951	-	J. Anušis	14	Rokiškis	-	"
15	Štarkas	-	Čedary pr. mok.	25/1952	-	J. Vainionis	13	Rokiškis	-	"
16	Kadysis E. d.	36	Čedary pr. mok.	1/1953	-	A. Kukurėnas	14	Rokiškis	-	"
17	Štarkas	33	Pašalėnys, km. Čedary	1/1954	-	L. Samulis	16	Rokiškis	-	"
18	Štarkas	-	Užlaupis pr. mok.	18/1955	-	L. Čižauskas	26	Rokiškis	-	Štarkas
19	Štarkas	28	Užlaupis pr. mok.	1/1956	-	B. J.	20	Rokiškis	-	Štarkas
20	S. Mekaraitis	28	Užlaupis pr. mok.	1/1957	1939/12/31	Komaras	12	Rokiškis	-	"
21	Užlaupis	-	Panemunė pr. mok.	35/1958	-	Užlaupis	10	Rokiškis	-	"
22	Užlaupis	24	Užlaupis pr. mok.	1959	"	J. Laukus	12	Rokiškis	-	"
23	Užlaupis	1	Užlaupis pr. mok.	13/1960	"	L. Ešterinas	13	Rokiškis	-	Mok. knyga
24	Užlaupis	-	Pašalėnys pr. mok.	10/1961	"	L. Štarkas	11	Užlaupis	-	Mok. knyga
25	Užlaupis	-	Pašalėnys pr. mok.	1/1962	24/11	L. Štarkas	11	Rokiškis	-	Mok. knyga
26	Užlaupis	-	Panemunė pr. mok.	35/1963	"	S. Štarkas	18	Rokiškis	-	Darbininkas
27	Užlaupis	30	Pašalėnys pr. mok.	1/1964	29/11	J. Štarkas	42	Užlaupis	-	Štarkas
28	Užlaupis	-	Pašalėnys pr. mok.	24/1965	"	L. V. K.	-	Užlaupis	-	Štarkas
29	A. Pulnickaitė	31	Panemunė pr. mok.	1/1966	"	B. Pupelytė	11	Rokiškis	-	Mok. knyga

Muziejaus lankytojų knyga 1933-1939 m., p. 1. RKM-40982

Muziejaus lankytojų knyga 1939-1942 m., p. 25. RKM-48363

Rokiškio pradžios mokyklos mokinių ekskursijos, klaipe diečiai. Lankytojų užsiėmimai įvairiausi: studentas, siuvėjas, kalvis, šeiminkė, stalius, darbininkas, žemdirbys, pensininkas, batsiuvys, dažytojas, šaltkalvis, bedarbis.

1937 m. daugėja žydų tautybės lankytojų. Tai ir vietiniai, ir atvykę iš Biržų, Utenos. Du dešimtmečiai berniukai – Š. Šeras ir M. Meleras – taps dažniais muziejaus lankytojais.

Dažnai muziejuje lankosi ir Motiejus Masiulis, knygrišys. Jo brolis Jonas Masiulis – kolekcionierius, fotografas, dirbęs Kamajų ir Rokiškio pašte. J. Masiulio dukra Giedrė ir sūnus Algimantas prieš keletą metų

muziejui perdavė daug labai vertingų tėvo sukauptų eksponatų.

Nagrinėjant muziejaus lankytojų registracijos knygą, galima rasti ir daugiau sąsajų su šiandiena. Tarp muziejaus lankytojų užsiregistravusi vaistininkų Emilijos ir Vinco Taliunevičių šeima iš Vėlniakalnio.⁶ Jų sūnus Liudas Taliunevičius, gyvenantis Lenkijoje, iki šiol bendrauja su Rokiškio krašto muziejumi ir taip pat perdavė vertingų eksponatų, tarp jų savanorio kūrėjo Jurgio Breivės archyvą. 1937 m. muziejų aplankė du žmonės iš užjūrio: inžinierius iš Čikagos ir užsiėmimo nenurodęs Argentinos lietuvis J. Kondrotas.⁷

Tarp įprastų užsiėmimų aptinkama ir retesnių. Tai 17 m. F. Jakimovaitė, gyvenanti Vytoldavos vienkienėje, nurodo esanti „sacharinščikė“ (tai reikštų, kad ji dirba sacharino fabrikėlyje); 47 m. P. Chochlovas iš Rokiškio yra „brukovščikas“. Jis, matyt, užsiėmė grindinio (bruko) klojimu. Ką dirba batų prirengėjas? Sunku suprasti. Gal tai batsiuvys?⁸

Reta profesija buvo šoferis (vairuotojas). Jų muziejų per visą laikotarpį aplankė tik keletas. Vienas – Balys Zizas. „Jis su broliu Romu pirmieji Rokiškyje įsigijo automobilius ir dirbo taksistais,“ – iš Elenos Zizienės (R. Zizo žmona) pasakojimo, užrašyto M. Mieliauskienės

1940.

Etis #	Data	Pavardė ir vardas	Muziejaus	Gyvenamasis miestas	Sešėlis	Užsėdimas
1967	"	Sakalauskas P.	13	Dėknis kaim.	1	Mokinys.
1968	"	Sarkauskas	15	Vaidloms kaim.	2	Mokinys
1969	3/11	J. Šašos	16	Rokiškio m.	1	
1970	"	J. Ymanauskas	11	Rokiškio m.	4	Mokinys
1939 metais mūriju allaiki:						
užsėdintarimui pasirodė amūm 1982 žinūm						
13 ekskursijū						
Viso 2385						
Ekskursijū duos: 5 pradėis mokėklas mokūmū, 2 pavasa- rarimūmū, 1 žemūmū ir 6 gimnazijū ir progimnazijū mok						
19-10 metai						
1	I:5	J. Šašos	12	Rokiškio m.	I	Mokinys.
2	---	A. Šašos	12	Bealutė m.	I	Mokinys.
3	---	L. Balčiūnis	13	Rokiškis	II	Mokinys.
4	---	J. Prukelė	14	Rokiškis	II	Mokinys.
5	---	J. Klūkas	13	Rokiškis	(5)	Mokinys.
6	---	V. Uršulis		Rokiškis		Mokinys.
7	---	V. Janulytė	13	I Šilainiai	IV	Mokinė.
8	---	S. Lindulytė	9	Rokiškis	IV	Mokinė.
9	---	B. Žemaitė	9	I Šilainiai	IV	Mokinė.
10	---	J. Stankaitė	10	I Šilainiai	IV	Mokinė.
11	---	S. Būnųtytė	13	II Šilainiai	IV	Mokinė.
12	---	E. Skarvintė	13	II Šilainiai	IV	Mokinė.
13	---	J. Svoboda	55	met. lank	1	Žemdirbius.
14	---	K. Bealutė	45	Žemdirbius	1	Žemdirbius.
15	---	Užsėdint	25	Rokiškis	1	II
16	---	P. Šašos	19	met. lank	1	Šilainiai

Muziejaus lankytojų knyga 1939–1942 m., p. 28. RKM-48363

1999 metais.⁹

1938-ieji prasidėjo pradinukų mokinių apsilankymais. Nepabūgę žiemos į muziejų atėjo ir 35 vaikų darželio auklėtiniai. Tuo metu Rokiškyje veikė du vaikų darželiai. Kaip savo prisiminimuose teigė Elvyra Pažusienė: „vienas jų – prasiškių darželis Pandėlio gatvėje už bažnyčios, o kitas – aukštuomenės vaikų, ten, kur buvo amatų mokykla. Jį lankė Kapustinskų, Daniūnų, Guzikauskų vaikai.“¹⁰ Iš įrašo knygoje neaišku, kurio darželio vaikai lankėsi.

Pavasari muziejų aplankė Salų žemėsios žemės ūkio mokyklos

2 ekskursijos (94 ir 86 mokiniai).

Iš registracijos knygos aiškėja, kad tais metais Rokiškyje teisėju dirbo 33 m. amžiaus J. Kregždė. Rugpjūčio 28 d. muziejuje apsilankė 39 m. amžiaus savanoris J. Vaikutis iš Rokiškėlių. Koku tikslu ir iš kur į Rokiškį atvyko teologijos daktaras P. J. Gillier (54 m.), neaišku, tačiau jį irgi sudomino muziejus.¹¹

Iš gerai žinomų asmenybių registracijos knygoje randame ir būsimąjo skulptoriaus Vlado Žuklio pavardę. Jam 21 m., užsiėmimas – šaltkalvis. Kataloge, išleistame 1980 m., apie jį taip rašoma: „Jaunuolio žavėjimasis plastikos menu pastūmėjo jį

išmokti dar kalvio amato ir kurį laiką kalviauti kaime.“¹²

1938 m. apsilanko turbūt ir pats jauniausias lankytojas – A. Mikulėnas (4 m.) su seserimi R. Mikulėnaite (11 m.) gruodžio 30 d. Tą dieną muziejus iš viso sulaukė 28 lankytojų.

1939 m. didelių pokyčių į lankytojų srautą neįnešė. Pirmieji lankytojai muziejuje pasirodė jau sausio 2-ąją dieną. Tai mokiniai iš Daugpilio. 1939 m. į muziejų atėjo nemažai mokinių, kurie ateityje tapo žinomais menininkais, moklininkais. Tai būsimieji dailininkai: Vytautas Klemka ir Juozas Vaičionis, literatūros tyrinėtojas Vitas Areška, būsimasis mokytojas K. Klišonis, būsimasis žurnalistas Tadas Teseckas (10 m.). Jo tėvai dirbo ir gyveno Rokiškio dvare.

Iš registracijų knygų susidaro įspūdis, kad muziejuje labai mėgo lankytis Rokiškio miesto vaikai. Matyti, kad jie ateidavo ir po vieną, ir grupelėmis. Kai kurie muziejų lankydavo po keletą kartų per mėnesį.

Rugpjūčio 1 d. muziejų aplankė Jonas Puzinas (33 m.), proistorikas iš Kauno. Įdomu, kad jis labai tiksliai nurodė savo adresą Kaune.¹³ J. Puzinas (1905–1978 m.) lietuvių archeologas, Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas (1941 m.), filosofijos dėstytojas (1934 m.). 1930 m. baigė VDU, o po 4-erių metų – Heidelbergo universitetą. Dirbo Kauno muziejuose, dėstė VU. 1944 m. pasitraukė į vakarus, kur tęsė mokslinę veiklą.

Vasarą muziejų dažnai lankė mokytojai iš įvairių Lietuvos vietų, o nuo mokslo metų pradžios žymiai padaugėjo mokinių. Metų pabaigoje yra lankytojų suvestinė. 1939 m. muziejų aplankė 1982 pavieniai žmonės, 13 ekskursijų – 403 žmonės, iš viso 2385 lankytojai. Buvo šios ekskursijos: 5 pradžios

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos mokytojas Pranas Simanavičius ir Rokiškio knygyno vedėjas Pračkaila (dešinėje) muziejuje, 1937 m. RKM-50951

Muziejuje (iš kairės) Rokiškio apskrities saugumo viršininkas Stasys Čėsna, muziejaus vedėjas, gimnazijos mokytojas Petras Bliūdžius, knygyno vedėjas Pračkaila ir gimnazijos mokytojas Pranas Simanavičius. Priekyje stovi P. Bliūdžiaus dukros. RKM-50955

Medinis kryžius. Muziejaus ekspozicijos fragmentas, 1937 m. Nuotr. iš Prano Simanavičiaus albumo. RKM-50960

mokyklos mokinių, 2 pavasarininkų, 1 šaulių, 6 gimnazijos ir progimnazijos moksleivių.¹⁴

Kokius pakitimus atnešė 1940 m. muziejui?

Pasikeitimai buvo didžiuliai. Jie prasidėjo antroje metų pusėje. 1940 m. pradžioje muziejaus gyvenimas, sprendžiant pagal muziejaus lankytojų knygą, tekėjo įprasta

vaga: daugiausia lankosi mokiniai, žemdirbiai, darbininkai.

Knygoje randame ir prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo atgarsių. Gegužės 25 d. muziejuje lankėsi Kavoliškio dvaro savininkas Julius Komorovskis (47 m.).¹⁵ Jis – Lenkijos prezidento Bronislavo Komorovskio senelis. Registracijos knygoje jis save įvardija ūkininku. Kartu su juo iš Kavoliškio užsiregistravo Teresa Katkowska, pasivadinsi „atbėgėle“. Šis apibūdinimas rodo, kad moteris pasitraukė iš hitlerinės Vokietijos užimtos Lenkijos. Tokie pat „atbėgėliai“ buvo ir du lenkai Stefan Janski ir Boleslaw Najda. S. Janski savo gyvenamąją vietą nurodo Rokiškio dvarą (*dwor Rakiszki*). Matyt, jis ten buvo priglauostas, o B. Najda savo gimtinę užrašo – Zabielsko vaivadija.¹⁶

Vasaros metu lankosi daug mokinių, atvyksta besidomintys muziejumi iš Kauno, Radviliškio, Panevėžio, Kaišiadorių, Vilniaus, Marijampolės, Utenos. Knygoje randama užsiregistravusių šeimų.

Liepos 26 d. buvo paskutinioji lankymo diena senajame muziejuje. 1940 m. atėjus sovietinei valdžiai, Rokiškio dvaro savininkai Pšezdzieckiai buvo priversti palikti Lietuvą, iškilo grėsmė likusioms dvare meno vertybėms. Štai tada Petras

Bliūdžius kartu su miesto burmistru Vladu Paukšta ir pradeda rūpintis, kad jos nežūtų. Švietimo komisariatą leido kraštotyros muziejų perkelti į dvaro rūmus. Muziejaus vedėjas P. Bliūdžius iš Lietuvos kultūros paminklų apsaugos įstaigos gauna įgaliojimą saugoti ir globoti ne tik Rokiškio dvare esančias kultūros vertybes, bet taip pat jas surinkti ir suvežti į muziejų iš visų Rokiškio apskrities nacionalizuotų dvarų... Miesto burmistras V. Paukšta muziejui paskyrė 16 buvusio dvaro kambarių. Buvo pradėta rengti nauja ekspozicija, kuri lankytojams duris atvėrė 1940 m. rugsėjo 15 dieną. Tai buvo sekmadienis. Per visą dvaro egzistavimo laiką nė vienas eilinis rokiškietis tikriausiai į jį nebuvo patekęs. Todėl rugsėjo 15-oji buvo neeilinė galimybė pažvelgti į dvare esančias meno vertybes. Ja pasinaudojo didelė dalis rokiškėnų.

Muziejų užplūdo Rokiškio miesto gyventojai: darbininkai, tarnautojai, siuvėjai, dailidės, mokiniai, mokytojai. Nuo 1143-iojo lankytojo įrašo jau retai kur pažymima gyvenamoji vieta, užsiėmimas, amžius. Kai kurie lankytojai net nebeužrašo savo pavardės, o tik suraito parašą. Tai rodo, koks didžiulis lankytojų srautas plūdo į muziejų.

Dienos pabaigoje knygoje įrašyta 1419 užsiregistravusių lankytojų, o neužsiregistravusiųjų buvo apie 700. Iš viso apie 2119 lankytojų.¹⁷ Rokiškyje tuo metu gyveno apie 5 500 žmonių, tai reiškia, kad muziejų aplankė apie 40 proc. miesto gyventojų. Vartant šios dienos knygos puslapius, į akis krinta tai, kad ūkininkų ir žemdirbių yra tik keletas. Matyt, žinia apie muziejų dvare nepasiekė kaimų, be to, važiuoti į miestą vien tik pažiūrėti ekspozicijos darbymečio metu būtų buvusi per didelė prabanga. Didžiąją lankytojų dalį sudarė darbininkai. Tarp lankytojų yra nemažai jau ankstesniais metais knygoje registruotų pavardžių: A. ir E. Daniūnai, M. Masiulis, V. Garška, V. Olinskaitė ir kt. Tarp užsiregistravusiųjų ir moteris, turinti rokiškėnams dar neįprastas pareigas – komisarė G. Šapranauskaitė.¹⁸

Po rugsėjo 15 d. – muziejaus apgulties – kita lankymo diena tik rugsėjo 20-oji. Kodėl nebuvo lankoma beveik visą savaitę – neaišku. Rugsėjo 20 d. pirmuosius lankytojus – Rokiškio gimnazijos VIIIa ir VIIa klasės moksleivius – atvedė mokytojas Pranas Simanavičius.

Rugsėjo 21 d. muziejų aplankė H. Stankevičius ir M. Gruodis, kurie grafoje „Gyvenamoji vieta“ įrašė „Obelių dvaras“, o užsiėmimas – „vežikas grapa“ (grafo vežikas)¹⁹, tačiau grafo jau nebebuvo.

Rugsėjo 22-oji – didelė šventė Rokiškyje. Tai Šv. Mato atlaidai. Tą dieną užregistruota beveik pustrečio šimto lankytojų, o neužsiregistravusių apie 750.²⁰

Muziejuje lankosi 14-metis Juozas Vaičionis, Stasys Naginskas, buvęs mokytojas pensininkas, miškų urėdas Dekeris (vardas neįskaitomas), miškininkas S. Apalainis²¹, kuris po karo iš Rokiškio išvyko ir dirbo miškininku Radviliškyje. Sovietinės okupacijos metais jis slėpė

ir saugojo turėtą Nepriklausomos Lietuvos laikų miškininko uniformą (iš pokalbio su buvusiu Rokiškio urėdijos girininku Ričardu Mieliausku). Į muziejų dvare užsuka ir daug metų dvaro daržininku dirbęs J. A. Macijauskas.²²

Prasidėjusi okupacija keičia lankytojų sudėtį. Jau neretas grafoje „užsiėmimas“ įrašo: karys, kovotojas. Štai rugsėjo 29 d. įsirašo 2 lankytojai – „psk. Stasiūnaitis ir eil. B. Lipskis“ – 215 šaulių pulkas.²³ Neilgai trukus šis pulkas įsikuria dvare ir pulko vadai visai nesiskaito su muziejaus vedėju P. Bliūdžiumi ir jo pastangomis išsaugoti meno vertybes.

Bet muziejus tebebuvo aktyviai lankomas. Jame pabuvojo skulptorius N. Petrulis, tuo metu dirbęs mokytoju, Leontina Antinytė, gyvenusi Skroblišio (Skrebiškio) palivarke, garsaus skulptoriaus, Nepriklausomybės 10-mečiui skirto paminklo kūrėjo Roberto Antinio sesuo.²⁴ Lapkričio 24 d. muziejus sulaukė bene vyriausios lankytojos, 80-metės siuvėjos O. Meškauskienės.

1941 m. sausio 5 d. suskaičiuoti 1940-ųjų m. lankytojai: „1940 m. muziejus lankytojams atidarytas 146 dienas. Lankytojų viso buvo 7682, tame skaičiuje 9 ekskursijos (iš jų 6 mokinių), ekskursantų 372.“²⁵

1940 m. gruodžio mėn. į rūmus įsikėlė kariuomenės pulkas, kurio vadai pasijuto šeiminkais. Lankytojų knygoje 1941 m. vasario 23 d. yra toks įrašas: „<...> nebuvo lankytojų dėl pulko šventės neleista.“

²⁶ Tą dieną Sovietų Sąjungoje buvo švenčiama Raudonosios armijos diena. Tie metai pažymėti tragišku ženklu. Birželio 15 d. su šeima ištrečiamas muziejaus vedėjas Petras Bliūdžius. Nacių okupacinė valdžia muziejaus veiklą dar labiau apribojo. Tų metų rudenį vertingiausi eksponatai išgabenti į Kauno kultūros

muziejų. Lankytojų knygoje įrašų žymiai sumažėja. 1941 m. jų tebuvo apie puspenkto šimto.

Nuo 1942 m. lankytojai knygoje įsirašo ne rašalu, o pieštuku, nebėra numeracijos. 1942 m. kovo 29 d. paskutiniai lankytojų įrašai. Tų pačių metų rudenį muziejus buvo priverstas išsikelti iš rūmų. Kiek žinoma, daugiau lankytojų registracijos knygos nebebuvo naudojamos.

Taigi, kokį muziejaus lankytojo portretą nupiešia lankytojų registracijos knygos? Jo arba jos amžius nuo 4 iki 80 metų, užsiėmimas – žemdirbys, moksleivis, įvairių sričių amatininkas, darbininkas, smalsus ir mylintis savo kraštą žmogus.

Paaiškinimai

¹ I muziejaus lankytojų registracijos knyga RKM-40982, p. 1–4.

² RKM archyvas, byla Nr. 205.

³ RKM-40982, p. 38–39.

⁴ RKM-40982, p. 25.

⁵ RKM-40982, p. 6.

⁶ RKM-40982, p. 59, 80.

⁷ RKM-40982, p. 63, 76.

⁸ RKM-40982, p. 35, 48, 66.

⁹ RKM archyvas, byla nr. 203.

¹⁰ RKM archyvas, byla nr. 69.

¹¹ RKM-40982, p. 136–137.

¹² ŽUKLYS Vladas. Vilnius, 1980, p. 2.

¹³ RKM-48363, p. 8.

¹⁴ RKM-48363, p. 28.

¹⁵ RKM-48363, p. 45.

¹⁶ RKM-48363, p. 51.

¹⁷ RKM-48363, p. 76.

¹⁸ RKM-48363, p. 74.

¹⁹ RKM-48363, p. 79.

²⁰ RKM-48363, p. 85.

²¹ RKM-48363, p. 88.

²² RKM-48363, p. 88.

²³ RKM-48363, p. 95.

²⁴ RKM-48363, p. 146.

²⁵ RKM-48363, p. 153.

²⁶ RKM-48363, p. 164.

Nauji Josifo Brodskio eilėraščių vertimai

ARVYDAS GENYS

Vertėjas

Žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams su džiaugsmu siunčiu naujus didžio rusų poeto Josifo Brodskio (1940–1996) eilėraščių vertimus.

Šis Nobelio literatūros premijos laureatas (1987) itin garbingai susijęs su Lietuva, jos dramatiškomis Nepriklausomybės atkūrimo akimirkomis, pavyzdžiui, 1991-ųjų sausį protestuojant kartu su poetais Tomu Venclova ir Česlavu Milošu *New York Times* puslapiuose „dėl nežmoniškų Sovietų išpuolių prieš Lietuvos žmones“. Apie tokią bičiulystę ir kultūrinius ryšius daug

pasakojama prof. Ramūno Katiliaus ir kitų mūsų kūrėjų atsiminimuose bei dienoraščių fragmentuose. Po pasaulį nušiurpinusio absurdiško sovietų teismo ir šio poeto tremties į Archangelsko sritį iki pat prievartinės emigracijos iš tuometinio Leningrado į Austriją ir JAV J. Brodskis ne kartą lankė jau minėtus ir kitus Lietuvos kultūros žmones Vilniuje, vyko į Kauną, Palangą. Čia užsimezgė keli jo eilėraščių ciklai ir kitos eilės lietuviškais motyvais. Juos rasite dviejose lietuviškose rinktinėse „Vaizdas į jūrą“ (Vyturys, 1999) ir „Poezija“ (Baltos lankos,

2001). Eilėraščius vertė T. Venclova, G. Patackas, M. Zingeris ir S. Geda. Iki pat ankstyvos savo mirties J. Brodskis bendravo su Pasaulio lietuvių kultūriniais sąjūdžiais.

Su pasišventimu ėmiausi į lietuvių kalbą versti dar neverstų šio didžio poeto ir eseisto eilėraščių. Esu sumanęs parengti dar vieną J. Brodskio vertimų rinkinį. Itin malonu paminėti ir priminti dar menkai žinomą faktą, jog šio poeto senelis gimė ir augo Rokiškyje, o jo senelė ir motina – Baisogaloje, Radviliškio rajone, o kad jo motina vaikystėje šnekėjo lietuviškai, yra liudijęs ir pats poetas.

Josif Brodskij

Po dvejų metų

*Ne, mes netapom kurtesni nuo amžiaus.
Ir tariame savus žodžius. Be ačiū.
Ir tamsūs mūs švarkai tie patys, susiglamžę.
Ir mūs nemyli moterys tos pačios,*

*nes vėl mes kartais žaidžiame su Mūzom
vienatvės didžiuose amfiteatruose.
Tie patys ir žibintai, degantys virš mūsų,
tarsi ženklai nakties šauktukų. Kartais*

*Gyvenam praeitim lyg dabartim, kaip niekad
nepanašia į ateitį, per naktį
pamirštam miegančius ir neužmiegam.
Tie patys mūsų užmojai, tie patys.*

*Išsaugoki, ironija, jaunuosius,
sūkuriuose šviesotamos mus glamžius.
Išsaugoki šaunius ir klystančius – kilnuosius,
Nesuterštus sumaištyje šio amžiaus.*

1961

Sonetas

*Kaip gaila, kad ir tuo, kuo tapo man
Tavoji esatis, tikrai netapo
Ir tau manoji esatis. Netapo.
... kelintąsyk dykynėj senoje
grūdu aš į laidinį kosmosą
varinį grašį, vainikuotą herbu,
beviltiškai mėgindamas išdidint
momentą vienijantį mus... Deja,
juk tam, kas nebesugeba pakeist
savim pasaulio, paprasčiausiai lieka
grublėtą telefono diską sukt
it stalą spiritiniame seanse,
kol atsilieps vapiais aidais vaiduoklis
zirzimui automato naktyje.*

1967

Debesys (Fragmentas)

*O, debesija
vasarą Baltijos.
Nieko žavesnio patirt man, pabalдай,
neteko, deja.*

*Gal tik kitame
gyvenime teks išvysti
putotus žirgus ir vytį,
šventųjų žymes.*

*Tik Viešpats kitaip
tuos debesį regi,
tiksliau, apverstus. Argi
vaizduotės sutaps.*

*Ir aš plauksiu ten
užgrūdintas baimių,
jaunatvės laime
lyg nebūtyje,*

*o gal naujame
gyvenime. Debesys...
Stebisi ir mus stebi
it kopų dėmes.*

*Už kūną lengviau,
lengviau net už sielą
debesys viršum Baltijos kyla.
Vasari dangau.*

1989

Anos Achmatovos šimtmečiui

*Ir rankraščių, ir ugnį, gernas ir kviečius,
Ir alebardos aštrį, ir plaukų ežiuką baltą
Dievas išsaugo viską; ypačiai – žodžius
Iš meilės, atlaidos kaip savo tikrą balsą.*

*O jie trūkšmingo pulso, sąnarių gėlos –
Tarsi kirtikliai tiksi; tikslūs, savo vietoj;
Gyvenimas juk vienas – iš mirtingų lūpų plauks
Srauniau negu vyniojant į atgamtės vatą.*

*Didinga siela, per marias už tai lenkiuos,
Kad juos radai, – tau ir palaikui daliai tavo,
Kur miega žemėj gimtoje, dėkodama
Už dovaną kalbos kurčnebylėj Visatoj.*

1989

x x x

*Aplėbęs tuos pečius žvelgiau, kas tai,
kas liko man už nugaros, o siela,
ir pamačiau, kad nustumta kėdė
jau liejas apšviesta su siena.
Lempelėje spragsėjo įtampa
Ir teikė baldams nutrintiems ryškiausią toną,
Todėl net mano kanapa kampe
Ruda oda žvilgėjo it geltona.
Toks tuščias stalas, ir parketo blyksniuos
niūrojo krosnis, o lange dulkėtas
peizažas stingo, ir tiktai bufetas
tada atrodė man tikrai dvasingas.*

*Bet sukosi plaštakė kambario skliautais
ir žvilgsnio stingį judino jos linkiai.
Net jeigu šmėkla ir gyveno čia kadais,
tai ji paliko šiuos namus. Paliko.*

1967

Plėtojant Platoną

I

Aš norėčiau gyvent, Fortūnatai, mieste, kur upė staiga išlenda iš patiltės, kaip iš rankovės – ranka,
ir kad įlankon šoktų, pirštais spragtelėjus,
tarsi Šopenas, negrojęs kumščiu niekada.

Dar norėčiau, kad ten būtų Opera ir vakarais tenoras jau nukaršęs ariją verstų kerais,
idant Tironas ložėj plotų, o partery
aš aršiai urgzčiau: „Avine, negerai...“

Bet čia pat gaustų jachtų ir futbolo klubai turbūt.
Dingus dūmui virš plytinių fabrikų triūbų,
suprasčiau, jog pagaliau išaušo sekmadienis.
Ir tratėčiau autobusu ant sėdynės rumbų.

Savo balsu įsiliečiau į kauksmą stadione,
kur koja pratęsia tai, kas galvoje seniai.
Iš visų įstatymų, kadais išleistų Harapio,
čia, aišku, svarbiausi – kampinis ir baudiniai.

II

Ten švytėtų Biblioteka ir skaityklose be eilės
Vartyčiau tomų tomus, skaičiuodamas kablelius,
kibius lyg šnekoj kasdienėj įžūlūs žodžiai,
neįsiveržę į prozą. Juo labiau į eiles.

Ten dunksotų didžiulė Stotis, apdaužyta karų,
svaigesniu fasadu nei pasaulis, kurį geriau
akimis. Ir nuo palmės žalios vitrinoje avialinijų
prabustų beždžionė, snaudus many. Geriau

Čia būtų žiemą, o Fortūnatai, visa ilgam įmigs,
kad Galerijoj žiovaučiau, senos drobės nedings
– ypač Engro ar Dovydo –
kaip keli apgamai ar įgimtoji dėmė.

Temstant sėdėčiau, po langu ganyčiau bandas
zyliojančių automobilių, mykiančių šen ir ten
greta gracingų kolonų su dorėniškom garbanom,
boluojančių Teismo frontonos, kaip visada.

III

Ten būtų ir ši kavinė su prieskoniais, ir želė.
O taręs: kam tau dvidešimtas amžius, jeigu šalia
yra devynioliktas, išvysčiau kolegos žvilgsnį,
sužvilgusį ties peiliu ir šakute. Žalia

ten būtų gal ir ta gatvė su medžių dviem eilėmis,
ryškus nimfos torsas nišoj ir kitokia smulkmė.
Dar ir portretas svetainėj, kad galėtum įsivaizduot,
kaip šeiminkė žydėjo pačioj jaunumėj.

Įsiklausyčiau į balsą, tauškiantį savo šnekas
be ryšio su vakariene, įžiebus žvakes.
O židinys, Fortūnatai, tėkštų purpuro atšvaitą
ant suknelės žalios. Bet greitai visa užges.

Laikas, tekantis lyg vanduo, jau tekėtų kitaip –
nuo antradienio iki trečiadienio – horizontaliai,
Tamsoje kaktos raukšles paslapčia išlygintų
Ir nuplautų savo pėdsakus tobulai.

IV

Ten taipogi būtų paminklai. Žinočiau vardus
bronzinių raitelių, kojas įkišusių juk ne kartu
Į balnakilpes istorijos, o keistų keturkojų
įspaudus įskaityčiau išsaugotus jau kitų

šio miesto – valstybės gyventojų. Su apkartusia nejučia
Cigarete giliai po pusiaunakčio grįžčiau pėsčiom
į save, tarsi čigonas iš delno, iš asfalto įtrūkių
burdamas miesto likimą, aišku, ne čia.

Ir jei būčiau ten sulaikytas už tariamą šnipinėjimą, už
ardomuosius veiksmus, valkatavimą ar labai negražius
meilės trikampus, kai minia velniškai rėktų,
badydama smilium įdiržusiu: „Ne mūsiškis. Užmušt...“ –

Tada aš būčiau laimingas, kuždėčiau: akis prasiirink,
tai tavo šansas pažinti iš vidaus, ką ilgiausiai tyri
iš išorės. Įsidėmėki kiekvieną smulkmeną.
Įsiminki tai ir skanduok „Vive la patrie“:

1976

Iš rusų kalbos vertė Arvydas Genys

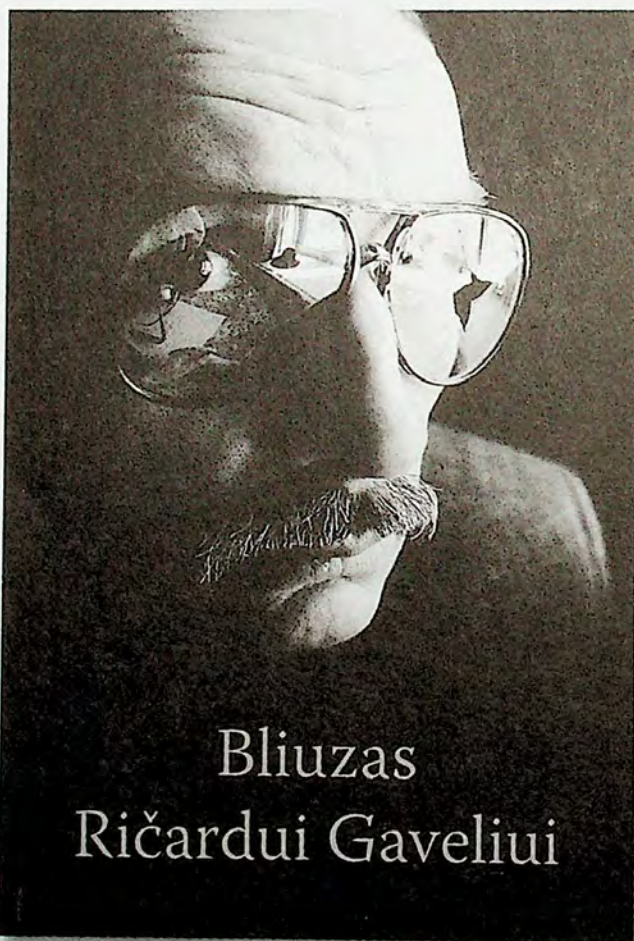
Kuo mums svarbus Ričardas Gavelis?

IRENA VARNIENĖ

Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narė

Skaitau Nijolės Gavelienės, A. A. Jonyno ir A. Samalavičiaus sudarytą atsiminimų knygą „Bliuzas Ričardui Gaveliui“ ir mąstau, kodėl bliuzas? Tai lyrinės dainos, kupinos ilgesio ir melancholijos, lėmusios džiazų gimimą, terminas. Gal skaudu, kad jau 16 metų mes gyvename be Ričardo Gavelio. Gal ką nors graužia kaltės kirminas, kad Gavelis iki šiol tinkamai neįvertintas? O gal vis dar neparankus, nors ir miręs? Bet Lietuvoje būdinga nevertinti gyvųjų ir juos iš naujo atrasti po keliolikos metų. O gal pats jo gyvenimas priminė aštrios ritmikos muziką – džiazą? Kas jis – Ričardas Gavelis? Kuo jis mums svarbus?

Ričardo Gavelio širdis nustojo plakusi 2002 m. rugpjūčio 18 d., kai jam tebuvo 52 metai – pats talento ir jėgų žydėjimas. Gavelis romanų „Vilniaus pokeris“, „Vilniaus džiazas“, „Jauno žmogaus memuarai“ ir kitų autorius, mokslininkas, Vilniaus universitete baigęs teorinę fiziką, rašytojas, publicistas, dirbęs žurnalistu leidiniuose „Mokslas ir gyvenimas“, „Metai“, „Veidas“, „Res-

publika“, gyvenęs mokslo, meno, knygų ir meilės pasaulyje. Jo pasaulis buvo grįstas tvirta valia kurti save ir savo herojų gyvenimus. Rašytojo kritiški, ironiški kūriniai liudija „ne tik racionalų jo protą ir skvarbią, nestokojančią netikečiausių įžvalgų išmintį, bet ir jautrų atlaidumą žmogiškai silpnybei bei paprastą draugišką šilumą“ (A. A. Jonynas).

Gavelis daugeliui atrodė paslaptinga asmenybė: nelinkęs į artimas bičiulystes, prisidengęs kandžia, ironiška šypsena ir fraze, šaltas, neprieinamas, aristokratiškos laikysenos. Tauta juk nemėgsta išdidžiųjų... Ir, anot Valdemaro Kukulo, „<...> norint suprasti Ričardą, įtariu, reikėjo pažinti juos visus – nuo S. T. Kondroto iki A. Raguočio. Ypatingas sielos jautrumas, agresyviai slepiamas ir dangstomas, – turbūt visos jų kartos ženklas: elgtis pabrėžtinai atsainiai, arogantiškai, įžūliai, idant niekas nepastebėtų jų dvasios, vidaus pažeidžiamumo, idant nieks neįtartų, kad, skaitydami J. Biliūno „Kliudžiau“, jie gali verkėti.“ Ir tai jiems garantavo galimybę nuo nieko nepriklausyti, su niekuo artimai nesusieiti.

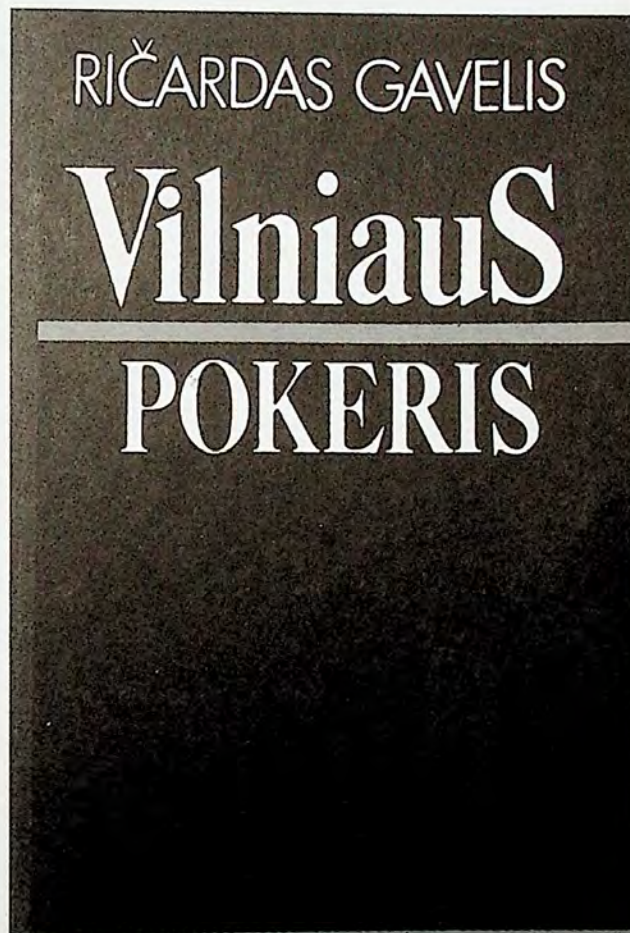
Ričardas Gavelis buvo laisvas žmogus net sovietinės valdžios metais. Jo drąsios mintys, įžvalgos traukė kiekvieno dėmesį ir anais laikais, ir kai Gedimino bokšte suplevėsavo trispalvė, ir tebetraukia šiandien. Jis, kilęs iš mokytojų šeimos, anksti

suprato, kad mokslo žinios formuoja kultūringą žmogų, kad negali būti išprusęs, jei nesupranti gamtos dėsnų ir jų valdomų reiškinių. Jis dirbo mokslinių tyrimų srityje, rašė mokslinius straipsnius, grožinius kūrinius, buvo aštrus analitikas, skelbė laisvo, veiklaus, atsakingo žmogaus idėją ir pats ja gyveno.

Gavelio romanas „Vilniaus pokeris“, išspausdintas 1989 m., tapo didžiausios sėkmės sulaukusia knyga, kai per trumpą laiką buvo parduota beveik 300 tūkst. egzempliorių. Skaitytojui, įpratusiam prie sovietmetį ir jo kasdienybę šlovinskių kūrinių, vakarietiško pasakojimo variantas buvo naujas. Tai modernizmo ir egzistencializmo krypties romanas, kuriam būdinga daugiaplanė kompozicija. Jis sudarytas iš pasakojimo apie pagrindinio veikėjo Vytauto Vargalio gyvenimo istoriją, atsiminimų iš lagerio, veikėjų monologų ir dialogų, pašamonės srauto, neišsiųstų laiškų, sapno vizijų. Be abejo, posovietiniam žmogui netikėta buvo ir romano leksika, atviros erotinės scenos, seksualumo ir iškrypimo tema. Pagrindinė romano tema – Lolitos ir Vytauto Vargalio meilė. Nemažiau svarbios ir šalutinės Vilniaus, sovietmečio ideologijos sukeltų padarinių, sovietinio bukinimo, neapykantos, mirties temos. Romano veiksmas tetrunka vieną 197... metų spalio 8 dieną (gal asociacija su spalio revoliucijos demonstracijomis), o aprėpia visą personažų gyvenimą.

Veiksmas vyksta personifikuotame Vilniuje, nykiame, tamsiame, atsidūrusiame ant prapulties slenkščio, neveikliame, apsnūdusiame, šnekančiame dešimčia

kalbų, įbaugintame ir persmelktaime Naikinimo kultūros. Jį gaubia šleikščios baimės rūkas. Jame daug netikrumo, sukčiavimo, veidmainystės, rietenų, darbo imitavimo, šnipų sekimo, įskundimų, nepatogiųjų atsikratymo, netikėtų mirčių, surežisuoto farso. Pavyzdžiui, kada buvo laukiama tarybinio ideologo Suslovo, skelbusio žinią „Lietuva bus, bet be lietuvių“, vizito, jo garbei į tuščias parduotuves švystelėta deficitinių prekių ir suvaidinta gerovės situacija. Deja, visi suslovai ir tarybinė valdžia siekė lietuvius ir

Vilnių palikti be atminties, Lietuvą be lietuvių, Krymą be totorių, Europą be žydų... Vilnius romane parodytas kaip vaizduotės tvarinys, nes jo gatvėmis vaikšto kunigaikščių dvasios, čia susiduria Rytų ir Vakarų kultūros. Vilnius vaizduojamas kaip klaidus, uždaras labirintas, iš kurio neįmanoma ištrūkti, bet ir savas, ir brangus.

„Vilniaus pokerio“ pirmos dalies pasakotojas ir pagrindinis veikėjas Vytautas Vargalys, perėjęs visus pragaro ratus, visažinis, kalbantis pirmuoju asmeniu, nuolat besisukantis bibliotekos erdvėje (tautos gyvastingumo simboliuje) ir negalintis atsisėbėti specfondo dydžiu: „iš tikrųjų jame nėra nė vienos knygos, tik uždari paprastam mirtingajam neprieinami katalogai. Jų gausa mane pribloškė. <...> Iš Gedžio sužinojau, kad yra ir specspecepfondas: knygos, sukrautos rūsyje, išmūrytame kaip atominė slėptuvė, knygos, kurių niekas negali pasiekti.“ (p. 123) Vargalys – lagerių veteranas. Jis ten pakliuvo labai jaunas, ten subrendo. Lageris formavo ir jo charakterį, ir jo dvasinį pasaulį. Jis buvo labai aštraus ir išlavinto proto žmogus, nieko nebijojęs, nesiskundęs ir neverkšlėjęs, visa savastim nekenkęs okupanto, sugriovusio jam gyvenimą: „Turėjau motiną, bet jos nebeturiu. Turėjau tėvą – jis pasirodė ir vėl dingo. Turėjau mylimą žmoną – ją pasiglemžė Jie. Turėjau draugą – Jie jį nužudė. Ką Jie padarys Lolitai?“ – nevirties valandą po Gedimino žūties klausia Vytautas Vargalys. „Jie“ yra enkavedistų apibendrintas įvardijimas.

O Gediminas, geriausias pagrindinio personažo draugas, sutraiškyltas „Mazo“, buvo jaunas, talentingas, kelias disertacijas apsigynęs matematikas, kaip riešutus gliaudęs filosofines sistemas, mintinai citavęs Prustą prancūziškai, o Džonsą angliškai ir meistriškai grojęs maištingą džiazą, vadintą „Vilniaus pokeriu“, nukreiptą prieš visą komunistinį režimą, prieš visą baimės, melo ir kančios pasaulį.

Šį romaną, Ričardo Gavelio rašytą kone dešimtmetį, slėptą stalčiuje, ir visą kūrybą geriausiai įvertino vokiečių literatūros kritikas Kornelius Hellis: „Tikriausiai ilgainiui paaiškės, kad Gavelis yra reikšmingiausias XX amžiaus antros pusės lietuvių romanistas. Aš, kaip vertėjas, neprarandu vilties ir nesiliausiu dėjęs pastangų, kad jo knygas būtų galima skaityti ir vokiškai.“

Vilniaus tema pratęsiama ir romane „Septyni savižudybės būdai“, išleistame jau 1999 metais. Čia Vilnius įklimpęs į sekso, narkomanijos, lošimų, mafijos liūną. O jo fone pagrindinis veikėjas rašytojas Rimas Vizbara bando keisti astrologės jam išpranašautą likimą. Vizbara vienišas: jo bičiuliai sulindo į valdiškas pareigas ir pataikauja savo ministrams. Vizbara skausmingai ieško siužeto naujam romanui: ar rašyti apie klajones po Vilnių su vertėja, atvykusia versti jo knygų, ar apie meilę, ar apie parlamentarą, iki gyvenimo galo tautantį nesąmones, ar kitą dvasinės savižudybės būdą. Rimo Vizbaros būsenos nuolat keičiasi: tai jis sugniūžta, tai vėl pasijunta galingas ir nepažeidžiamas, ypač kai įstengia pakilti virš pilkos banalybės.

O 1991 m. išleistas 14 laiškų romanas „Jauno žmogaus memuarai“ – dar vienas Ričardo Gavelio drąsus žingsnis, atskleidęs, kaip bunda laisva, kritiška mintis, kaip žmogus priešinas ideologiniam smurtui. Laiškų žanro romano pagrindinis veikėjas Leonas Ciparis po mirties rašo laiškus adresatui – studijų laikų kambario draugui Tomui Kelertui apie gyvenimą, kaip likimo keliu skriejanti automobilį su meilės, neapykantos

ir baimės pavarom. Tai pagrindiniai kūrinio motyvai. Adresantas, stebėdamas besitreneriuojančią jauną lengvaatletę, suvokia, kad norint pasiekti pergalę, reikia įdėti daug darbo. Be to, labai svarbu žinoti, ko nori iš gyvenimo, ko sieksi. Ciparis, fizikos olimpiadų mokykloje laureatas, prieš šeimos valią renkasi fiziko kelią ir susiduria su daugybe kliūčių. Jau per stojamuosius egzaminus pajunta DDN (Didžiąją Dievo Neteisybę) ir socialinę nelygybę. Bet už šią žinią dar skaudžiau, kad nuoga ir alkana žmogaus dvasia,

mis. Ten, beje, suranda mylimąją, o su ja ir įtakingą uošvį.

Adresantas – maištinga asmenybė, besipriešinanti prievartai. Jis paduoda universiteto katedrą į teismą, kad ta pasikėsino nukirpti jam plaukus plikai, už konstitucinės asmens laisvės pažeidimą. Jis kyla prieš skruzdžių sindromo žmones, prisitaikėlius, kenkėjus, niekšus, prieš žmogystas be žvilgsnio, keliaklupsčiaujančius partijos vadovams, jiems į limuzinus kraunančius duoklę. Todėl pasakotojas kelia problemą: kokia kaina įgyta

partijos vadukų gerovė? Jis išgyvena dėl melu, fikcijom ir nesąmonėm prišnerkšto gyvenimo, dėl klestinčios veidmainystės, apgaulės, susidorojimo su nepalankeisiais. Autorius remiasi ir tikrais įvykiais: pasakoja apie nelaimę, kai pėsčiųjų tiltas per Nerį, prie Sporto rūmų, neišlaikė po koncerto namo grįžtančių žmonių, kaip kaltininkai vertė gydytojus pasirašyti, kad visi skenduoliai esą mirė nuo plaučių uždegimo savo namuose. Vyriausiąjį gydytoją, atsakiusį pasirašyti, tą patį rytą išvijo.

Melas klestėjo ir švietimo sistemoje: mokyklose mokė ne lietuviškų dalykų, o „žvelgti belytėmis metafizinėmis sliėkų akimis“ – diegė iškreiptą pasaulio vaizdą. Todėl dažno akyse

atsispindėjo nevilties, pralaimėjimo ir dvasinio alkio žymė.

Kai kuriuos laiškus pasakotojas ir pagrindinis veikėjas Ciparis adresuoja garsiems kultūros ir politikos veikėjams: Francui Kafkai, Alberui Kamiu. Leonidui Brežnevui jis rašo: „Pats klaikiausias jūsų nuopelnas, kad išvertėte visuomenės moralę atvirkščiai. Žmogus, kuo nors apdo-

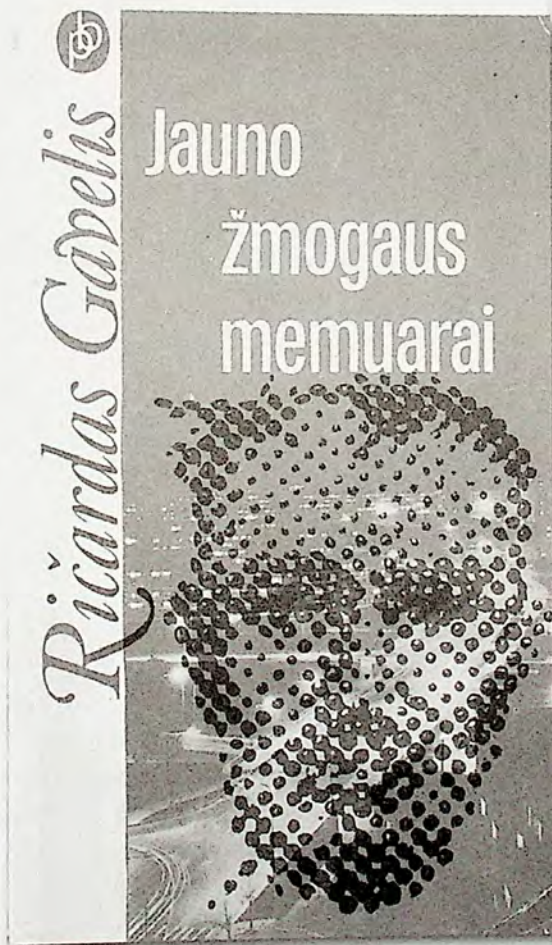

kad žmogus dvasios luošis, dvasios skurdžius, kokia didelė bedugnė skiria paprastus provincijos jaunuolius nuo akademikų sūnelių ir dukryčių. Todėl kyla ryžtas grumtis kruvinais nagais – plūktis dieną ir naktį, kad savo jėgomis pakiltų aukštyn, pavytų juos ir pralenktų. Dėl to per vasaros atostogas užsidirbti vyksta į Sibiro statybas ir plūša vergiškomis sąlygo-

vanotas ir pagerbtas, turėjo gėdytis savo apdovanojimų, nes visi neišvengiamai manė, kad jis šiukšlė, padlaižys ir apgavikas. Žmogus, padaręs dorą ir teisingą darbą, galėjo laukti vien nuoskaudų, pažeminimų ar net bausmės. Jūs pavertėte visuomenės dorovę tokiu jovalu, kad tai yra net didesnis pasityčiojimas nei pavadinti jūsų sukonstruotą ekonominį marazmą brandžiu socializmu.“ Taip pat kaltina už išparceliuotą, išvytą, ištremtą dvasinį tautos turtą, darbščiausius, talentingiausius žmones, kad tik likę „tylėtų ir dievą mylėtų“. O laiške Kafkai guodžiasi: „Jūs, Vakarų žydai, neturėjot tėvynės, tačiau turėjot Pažadėtąją Žemę. Jus persekiojo ir ujo, bet jūs galėjot laukti Mesijo. <...> jūs turėjot labai daug – turėjot idėją. <...> Mes turim tėvynę ir kalbą, bet neturim idėjos, Francai.“ Be jos tauta netenka ir vardo.

Romane „Jauno žmogaus memuarai“ Leono Cipario laišakai iš anapus rodo, kad realiame gyvenime sovietinę santvarką analizuoti ar kritikuoti buvo tabu. Antra, kai rašai laišką, yra tikimybė, kad jį galbūt adresatas perskaitys ar bent tavęs nepertrauks. Pozityvusis Ciparis, laiškų adresantas, stengėsi dorai nugyventi gyvenimą, kiek tai nuo jo paties priklausė, bet pats Ričardas Gavelis „teigiamo herojaus“ nepripažino. Gal todėl, žlugus sovietinei santvarkai, Ričardas Gavelis ironizuodamas pirmasis įvertino tą laikotarpį.

Ričardas Gavelis buvo galingos vaizduotės, analitinio proto asmenybė. Deja, per visus nepriklausomybės metus nė karto nepagerbtas nė viena oficialia premija, tik kritikuotas. Jo kūryba – drąsios ir talentingos asmenybės tautai paliktas turtas. Ne veltui jis lyginamas su Kafka, Antanu Škėma. Skaitykime iš naujo Gavelį, jo romanuose ir publicistikoje daug ką svarbaus rasime ir sau, ir Lietuvai kurti. Jis netiesiogiai skatina ugdytis kritinį mąstymą, kritiškai vertinti ne tik praeitį, bet ir dabartį, rūpintis tautos

dvasia. 2020-aisiais jam būtų sukakę 70, gal ir dėl to verta iš naujo surasti Ričardą Gavelį ir jį skaityti, vertinti.

P. S.

Keletas auksinių Ričardo Gavelio aforizmų:

Jei tave varu verčia ką daryti, esi viso labo dvasinio diktato auka. Kur kas prasčiau, jei tau duoda laisvę, o tu vis vien darai, ką daręs.

Senovės kinai gerai žinojo: žmogaus dvasia, jo mintys, jo moralė tiesiogiai veikia gamtą. Žmogaus dvasia keičia orą, ugnį ir vandenį, kosminius pradus ir kosminę darną. Kai žlunga dvasia, pranyksta ir didžioji darna.

Vienas kaip Dievo pirštas.

Paaiškink man, kas yra teisybė, ir aš bemat paaiškinsiu jums, kodėl jos negali būti.

Norint ką apmeluoti, pirmiausia reikia žinoti teisybę.

Be baimės ar neapykantos nebūsi tikras žmogus, o tik susižavėjęs apsalęs veršelis.

Žmogaus nelaimės kyla iš nemo-kėjimo būti vienam su kitu.

Daugybę kvailysčių, nusikaltimų žmonės padaro vien todėl, kad pakliūva į nederamą bendriją ir per savo silpnumą akiai paklūsta jos taisyklėms.

Kada nieko neveiki, nieko ir negali atsitikti.

Žmogus išties įvertina tik tas vertybes, kurias jau neteko.

Visas žmogaus gyvenimas – tai pastangos susigrąžinti savo pasiklydusią sielą.

Kada žmogaus gyvenimo indas sudūžta, nereikia rankioti šukių, lipdyti jų. Geriausia žiesti suvis naują indą.

Literatūra

Ričardas Gavelis. *Jauno žmogaus memuarai*, 1991

Ričardas Gavelis. *Septyni savižudybės būdai*, 1999

Ričardas Gavelis. *Vilniaus pokeris*, 1989

Simona Voveriūnaitė. „Painus, gyvas ir nežinomas „Vilniaus pokeris“, in *Universiteto žurnalistas*, 2016 rugpj. 18.

„Žmogus, pralenkęs laiką“

*Alfonso Krasausko, buvusio Rokiškio kraštotyros
muziejaus direktoriaus, atminimui*

VILĖ SARULIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus bibliotekininkė, archyvarė

*Žmogus yra toks,
kokį pats save sukuria.*

Jean-Paul Sartre

Degučiai – kaimas Rokiškio rajone. Tai šykšti informacija apie jį interneto platybėse. Gal dege, o gal? Nežinodami vargu ar atspėsime. „Degučių kaimelis. Dešimtimis žydriųjų akių – ežerų ežerėlių – jį supa gimtoji žemė. Kalnai, kalvos, kalneliai, maži, dideli ir visai mažyčiai jie ritasi vienas per kitą tolyn į Rytus, per Zarasų žemę, ir niekas iš kaimo nežinojo, kur jų neramus bangavimas sustoja. Stolypinas savo rūsčiu mostu išblaškė kaimiečių sodybėles į visas puses. Amžius jos slypėjo ant kalvos tarp gražaus Degučio ir Miškinio ežerėlių. Tai didysis ir mažasis broliai amžinai surišti linksmo upeliūkščio juosta. Kaimo moterėlės dažnai leisdavosi prie šio upelio ne tik vandenėlio pasisemti, bet ir susitikti, dainelių padainuoti. Seniai seniai užžėlė šie takeliai, dar prieš didįjį karą. Dabar sodybos vienišos, vienos ant aukšto kalno vėjų pagairėje, kitos prisiglaudę pašlaitėse, dar kitos pasislėpę giliai klonyse, tarp alksnynų, už beržynėlių, amžinai žalių pušynėlių.“² Štai atsakymas apie Degučius, bet... ne visas.

„Degučiai. Pusiau realus apsakas apie sodžiaus vardo kilmę.

Alfonsas Krasauskas¹

Vesejų palivarko (dvarvietės pastatai paežerėje į pietus nuo kaimo vietos) sodžiuje gyvenęs vargdienis pravarde Degutis, žemės teturėjęs tikrai lūšnelei su tvarteliu palaikyti. Pragyvenimui turėjo ant šilėlio kalvos įsitaisęs degutnyčią. Ant iškastos duobės viršaus uždedama skylėta skarda, o po ja ant duobės dugno padėta statinaitė ar molinis katilas. Iš beržo tošies ant skylėtos skardos ją deginant, išsiskyręs juodas skystis varvinamas į katilą – tai geruolis degutas. Vartojamas ratų ašims tepti, taipogi batams... Beje, dar ir kaip vaistas nuo kirminų, kitų ligų, taipogi gyvuliams nuo įvairių ligų ir

išgenant pavasarį galvijus į ganyklą, kad būtų atsparesni ligoms.

Pietiniame Vesejų kaimogalyje, ties kryžkele, kur kelias veda nuo Kriaunų per Keležerius lenkus link Aleksandravėlės, minėtas degutnikas ant kiemo arti savo namelio sykį malęs pupas. Ir pasitaikyk – Velykų šventės metu. Pro šalį vis ėjo ir ėjo, važiavo keležeriečiai į bažnytines pamaldas Aleksandravėlėn, ėjo ir stebėtis neatsistebėjo piktindamiesi: „Ką tuje dirbi per šventas Velykas?“ – „Kam Velykos, o manenai – kada gaunu pupų, tada ir malū“.

Taip apylinkėje pradėjo žmonės plačiai postringauti, balbatuoti apie vargetos degutininko nuodėmingumą. Pamažu Vesejus imta vadinti Degučiais.“³

Šiuos žodžius parašė degutietis, buvęs Rokiškio kraštotyros muziejaus direktorius (1947–1953), mokytojas, daugelio knygų autorius Alfonsas Krasauskas (1922–2011).

2017 m. A. Krasausko dukros Skirmantės dėka Rokiškio krašto muziejų pasiekė Alfonso Krasausko archyvas. Iš viso gautos 39 archyvinės bylos, kuriose susisteminta 3 284 vnt. rankraščių, mašinraščių, iškarpu lapų ir 353 fotografijos. Ilgai ir nuosekliai rinkti leidinukai apie meną, kultūrą, fotografiją, atvirukų komplektai, kurių priskaičiuota

„Mano viensėdinė sodyba pas tėvą“⁴

apie 200 vienetų. Muziejaus fondai pasipildė 97 vnt. asmeninių A. Krasausko daiktų.

O mes pavartykime kruopščiai susegtas bylas, į jas sudėtus rankraščius, mašinraščius, straipsnius, vertimus. Pažvelkime į jo gyvenimo kelią. Kiek fragmentiškai, nebūtinai nuosekliai.

„Gimiau 1922 m. liepos 14 d. Degučių kaime, Obelių valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Mano tėvai – valstiečiai, minėtame Degučių kaime turėjo 13 ha 3–4 rūšies žemės, kurią dirbdavo patys, vėliau – padedant man su broliu.

1932 m. baigiau Aleksandravėlės pradinę mokyklą, sekančiais metais – ŽŪ Ūkio mokyklos metinį kursą ir įstojau į Jaunųjų Ūkininkų ratelį (JŪR).“⁵ Tais pačiais metais A. Krasauskas buvo išrinktas ratelio pirmininku ir jam vadovavo iki 1939 metų. „1934 m. kelionė į Kauną: siunčiamas kaip JŪR pirmininkas į prezidento Antano Smetonos – organizacijos globėjo – šešiasdešimtmečio iškilmingą jubiliejaus minėjimo parodą.“⁶

1934 m. eksternu išlaikė egzaminus į Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijos II klasę. O į IV klasę

jaus vedėju organizavai spaudos keliolikadienę parodą – spaudos visų laikotarpių, taipogi periodinės pavyzdinių egzempliorių – nuo pat atsiradimo XVI amžiuje. Muziejuje buvo sukaupta daugybė spaudinių. Be fondinių, jau anksčiau surinktų, naujai buvo gauta gausinga lietuviškos spaudos kolekcija – knygų ir periodinių leidinių; žurnalų, laikraščių, kalendorių. Tai Povilo Gasiūno, rokiškėno, žymiausio Lietuvos spaudos kolekcionieriaus, dovana iš širdies. <...> Laikiniai gavai didelę „kultūros saugą“ Nepriklausomybės

Aleksandravėlės JŪR narių grupė Lingavos vienkiemyje pas Žuklį. Pirmas iš dešinės stovi mokytojas J. Mačys, ketvirtas iš kairės – organizacijos pirmininkas A. Krasauskas, 1935–1938 m.⁷

nebenuėjo, nes, susirgus broliui ir motinai, nebebuvo kam dirbti namų ūkyje.

Užklupus Antrajam pasauliniam karui, A. Krasauskas kartu su broliu Pranu pasitraukė į Gorkio sritį (dab. – Žemutinio Naugardo sr.). 1943 m. dalyvavo Oriolo–Kursko kautynėse. 1944 m. sugrįžo į tėviškę. Baigė vidurinę mokyklą.

1947 m. pradėjo dirbti Rokiškio kraštotyros muziejaus direktoriumi. Pradėjęs dirbti muziejuje, A. Krasauskas suorganizavo lietuviškos spaudos parodą: „Pradėjęs dirbti Rokiškio kraštotyros muzie-

Patiešimo atlidai (Švenčiausiosios Mergelės Marijos paguodos atlidai) Aleksandravėlyje, 1940. Antras iš kairės: aš – A. Krasauskas, dešinėje – mano bičiulis P. Širvyš⁸

aiškštėje. (Tuo metu nacionalizuotuose dvaro rūmuose eksponuoti šiai parodai nebuvo vietos (V. S.)). Radai ir progą – lietuviškos knygos 400 metų jubiliejų“. Taip rašo autorius rankraštyje „Atmintini autobiografinis bruožas“⁹.

Daugelyje savo rankraščių apie gyvenimo įvykius, faktus ir patirtis autorius rašo tartum tuos įvykius stebėtų ir vertintų iš šalies. O tuose įvykiuose tarsi dalyvautų jo eilučių skaitytojas. Autorius ir rašė tada, kai jau visa buvo praeityje, o ta praeitis tokia gaivalinga, kunkuliuojanti, trykšte trykštanti gyvais atsiminimų vaizdiniais.

Taigi, lietuviškosios spaudos paroda sulaukė didelio susidomėjimo. „Rokiškio kraštotyros muziejus lietuviškosios knygos 400 metų jubiliejaus proga suorganizavo pirmąją Rokiškio apskrityje (Rokiškio apskritis iki 1950 m. – V. S.)

spaudos parodą. Parodos eksponatai išdėstyti erdvioje Kultūros namų salėje. Centrinis parodos objektas – pirmojo lietuviškojo leidinio Martyno Mažvydo „Catechismus prasti szadei“ fotografinis leidinys. Šalia guli vertingas istorinis dokumentas – Bretkūno „Postilės“ originalas. Jam dabar 356 metai.“¹⁰ A. Krasausko archyve taip pat yra lankytojo P. Nagelės atsiliepimas apie šią parodą, kurią lankytojas vertina ir giria: „<...> parodoje pamačiau labai vertingų ir brangių istorinių eksponatų. Trumpai akimis perbėgau per istorinių spaudos dokumentų antraštes ir susidariau vaizdą, kokį didelį kelią nuėjo lietuviškoji spauda... 1947 XII 10, Rokiškis, P. Nagelė.“¹¹

1948 m. A. Krasauskas baigė dviejų mėnesių muziejininkų kvalifikacijos kursus Vilniuje.

Kai 1947 m. į muziejų atėjo nurodymas atiduoti knygas ir spau-

dinius išgabenti į Vilnių, muziejaus direktorius A. Krasauskas kartu su darbuotoju M. Staškevičiumi suskubo slėpti vertingąją spaudos kolekciją, o atvykusiam Knygų rūmų atstovui pasiimti spaudos 1948 m. vasario 12 d. atidavė kolekcijai nereikšmingų spaudinių ryšulėlį.

Visa kolekcija buvo paslėpta rūsio nišoje. Perkėlus muziejų į buvusią cerkvę Vytauto gatvėje, kolekcija vėl slepiama – šįkart bokštelio pastogėje. O štai 1952 m. A. Krasauskas gavo kolekcininko P. Gasiūno laišką: „Gerb. Rokiškio muziejaus Direktoriui <...>. Kultūrinio darbo dieną pranešu tokią žinią, kad iš ne kurių muziejų jau išima Lietuvos ir vokiečių okupacijos metų visą spaudą knygas, kalendorius, periodiką, plakatus, dokumentus, žodžiu, visą spaudą. Kas neturi archyvo išgintai spaudai laikyti, tą glavlitais vietoj sunaikina ir išveža į

*Muziejininkų kursai Vilniuje, 1948 m. Pirmoje eilėje trečias iš kairės sėdi mokslininkas K. Čerbulėnas; antroje eilėje antras iš kairės stovi A. Krasauskas*¹²

Gautas 1948. II. 25. 69

LIETUVOS TSR
KNYGU RŪMAI
VILNIUS, SNIADECKIO GT. NR. 6

КНИЖНАЯ ПАЛАТА
ЛИТОВСКОЙ ССР
ВИЛЬНИОС, УЛ. СНЯДЕЦКИО, № 6

Nr. 154

1948 m. vasario mėn. 11 d.

Įgaliojimas

Šiuo įgaliojamas sektoriaus vedėjas **MARCINKEVIČIUS JURGIS**, s. Jurgio gauti iš Rokiškio apskr. Kraštotyros muziejaus su-
pakuotas knygas ir periodiką ir pristatyti Lietuvos TSR Knygų
Rūmams.

Marcinkevičius Jurgio parašą *J. Marcinkevičius* tvirtinu

Antanas
LTSR Knygų Rūmų
DIREKTORIUS / A. ULDIS/

Įgaliojimas paimti iš muziejaus spaudinius¹³

sajuz? (neįskaitoma). Todėl prašau kas nori turėti garbingiausią vardą, tas rūpinasi iš anksto rasti archyvą. <...> O kuri turi savo archyvą, tam muziejui niekas nežūna. Todėl stenkimės, kad mūsų garbingas vardas skambėtų per amžius. Būkime lietuviais. Doram lietuviui savo gimtojo krašto spaudą, gimtąjį žodį niekas iš širdies neišplėš. To linkiu aš Tamstai. P. Gasiūnas. 5 I 52 met.¹⁴

A. Krasauskas dirbo direktoriu mi sunkiais pokario metais, kuomet nebuvo darbuotojų, stigo lėšų, visa buvo suniokota, tuo metu, kai nebuvo bent patenkinamų patalpų darbui, eksponatams saugoti, ekspozicijoms rengti, kai reikėjo vertybes saugoti nuo aplinkos poveikio ir nuo akies, kuri pamačiusi galėjo įsakyti visa sunaikinti...

„Kaip minėjau, muziejaus patalpos randasi buvusio Rokiškio dvaro savininko Pšezdzieckio rūmuose, kurie dabar priklauso Rokiškio

T. ūkiui. Tai puikus ir brangus statybos stiliaus objektas, statytas 1801 m. grafo Ignoto Tyzenhauzo – Pėsčiosios Lietuvos gvardijos šefo (vėliau atnaujintas). Šis pastatas brangus kaip meno ir kaip istorinis paminklas mūsų respublikoj, juo labiau savo apskr.. Deja!.. Tai niekas neįvertino ne tik kaip po paminklo, bet neįvertina net to, kad jo pastatymas be liaudies prakaito neapsiėjo nei tuomet, nei dabar neapsieitų. Ir dėlei to neįvertinimo, tam tikrų „geradarių“ dėka, pastatas apleistas iki griuvimo: mat, neremontuojant stogo, nuo tekančio vandens pleišėja sienos, šunta visų aukštų lubos ir grindys, krinta tinkas... Ir, pagaliau, muziejuje ir kitose vietose jau pradeda griūti vidun... <...> Suprantama, kiek nuo to nukenčia muziejus, bet to negana: jis ne mažiau nukenčia, netekdamas autoriteto atsilankančios visuomenės akyse. Sakoma: kultū-

rinė įstaiga kultūringai ir pasirodo – naikindama tai, ko, be abejo, negebėtų pastatyti...Kada tai rašyta? Prieš daugiau nei 70 metų, 1947 m. liepos mėn. ataskaitoje. Šiandieną muziejus ir lankomas, ir žinomas, ir įvertintas, bet šis paskutinis sakinyš verčia krūptelti ir susimąstyti: jis tarsi perspėja mane, Tave, Jus – „Pagalvok prieš naikindamas, ar gebėsi pastatyti?“¹⁵

Nors ir buvo sunku, bet muziejaus vizija, kaip kelrodė žvaigždė kvietė eiti į priekį ir nepalūžti.

Gyvieji dažnai apgailėstauja, kad nesusėję paklausti išėjusiųjų vieno ar kito dalyko, įvykio, atsiminimo. Bet ieškantysis kai kada gali atrasti atsakymą gavęs išėjusiojo palikimą... Taigi, didžiuliame palikime – A. Krasausko rankraštyne – radau atsakymą ir aš. Ir ne vieną.

Kas yra muziejus?

„Muziejus – tai mūsų liaudies, mūsų tėvų ir protėvių gyvenimo

veidrodis, kuris parodo mums ir parodys ateities kartoms primityviosios minties vystymosi eigą į pažangą (progresą) nuo pirmųjų žybtelėjimo priešistoriniais laikais iki šios dienos su visomis evoliucijos variacijomis, kovomis ir laimėjimais“.¹⁶ Taip paprasta ir taip didinga! Jautru ir taip teisinga, jog jau nebeįterpsi nė vieno nūdien madingo žodžio.

Kokia muziejaus šiandiena?

„Dabar muziejus pergyvena rimtą momentą: arba jis turi žūti, arba sąžiningos liaudies atstovų nuomonės jį parems ir tuo, žinoma, išgelbės.“¹⁷ Net sąmonė akimirksniu nuščiūva: gal neteisingai perskaičiau? Sąžiningumas? – Tikrai. SAŽININGUMAS.

Kokia muziejaus būklė?

„Kaip ir praėjusiais, taip ir šiais metais griūvančios muziejaus sienos neleidžia įrengti tinkamą ekspoziciją, bet net panaikina visas sąlygas fondams apsaugoti ir jiems papildyti, žodžiu sakant, neleidžia

Rodau ekspoziciją lankytojams. Direktoriavimo metai¹⁹

muziejui veikti pagal paskirtį.“¹⁸ Taip rašoma muziejaus direktoriaus „Trumpoje 1948 m. pirmosios pusės muziejinio darbo apyskaitoje“, parašytoje 1948 m. liepos 1 dieną. Kaip apyskaitoje rašoma, vis dėlto muziejinis darbas judėjo į priekį: istoriniame skyriuje inventorizuoti 1758 eksponatai,

etnografiniame – 296, sudarytas gamtos skyriaus sąrašas – 248 objektai, meno paminklai (vaizduojamojo meno kolekcija) sutvarkyti, kad jų nepaveiktų bloga patalpų būklė.

1948 m. parašytas atsišaukimas į mokytojus ir moksleivius: „Rokiškio Muziejaus Kraštotyros Taryba kreipiasi į gerb. mokytojus ir moksleiviją, kviesdama talkininkauti, nors kukliose ribose, kraštotyros darbe; darbe, turinčiame grandiozinės reikšmės visame kultūringame pasauly, o tuo labiau mūsų tuo atžvilgiu dar gana silpnai progresuojančioje šalyje, respublikoje. Talkininkauti darbe, kuriuo siekiama įvairiausiais būdais, iš miglotos praeities išlikusių tautos sąmonėj nežymių dvasinių fragmentų, pirm visa tai nors mažiausiais kiekiais, kuo kruopščiausiai sugrandžius, surinkus, ir, galutinėj tyrimo išdavoje, sujungus darnioj faktų grandinės koncepcijoj, duoti galimybę dabarties ar ateities visuomenei, regėti bent apytikrį veidą mūsų krašto gamtos, jo visuomenės, kultūros, įvairiais jų vystymosi raidos momentais. <...> Štai, vežant žvyrą, rastas mūsų prosenolių kapas... Dažnai dabarties „kultūringo“ žmogaus jis būna išniekinamas, šal-

92

KULTŪROS-ŠVIETIMO ĮSTAIGŲ
KOMITETAS
prie LIETUVOS TSR MINISTRŲ TARYBOS
Vilnius, Sniadeckio g. telefonas 2-09-50

КОМИТЕТ
ПО ДЕЛАМ КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЙ
при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛИТОВСКОЙ ССР
г. Вильнюс, Снядзеньскаго в. телефон 2-09-50

Nr. 9/1476

Vilniaus 1950 m. birželio mėn. 6 d.

ROKIŠKIO KRAŠTOTYROS MUZIEJAUS
DIREKTORIUI

Kultūros-švietimo įstaigų Komitetas Lietuvos TSR dešimtmečio jubiliejui ruošia parodą, kurioje yra numatyta patalpinti vieną nuotrauką iš Jūsų muziejaus veiklos tema "Rokiškio kraštotyros muziejaus direktorius drg. Krasauskas aiškina lankytojams liaudies meno kūrinius".

Komitetas prašo Jūsų padaryti minėtą nuotrauką dviejuose egzemplioriuose (formato 18x24 cm) ir prisiųsti iki š.m. birželio 20 d. muziejų skyriui. Nuotraukas prašome pagaminti blizgančiame popierėje, atsižvelgiant į kokybę bei kompoziciją.

Varaus
(K. VARAUSKAS)

MUZIEJŲ SKYRIAUS VIRŠININKAS

Dokumentas dėl nuotraukos pateikimo²⁰

ВЫИСКА ИЗ ПРОТКОЛА
заседания Государственной комиссии
по защите дипломных работ от 1 июня 1960 года

С л у ш а л и :

Защиту дипломной работы А.А. КРАСАУСКАСА "Социальная природа восстания 1863 года в Литве".

Научный руководитель канд. ист. наук Л.С. Семенов.

Оппонент доцент Б.М. Кочаков

П о с т а н о в и л и :

Оценить дипломную работу А.А. Красаускаса оценкой "Отлично" и целесообразно рекомендовать к печати.

За Председателя
проф. С.Б. Скузь
Секретарь И.И. Яковина

ВЕРНО:

Ученый секретарь *Семенов* (Л.С. Семенов)

Diplominio darbo apgynimo dokumentas²²

tai, begailestingai – ir tai ne religiniai mistiniu požvelgiu, o kultūriniau, šių laikų civilizacijos; kojom išspardomi kaulai, rankomis išmėtomos amžiais žemės saugotos relikvijos, kuriose

dažniausiai glūdi mūsų liaudies dabarties sieloje jau pusėtinai išbujojusio g r o ž ė s pajautimo pirmųjų potencialų pėdsakai.“²¹ Skaudžiai įtikinamai parašytas kvietimas-atsi-

šaukimas dėl kraštotyrinio darbo ir jo svarbos.

Nors fotografijoje ir nenurodomi metai, tačiau archyve pavyko rasti dokumentą, pasirašytą tuometinio Kultūros-švietimo įstaigų komiteto Muziejų skyriaus viršininko K. Varačinsko 1950 m. birželio mėn. 6 dieną.

Muziejaus direktoriumi Alfonsas Krasauskas dirbo iki 1953 metų. 1954–1977 m. dirbo istorijos mokytoju įvairiose mokyklose. Mokytojaudamas sudarė „Žemės vardyną“, kuriuo remdamiesi moksleiviai, kraštotyrininkai galėjo rinkti informaciją apie vietovardžius, hidronimus, gamtos paminklus, toliau plėtojo ir dirbo savo pamėgtą kraštotyrinę veiklą.

1960 m. baigė Leningrado (dab. Sankt Peterburgas) Ždanovo valstybinį universitetą. Parašė diplominį darbą rusų kalba tema „Socialiniai 1863 m. sukilimo Lietuvoje veiksniai“ (diplominis rankraštis rusų kalba²³).

Baigus Leningrado universitetą ir gavus diplomą. A. Krasauskas – septintas iš dešinės (su berete). 1960 m.²⁴

A. Krasauskas žavėjosi savo krašto gamta, žmonėmis. Degučiuose gimė ne tik jis, bet ir poetas Paulius Širvys, skulptoriai Leonas ir Vladas Žukliai. Apie savo vaikystės ir jaunystės draugą P. Širvį parašė knygą „Kur išaugo lietuviškas beržas“. Beje, šios knygos rankraštis, kaip ir visi kiti, saugomas Rokiškio krašto muziejaus archyve. Po rankraščio pavadinimu autoriaus prieraišas: „Rankraštis-grynraštis apie draugą ir poetą Povilą Širvį“²⁵.

Po karo A. Krasauskas kurį laiką gyveno Respublikos gatvėje, Rokiškyje, kartu su poetu Pauliumi Širviu.

Su Dailės instituto studentu Vladu Žukliu (kairėje) Kaune, apie 1948 m.²⁶

Mielas kournyne!
 Šiandien mes juokiamės,
 Šiandien liko dar truputį
 laiko, tai ir noriu parašyti
 keletą žodelių Tomui.
 Ar jau daug laukis
 rašiau, bendik vėsiu,
 Degutietėms ir klausian
 kas nauja, ar suėjo
 Alfonsas su Tomu,
 bet jokio laiško
 negavau. Ar atsitik
 Alfonsai iš vėsiu kari
 vėsiu su Tomu, kod Alf
 mes su Tomu yra
 gyvi, todėl ar prašiau
 Tomui, kaip tuva
 mano geriausias drau
 gys, perduoti jėms
 mano manes širdin
 geriausių linkėjimų

A. Krasausko archyve išlikęs ir išsaugotas bloknotelis „Poeto Pauliaus Širvio juodraščiai, likę pas A. Krasauską, kai kartu gyvenome Rokiškyje, Respublikos g-vė, Nr. 8“; „P. Širvio laiškas Krasauskams (man, broliui ir tėvui) tėvo Aleksandro vardu iš fronto 1944 m.“²⁷

Su Leono, Vlodo ir Liongino Žuklių šeimomis A. Krasauskas bendravo nuo jaunystės iki paskutiniųjų savo gyvenimo metų.

„Gerb. mielas, vaikystės ir jaunystės laikų Degutietė. Visi kiti tuo metu buvę draugai, seniai kitame pasaulyje egzistuoja... Ačiū už šventinį pasveikinimą...> Skaičiau Tavo rašytas knygas, man geriausia patiko „Kelias atgal“. Tai istorinė knyga. Alfonsai, pavasarį atvažiuok į Kauną, daug ką turiu pasikalbėti.

Su pagarba Vladas Žuklys.
 2008 I 15. Kaunas.“²⁸

Vlodo Žuklio laiškas A. Krasauskui, rašytas 2008 metais.

P. Širvio laiško, rašyto iš fronto Krasauskui Aleksui, fragmentas. 1944, Lauko Paštas 685735²⁹

Su Dailės instituto studentu Leonu Žukliu Kaune. Metai nenurodyti³⁰

„2005 03 08

Mielas Alfonsai!

Šiandien perskaičiau Tavo knygą „Kur užaugo lietuviškas beržas“, ji ilgai užsigulėjo pas Leoną. Man ši knyga suteikė didelį malonumą ir sentimentus mūsų mieliems Degučiams, ir kitiems kaimams, kurių nebėra ir nebebus. Mes – paskutinė karta, kuri patyrė tą kaimišką džiaugsmą. Taigi, labai ačiū.

Labai džiugu, kad Tu jau paruošei autobiografinę knygą apie Antrąjį pasaulinį karą. <...> Degučių kaimo jau nebėra, liko tik brangūs gamtovaizdžiai ir kapinaitės, kur ilsisi mūsų tėvai ir protėviai.

Su geriausiaisiais linkėjimais

Lionginas³¹

Liongino Žuklio laiškas A. Krasauskui.

„Sveikas gyvas, Alfonsai,

Kaip gyvuoji, kaip sveikata laikosi? Kaip žinau, su rašymais esi gan užsiėmęs – tai labai gerai, kad dar gali nori. <...> Aš dar vis einu į dirbtuvę. <...> Man būtų įdomu išgirsti Tavo nuomonę kai kuriais klausimais – padiskutuokime. Mūsų susitikimų galimybė mažėja, aš jau kasmet nebeaplankau Lingavą.

Reikės stengtis dar nuvažiuoti gal šią vasarą.

Viso geriausio, lik sveikas mielas drauge.

Leonas

2008.06.06³²

Leono Žuklio laiškas A. Krasauskui

1993 m. į muziejų atėjo laiškas iš Kanadoje gyvenančio Petro Adamonio³³, kuris, skaitydamas laikraštyje „Tiesa“ (1993, geguž. 27) straipsnį „Ten, kur glaudžiasi arkitekto L. Šepkos drožiniai“, pamatė A. Krasausko – savo žemiečio – fotografiją. O jau 1993 metų birželio 16 laiškas pasiekė adresatą – Rokiškio krašto muziejų.

„Tai buvo netikėta, – dalijosi prisiminimais Rokiškio krašto muziejaus direktorė N. Šniokienė, – gauti laišką iš Amerikos, kuriame – prašymas perduoti adresą žmogui, kuris galimai kilęs iš to paties krašto kaip ir siuntėjas. Tuojau pat padarėme laiško kopiją ir perdavėme gerbiamam A. Krasauskui.“

Suradę vienas kitą žemiečiai šil-tai ir nuoširdžiai bendravo laiškais:

„Gerbiamas Žemietie ir buv. kaimyne,

su malonumu išpildau Jūsų pa-

geidavimą – parašyti laišką adresu, kurį man perdavė Rokiškio muziejaus direktorė p. Šniokienė.³⁴ Tai pirmasis A. Krasausko laiškas P. Adamoniui.

O iš anapus Atlanto:

„Montrealis, 2006 m. spalio mėn. 22 d.

Sveikas, mielas Alfonsai, tai užtruko ilgiau parašyti laišką. Kaip kalbėjau, knygą „Kelias atgal“ pirma perskaičiau greituoju būdu, o dabar dar skaitau palengva.

Knyga – tikras kruvinos padėties atkūrimas – taigi buvo tokie laikai. Pats pavaizdavimas – tikras žmogaus išgyvenimas siela, širdimi ir kūnu. Prie gerų norų būtų galima statyti filmą, tai ir būtų lietuviškas Remarque „Vakarų fronte nieko naujo“³⁵.

Petras Adamonis (1925–2010) – draudimo kontoros savininkas Kanadoje, Montrealyje.“

A. Krasauskas bendravo su visais, kurie tik panorėjo su juo bendrauti. Išsilavinimas, erudicija, inteligencija žavėjo kiekvieną, sutikusį A. Krasauską.

Viename laišku iš Archangelsko srities, Velsko, 1947 m. A. Krasauskui rašė Juozas Miškinis, buvęs Aleksandravėlės mokytojas, mokęs ir A. Krasauską:

„1947 II 18

Mielas Alfuk!

Koks didelis džiaugsmas mane aplankė, kad Tu manęs ne tik nepamiršai, bet dar suteikei man didelę paramą savo brangiu siuntiniu, kurį šiandien gavau. Širdingiausiai tariau daug daug ačiū. Tavo geros širdies niekad nepamiršiu. Jei bus man lemta grįžti, aš atsidėkosiu ir atsilyginsiu. Mielas Alfuk, tuoj parašyk laiškutį, kaip gyveni, kur tarnauji? Nepamiršk manęs ir toliau.

Didžiai dėkingas Juozas Miškinis³⁶

Paskutinis J. Miškinio sveikini-mas rašytas 1971 metais. Miręs apie 1973 metus.

Giesmė apie Lietuviką

muz. J. Zabalo
žod. Alfonso Kazausko

Dainos „Giesmė apie Lietuviką“ fragmentas

Kas - kiti se - no - ... - lai gar - san si - ... - dab -
 - ri - man sa - mi - no ... - no Gru - žian - čiai
 la - ... - du ma - ... - lai u duk - ry štel -

A. Krasauskas bičiuliavosi ir su tuo metu (1952–1957) Leningrade studijavusiu vienu žinomiausių lietuvių kino dokumentininku bei filmų kūrėju Gediminu Skvarnavičiumi. Viename laišku jis rašo:

„Sveikas Alfonsai.

Džiaugiuosi gavęs Tavo laišką, kurio netikėjau gauti ir rašau tau atsakymą. <...>

Alfonsai, daug su tavim norėčiau apie ką pakalbėti, bet negi išdėstysi viską laiške. Tu gražiai rašai, tau tiktų būti literatu...<...> Vistik aš pasiilgau Rokiškio ir draugų. Labai norėčiau nuvažiuoti, pasikalbėti, „pafilosofuoti“ su tavim, ech, būtų labai įdomu. O jei tu stosi čia studijuoti, tai tikrai susitiksime dažniau. Aš tau padėsiu tokiuose reikaluose kaip knygų gavimo ir kt. <...>.

Dėkoju už nuoširdžius ir draugiškus patarimus.

Gediminas

1952 XI 27, Leningradas³⁷

1955 m. A. Krasauskas gavo laišką-sveikinimą iš žymaus Lietuvos archeologo A. Tautavičiaus:

„Siunčiu sveikinimus Tamstai ir visai Jūsų šeimynai iš Vilniaus.

Dovanokite, kad taip ilgai negalėjau išpildyti jūsų prašymo dėl vidurinių amžių istorijos. Tik paskutiniu metu būdamas komandiruotėje Maskvoje antikvariate radau seną leidimą. Grįžus Vilniuje pasisekė gauti vertimą į lietuvių kalbą. Tai siunčiu Jums abi knygas.

Linkiu sėkmingos egzaminų sesijos!³⁸ (1954–1960 m. mokėsi Leningrado Ždanovo valstybiniame universitete.)

A. Krasausko diplominiu darbu ir surinkta informacija susidomėjo žinomas kraštotyrininkas Kazys Misius. Savo laiške jis kreipiasi: „Gerb. mokytojau, Jums rašo nepažįstamas kraštotyrininkas. Jūsų adresą, tiksliau pavardę ir darbovietę man pasakė Rokiškio kraštotyros muziejuje.

Aš domiuosi knygnešiais ir apskritai lietuvių kalbos draudimu. Iš specialybės esu inžinierius. Man sakė, kad Jūs turite duomenų apie knygnešius. Mane domina viskas: biografijos, epizodai iš spaudos platinimo, knygnešių memorialinės vietos (kur palaidota, kur buvo knygų sandėliai ir pan.).

Todėl prašyčiau atsiųsti turimos Jūsų medžiagos nuorašų apie draudžiamos lietuvių spaudos platinto-

jus. Būsiu labai dėkingas. Laukiu iš Jūsų nors žinutės. Sėkmės!

1972 X 24

Misius Kazys³⁹

„Tavo dvasinę būseną itin sukrėtė 1933-ieji metai – drąsulių lakūnų Dariaus ir Girėno skrydžio per Atlantą į Lietuvą „Lituanikos“ lėktuvu šturpi tragedija. Po to dažnai, vos tik atsitiktinai prisiminus ar išgirdus ištartus ištis garbingų vyrų vardus, šit, žiūrėk, ir atsiveria, iškyla begaliniai ryškiai nutįsdamas sąmonėje, tomis laukimo valandomis patirtas vaizdinys, Lituanicos skrydžio metu audrėjusių jausmų vėrinys: tai pakilių, tarpniais kupinų didžiavimosi garsinusių tautą vyrais; tai, sykais, nerimastimi, netikėtumo jausmu apkartintų akimirku, ypatingai, kaip menasi, paskutinį pavakarį, kai jau su kiekvienu žingsniu mintis po minties jautei vis stiprėjantį jaudulį, su kiekvienu širdies tvinksnium – vis labiau persekiojusį baugesį, pagaliau virtusį kaip juoda uola apatija, neviltim..“ <...> „Slinko metai... Pagaliau Dariaus ir Girėno transatlantinio skrydžio 30-mečio jubilėjaus, kurio, deja, oficialiai niekas nepamėnė, kuris tave įkvėpė parašyti eilėraštį „Giesmė apie Lietuviką“; kurį, deja, tarybinis laikraštis atsisakė publikuoti (1963 m. – V. S.). Vėl bėgo metai ir štai tas pats laikraštis išspausdino „Giesmę“; kai tu ją pasiūleai Sąjūdžio pradžioje. Sulaukė posmai atgarsio spaudoje ir atsiliepimų iš skaitytojų.“⁴⁰ Kadangi A. Krasauskas prie visų gamtos ir Dievo dovanų, buvęs ir muzikalus, taigi, „Giesmę apie Lietuviką“ jis padainavo muzikai, vyr. dėst. Juozui Zabuliui, kuris ją patobulino, harmonizavo.

Mieli skaitytojai, Jūs šiek tiek sužinojote apie šį iškilų žmogų, bet Jūs turite galimybę paskaityti jo išleistas knygas: „Kur išaugo lietu-

Švenčiant Rokiškio krašto muziejaus 60 metų sukaktį, 1993 m. Pirmoje eilėje iš kairės: Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotojas A. Kazulėnas, direktorė N. Šniokienė, A. Krasauskas ir archyvarė, bibliotekininkė Gintarė Savickienė⁴¹

viškas beržas“ (2004), „Istorija apie pasiutėlį Tauriuką“ (2005), „Kelias atgal“ (2005), „Amžiaus etiudai“ (2007), „Dainos sklidinai – siaudžia tėviškės kloniai“ (2007).

Vietoj epilogo

„Gruodžio vakarai ilgi...

Kai esi nebe jaunas, kai tau gyvenimas bus įrėžęs į kaktą jau ne vieną išbandymų raukšlę, kai tavo pražilusią galvą, neretai sunkių minčių aplankomą, palinkusią prie knygos, šiauria, kedena jau ne mažėlė dukra ar sūnus, o išdykėlis anūkas, tu, be abejo, sykiiais susimąstai... Ir kai šaltą vakarą prieš sutinkant Naujuosius metus, salone atsisėdęs ant minkštasuolio smalsiai žiūri į jaunųjų puošiamą ar bebaigiamą gražinti eglutę, tave tolydžio užgula įvairios, dargi pačios keisčiausios mintys, netikėtai išnirdamos iš praeities ūkanų, iš tolimų nugyventų metų glūdomos. Nenuostabu, kone visada jos eina kartu su tavimi pasitikti Naujųjų metų, kone visada tos pačios... Jei metas sunkus – su negęstančia įstabia viltimi, jei laikas

Minint Rokiškio krašto muziejaus 70-metį, 2003 m. Priekyje – A. Krasauskas, dešinėje – A. Raugienė, tuometė Kriaunų etnografijos skyriaus vedėja; kairiau – A. Dručkus, Laisvės kovų istorijos skyriaus vedėjas⁴²

ramus – su nemažesniu tikėjimu į rytdieną. Ir tada supranti, kelintą jau kartą apsidžiaugi visa siela: dabar ir tų abejonių dėl ateities, jeigu ir yra – tai daugiau tik smulkios, asmeninės, nebešmėkščioja prieš akis negandų šešėliai, kaip kadais. Ir tikėjimas, ir mintys lengvos, švelnios.

Ir kad vaikai, ir sekančios kartos kiekvieną sykį, atverdami duris į Naujuosius metus, žengdami per jų slenkstį į rytojų, niekad nebejaustų slogaus širdies nerimo, kybančių negandų grėsmės, kad nė vieno nekamuotų slogi nuojauta, o pro kiekvienus vėl ir vėl atveriamus laiko vartus, vien regėtų tik šviesią gyvenimo juostą...⁴³

Atmintis gyva prisiminimuose

Dukra Skirmantė Krasauskaitė.

Gerb. Skirmante, kokį Jūs atsime-nate savo Tėtį?

„Tėvą, Alfonsą Krasauską, prisimenu kaip nuolat skaitantį knygas, laikraščius, žurnalus. Knygos jam buvo visas gyvenimas, jis jas pirka-davo, kiek prisimenu, visada ir visur. Knygynas jam buvo įdomiausia pa-saulio vieta. Pasakyti, kad jis mylėjo knygas, tai nieko nepasakyti – jos buvo jo gyvenimo dalis. Ir dabar akyse matau jį sėdintį prie stalo ir skaitantį arba ką nors rašantį. Iš vaikystės iškyla prisiminimas, kaip tėvas prikišęs ausį prie radijo im-tuvo (labai trikdydavo transliacijas, tai buvo sunku girdėti) kiekvieną dieną klausydavo „Amerikos balso“ laidų. O mes, vaikai, žinodavome, kad tuomet negalima triukšmauti. Žinojau ir tai, kad apie tai negalima kieme niekam pasakoti. Jis labai do-mėjosi politika. Visada turėjo savo nuomonę apie pasaulio ir Lietuvos įvykius. Buvo pilietiškas, niekada nepraleido rinkimų, net tuomet, kai jau sunkiai sirgo, ir manęs būtinai paklausdavo, ar jau balsavau. Buvo smalsus, labai domėjosi Lietuvos gamta. Tradicijos ir papročiai jo pasaulėjautoje užėmė labai svarbią vietą. Jis sakydavo, kad teršdami ir niokodami gamtą teršiame ir kenkiame tautos savasčiai. Nuolat pasa-kodavo apie savo gimtinę, ne kartą

važiavome pažiūrėti jo vinkšnos prie kelio, šaltinio, kurio vanduo buvo jam tyriausias ir skaniausias pasaulyje.“

Rokiškio krašto muziejaus direktorė Nijolė Šniokienė.

Gerb. Direktore, koks muziejaus direktoriaus, mokytojo, rašytojo portretas Jūsų atmintyje, juolab kad ankstesni muziejaus jubiliejai neapsieidavo be garbaus svečio – Alfonso Krasausko?

„Pirmoji pažintis su Alfonsu Krasausku įvyko 1971 m. rugsėjį, kai, baigusi Sėlynės aštuonmetę mokyklą, pradėjau lankyti 9-ąją klasę E. Tičkaus vidurinėje mokykloje (dab. J. Tumo-Vaižganto gimnazija). A. Krasauskas čia mokė istorijos. Iki šiol prisimenu griežtą, netradicinį mokytojo dėstyto stilių. Prasidėjus pamokai, klasėje visada įsivyravdavo tylą, susikaupimas. Mokytojas visą klasę įtraukdavo į darbą, nes naujas temas visada pateikdavo akcentuo-

damas svarbiausius faktus ir liepdamas kiekvienam tai pasižymėti vadovėlyje. Pradžioje sunkokai sekėsi, tačiau vėliau jau patys galėjome perskaitytame tekste rasti esminius dalykus ir juos pateikti pamokoje.

Pradėjusi dirbti muziejuje ir susipažinusi su jo istorija, sužinojau, kad mano istorijos mokytojas Alfonsas Krasauskas 1947–1953 buvo ir šio muziejaus direktorius. Čia dirbdama daug kartų susitikau su gerb. Alfonsu. Jis niekada neatsisakydavo atvykti į šventes, pabendrauti su muziejininkais. Rengiant leidinį, skirtą muziejaus 70-mečiui, mielai sutiko publikuoti ir savo atsiminimus „Pokario metai muziejininkų nelepino“. Iki pat pabaigos jis išliko sąžiningas, pareigingas, reiklus sau ir kitiems, niekam nepataikaujantis, tai rodo ir jo prisiminimų eilutės: „Mano pamiltą darbą ūmai, nelaukta, netikėtai nutraukė... Kodėl mane atleido? – Neįtikau, netapau pastumdėliu...“

Muzikas, vyr. dėstytojas Juozas Zabulis

Gerb. muzike, Jūs parašėte muziką dainai „Giesmė apie Lietuvą“. Kaip tai įvyko?

„Parašyti muziką šiai giesmei man pasiūlė tuometinis Rokiškio rajono savivaldybės administracijos Kultūros, turizmo ir ryšių su užsienio šalimis skyriaus vedėjas Petras Blaževičius. Kai aš su ponu A. Krasausku susitikau, jis man padainavo giesmės melodiją, kokios norėtų. Tačiau pagal tekstą ta melodija neatitiko harmonizavimo kanonų. Aš ją šiek tiek pakeičiau, pritaikiau teksto ritmiškumui ir, paėmęs akordeoną, nuvykau pas poną A. Krasauską. Kartu padainavome. Apsidžiaugė, kad melodija graži ir jam patinkanti. Tą melodiją pritaikiau dviem balsams, sukūriau instrumentinę įžangą bei kitus instrumentinius intarpus.“

Paaiškinimai

¹ A. Krasausko archyvas Nr. 428. Rankraštynas, b. 9, Degutiečiai.

² Ten pat, Rankraštynas, b. 14, p. 63.

³ Ten pat, b. 6, p. 1.

⁴ Ten pat, b. 10.

⁵ Ten pat, b. 6, p. 94.

⁶ Ten pat, b. 6, p. 60.

⁷ Ten pat, b. 10.

⁸ Ten pat, b. 13.

⁹ Ten pat, b. 6, p. 27.

¹⁰ Tarybinis Rokiškis, 1947 gruod. 24.

¹¹ A. Krasausko archyvas Nr. 428. Rankraštynas, b. 29, p. 25.

¹² Ten pat, b. 10.

¹³ Ten pat, b. 29, p. 64.

¹⁴ Ten pat, b. 29, p. 8.

¹⁵ Ten pat b. 29, p. 26.

¹⁶ Ten pat, b. 29, p. 38.

¹⁷ Ten pat, b. 29, p. 38.

¹⁸ Ten pat, b. 29, p. 37.

¹⁹ Ten pat b. 29, p. 72.

²⁰ Ten pat, b. 10.

²¹ Ten pat, b. 27, p. 42.

²² Ten pat, b. 2.

²³ Ten pat, b. 1.

²⁴ Ten pat, b. 10.

²⁵ Ten pat, b. 11–12.

²⁶ Ten pat, b. 10.

²⁷ Ten pat, b. 13.

²⁸ Ten pat, b. 7.

²⁹ Ten pat, b. 13.

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat, b. 7.

³² Ten pat.

³³ Rokiškio krašto muziejaus archyvas, b. 172. P. Adamonio laišakai.

³⁴ A. Krasausko archyvas Nr. 428. Rankraštynas, b. 8, p. 19.

³⁵ Ten pat, b. 8, P. Adamonio laišakai.

³⁶ Ten pat, b. 8, Juozo Miškinio laišakai.

³⁷ Ten pat, b. 8, Gedimino Skvarnavičiaus laišakai.

³⁸ Ten pat, b. 8, p. 3.

³⁹ Ten pat, b. 8, p. 2.

⁴⁰ Ten pat, b. 6, p. 54.

⁴¹ Ten pat, b. 10.

⁴² RKM archyvas, b. 212 C.

⁴³ A. Krasausko archyvas Nr. 428. Rankraštynas, b. 6, p. 87.

Dailininko Antano Kairio gyvenimas ir kūryba

MARIJONA MIELIAUSKIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotoja

Šiomet sukako 115 metų nuo dailininko, kilusio iš Rokiškio, Antano Kairio gimimo. Ką mes, žemiečiai, apie jį žinome? Nieko arba beveik nieko. Rašant šį straipsnelį, informacijos suteikė dailininko giminaitis – seserėnas Jonas Tarvydis, kuris žinias surankiojo iš kitų vyresnių giminaičių. Esu dėkinga už pasidalintą informaciją.

Būsimasis dailininkas gimė 1903 m. birželio 26 d. pasiturinčioje ir išsilavinusioje šeimoje. Jo tėvas Antanas Kairys (apie 1850–1941) gimė Vainiūnų kaime, Dusetų valsčiuje. Šeima valdė 30 ha žemės. Jis turėjo galimybę mokytis, tapo staliumi. Šis jo amatas praverė Rokiškio bažnyčios statyboje. Dirbo montuojant Belgijos meistrų pagamintas klausyklas ir sakyklą. Gabus jaunuolis išmoko lenkų kalbą, užėmė zakristijono pareigas Rokiškio bažnyčioje. Jis gavo 1885 m. nukaldintą medalį, skirtą bažnyčios atidarymo ceremonijai. Jo darbu buvo patenkinti ir grafai Pšezdzieckiai.

Jo žmona tapo Anelė Milaknytė, vargonininko, muzikos mokytojo, chorų vadovo Mato Milaknio (1877–1958) sesuo. Šeima iš pradžių gyveno špitolėje, stovėjusioje prie bažnyčios. Vėliau ją savo paveiksle įamžino dailininkas Antanas Kairys. Zakristijonas su žmona susilaukė 5 vaikų: Elenos (mirė ankstyvoje vai-

Dailininkas Antanas Kairys.
Nuotr. Daliaus Avižinio

kystėje), 1903 m. gimė Antanas (būsimasis dailininkas), po dvejų metų pasaulį išvydo Germana (tokiu vardu ji pavadinta grafienės Hermancijos Pšezdzieckienės garbei), 1909 m. gimė Zofija (Jono Tarvydžio motina. Jis suteikė nemažai žinių apie dailininką A. Kairį), o 1914 m. – Ona.

Vaikai iš tėvų paveldėjo meninius gebėjimus. Vyresniosios seserys Germana ir Zofija mokėsi Rokiškio gimnazijoje ir dainavo savo dėdės Mato Milaknio vadovaujamuose gimnazijos ir bažnyčios choruose. Abi dalyvavo pirmojoje dainų šventėje Kaune 1924 metais.

Didžiausiais meniniais gebėjimais buvo apdovanotas Antanas. Dar vaikas būdamas jau mėgo piešti. 1922 m. jis įstojo į Kauno meno mokyklą, įkurtą žemiečio dailininko Justino Vienožinskio. A. Kairys įstojo būdamas devyniolikos. Galima manyti, kad jis tuo metu neturėjo vidurinio išsilavinimo, nes 1918 m. įsteigta gimnazija Rokiškyje pirmąją abiturientų laidą išleido 1925 metais. Tuo metu į Kauno meno mokyklą stojo mokiniai, neturintys ne tik specialaus vidurinio pasirengimo, bet dažniausiai nebaigę nė bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos. Kauno meno mokykloje jiems buvo sudarytos sąlygos įgyti vidurinį išsilavinimą parengiamajame skyriuje.¹ Būdamas šešiolikos į Kauno meno mokyklą įstojo Rimtas Kalpokas (1908–1999), kuris irgi, reikia manyti, neturėjo vidurinio išsilavinimo. Tačiau tapybos pagrindus jis jau nuo pat vaikystės buvo gavęs iš savo tėvo dailininko Petro Kalpoko (1880–1945). Apie A. Kairio pasirengimą tapybos studijoms nėra jokių žinių. J. Tarvydžio teigimu, A. Kairys dalyvavo Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos sukilime, nes buvo labai patriotiškai nusiteikęs jaunuolis. J. Tarvydis prisimena, kad A. Kairio jauniausioji sesuo Ona yra pasakojusi apie brolio mokslo pradžią: jis pradėjo studijuoti

*Dailininkas Antanas Kairys. Tėvo portretas, 1932 m.
Nuotr. Daliaus Avižinio*

*Dailininkas Antanas Kairys. Motinos portretas, 1927 m.
Nuotr. Daliaus Avižinio*

Kauno meno mokykloje ką tik grįžęs iš kovų dėl Klaipėdos prijungimo. J. Tarvydis turi išsaugojęs Klaipėdos sukilimo dešimtmečiui skirtą medalį, kuris buvo įteiktas A. Kairiui.

Studijuoti ką tik įsikūrusioje mokykloje buvo nelengva: trūko patalpų, o esančios nepritaikytos tapybos

studijoms, trūko mokymo priemonių. Tuo metu labai aktualus buvo liaudies meno rinkimo ir išsaugojimo klausimas. Kauno meno mokykla irgi įsijungė į šį darbą. J. Vienožinskiui pasiūlius, į šią veiklą įsitraukė ne tik mokyklos dėstytojai, bet ir studentai. A. Kairiui buvo pavesta liaudies meno kūrinius rinkti Rokiškio apskrityje,

o Robertui Antiniui (1898–1981) Zarasų apskrityje.² 1927 m. A. Kairys ir dar devyni studentai baigė Kauno meno mokyklą. Jis – tapybos studiją, o kitas rokiškėnas R. Antinis – skulptūros.³ Po studijų A. Kairys dirbo aliejinės tapybos ir taikomojo meno srityje. Tik iš kūrybos pragyventi negalėjo. Dirbo braižytoju Žemės ūkio ministerijos Žemės tvarkymo departamente. Ką tik baigęs mokslus, ėmė dalyvauti parodose. 1930 m. kovo mėn. atidaryta pirmoji jaunųjų menininkų kūrinių paroda, kurioje dalyvavo devyni dailininkai, Kauno meno mokyklos auklėtiniai (O. Draugelytė, R. Kalpokas, A. Kairys, J. Marinaitis, H. Naruševičiūtė, B. Pundzius, A. Samuolis, L. Truikys ir S. Žukas) su daugiau kaip 200 darbų. Paroda atspindėjo jaunųjų menininkų siekį burtis, atsiskirti nuo vyresniųjų, nors jie patys dar neturėjo jokios idėjinės estetinės programos. Savo kūryboje siekė vengti padailinto tikrovės vaizdo.⁴ Taip pat dalyvavo keliose Lietuvių dailininkų sąjungos rengtose meno parodose. Jo buvęs

A. Kairys svečiuojasi pas seserį Zofiją Jūžintuose prie ežero. Iš kairės: Germana Kairytė, Zofija Kairytė-Tarvydienė, Jonas Tarvydis, Ona Kairytė ir Scholastika Tarvydytė. Už jų stovi dailininkas A. Kairys. Nuotr. iš Jono Tarvydžio asm. archyvo

Dailininkas Antanas Kairys. Paveikslo, saugoto Rokiškio bažnyčioje, kopija, apie 1938 m. Nuotr. Daliaus Avižinio

Kairių šeima. Iš kairės: Elena (mirė vaikystėje), Anelė Kairienė (Milaknytė), Zofija (g. 1909 m.) ant motinos kelių, Antanas Kairys (zakristijonas), Germana (g. 1905 m.) ant tėvo kelių ir Antanas (būsimasis dailininkas), apie 1911–1912 m. Nuotr. iš Jono Tarvydžio asm. archyvo

Pirmoje eilėje iš kairės: Germana Kairytė, Scholastika Tarvydytė (g. 1930 m.), Ona Kairytė (g. 1914 m.) ir Petras Tarvydis (tarnavo Lietuvos aviacijoje); antroje eilėje: Stefanija Kairienė (dailininko žmona), Anelė Kairienė, Antanas Kairys ir Karolina Taroydienė; trečioje eilėje: Antanas Kairys (dailininkas), vargonininkas Matas Milaknis, Zofija Tarvydienė ir Jonas Tarvydis, susirinkę švęsti šv. Kalėdų, apie 1932–1933 m. Nuotr. iš Jono Tarvydžio asm. archyvo

mokytojas J. Vienožinskis parodos recenzijoje rašė: „dekoratyviau ir spalvingiau į gamtos reiškinius pažvelgęs A. Kairys.“⁵ Menininkas daugiausia tapė peizažus, natūrmortus, portretus (nutapė tėvo ir motinos portretus). Sukūrė kompozicijų Lietuvos kariuomenės temomis. Nuo 1936 m. priklausė Lietuvos dailininkų sąjungai.

Po studijų dailininkas liko gyventi Kaune. Čia įsikūrė ir dvi seserys. Germana dirbo banke, o Zofija – Kauno apygardos teisme I-os klasės mašininke sekretore. Jie priekaištaudavo tėvui, kad jis neparduoda žemės. Ją pardavus, galėtų Kaune nusipirkti namą ir jame visi gyventų. O dabar turi nuomoti butus. Gyvendamas Kaune, A. Kairys mėgo lankytis gimtajame Rokiškyje. Daugiausia tai buvo apsilankymai per Kalėdas ir Velykas. Jis ypač mėgo šv. Velykų rytą mušti būgną Rokiškio bažnyčios bokšte. Jis padarė paveikslo, saugomo Rokiškio bažnyčioje, kopiją. Ji šiuo metu priklauso Jonui Tarvydžiui.

Rokiškio bažnyčios zakristijonas Antanas Kairys, XX a. pr.
Nuotr. iš Jono Tarvydžio asm. archyvo

1937 m. svarbus įvykis buvo Pasaulinė meno ir technikos paroda Paryžiuje, kurioje dalyvavo ir Lietuva. Tarp kitų menininkų šaliai atstovavo ir dailininkas A. Kairys. 1939 m. dailininko tapyti penki istoriniai Lietuvos žemėlapiai buvo eksponuojami pasaulinėje parodoje „Rytojaus pasaulis“ Niujorke. Dėl prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo kūriniai į Lietuvą negrįžo. Juos nartata palikti JAV. Lietuviškos įstaigos ir organizacijos apsiėmė laikinai juos saugoti. Tačiau „laikiniai“ užtruko ilgiau nei pusšimtį metų. Tik XXI a. dalis eksponatų grįžo į Lietuvą. 2014 m. Nacionaliniame muziejuje

atidaryta paroda „Lietuvos paviljoną 1939 m. prisimenant“. Lankytojai turėjo galimybę pamatyti ir du A. Kairio tapytus istorinius Lietuvos žemėlapius.⁶

A. Kairys taip pat dalyvavo įrengiant Lietuvos ekspozicijas higienos tarptautinėje parodoje Dresdene (1930), katalikų spaudos parodoje Vatikane (1936), amatų parodoje Karaliaučiuje (1938). 1944 m. dailininkas su šeima (žmona lenkaite Stefanija ir 1934 m. gimusia dukra Efrosinija Rachele Gražina) pasitraukė į užsienį. Apsigyveno Vokietijoje, o vėliau su keletu kitų menininkų išvyko į Braziliją, kur tęsė kūrybinį darbą.

Dailininko Antano Kairio sesers
Zofijos sūnus Jonas Tarvydis.
Nuotr. Daliaus Avižinio

Dalyvavo rengiant pirmąją Brazilijos lietuvių dailės parodą 1952 metais. A. Kairys ir Vlada Stančikaitė dalyvavo metinėje Brazilijos parodoje San Paulo mieste. Iš Brazilijos A. Kairys persikėlė į Niujorką. Ten gyvendamas dalyvavo lietuvių meninėje ir kultūrinėje veikloje. Ryšiai su Lietuva nutrūko. Jis galėjo bendrauti tik su seserimi Germana, kuri irgi gyveno emigracijoje, Kanadoje. A. Kairys mirė 1988 m. rugsėjo 25 d. Niujorke. Dailininko palikimas Lietuvoje negausus. Jo kūrinių turi Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos nacionalinis muziejus, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus. Keletą jo paveikslų Lietuvoje yra išsaugojęs giminaitis Jonas Tarvydis. Paveikslų turi ir kolekcionieriai, kūrinių, likusių Kaune 1944 m. ir sukurtų užsienyje, likimas nežinomas.

Paaiškinimai

¹ Valiuškevičiūtė Apolonija. *Kauno meno mokykla*. Vilnius: VDA leidykla, 1997, p. 34.

² Ramonienė Dalia. *Justinas Vienožinskis*. Vilnius: VDA leidykla, 2004, p. 183.

³ Valiuškevičiūtė A. *Kauno meno mokykla*, p. 202–204.

⁴ *Pirmoji jaunųjų menininkų paroda*. Katalogas. Kaunas, 1930, p. 1.

⁵ *Vienožinskis Justinas*. Vilnius, 1970, p. 145.

⁶ www.lnm.lt/lietuvos-paviljona-1939-m-niujorko-parodoje-prisimenant/

Kunigiškių Kajetono aštuonetukas...

RŪTA STANEVIČIENĖ

Kunigiškiai toliais ir erdvėmis apsupti, vienos šiek tiek lenktos gatvelės, atkartojančios upės Maleišėlės kažkada buvusį vingį, kaimas ant aukštumėlės pačiame Anykščių rajono pakrastyje. Iki XVI amžiaus turėjo Medginių pavadinimą, kol Jurgis Radvila (1556–1600) su visais gyventojais jį užrašė Svėdasų parapijai. Nuo to laiko jis gavo gal kiek blankų ir dažnokai Lietuvoje aptinkamą Kunigiškių pavadinimą.

Gatviniu būdu viena šalia kitos jaukiai glaudžiasi keliasdešimt tvarkingų sodybų. Laikui tai ramiau, tai audringiau keliaujant per istorijos ir dabarties tarpnius, vienos sodybos išnykdavo, kitos jų vietoje atsiradavo. Juodonių piliakalnio artumas patvirtina, kad žmonės šioje vietoje kūrėsi, gyveno nuo seniausių laikų. Beveik visų dabar čia gyvenančių šaknys šiame krašte. Žodžiai „ramybė“, „darna“ ir „darbštumas“ tinkamiau-

siai apibūdina Kunigiškių kaimą ir žmones dabar. Čia dar išlikę beveik nepakitusios architektūros ir sodybinio išdėstymo namų, statytų XIX amžiuje. Labai seni, bet gyvybingi medžiai, suteikiantys malonią vėšą vasarą, grafiškai raižantys šakomis dangų žiemą, skambantys paukščių čiulbesiu pavasarį ir pasipuošę spalvomis rudenį, lyg nebylūs didingi laiko paminklai po vieną ar kelis auga beveik prie kiekvieno Kuni-

2018 metų Kunigiškių Kajetono aštuonetukas. Visos nuotraukos Rūtos Stanevičienės

giškių namo. Jei čia būdami žvilgsnį nukreipsite į šiaurę ar šiaurės rytus, jis jau klaidžios Rokiškio rajono laukuose, pirmiausia užkliūdamas už Juodonių piliakalnio.

Užpraeitam amžiui persivertus link antros pusės, į Kunigiškius iš Mickūnų, esančių Kamajų parapijoje, atitekėjo Barbora Girgždytė. Darniai, tvarkingai, pasiturimai ir šviesiai gyvenimą kūrė su Ciprijonu Sklėriumi. Didelis pulkas vaikų, metams einant, suklego erdviame, tvarkingame jų sodybos kieme. Vienu šaltinių teigimu, šeimoje gimę keturiolika vaikų, kitų – dvylika. Išgyvenę ir užauginti devyni – dvi dukros ir septyni sūnūs. Rašau šiuos skaičius, o galvoje sukasi mintis – iš kur lietuvių moterų stiprybės turėta tiek vaikų auginti. Visiems meilės užteko, rūpesčiu visi buvo apdalinti, išauklėti, gyvenimui paruošti, pagal galimybes į mokslus išleisti. Pasiturinčių valstiečių Sklėrių vaikai taip pat ne išimtis. Šeimos būta šviesios,

suprantančios ne tik darbo prasmę duoną pelnant, bet ir mokslo būtinumą, todėl leido vaikus mokytis, nevaržydami jų polinkių ir prigimtinių gebėjimų. Įvairiai susiklostė šios šeimos vaikų likimai. Atšiaurių laikų įvykiai skausmingai įrėžė lemties ženklus, išblaškė juos po pasaulį istorinių virsmų verpetai.

Kajetonas gimė 1876 m., buvo antras vaikas šeimoje. Matyt, iš savo mamos paveldėjo menišką prigimtį, kuri išsiliejo stipriu dailininko ir skulptoriaus talentu. Mokėsi Kunigiškių pradžios mokykloje, padėjo tėvams ir šeimai ūkio darbuose – teko jam ir piemenauti, ir naktigonenėti, kitus ūkio darbus dirbti. Kajetonas buvo vyriausias iš sūnų, todėl tėvai buvo numatę jį į mokslus leisti, jei pats turės palinkimą. Nepalaujamai galima stebėtis šios šeimos šviesumu – juk išryškėjus Kajetono polinkiui į meną, tėvai nevertė rinktis praktiškesnio mokslo, o leido sūnui mokytis sekant pašaukimu.

Iš Kunigiškių jaunuolis išvažiavo mokslų tęsti į Mintaujos ir Panevėžio gimnazijas. Vėliau studijavo Petrapilyje, mat įstojo į A. Štiglico taikomosios dailės mokyklą ir mokėsi prof. M. Čižovo (1858–1916) skulptūros klasėje. Grįžęs atsotogų, neapleisdavo savo pomėgio ir specialybės. Jei neturėdavo tinkamo lipdymui molio, piešdavo anglimi ar pieštukais. Klajodavo po Kunigiškių apylinkes, piešdamas peizažus ar atskirus medžius, giraites, savo sodybą, šeimos narių portretus. Baigęs mokslus Petrapilyje, kurį laiką gyveno Vilniuje, kurio meno paminklai jam darė didelį įspūdį. Čia 1907 m. Kajetonas Sklėrius dalyvavo pirmojoje lietuvių meno parodoje. Aplinkybių verčiamas išvyko į Liepoją ir pradėjo dirbti piešimo mokytoju gimnazijoje. Buvęs talentingas, mokinių mėgstamas ir gerbiamas pedagogas. Aktyviai dalyvavo Liepojos lietuvių bendruomenės visuomeninėje ir kultūrinėje

veikloje. Atostogų praleisti grįždavęs į Kunigiškius. Darbo ir kūrybos keliai vedė Kajetoną Sklėrių vėl į Petrapilį, vėliau – į Voronežą ir galiausiai – į Kauną. Čia nuo 1922 m. iki gyvenimo pabaigos dėstė Kauno meno mokykloje. 1924–1929 m. buvo jos direktoriumi. Atidus, reiklus dėstytojas, bet studentams gerumo nestokojantis pedagogas dėl talento, įgimto jautrumo ir nepakantumo neteisybei buvo gerbiamas ir mylimas kolegų bei studentų. Artimai bičiuliaivosi su Juozu Tumu-Vaižgantu – juk buvę kraštiečiai ir kaimynai: Vaižganto gimtieji Maleišiai visai greta Kunigiškių. Kaune gyvendamas ir dirbdamas, K. Sklėrius sukūrė brandžiausius savo kūrinius akvarele, taip padėjo pamatus Lietuvos akvarelinei tapybai. Juo sekė ir iš jo mokėsi vėliau gyvenę ir kūrę lietuviai dailininkai akvarelistai. K. Sklėrius produktyviai dirbo ir kaip skulptorius. Vienas ankstyviausių

Už Kunigiškių kaimo – Rokiškio rajono toliai

ir labiausiai pavykęs jo kūrinys – kunigo Antano Strazdo bareljefas. Nuliejo net 150 A. Strazdo bareljefų, kuriuos perdavė J. Tumui-Vaižgantui. Būdami Kaune prie didingo Lietuvos banko pastato ir pakėlę akis, pamatysite statinio frontoną, papuoštą Kajetono Sklėriaus

skulptūrine kompozicija. Daugybė Kajetono Sklėriaus kūrinių jam dar gyvam esant prapuolė ar buvo sunaikinti tuomet siautusiu istorinių neramumų sukuriuose. Išlikę darbai saugomi muziejuose Lietuvoje ir užsienyje, privačiose kolekcijose. Mirė Kajetonas Sklėrius 1932 m.

Kaune. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

Pasiekęs kūrybos aukštumas, tapęs ryškia to meto Lietuvos kultūros asmenybe, žymiu, vertinamu ir daug nuveikusių menininku, aplankęs daugybę Europos šalių, jose įkvėpimo ieškojęs ir kūres, vis dėlto nematomomis šaknimis Kajetonas Sklėrius buvo glaudžiai ir jautriai susijęs su savo tėviške. Juk menininką užaugino ir brandino Kunigiškius supanti gamtos ramybė ir vaizdingas kraštovaizdis, kalvelių bangomis nuvilnijantis į tolumas, įrėmintas miškais, pagyvintas didingais medžiais ir lyg kaspinais nusidriekusiais keliais. Iš čia Kajetonas Sklėrius išsinešė prigimtyje turėtą talentą, kuris skleidėsi jo paveikluose ir skulptūrose. Dailėtyrininkas J. Umbrasas apie dailininką rašė: „Jisai sugebėjo pamatyti ir atskleisti

grožį paprasčiausiuose gyvenimo ir gamtos motyvuose. Mokėjo išaukštinti žmogų, įliejo į savo kūrinis daug dvasinės šilumos ir jausmo. Jo kūryba dvelkia gilia gyvenimo meile, šviesiu džiaugsmu, žadina taurius jausmus.“

Matyt, todėl daugelis žmonių, gerokai daugiau nei šimtui metų praėjus, aplankantys pačiame Anykščių krašto pakraštėlyje besiglaudžiančius Kunigiškius, stebisi bei grožisi šiuo kaimu ir jį supančia gamta, tvyrančia dar išlikusios senosios architektūros

darna su aplinka. Greičiausiai tai ir lemia, kad jau keleri metai vasaromis Kunigiškiai trumpam tampa įkvėpimo ir atradimų versme čia kurti susirenkantiems vaikams ir suaugusiesiems. Vienuolikos–keturiolikos metų vaikai iš visų aplinkinių rajonų, o paskutinę vasarą ir iš Liepojos (Latvija) kviečiami į etnoarchitektūrinę Kunigiškių sodybą, į VšĮ „Atvertos langinės“ erdvę ir kuria stebuklą. Tai ne per stiprus žodis apibūdinti tam, kas čia vyksta, nes vaikai, kuriems piešimas iki šių

Senų medžių dvasia gaubia Kunigiškius

plenerų tebuvo privaloma pamoka mokykloje, nutapo paveikslus, vertus žavėtis, stebėtis ir džiaugtis.

Džiugioje bendrystėje ir bičiulystėje, vadovaujami, globojami ir mokomi talentingos pedagogės, dailės mokytojos metodininkės Kristinos Striukienės, vaikai keletą dienų būna aplinkoje, kur pajaučia savyje prigimtinę kūrybiškumo kibirkštį, kurios, tikime, neužslopins rutina, taip įprasta šiems laikams konkurencinė aplinka ir nesėkmės baimė. Į nekomercines, neprojektines stovyklas-plenerus Kunigiškiuose kasmet susirenka aštuoni vaikai. Aštuoni – puikus skaičius, jei mintyse jį paversime, primins begalybės simbolį... Taip nejučiomis radosi ir šių plenerų pavadinimas – „Kajetono aštuonetukas“. Tad nuo šiol taip ir vadinsime vaikų ir suaugusiųjų plenerus Kunigiškiuose.

Pleneruose vaikai ne tik tapo. Jie keliauja, lanko nacionalinius muziejus, istorines vietas, susitinka su Vilniaus universiteto ir Vilniaus dailės akademijos dėstytojais, taip pat su muziejininkais, kraštotyrininkais, kurie veda vaikams kūrybinius-praktinius užsiėmimus. Menininkė keramikė Dangira Pyragaitė atskleidžia plenere dalyvaujantiems vaikams molio paslaptis – jie lipdo kūrinius plenero tematika.

Čia vaikams sukuriama terpė ne konkuravimui, ne rezultato siekimui bet kokia kaina, ne lyderystei, o saviraiškai. Tai netradicinis, privačia iniciatyva paremtas bendrabūvis, kuris leidžia atsiskleisti pozityviausioms vaikų savybėms ir meniniams gebėjimams. Kaip nuostabu, kai bene ilgiausiai metų dienai gęstant ir seną sodą gaubiant švelnioms birželio sutemoms, vienuolikmetčiai–trylikametčiai vaikai nusprendžia, kad vakaronę prie laužo baigs sugiedodami Tautinę giesmę!

Šiuose pleneruose sukurti tapybos darbai ir molio lipdiniai išties

Jaukumas ir jautrumas Kunigiškių sodyboje

brandūs! Juose atsispindi vaikų išgyvenimai, emocijos, nuotaika, patirtis. Svarbiausia, kad jie sužino apie Kajetoną Sklėrių, kurio gyvenimo ir kūrybos kelias prasidėjo Kunigiškiuose. Pleneruose vaikų sukurti tapybos ir keramikos kūriniai eksponuojami mokyklose, kuriose jie mokosi, viešosiose bibliotekose ir kitose erdvėse. Šie darbai kaupiami įsteigtame Kajetono Sklėriaus atminimo fonde „Atvertų langinių pažinimo centre“ Svėdasuose (Anykščių r.).

Esu tikra, kad žinios, patirtys ir atradimai vaikams suteikia žinojimą apie jų prigimtinių gebėjimų kurti ir per kūrybą išreikšti save. Manau

sutiksime, kad kuriantis ar žinantis, jog gali kurti, jaunas žmogus, pažinęs savo krašto istoriją, gamtą ir paveldą, su meile puoselės savo tėviškę ir Tėvynę Lietuvą.

Šiokia tokia užmarštimi nuo visuomenės buvo pridengta Kajetono Sklėriaus žymi ir reikšminga Lietuvos kultūrai asmenybė, bet tikėkime, kad netrukus ateis metas, kai ne tik meno srityje dirbantys ar giliau tuo besidomintys žinos šį kūrėją. Po žingsnelį gaiviname ir skleidžiame nepelnytai primiršto akvarelės pradininko Lietuvoje, skulptoriaus, pedagogo, visuomenės veikėjo, Kunigiškiuose gimusio Kajetono Sklėriaus vardą.

„Visos knygelės – Dievulio dovana man...“

RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio rajono savivaldybės J. Keliučio viešosios bibliotekos
Informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja

Turtingas Rokiškio kraštas įžymių žmonių, literatūrinių vietų bei tradicijų. Mėlynieji Sartai mena liaudies dainius Antaną Strazdą, Antaną Vienažindį, Paulių Širvį. Rokiškio bažnyčių apdainavo Kostas Černys, Vytautas Cinauskas, Alfonsas Keliuotis. Begalinį Tėvynės ilgesį savo kūrinuose išreiškė išeivijos poetai ir rašytojai: Alė Rūta, Pranas Kozulis, Liudas Dovydėnas, Juozas Švaistas ir kt.

Tėviškės meile bei artimųjų ilgesiu persmelkta ir šiuolaikinės poetės Irenos Janinos Vaičekauskaitės poezija. Deja, jos jau nėra tarp mūsų... Jai nebuvo lemta sulaukti savo jubiliejinio – 90-ojo – gimtadienio. Minint šią datą, prisiminkime šią kuklią, gal ne visiems rokiškėnams žinomą eiliuoto žodžio kūrėją, ilgametę pedagogę, kilusią iš kaimyninio Kupiškio rajono.

Irena Janina Vaičekauskaitė gimė 1928 m. rugpjūčio 29 d. Skapiškio miestelyje. Vaikystėje jai su tėvais vis tekdavo kraustyti iš vienos vietovės į kitą, nes to reikalavo tėvelio tarnyba. Tokiu atveju pirmieji mokslo metai prabėgo Jūžintuose, Rokiškio rajone, o tęsėsi Imbrado ir Zarasų pradinėse mokyklose bei Zarasų K. Būgos gimnazijoje. Vaičekauskų šeimos laukė nelengvi išbandymai: 1945 m. areštavus tėvą, Irenai su motina teko

I. Vaičekauskaitė. Suvainiškis, 1956 m. rugpjūčio 28 d. Visos nuotr. iš Rokiškio J. Keliučio vieš. bibliotekos archyvo

slapstyti pas gerus žmones. Tokiu būdu jos apsigyveno Gineišių kaime, netoli Pandėlio. Šiuo laikotarpiu Irena ir tapo mūsų kraštiete.

Tuo tarpu Vaičekauskų šeimą galutinai palaužė sovietinis režimas: tėvas Juozas buvo areštuotas ir ištremtas į Vorkutą, iš kur taip ir nebegrįžo, brolis Povilas partizanavo, buvo išduotas ir nuteistas, o vėliau išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Nuo tragiškos lemties poetę išgelbėjo atsitiktinumas, kada raštininkas per klaidą įrašė jos pavardę

„Vaičekauskaitė“. Tik gerokai vėliau, jau Lietuvai atgavus nepriklausomybę (2000 m.), Irenai pavyko susigrąžinti „Vaičekauskaitės“ pavardę.

Taip lėmė likimas, kad Irena kartu su mamyte liko Lietuvoje, tačiau čia jas lydėjo nuolatinė baimė dėl ateities. 1948 m. Irena baigė Pandėlio vidurinę mokyklą ir pradėjo mokytojauti Čedasų pradinėje, vėliau – 1950–1958 m. – Daliečių pradinėje ir Suvainišio 7-metėje mokyklose. 1958–1964 m. vėl dirbo pedagoginį darbą Čedasų vidurinėje mokykloje, iš kurios išsaugojo daugybę šviesių prisiminimų. Ji rašė: „Pirmieji mokytojavimo metai Čedasuose (Rokiškio r.) – laimingiausi metai mano gyvenime!“ Tai buvo labai jautrios širdies mokytoja ir auklėtoja, be galo mylėjusi savo mokinius. Apie poetės sielos virpesius kalba visa jos kūryba, rankraščiuose likę auklėtiniais skirti posmai, išleidžiant juos iš mokyklos į platų gyvenimo kelią. Nepaprastai gražius ir jautrius prisiminimus apie auklėtoją išsaugojo ir buvę jos mokiniai, apie kuriuos – kiek vėliau.

Tik 1964 m. Irenai pavyko baigti vokiečių kalbos studijas tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute. Tais pačiais metais ji ir išvyko iš Čedasų ir apsigyveno Kaune. Pradžioje dirbo Kauno 8-ojoje

vakarinėje pamaininėje mokykloje, o vėliau – nuo 1967 m. – Kauno 12-ojoje vidurinėje mokykloje, iš kurios ir išėjo į užtarnautą poilsį.

Literatūrinis kelias

Irenos literatūrinio kelio pradžia galima būtų laikyti 1940-uosius metus Zarasuose, kai ji, būdama 12 metų, parašė temą „Antigonė – mylinti moteris“, ir jos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas ir auklėtojas, rašytojas Romualdas Giedraitis, gerai ją įvertinęs, paprašė perskaityti visai klasei. Pirmieji eilėraščiai pasirodė Zarasų ir Pandėlio gimnazijų sienlaikraščiuose. Nuo to laiko jos kūryba – tiek eilėraščiai, tiek publicistiniai straipsniai – publikuoti „Kauno tiesoje“ bei „Kauno dienoje“, „Dienovidyje“, „Varpe“, „XXI amžiuje“ ir, be abejo, Kanados „Tėviškės žiburiuose“ bei „Tremtiniyje“, kurių aktyvi bendradarbiė ji buvo. Rašė labai įvairiomis temomis: apie Kauno kolegijos dėstytojo Ričardo Venckaus autografuotų knygų parodą, Rezistencijos ir tremties muziejų Kaune, Medininkų tragediją ir kt. Didžioji dalis Irenos publikacijų vis tik skirta jos pačios išgyventai temai – tremčiai bei partizaninei veiklai. Tai Plunksnočių miško tragedija, tragiškas Notigalės pelkės partizanų likimas ir pan. 1994 m. sausio 28 d. I. Vaičekauskaitė įstojo į Lietuvos kaimo rašytojų sąjungą.

1998 metais, sutikdama savo 70-ąjį jubiliejų, Irena parašė eiliuotą autobiografiją, kurioje vaizdingai pristatė ir pirmąsias savo knygeles. Ši jos autobiografija publikuota leidinyje „Čedasų krašto žmonės“ (2009). Ji rašė: „O kai šviesusis Laisvės Angelas, plačiai išskleidęs džiugesio sparnus, apskriejo Lietuvą Tėvynę, su pergale pasveikint mus, iš Viešpaties rankų pakilo keturios „kregždutės“ – mano poezijos knygutės: „Vilties paukštė“ (1991),

Prie Jūžintų pradinės mokyklos, kurioje Irena (sėdi priekyje su baltu paltuku) mokėsi parengiamajame skyriuje, 1936 m.

lyrinė drama „Sėlių krašto legenda“ (1994), „Verkiantis džiaugsmas“ (1996) ir rinktinė vaikams „Skambantis laivas“ (1997)“. 2000 m. išleistas dar dvi jos rinktinės „Kalėdos miške“ bei „Sapnas girioje“.

Dovanodama savo poezijos knygą „Verkiantis džiaugsmas“ Rokiškio skaitytojams, ji paliko įrašą: „Iš Viešpaties rankų pakilusi „kregždutė“ nusileido Rokiškio Viešojoje Bibliotekoje, kad nors reisykiais savo „giesmelėmis“ primintų, jog Rokiškio rajone ilgus metus mokytojavo –

Irena Vaičekauskaitė
Kaunas
1998 09 03“

Eilėraščių ir poemėlių rinkinys „Vilties paukštė“ skirtas Irenos pamėgtai tremtinių, partizanų, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio, bažnyntinių švenčių temai. Kaip pastebi pandėlietė pedagogė D. Gaškaitė: „Eilėraščiai gal dėl to tokie šilti ir iškart tampa skaitytojui savi, kad čia stiprus ryšys su geriausiomis tautosakos tradicijomis. Rinkinėlio dvasią gražiai atitinka mūsų kraštiečio Leono Juozonio iliustracijos.“ Žiaurais okupacinio laikotarpio autobiografijos tarpsnį poetė atspindi

Su tėveliais ir broliu Povilu

ir šioje rinktinėje esančioje poemoje „Atminties minorai“.

„Sėlių krašto legenda“ – lyrinė pjesė apie pokario dramatišką laiką, laužomus žmonių likimus. Šios pjesės esmė ir siekius nusakė pati autorė: „Auga naujoji karta su savo samprata Motinai, Tėvynei, Gyvenimui, Tikėjimui, o taip pat ir su savo rūpesčiais, viltimis, svajonėmis. Norėdama, kad jaunimas kuo dažniau atsigręžtų į savo tėvų, senelių ir prosenelių nueitą sunkų

Čedasų mokyklos I abiturientų laida.

I. Vaičekauskaitė pirmoje eilėje trečia iš dešinės, 1961 m.

kelių su Laisvės kryžium ant pečių, kad pasisemtų išminties, kantrybės bei dvasinių jėgų iš pamokančio ir skaidraus jų Kančios šaltinio, parašiau „Sėlių krašto legendą“... Jei ji nors mažyčiu grūdėliu papildytų Tėvynės kančios istorijos bent vieną puslapį, būčiau laiminga“.

Partizanų tema driekiasi per visą Irenos Vaičekauskaitės kūrybą. 1996 metais išleistoje rinktinėje „Verkiantis džiaugsmas“ – poema „Diana“

I. Vaičekauskaitė (pirmoje eilėje ketvirta iš kairės) prie Čedasų mokyklos, 1965 m.

apie poetę partizanę Dianą Glemžaitę-Bulovienę, 1949 m. Plunksnočių miške žuvusią nuo rusų kareivių ir vietinių strībų granatų.

Poetės kūryboje randame ir šviesių spalvų. Susižavėjusi M. K. Čiurlionio paveikslais, ji nemažai jų aprašė. Poetė perkėlė jo paveikslus į eilėraščio stulpelius. Taip skirsnyje „M. K. Čiurlionio vizijų šešėlyje“ išspausdintas 21 eilėraščių jo paveikslų motyvais. Žavėjo poetę ir pats dailininkas. Nuo 1991 m. ji buvo M. K. Čiurlionio meno draugijos narė. Irena Vaičekauskaitė apie šį muziką ir dailininką rašė: „M. K. Čiurlionis – galingos dvasios

milžinas, praskynęs mūsų sieloms kelius ir takelius į gilais bei slėpiningo Grožio, Muzikos, Visatos pasaulius.“

Taigi, Vaičekauskaitės kūryboje pilna visko: ir gėrio, ir džiaugsmo, ir liūdesio, ir gaudžių išgyvenimų, taip pat aprašyta daugelis lietuviškų švenčių. Daugelyje jos eilėraščių minima saulė. Ji siejama su džiaugsmu, gėriu, šviesa, taip pat su nepriklausomybės atgavimu ir daugeliu kitų Lietuvai ir pačiai poetei džiaugsmingų dalykų. Su saule poetė lygina ir savo mylimą mamytę, kuri buvo jos kūrybos įkvėpėja ir pirmoji kritikė. Jai skiriamos eilėraščių „Mamytei – Saulei“ eilutės:

Švelniai skaidriom lopšinėm
Mane Tu liūliavai.
Varpelis sidabrinis
Esi man ir buvai.
Poezijos pasaulin
Jis vedė, veda, ves.
Mamyte, mano Saule,
Kas būčiau be Tavęs!

Panašaus likimo poetė ir dailininkė Živilė Baltė (Živilė Baltušnikaitė), apžvelgdama I. Vaičekauskaitės kūrybą, rašė: „Skaitant Irenos Vaičekauskaitės knygas, atsiveria nuostabus harmonijos pasaulis, užplūsta meilės, gerumo bangos. Jos vadina į geresnį, dariesnį Dievo pasaulį. Eilėraščiai pilni metaforų, labai muzikalūs, jautrūs, skamba tarsi skaidrios smuiko melodijos. Jos posmuose – Lietuvos miškų žalumas, paukščių balsai, upelių čiurlenimas. Poetės sieloje lyg veidrodyje atsispindi pasaulio džiaugsmas, nelaimės, skausmai. Bet jos niekada neapleidžia tikėjimas, meilė, viltis.“

Poetė rašė ir vaikams: išleido rinktinę „Skambantis laivas“, kurią iliustravo jos labai mylima brolio dukra Aurelija Vaičekauskaitė, gyvenanti JAV. Tiek ankstyvojoje, tiek vėlesnių laikų kūryboje poetės mėgstami herojai yra paukšteliai. Ir kokios

jų įvairovė! Tai sakalėlis, kregždutė, gandrai, strazdas, vyturys, gulbinėlis, zylė, žvirbliukas, aras, gulbė, žuvedra, gervė, juodvarnis, varna, kuosa, kurių balseliais ir skamba laivas. Daug eilėraščių skiriama mamytei: „Mamytei – Saulei!“, „Mano Mamytė“, „Motinos rankos“, „Žibuoklėlės Tau, Mamyte!“: Jauniesiems skaitytojams primenami tragiški Lietuvos istorijos fragmentai. Tai eilėraščiai „Vargo mokykla“, „Uždraustos spaudos gadynė (1864–1904)“, „Knygnešys“, „Vasario 16-oji“, „Darius ir Girėnas“, „1941-ųjų Birželio 14-oji“, „Lietuviai sibiruos“, „Lietuvos Partizanams“, „Sausio 13-oji“ ir kt.

Knygelė „Sapnas girioje“ dedikuota konkrečioms vaikams, brolio Povilo anūkams: „Aleksandrai Laurai Stalionytei ir jos broliukui Mariui Arvydui su nuoširdžiausiais linkėjimais nepamiršti Tėvynės Lietuvos ir jos kalbos įstabios.“ Šis kūrinys turi nemažai lietuviškos pasakos bruožų. Ypač ryškiomis spalvomis piešiamas miškas, kurio grožybių sužavėti Mariukas ir Laurutė net užsimiršta ko atėję. Laurutė beskubėdama atsilieka nuo broliuko ir pavargusi užmiega. Jos sapnas primena pasakoje brolio ieškančią sesutę, kuriai padeda miško paukščiai bei žvėreliai. Pasakoje gausu mitologinių motyvų.

Eiliuota pasaka „Kalėdos miške“ prasideda džiaugsmo tonais, kadangi danguje sušvitusi žvaigždė skelbia žmonijos Atpirkėjo gimimą. Tas džiaugsmas pasiekia girios paukščius ir žvėrelius, kurie ruošiasi iškilmingai praleisti Didžiąją šventę. Poetė remiasi lietuvių tautosakos motyvu – Kūčių ir Kalėdų naktimis gyvuliai ir paukščiai kalbasi kaip žmonės. Būtent taip daro ir eiliuotos pasakos veikėjai. O jų ištis daug ir įvairių. Tai stirnelė, šernas, žebenškštė, šeškiukai, briedžiai, kiškiai, lapė

ir net vilkai, kurie realybėje nelabai tiktų šiai kompanijai. Poetiškais vaizdais tarsi įkūnijamas kertinis krikščionybės principas – Meilė, o Meilė juk neatskiriama nuo Gėrio.

Ilgėdamasi savo artimųjų, ištremtų į tolimus kraštus, poetė stengiasi įžvelgti gerį ir grožį kiekvienoje, kaip mums atrodytų, smulkmenoje. Ji dievina savo gimtąjį aukštaičių kraštą: „Koks nuostabus vakaro peizažas, kai kalnais ir kalneliais banguoja mingančios girios melsvas alsavimas! Kokios mielos ežerų ežerėlių ilgesingos akys, palydinčios už jūrų marių auksu bei rubiniais žėrinčia

I. Vaičekauskaitė. Kaunas, 1965 m. vasario 7 d.

karūna pasipuošusią saulę! O koks būtų peizažas be bažnyčios bokštų, be arfų melodijomis čiurlenančių upelių?! Nuostabi Aukštaitija!“

I. Vaičekauskaitė savotišką duoklę atidavė Čedasų kraštui, poetiškai apdainuodama gražuolę Čedasų bažnyčią, Vyžuonos upelę. Rašė ji daug ir paliko ateities kartoms ne tik šešias savo knygeles, bet ir labai turtingą rankraštinių palikimą, kurį išsaugojo ir perdavė Rokiškio J. Keliuočio viešajai bibliotekai jos

buvusi auklėtinė ir gera draugė Vita Šimanauskaitė-Rastenienė. Žvelgiant į labai gražią rašysena surašytas Vaičekauskaitės eiles, galima perskaityti savotišką tiek Lietuvos, tiek svarbiausių pasaulinių įvykių istoriją. Savo kūryboje ji atspindi tragiškus Sausio 13-osios įvykius, kelto „Estonia“ žūtį, 2015 m. lėktuvo katastrofą. Netgi galime rasti, kada Lietuvoje buvo žiema be sniego arba vasaros sausra.

I. Vaičekauskaitės rankraščiai tarsi dienoraštis, rašomas kiekvieną dieną, ir netgi būna, kai per dieną parašomi du eilėraščiai. Autorė skrupulingai nurodo datas, savaitės dienas, vietovę, kur eilėraštis parašytas. Paskutiniuosiuose eilėraščiuose ji perteikia savo asmeninius išgyvenimus, beveik kiekviename iš jų – ilgesys Čikagoje gyvenančių giminaičių: brolio Povilo, jo dukrų Aurelijos ir Lauros, jo anūkių Aleksandro Lauros ir Mariaus Arvydo.

Irena Janina Vaičekauskaitė auklėtinių prisiminimuose

Kad I. Vaičekauskaitė buvo neeilinė mokytoja ir neeilinė asmenybė, galima spręsti iš šiltų auklėtinių prisiminimų ir netgi meilės laišku. Šiomis dienomis jau sunku įsivaizduoti, kad mokiniai galėtų su tokia meile rašyti laiškus savo mokytojui. O jos buvę mokiniai Čedasuose su didžiuoju dėkingumu atsiliepia apie savo auklėtoją. Kaip rašo rokiškėnas pedagogas Piotras Znatnovas: „Mūsų mylima mokytoja – talentingas žmogus: muzikantė, poetė, menininkė, dizainerė, režisierė... O mokytojos gyslėle atiduota kiekvienam savo mokiniui. Ne veltui net trys jos auklėtiniai 1963 m. po vidurinės mokyklos pradėjo dirbti mokytojais...“

Vita Šimanauskaitė-Rastenienė rašo: „Irena Janina Vaičekauskaitė Čedasų vidurinės mokyklos III laidos abiturientų klasės auklėtoja buvo 1959–1963 metais, tai yra nuo aštuntos klasės. Šios laidos abiturientė esu ir aš. Klasėje buvo 11 mergaičių ir 9 berniukai, gal tiksliau – vaikinai, nes jų dauguma buvo truputį vyresni už mergaites. Mes nebuvo pati geriausia klasė, tiksliau, nedrausminga ir kelianti daug rūpesčių, ypač auklėtojai. Auklėtoja mus mylėjo kaip tikrus savo vaikus, auklėjo mumyse tikrąsias vertybes per meną, grožį, rūpinosi, kad visi baigtume vidurinę ir gautume atestatus. Iki šiolei ne vienas vadina ją svarbiausiu savo gyvenimo žmogumi.

Mūsų laidos mergaitės išleistuvėms buvo išsipuošusios kaip gubės, visos su baltomis pirštinaitėmis, o vaikinai kostiumuoti ir su varlytėmis pakaklėje. Tai auklėtojos režisūra.

Baigus mokyklą ryšiai su auklėtoja nenutrūko iki pat jos gyvenimo pabaigos. Vyko bendravimas laiškais. Beveik visi rašėm jai laiškus. Aš pati laiškuose dalindavausi savo išgyvenimais, jausmais. Aš žinojau, o taip pat ir kiti žinojo, kad auklėtoja suprass, kad visa, kas jai patikėta, nebus kitiems atskleista, nebus iškalbėta. Laiškams ji skyrė ypatingą dėmesį – visuomet stengdavosi atsakyti, parinkdavo pačius gražiausius vokus, užklijuodavo retus pašto ženklus ir užrašydavo savo ypatinga, tik jai būdinga rašysena.

Viena mergaitė parašė tikrą meilės savo mokytojai laišką, kuris yra labai nuoširdus ir autentiškai išreiškia visų jos buvusių mokinių ir auklėtinių jausmus ir santykius mokykloje.“

Fragmentas iš mokinės Nijolės 1957 m. rašyto laiško: „Brangioji Mokytoja, aš Jus taip įsimylėjusi,

kad pamiršti negaliu. Visi kiti buvusieji mokytojai išblėsta, kad tik kada ne kada prisimeni. O Jūsų nepamirštu, bet gal ir niekad nepamiršiu. Žinoma Jūsų pamiršti negalima. Ir aš netikiu, kad nors vienas mokinyss, kurį Jūs mokėte, Jus pamirštų.

Ir man atrodo, kad tie keleri metai, kurie prabėgo taip greitai, kada mokytoja galėdavot apibarti ir pagirti mokinius mūsų klasėje, buvo laimingiausi metai mano gyvenime. Žinoma, tokios kitos mokytojos aš nebeturėsiu.“

Irena su mamyte, 1979 m.

Aukštą Irenos erudiciją, eleganciją, kultūrą, meilę Lietuvai ir jos žmogui prisimena visi jos buvę mokiniai Čedasuose. Sigita Kumpauskaitė rašo: „Ryškiausiai į atmintį įsirėžė mokytoja I. Vaičekauskaitė: aukšta, liekna, ilgakasė, labai dailiomis rankomis. Iš jos dvelkė elegancija. Savo laikysena ir elgesiu ji labai skyrėsi nuo kitų taip pat jaunų mokytojų. O kai vakarais ji užgrodavo smuiku, kažkoks ilgesys užliedavo sielą, kažkokia paslaptis apgaubdavo ją. Ji priminė grafaite, nužengusią iš romano puslapių.“

Dar viena mokinė Jadvyga Baltrūnaitė-Krasauskienė su didžia meile ir pagarba prisimena mielą Čedasų miestelį, gražiausius mokyklinius metus, o ypač mieliausią auklėtoją Ireną Vaičekauskaitę: „Jos eilės, smuiko muzikos garsai, tapyba išliks mano atmintyje visam gyvenimui. Kiekvieną mokėjo paguosti, patarti gyvenimiškais klausimais. Ilgiuosi auklėtojos pasakytų žodžių ir atsisveikinimo su mokykla 1963 m. birželio mėnesį. Kiekvienas gavome po knygutę ir palinkėjimus iš taurios širdies.“

Čedasų vidurinės mokyklos 1965-ųjų metų V laidos abiturientė Zita Kliaugaitė-Maldūnienė rašo: „Mus mokė daug jaunų mokytojų. Viena iš jų Irena Vaičekauskaitė – mūsų kraštiečių. Menu ją jauną aukštą, dailios figūros, visada glotniai sušukuotais plaukais, supintais į kasas ir surištas prie galvos. Vėliau jau nukirptais, bet visada tvarkingais plaukais. Visada pedantiškai tvarkinga, pareiginga, jos rašysena smulkaus braižo, daili. Turėjo labai skambų balsą, buvo muzikali. Mus mokė vokiečių kalbos. Per savo pamokas kartais atsinešdavo akordeoną ar smuiką, tada dainuodavom vokiškai dainas, deklamuodavom eilėraščius, tuo pajvairindami dalyko pamokas <...>

<...> Skaitai jos knygas ir daug ką atpažįsti, čia prabėga ir kūryboje atsispindi to meto įvykiai, kurie tuo metu nebuvo viešinami. Kai skaitai eilėraščius, jautrumu, lyriškumu jie panašūs į S. Nėries kūrybą. Pjesėje „Sėlių krašto legenda“, kurioje pavaizduotas pokario laikotarpis, daug žiaurumo, šiurkštumo. Nepatikėtum, kad tai tos pačios autorės kūryba. Ypač kai pažinojau ją tokią jautrią, malonią. Gal ilgai slėpta, nešiota tiesa pagaliau išsiveržė.

Nors nuo mūsų susitikimų su mokytoja mokykloje praėjo jau daug metų, tačiau jos šviesus prisiminimas tebėra manyje.“

Pati Irena šeimos nesukūrė, gyveno su mama, bet savo mokiniams mokėjo patarti, mokėjo juos paguosti ir mylėti kaip savo vaikus. Galbūt dėl to visų jų atmintyje toks šviesus auklėtojos paveikslas. Niolė Danė Bajoraitė-Tamošiūnienė rašo: „Štai ir atvedė mane patys gražiausi, širdį glostantys, atmintį atgaivinantys ankstyvosios jaunystės prisiminimai. Nuostabi pseudogotikinė bažnyčia, Čedaso ežeras, Vyžuonos upelis, na ir kadaise klegantis klasiokų būrys, o jo viduryje, man tada atrodė, panaši į feją, aukštaūgė, gerų, tyrų akių, visad besišypsanti Ji, Auklėtoja... Tai didelio jausmo, ypatingai jautrios sielos, apdovanojama išskirtiniu talentu. Ji formavo mumyse estetinį skonį, mokė skirti tikrąjį grožį, ypač gamtos grožį. Jos smuikelis taip verkdamas, kad paliesdavo kiekvieną. Žavėjomės jos režisūriniais gabumais, kurie mums, kaimo vaikams, darė didžiulį įspūdį, kaip ir jos rankomis siūti rūbai „aktoriams“ aprengti. Lyrinis sopranas ir vedė mane paskui, o smuikelis akomponavo. Daug dainų išdainuota solo ir ansambliuke, kas ir motyvavo mano tolimesnį kelią. Tik šiandien suprantu, jog dalis repertuaro buvo jos kūryba. Išliko atminty solinės dainos „Kukalėlis“, „Neužmirštuolės“, „Vakaro sniegės“ ir kt. „Šalia kelio ant krantelio / Kukalys žydėjo...“ Tegul jis žydi amžinai Tau, tik Tau, mieloji Mokytoja, Auklėtoja, poete.“

Gilų pedagoginį pėdsaką I. Vaičekauskaitė paliko ir Kauno krašte. Jos buvusi mokinė, vėliau tapusi ir jos globėja, Marijona Daukševičienė prisimena visą Vaičekauskų giminę: „Visa Vaičekauskų giminė: tėtis Juozapas, brolis Povilas, mokytoja Irena – visi Lietuvos patriotai,

už Lietuvą aukoję savo gyvenimą. Povilas, gyvendamas Čikagoje, nepaliovė kovoti už Lietuvos laisvę, jos gerovę, rašė straipsnius, rėmė tremtinių spaudos leidinius Lietuvoje. Apie šią šeimą turėtų žinoti ir šių dienų jaunoji karta. Visas jų gyvenimas galėtų būti pavyzdžiu kitiems. Beskaitydama jų straipsnius, aš tikrai morališkai praturtėjau. Kitaip pradėjau vertinti turimą dabartinį savo gyvenimą.“

M. Daukševičienė surinko savo buvusios mokytojos ir jos brolio, Lietuvos partizano savanorio Povilo Vaičekausko straipsnius bei eilėraščius, spausdintus įvairiuose leidiniuose 1990–2014 m. ir pavadino šį rinkinį „Tau, Tėvyne, Lietuva“. Šia medžiaga ji papildė ir Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos kraštotyros literatūros fondus. Bibliotekai ji taip pat padovanojo ir keletą nuotraukų iš I. Vaičekauskaitės asmeninių albumų. O apie savo pažintį su mokytoja ir poete ji rašė: „Šią vokiečių kalbos mokytoją, Kaimo rašytojų sąjungos narę, poetę, publicistę pažįstu nuo 1967 metų. Nuo tada, kai atvykau mokytis į Kauną, iškart pajutau šios mokytojos šiltą dėmesį. Mokytoja Irena vokiečių kalbos mane mokė tik vienus metus, tačiau ir to užteko, kad priimtų mane į savo globojamų mokinių sąrašą visam gyvenimui. Nors pati šeimos nesukūrė, bet savo mokiniams mokėjo protingai patarti, paguosti, užjausti. Džiaugiausi su ja, kai man gyvenime sekėsi, puldavau į glėbį, kai labai skaudėjo.“

Prisimena M. Daukševičienė ir paskutiniąsias I. Vaičekauskaitės dienas: „Kol gyveno savo bute, rašė eilėraščius. Juose numaldydavo savo ilgesį, liūdesį. Gebėjimas kurti eiles niekada neišnyko. Pasikeitė tik tema: meilę Tėvynei, kovotojams už Lietuvos ateitį pakeitė savo privataus gyvenimo kasdienybė, ligos sukeltas

skausmas, ilgesys savo artimųjų, kurie gyveno Čikagoje.“

Toliau M. Daukševičienė rašo: „Kai susitikome po mokytojos laidotuvių keliolika jos ištikimiausių mokinių, mes pajutome, kad esam visi kažkuo panašūs. Ji pasėjo mumyse savo žmoniškumo braižą.“

Atsidėkodama globėjams, Irena skyrė jiems ir savo posmus:

*Skiriu Marytei ir Vytautui
Daukševičiams*

*Te meilė žmonėms ir
miškams neišblės!*

Dėkoju Marytei, Jos Vyru

Vytukui,

Suradusiems laiko pagalbėti

man!

Džiaugiuosi, kad ryžto padėti

netrūko

Manam rūpestėly tikrai

nelengvam!

.....
Nes širdys, darbai Jų – taurė

eleksyro,

Pripildyta Meilės Giružei,

Žmonėms.

Teskamba Jų širdys šventa

Miško lyra!

Te Meilė Žmonėms ir Miškams

neišblės!

Kaunas, 2016 m. kovo 14 d.

Sutinkant Irenos Janinos Vaičekauskaitės 90-ąjį gimtadienį, Rokiškio rajono savivaldybės J. Keliuočio viešojoje bibliotekoje parengta parodėlė „Pedagogei ir poetei Irenai Janinai Vaičekauskaičiai – 90 metų“, sulaukusi nemenko jos buvusių mokinių susidomėjimo. Čia eksponuoti jos publikuoti leidiniai, rankraščiai bei nuotraukos iš jos bei mokinių asmeninių albumų. Didžiausią padėką norėtusi pareikšti Vitai Rastenienei, kurią

pati I. Vaičekauskaitė meiliai vadino „stirnelė“, suteikusiai daug informacijos apie poetę, paraginusiai klasės draugus prisiminti auklėtoją, taip pat išsaugojusiai ir padovanojusiai bibliotekai Irenos Vaičekauskaitės rankraščius bei nuotraukas. Dėkingi esame ir globėjai Marijonai Daukševičienei, padovanojusiai savo surinktą medžiagą bei nuotraukas. Už šiltus prisiminimus apie auklėtoją nuoširdžiausias AČIŪ visiems atsiliepusiems jos mokiniams.

Skaitytojų dėmesiui – keletas Irenos Janinos Vaičekauskaitės eilėraščių.

„Kai manęs nebebus“

Debesėliai plauks kaip plaukę,
Kai manęs nebebus jau čia.
Nulinguos vargai palaukėm,
Viltys, meilė ir kančia.

Kils saulytė vis kas rytą
Tai džiaugsminga, tai liūdna.
Skries per dangų skaistų, žydrą
Gulbė aukso karūna.
Vėl kažkam ji plunksną mes,
Žemėj nebebus manęs.

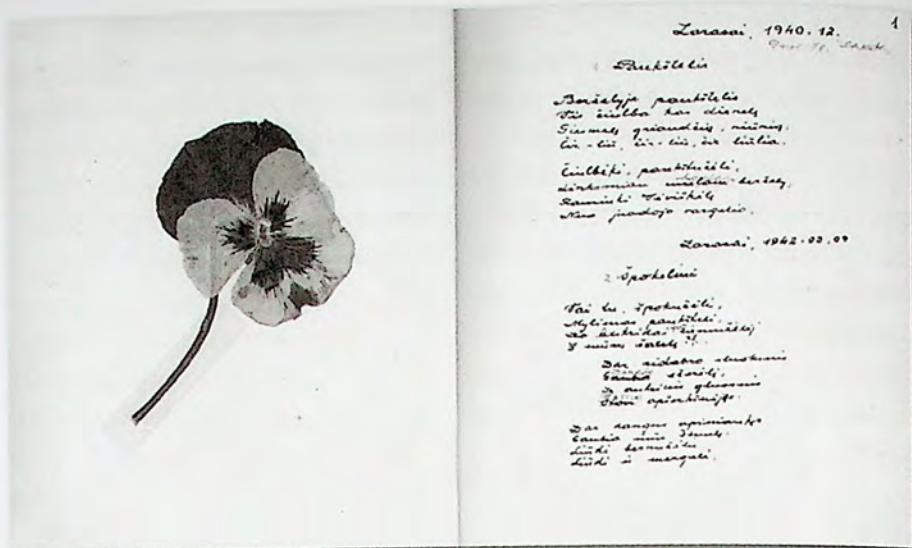
1995 02 23

Naujuosius pasitinkant

Po nerimo nakties, po širdgėlos ir skausmo,
Nušvitusi saulytė džiugina vėl mus.
Šlapias skaras baltąsias žemė saulėj džiausto,
Tiktai ar beišdžius jos prieš Naujus Metus?

Pavargusioj širdy to nerimo daugybė!
Ir liūdna, kad kovot su juo nebegaliu...
Už lango žuvėdra skrajodama suklykia
Ir trykšta ašaros iš pat širdies gelmių...

Už valandėlės sužydės niūrioj padangėj
Raketų puokštės iš rausvų, gelsvų žvaigždžių,
Naujųjų „simbolis“ dar miega susirangęs,
Tačiau greit kelsis jis iš po sapnų saldžių.

Irenos Janinos Vaičekauskaitės rankraščio fragmentai

Palaimink, Visagali, šiuos metus Naujuosius
Visiems žmonėms Planetos – Žemės nuostabios!
Užmigusį kiškutį girioje prie uosio
Ir karūnuotą briedį pūgos sukuriuos!

2012 m. gruodžio 31 d., 23¹⁰ val.

Negesinkim idėjų šviesių!

Negirdžiu jau smuikuojančio vėjo
Menuetų šviesių ir taurių;
Stirnelė nušoliavo nubėgo
Daugel metų erškėčių taku.

Bet tie metai širdy tarsi žvaigždės
Tebešviečia skaidriąja liepsna,
Nors ir pykčio vilyčiomis svaidės
Ta nerimstanti blogio Etna.

Nepražūsi, brangioji Tėvyne,
Nors tiek daugel privisę žalčių...
Jeigu Laisvę jau esam apgynę,
Negesinkim idėjų šviesių!

Ankstyvas rytas 2013-ųjų metų spalio 24-osios

Tėvynę mylėti mus ragina ainiai

*Dangus apsiniukęs, migla gobia žemę.
Migloj mano siela paskendus visa...
Baugi nežinia vien tik nerimą kelia
Ir lyg ant žarijų aš stoviu basa...*

*Kur eit!? Ką daryt!? Ir kur žmogų rast dorą?
Kaimynai visi po spynom devyniom!
O giminės? Kaip kalakutai ir povai.
Tik pučias alaus apsvaigintom galvom!*

*Puikybės tiek daug! Jie ne man aprašyti!
O atjautą žmonės praradę visai.
Viltis – tai jaunimas! Jis Lietuvą myli!
Juos įkvepia Protėviai ir Milžinai!*

*Tad nenusiminkim, mieli Tėvynainiai!
Šypsosis nesyk mums saulėtas Dangus.
Tėvynę mylėti mus ragina Ainiai,
Te širdį praradusius vėjai nupūs!..*

*Gražiausiais žiedais pasipuošus Tėvynė,
Tikiu, Laisvės Himną su Meile giedos!
Tik būkime drąsūs ir nenusiminę,
Verti Švento Vardo brangios Lietuvos!*

Kaunas, 2014 m. rugpjūčio 9 d. Šeštadienis

Ašaros ritas skruostu Lietuvos

*Jau sausis. Naujieji ir įsibėgėję,
Bet telkšo vien balos ir sniego nėra.
Kur dingot, padangių balti gulbinėliai!?
Vien pelkėse skendi visa Lietuva!..*

*Saulytė tik retsykais ir pasirodo
Ir slepia greit veidą, lyg būtų kalta.
Pravirksta pušelės, eglėlės ir kopos,
Išvydę, kaip blaško laivus Baltija.*

*Ak, „Feliksel!“ Tu, uragane, pašėlęs!
Tiek daugel pridaręs Pajūriui skriaudų!
Neleidi mums džiaugtis grožiu žiemuzėlės,
Kai puošias Žemelė pūkais, sidabru!?*

*Nors tu pasitraukei, bet pėdsakai liko:
Paveikslas lyg po siautulingos kovos!
Tai kas, nors išaušo saulėtasis Rytas,
Bet ašaros ritas skruostu Lietuvos...*

Kaunas, 2015 m. sausio 15 d. Ketvirtadienis

Kai skęsta širdelė giliam ilgesy

*Kai valios ir ryžto, sveikatos pristinga,
Kai skęsta širdelė giliam ilgesy,
Vai kaip man tada pasijusti laiminga,
Kada net Saulytė pradingus šviesi!?*

*Padangė pilka. Tik keli debesėliai
Baltais gulbinėliais praplaukia pro šal.
Nakties danguje kelios žvaigždės sužėri,
Kur tu pradingai, o žvaigždėtas „vual“!?*

*Ir Grigo tie Ratai seniai nudardėjo.
Vakarė žvaigždutė užmerkus akis.
Tiktai šnabždesiai pasipūtusio vėjo
Dar tik visas žvaigždutes užgesys...*

*Nereikia bijot siautulingųjų vėjų:
Juos Ryto Saulytė tikrai išblaškys!
Jai ruošias padėti net grakščiosios fėjos,
Į Pietus išskrendančių gervių būrys!*

Kaunas, 2015 m. rugsėjo 23 d. Trečiadienis

Literatūra

Baltušnikaitė Ž. (Živilė Baltė). „Gėriui skambanti siela“, in *Draugas*. 1998, gruodžio 19.

Baltušnikaitė Ž. (Živilė Baltė). „Gražiausi žodžiai – Mamytei – Saulei“, in *XXI amžius*. 2001, gegužės 16, p. 9, 16.

Fedaravičius K. „Brangiausias takas prie Hipokrenės šaltinio...“, in *Ūkininkas*. 1999, Nr. 1, p. 9–12.

Gaškaitė D. „Skaidri versmelė“, in *Gimtasis Rokiškis*. 1993, rugsėjo 8.

Irena Janina Vaičekauskaitė // *Biografijos. Mes atėjome ir einame: Lietuvos kaimo rašytojų sąjunga*. Jonava, 2000, p. 163–164.

Irena Janina Vaičekauskaitė // *Veidu į Tėvynę: poezijos antologija: Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narių kūryba*. Jonava, 2003, p. 246–247.

Irena Janina Vaičekauskaitė // *Mes laisvei gimę: eilėraščiai, proza, publicistika: Lietuvos kaimo rašytojų sąjunga*. Jonava, 2018, p. 187–194.

Irena Janina Vaičekauskaitė (1928 08 29–2018 02 22): [nekrologas]. – Iliustr. – Čedasų vidurinės mokyklos auklėtiniai“, in: *Gimtasis Rokiškis*. 2018, kovo 1, p. 10.

Jankauskas V. „Vaičekauskaitė (Vaičikauskaitė) Irena Janina“, in *Kupiškėnų enciklopedija*. T. 3 (R–Ž). – Vilnius, 2017, p. 475.

Ribokas B. „Mokytosios posmuose įkalinti permainingi dešimtmečiai“, in *Panevėžio rytas*. 1994, liepos 23.

Vaičekauskaitė Irena Janina: eiliuota autobiografija // *Čedasų krašto žmonės*. Kaunas: Lututė, 2009, p. 93.

*Ant Sartų vakare nuo gaisų taip šviesu!
O giliai ežere mirga žvaigždės dausų.*

P. Širvys

Bradesiai – Sėlių krašto palikimas

VALDA BUGAILIŠKIENĖ

Rokiškio Juozo Keliučio VB Rokiškio miesto filialo vyresn. bibliotekininkė

Sartų ežero paslaptis

Šiaurės rytų Aukštaitija – Lietuvos pakraštys. Čia kalvos, apjuostos miškų, ežerų ir upelių. Sustojęs apsidairyk aplink ir pamatysi nuostabų gamtos grožį. Skambės čia paukščių giesmės ir liesis armonikos garsai.

Kas tai per vietovė? Štai – pakalnė mėlynuoja Sartai – vienas didžiausių ežerų Lietuvoje, savo forma primenantis šakotus elnio ragus. Ežere yra 6 salos, kurių bendras plotas – 13,2 hektaro. Sartų ežero plotas – 1330 ha, ilgis siekia apie 13 km, plačiausioje vietoje – 0,9 km. Sintinės įlankoje gylis siekia 22 metrus.

Matas Idas – 70 m. (Dusetų apyl., 1969 m.) pasakojo legendą, kad labai seniai, baudžiavos laikais, geras ponas pastatęs Dusetose bažnyčią. Rygoje nupirkęs varpą, žiemą vežė jį sartaiais žirgais per ežero ledą. Varpas buvo labai sunkus, ledas neatlaikė ir įlūžo. Nuskendo varpas su visais sartaiais žirgais. Po trijų dienų varpas iškilo skambėdamas. Žmonės bandė jį ištraukti, bet niekaip nepavyko. Bėgo laikas. Varpas suskambėdavo vis rečiau ir pagaliau nutilo. Todėl nuskendusį žirgų ir varpo atminimui ežerą pavadino Sartais.

Bradesių kaimo legenda

Kadaise prie Sartų gyveno sėlių gentis, kurios žemės istoriniuose šaltiniuose minimos XIII amžiuje. Sėliai išnyko, bet liko sėliški vietovardžiai, tokie kaip Zaduoja, Zalvė, Čičirys, Žiegas.

Du ežerus – Zalvės ir Sartų – jungė sąsmauka. Keliaujant nuo Dusetų į Palatvį, reikėjo perbristi brastą, pailsėti, apsiauti apavą ir eiti toliau. Pakrantės ties Bradesiais buvo kalvotos, apaugusios miškais ir pušynėliais, šalia augo ir ąžuolynų giraitės. Taip ir gimė legenda apie Bradesių kaimą.

Senais laikais tai buvo didelis kaimas. 1923 m. jame stovėjo 48 sodybos su 245 gyventojais. 1939 m. – tik 47 sodybos. Bradesių kaimo žemės ribojosi su 6 ežerais: Saliniu, Ilgeliu, Tauteriu, Balteliu, Zalve ir Sartais. Dvi šio ežero atšakos lyg rankos apglėbia Bradesius. Tai gatvinis kaimas, kuriame trobos išsidėsčiusios palei kelią, vedantį į Antazavę (Zarasų r.). Kelelis buvo neplatus, kaimynas su kaimynu susišnekėdavo nuo savo namų slenkščio. Kaimo žmonės kartu ganė gyvulius, pjovė javus, dalijosi džiaugsmiais ir vargais.

1931–1932 m. kaimas buvo išskaidytas į vienkiemius. Žmonės statėsi naujus namus, sodino sodus,

sėjo javus. Augo darbštus ir linksmas jaunimas. Vaikai mokėsi rusiškoje mokykloje, įkurtoje dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, pažangesni kaimo žmonės rūpinosi, kad išliktų lietuviška mokykla. 1931 m. kaimui skirstantis į vienkiemius, niekas nesutiko duoti žemės mokyklos statybai, todėl du dešimtmečius mokykla veikė B. Gruodžio namuose.

Bradesių ąžuolynas

Po Antrojo pasaulinio karo pastatyta nauja mokykla, sklypą nacionalizavus iš Barboros Bražytės-Tumėnienės ir Augusto Tumėno šeimos. Medį statybai turėjo atvežti kaimo gyventojai. Pirmasis mokytojas buvo Aleksas Kepalas. Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti A. Kepalo paskatinti bradesiškiai pastatė kryžių. Medieną – ąžuolą – padovanojo Barboros Bražytės-Tumėnienės tėvas Norba Bražys iš savo ąžuolyno, kuris ir šiandien dar tebežaliuoja. Vežimą su kryžiumi traukė ir pastatė pats šeimnininkas su bradesiškiais.

Norbos dukra Barbora pasakojo, kaip vienas račius norėjo išpjauti ąžuolyną ratams dirbti. Šeimnininkas parymojo, papypsėjo savo pypkę ir sako: „Gali pjauti, bet turėsi ir išsi-vežt.“ Ilgai račius vaikščiojo aplink

medį, matavo, žiūrėjo ir pasakė: „Nupjauti gal ir nupjausiu, tačiau išvežti tai nepriveiksiu.“ Susėdę po ąžuolu abudu ilgai šnekėjo, surūkė po pypkę ir nutarė: „Tegul auga ir žaliuoja. Tegu pasakoja visiems apie čia gyvenusias kartas, šio krašto žmones, jų kančias, vargus ir Bradesių kaimo pokyčius.“

Bradesių kaimo istorijos Antrojo pasaulinio karo ir pokario verpetuose

Valė Gruodytė-Raslanienė, (84 m.) pasakojo: kadangi Bradesiai yra geroje strateginėje vietoje, Antrojo pasaulinio karo metais Juozo Gruodžio ir Augusto Tumėno sodyboje apsistojo vokiečių, o vėliau rusų kareiviai. Daug žalos patyrė šios šeimos. Sodybose buvo palikta daug šaudmenų, „snariadų“, kuriuos Juozas Gruodis norėjo panaudoti ratų gamybai, tačiau jie sprogo ir užmušė račių. Žmona Marijona liko viena su devyniais vaikais. Negana to, praėjus dviem savaitėms po laidotuvių, sudegė ir jų troba. Marijona ruošėsi kepti duoną, pakūrė krosnį ir išėjo perkelti karvių. Grįždama pamatė degančius namus. Laimei – vaikai spėjo išbėgti iš gryčios. Liko visi kaip stovi ir kurį laiką glaudėsi mažoje pirtelėje.

Neaplenkė nelaimė ir Barbaros Tumėnienės sodybos. Buvo pavakarys. SNKVD žmonės ieškojo vienintelio Barbaros sūnaus Juozo, kuris vedė labai jaunas, susilaukė sūnaus. Tačiau pasalūniški žmonės neleido žmonėms gyventi ir auginti sūnaus ąžuolų paunksmėje. O Barbora Tumėnienė anksti pati tapo našle.

Juozas slapstėsi nuo SNKVD, kad jo neišvežtų. Tąkart jis buvo uošvi-joje ir, grįždamas namo radęs valtį ties Raziulais, išplaukė į Sartų plotus. Dabar sunku būtų pasakyti, ar jis pats pasiėmė, ar jam paskolino. Beplaukiant pradėjo jį šaudyti. Įvardinti to, kas šaudė, nenorėjo nė vienas,

Bradesių pradinės mokyklos mokiniai. Viduryje – mokytojai Sofija ir Albinas Strumskiai, 1957 m. gegužė. Visos nuotraukos iš Aldonos Lingienės asm. albumo

Valė Gruodytė-Raslanienė savo gryčiavietėje, 1954 m.

nes ir Baršėnų žmonės kentėjo nuo SNKVD. Puolęs į vandenį, Juozas bandė pasiekti artimiausią krantą, tačiau neužteko jėgų priplaukti iki kito kranto, nes Sartai toje vietoje labai platūs – 0,9 km. Taip vos 22 metų sulaukęs Juozas paliko vienus mamą, žmoną ir vos 2 metų sūnelį Antaną. Tą pakrantės vietą šiandien mena likę sodybos pamatų griuvėsiai ir žaliuojančios pušelės.

Užsidarė Barbora savam kiaučiui, liko lyg nebylė. Nieko nekaltino, nesiskundė. Paprašyta ką nors pasakoti apie tą laikmetį, palinguodavo galvą, sūri ašara nuriedėdavo raukšlių išvagotu veidu ir tuomet teištardavo: „Neduok, Dieve, patirti tai, ką aš patyriau“. Stiprybės ji sėmėsi iš šimtamečių ąžuolų, kurių lapų šlamėjimas ir paukščių giesmės ramino širdies skausmą. Širdyje liko randai lyg ąžuolo rievės. Sulaukusi beveik šimto metų ji iškeliavo Anapilin, palikdama šimtamečius ąžuolus šlamėti ir pasakoti ainiams skaudžias Bradesių kaimo istorijas.

Baisūs pokario metai buvo ir Tumėnų kaimynams. Naujajai valdžiai nepatiko, kad žmogus nebuvo tinginys, dirbo savo žemę, augino vaikus, mokėjo staliaus amatą. 1948 m. Leonardą Gruodį su žmona ir mažais vaikais ištremė į Krasnojarsko kraštą. Paliktus trobesius ir gyvulius pasiėmė kiti. Sugrįžę po daugelio metų jie rado sudegusius tvartus, išardytus klotimus ir nusiaubtus namus.

Labai nukentėjo ir Petronės Gruodienės šeima. Sodyba stovėjo Sartų

Petro Cvirkos kolūkio bendruomenė tarp Bradesių piliakalnio ir Baublio kalno. Javapjūtė, 1950 m. rugpjūtis

ežero pakrantėje, apsupta gražaus pušynėlio. Kaime buvo žmonių, kurie lyg skalikai pataikavo naujai valdžiai. Jie paleido „antį“, kad P. Gruodienės sodyboje slepiasi partizanai. 1949 m. į tremtį buvo išvežti penki jos vaikai, o akla motina palikta likimo valiai. Ilgai raudėjo motina savo vaikų, nežinodama, kur ir už ką juos išvežė. Sugrįžę po tremties vaikai neberado nieko: tik žaliuojantį pušynėlį pasarty, menantį gyvenamąją vietą.

NKVD vieną ankstyvą sekmadienio rytą apsupo ir sudegino Ragulio namus kartu su jame buvusiais partizanais. Iki šiol nežinoma, kas ir kodėl išdavė. Tądien šeiminkų namuose nebuvo. Ilgai tvatėjo šūviai, tačiau jėgos buvo nelygios – sušaudė visus, buvusius namuose. Tik Rūpintojėlis matė, kaip kūnai buvo vežami į Antazavę, o Ragulio sodyba sudegė ligi pamatų. Dabar toje vietoje kas pavasarį pražysta ir nokina raudonas kaip kraujas uogas vyšnios, primenančios tą žiaurų rytą. Tačiau, koks nuožmus bebūtų likimas, gyvenimas teka pirmyn, vyšnios kasmet puošiasi naujais žiedais. Antazavėje, netoli bažnyčios, yra pastatytas kryžius su atminimo lenta, kurioje įrašyta daug pavardžių: ne tik bradesiškių, bet ir aplinkinių kaimų gyventojų....

Kelias į nežinią...

Aš (Aldona Lingienė) gimiau 1948 metais. Iš vaikystės prisimenu tik tai, kad iš tėvų buvo atimta karvė, o pačiai teko vesti seną kumelę į surinkimo punktą. Nesupratau – kodėl? Tik nuvedus į vietą mačiau, kaip rieda ašara kumelei per skruostą. Tai buvo skerdimo vieta Petro Mikšio sodyboje. Iš atminties neišnyksta vaizdas, kaip jaunam arkliui su perrėžtu kaklu bandant stotis, ištryško stipri kraujo srovė. Aš nuo tos vietos bėgau tolyn, kiek nešė mano mažos kojos. Gyvulius skerdė todėl, kad jie buvo atimti iš žmonių. Tuo laiku kūrėsi kolūkiai. Prasidėjo kolektyvizacija. Bradesiuose buvo Petro Cvirkos kolūkis, o pirmininku paskirtas vietos gyventojas Juozas Mikuckas. Niekas iš bradesiškių neminėjo jo geruoju. Per gegužines pamaldas, meldamiesi ir mušdamiesi krūtinėn, vietoj „Atleisk, Viešpatie“ kartodavo: „Suėdei, Juza, suėdei daug žmonių gyvenimų.“

Keitėsi pirmininkai. Vėliau jį pakeitė žentas Juozas. Sunku buvo jaunam žmogui ne tik namuose, bet ir kolūkyje. Brigadininkai varydavo žmones į darbą, o vaikus palikdavo vienus. Man gerai buvo, kad su manimi gyveno Barbora Tumėnienė.

Jos marti ištekėjo už iš karo grįžusio vaikinio Jono Garuolio.

Uždarbis per metus kolūkyje buvo pusmaišis rugių. Sodybiniuose sklypuose (kurie buvo palikti šeimai po 0,30 arų) nebuvo galima sėti rugių. Duonos, kuri buvo keturkampe ir labai rūgšti, reikėjo važiuoti į Obelius. Mano tėvas jos dažnai važiuodavo į Daugpilį, nuo mūsų sodybos apie 60–70 kilometrų. Prie dviračio pritvirtindavo žibintą, vadinamą „fanoriumi“, ant pečių rūkytos avienos gabalą ir leisdavosi į kelionę. Grįždavo su keliais kepalais duonos, kurie buvo labai branginami. Suvalgydavom iki paskutinio trupinio.

Badas žmones vertė vogti, nes išgyventi buvo labai sunku. Nupjautus ir sustatytus į gubas linus, atsinešę maršką, iškuldavo ir vėl pastatydavo į vietą. Kolūkis samdydavo sargą saugoti laukus. Gerai, jei pasitaikydavo geras žmogus, kuris vagystės „nematydavo“. Juk visi žinojo, kaip sunku, kad nebėra kitos išeities – žemė ir gyvuliai atimti, kolūkio uždarbio neužtenka prasiimti. Rudenį, kai kasdavo bulves, būdavo, krepšį užkasa į žemę, paslepia. Po to naktį visi, nepaisant, kiek tau buvo metų, eidavo pasiimti drebėdami, kad kas nepamatytų. Tėvas visą laiką dirbo su arkliais, o man su mama teko kiti darbai.

Nepakeldami tokio gyvenimo, jauni žmonės iki 30 m. išbėgiojo į miestus ieškoti geresnio gyvenimo. Daug kas išvažiavo į Latviją pas geresnius ūkininkus. Kaime liko tik subrendę žmonės ir mes – 1944–1950 m. gimę vaikai. „Ošė mano šimtamečiai ažuolai. Sakau mano, nes po jų šakomis aš gimiau, čia prabėgo mano vaikystė ir jaunystė,“ – pasakoja A. Lingienė.

Gyvenimas nestovėjo vietoje, nors ir brisdamas per didelius vargus. Naujoje mokykloje mokytojais dirbo Sofija ir Albinas Strumskiai. Savo vaikų jie neturėjo, todėl aš bu-

vau dažnas jų svečias. Mano brolis Antanas tuo metu mokėsi Bagdonišio pradinėje mokykloje, kuri buvo Mykolo Romerio namuose. Tas pastatas dar tebestovi ir dabar (Bagdonišio k., Rokiškio r).

Prie mokyklos buvo nemažas daržas. Jį vadindavom „Mičiūrinio daržu“. Kiekvienas turėjome po lysvę. Joje auginome morkas, agurkus, burokus, moliūgus. Rudenį, per „Derliaus šventę“, lygindavom, kieno daržovė užaugo didesnė, tačiau visą derlių naudojo ir mokytojai.

Baigę pradinę mokyklą, perėjome į kitas. Sumažėjo vaikų, keitėsi mokytojai. Tuo laiku mokytojavo Valė ir Algirdas Mikašiai. Kaimo gyvenimas po truputį judėjo į priekį. Mano kartos vaikai išvažinėjo į miestus. Kaimo dalia teko man vienai. Mikašiai jau mokė kito dešimtmečio vaikus.

Kolūkinis gyvenimas buvo labai apsnūdęs. Vaikams buvo leidžiama rengti vakarėlius per Naujuosius metus, taip pat per visas tarybines šventes. Religinėms šventėms mokykloje nebuvo vietos, tad mūsų ir aplinkinių kaimų jaunimas rinkdavosi į J. Garuolio gryčią. Bepigu būdavo vasarą. Tada vykdavo gražiausios vakaronės po ąžuolais. Aptverdavo aikštutę beržiukais, vaikinai padarydavo suolus, ant ąžuolo šakų prikabindavo „fanorius“ (žibintus) ir ten šokdavom iki paryčių. Geras buvo jaunimas, negėrė, nedarė jokios žalos, tik šeimnininkui atnešdavo vieną kitą butelį degtinės.

Mikašius vadovavo ir saviveiklos būreliui, kurį subūrė iš kaimo jaunimo ir vyresnio amžiaus žmonių. Vaidinimą parodydavom ne tik Bradesiuose, bet ir kitiems kaimams. Atmintyje išlikęs vakaras, kada važiovome į Bajorų kaimą. Iš kaimynų (tarp jų ir mano tėvo) pasiskolinom arklius su rogėmis ir išvažiovome. Priekin vos tilpome susėsti, o grįžtant vietos buvo į valias – kas

Bradesių jaunimas, 1955 m. kovas

sėdėjo, kas gulėjo suvirtę į krūvą. Užtat buvo linksma. Aidėjo dainos, juokas, ne viena pusnis buvo išvoliota. Ilgai laukėm elektros. Pirmajai lemputei A. Mikašius surengė didelę šventę. Visur ieškojom prožektorių scenos apšvietimui, nes statėme vaidinimą pagal Žemaitės „Marti“. Nors mokyklos salė buvo didelė, tačiau vos sutalpino žiūrovus.

Kaimas pamažu tuštėjo. Liko tik tie, kas nenorėjo palikti savo namų ir tėvynės. Išleidę vaikus į miestus, senieji gyventojai toliau dirbo kolūkyje arba iškeliaudavo Anapilin.

Prasidėjo ūkių stambinimas. Bradesiai liko tik Sartų tarybinio ūkio padalinys. Jam vadovavo Angelė Kaladinskaitė, o ūkio direktoriumi tapo Petras Griškevičius. Nerūpėjo jiems paprasti bradesiškiai. Rūpinosi tik savo interesais. Drąsiai galiu sakyti todėl, kad pati keletą metų melžiau karves ir labai gerai žinau žemdirbio duonos skonį. Apie 1966–1969 m. palikau kaimą ir išvažiauju mokytis į Vilnių. Taip pati nusprendžiau.

1953 m. pradėtas tiesti naujas kelias Dusetos–Obeliai. Daug vasarų brolis Antanas praleido ten dirbdamas. Tai ir nulėmė jo specialybę – keliuose jis pradirbo daugiau kaip 50 metų. Už nuopelnus Lietuvos keliams

2016 m. kovo 14 d. apdovanotas Garbės žvaigžde. Už nuopelnus keliams 2015 m. spalio 1 d. Garbės žvaigžde apdovanota ir Dalia Jančiauskienė. Ji yra Danutės Gruodytės-Streikuvienės dukra, gimusi Sibire. Naujas plentas baigtas 1961 metais.

1961 m. baigti ir plento Bradesiai–Zarasai darbai.

Nors kaimas pasikeitė, tačiau bradesiškių tai nebedžiugino. Buvo pagerbiami ir tarybiniam ūkyje dirbę žmonės: melžėjos ir veršelių šerikai. Pergalės dieną (gegužės 9 d.) karo veteranus apdovanodavo medaliais. Henrikas Duogys ir Jonas Garuolis jų gavo ne vieną. Tačiau tai laimės ir geresnio gyvenimo neatnešė nei jiems, nei jų vaikams.

Kaimas vis tuštėjo, kiekvienais metais sodybose vis mažiau užsidedgavo žiburių. Nustojo skambėti dainos Pasartėj. Tik ąžuolai, surėmę šakas, atlaikydavo gamtos audras ir negandas.

Senovinės šventvietės iki krikščioniškojo tikėjimo buvo pagonišku apeigų vieta. Tai, kad konkreti vietovė buvo reikšminga senajame tikėjime, rodo įvairūs duomenys apie šventvietes, ežerus, šaltinius, pievas, kalnus ir akmenis. Tačiau visa tai nesulaukia tyrinėtojų dėmesio.

Tarpukario periodikos apžvalga. Rokiškio aktualijos spaudoje

GIEDRĖ SPUNDZEVIČIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė

Tarpukario spaudos ištakos – 1917 m. antroji pusė, suformavusi sąlygas atgyti judėjimui už nepriklausomos Lietuvos atgimimą. Vienas po kito pasirodę įvairių srovių lietuviški laikraščiai ir žurnalai tapo tarpukario Lietuvos gyvenimo metraštininkais. Šiame straipsnyje siekiama ne tik pateikti medžiagos apie tarpukario periodiką, bet ir parodyti informacijos apie Rokiškį įvairovę to meto spaudoje.

Rokiškio krašto muziejaus fonduose įvairių tarpukario periodikos leidinių yra Povilo Gasiūno spaudos kolekcijoje, pvz; laikraščio „Dabartis“, leisto Kaune 1918 m., egzemplioriai (RKM-2531, 2532, 2533), savaitinis darbininkų laikraštis „Mūsų žodis“ Nr. 1, 1920 m. spalio 19 d., Kaunas (RKM-2539), laikraštis „Lietuvos žinios“ 1926 m. gegužės 6 d., leistas Kaune (RKM-3984), atstovavęs Lietuvos valstiečių liaudininkų interesams. Šis laikraščio numeris pilnas aršios kritikos krikščionims demokratams, nepateisintiems to meto Lietuvos žmonių lūkesčių. Jau tada per viešą žodį buvo skleidžiama rinkiminė agitacija: „Valstiečiai, ūkininkai, mažžemiai, naujakuriai! Jeigu norime, kad mūsų krašto turtas – miškai neplauktų pro mūsų griūvančias trobas užsienin, kad ir ūkininkai, o ne vien biznieriai būtų aprūpin-

ti paskolomis ilgesniam laikui ir mažais nuošimčiais, kad ir žemės mokesniai eitų tam ūkiui pakelti, o ne įvairiems nereikalingiems dalykams, gegužės 8 ir 9 d. balsuokite už Lietuvos valstiečių liaudininkų sąrašus.“ Visai adekvati situacija mūsų dienoms – politinių partijų nesutarimai, tarpusavio santaikos stoka, sandėriai – visų laikų politinio gyvenimo tamsioji pusė. Muziejuje saugomas informatyvus dvisavaitinis rašytojų laikraštis „Literatūros naujienos“, ėjęs Kaune, 1934 m. birželio 15 d., Nr. 6 (RKM-28051). Šio laikraščio steigėjas, leidėjas ir redaktorius buvo Antanas Rimydis. Informatyvus, intelektualus, atviras įvairių pažiūrų kūrėjams leidinys aprėpė Lietuvos ir pasaulio literatūros panoramą. Besidomintys literatūra čia galėjo rasti informacijos apie leidinių įsigijimą palankiomis kainomis: „Šie vieni gražiausių leidinių mūsų literatūroje (paminėta dailininko K. Šimonio iliustruota „Eglė žalčių karalienė“) patartina įsigyti kaip nepakeičiamos knygos reprezentacijai ir dovanoms. Dabar kaštuoja 5 Lt, (buvo 12 Lt)“. Kiek teko perversti fonduose esančių tarpukario laikotarpio periodinių leidinių, visuose be išimties reklaminiai tekstai „dirbo“ Lietuvos gerovei, pramonės, ūkio, kultūros augimui: „Negarbinga, jei perkam

tas užsienio prekes, kurios gamamos ir mūsų krašte!“ Tai laikraščio „Literatūros naujienos“ reklama. Be minėtų periodinių leidinių, muziejuje turime Rokiškio kan. J. Tumo-Vaižganto valstybinės gimnazijos literatūrininkų būrelio leidinį „Valiulio papėdėj“ 1939 m. (RKM-45101), dedikuotą Gerb. gimnazijos Direktoriui p. J. Janulioniui. Šis gimnazistų leidinys atskleidžia tuometinio jaunimo brandą, atsakomybę už kūrybinį darbą: „Tikime, kad mūsų darbas prasiskleis gražiausiais žiedais, vainikuojančiais mūsų gražius pasiryžimus dirbti Tėvynės gerovei ir Vaižganto bei gimnazijos garbei“. Šie žodžiai – išties ne tuščia deklaracija, o šventas įsitikinimas, formuotas palankios atmosferos moksleivių saviraiškai to meto J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje. Apibendrindama 1938–1939 m. literatū būrelio nuveiktus darbus, jo valdybos narė K. Dobkevičiūtė rašė: „Vaižgantiečiai nesitenkina vien siauru pareigų atlikimu. Juos masina aukštasis menas: literatūra, dailė, muzika ir daina. Mūsų literatūrininkų sąjūdyje susibūrė ne tik žodžio menininkai, bet ir solistai, dailininkai, balerinos, deklamatoriai. Praminti kelius į literatūrą jaunesiems padeda būrelio globėjas p. mokyt. J. Tarvydas ir p. mokyt. Krasnickaitė.“ Prie gimnazistų leidinio darbavosi būsimas

Namą su bokšteliais XX a. 2 deš. pastatė turtingiausi Rokiškyje tarpukariu gyvenę žydai broliai J. Ir Ch. Zametai

akvarelininkas Petras Stauskas, ilgus metus ėjęs M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktoriaus pareigas. Čia randame tuometinės gimnazistės, talentingiausios iš literatų būrelio, Matildos Olkinaitės išspausdintus 3 eilėraščius. Jautru skaityti jaunos žydaitės mintis apie Lietuvą, tapusią amžina tėvyne visai jų šeimai.

*Skambėkit, aidėkit, varpai, lig
padangių –
Nuo žemės lig saulės skaisčios;
Plačiuoju keliu išžygiavo į saulę
Laisvoji dukra Baltijos.*

*Žygiuoki, mergaite, laukais
gintariniais,
Mergaite, melsvųjų akių!
Mes ginsim tave, kaip
kadaisė apgynė
Artojai plačiųjų laukų!*

(„Tautos šventei“. 1939. II.16.)

Jaunoji poetė, tarsi nujausdama tragišką savo šeimos likimą, kalba apie gyvenimo trapumą, vienatvės neišvengiamumą.

*Girdžiu, kaip tyliai gieda gėlės
skamba angelų malda.*

*O, Viešpatie, plačiam pasauly
Bebalsė aš tiktai viena.*

*Ir niekad jūs nesužinosit
Manųjų žodžių ir maldos,
Tik baltos, baltos ryto gėlės
Ją saulės rytmečiui kartos.*

Skaitant šio leidinio tekstus, spausdintus mašinėle, džiugina lietuvių kalbos taisyklingumas, aukštas raštingumas.

Straipsnyje teko pasinaudoti ir muziejaus archyve saugoma medžiaga, kurią surinko buvęs muziejininkas Egidijus Aleliūnas. Žinių apie Rokiškį 1920–1940 m. to laikotarpio periodikoje išties yra labai įvairių. Daugiausia jų skelbiama laikraščiuose „Ūkininko patarėjas“, „Lietuvos aidas“, „Lietuvos žinios“, „Savivaldybė“. Susisteminti tą informaciją nėra paprasta. Imant skaitytos medžiagos visumą apie to meto situaciją Rokiškyje, susidaro gana įdomus vaizdas. 1920 m. Rokiškis, gavęs miesto teises, pradėjo savaran-

kišką gyvenimą, paženklinant statybų, savivaldos, pramonės, prekybos įmonių augimu. Šiems miesto pokyčiams išmintingai vadovavo miesto burmistras Julijonas Malevičius, net 20 metų rokiškėnų renkamas į šias pareigas, ir Rokiškio apskrities viršininkas Vladas Rozmanas. „Lietuvos aidas“ 1932 m. lapkričio 24 d., p. 7 išspausdino pokalbį „Kaip tvarkosi Rokiškis“ su Rokiškio miesto burmistru J. Malevičiumi. „1920 m. įsikūrė Rokiškio miesto savivaldybė. Darbas pradžioje buvo sunkus, įvairūs ginčai, nesusipratimai. 1923 m. savivaldybės darbas ėjo į normalias vėžes. Buvo susirūpinta miesto plėtimu ir tvarkymu. 1924–1925 m. parceliuojant Rokiškio dvarą, miestas padidėjo 100 ha. Naujasis miestas buvo tuojau išplanuotas. Statyba ėjo nepaprastai smarkiai. Miestas turi savo skerdyklą, kuri duoda nemažą pajamų. Bedarbių Rokiškyje nėra. Ir nemanoma jų turėti. Tačiau, jei kartais jų atsirastų, tai miesto savivaldybė jau numachių jiems darbų. Neturi Rokiškis ir

skolų. Ir ateity to manoma visomis jėgomis saugotis.“ Būtų pagirtina, kad ir mūsų dienų valdžia galėtų visuomenei pateikti optimistines savivaldos ataskaitas. Dar išsamesnė informacija apie Rokiškį pateikiama „Lietuvos aid“ 1933 m. spalio 30 d. numeryje: „Iki didžiojo karo mieste nebuvo nei šaligatvių, nei grįstų gatvių, išskiriant Respublikos gatvę, kuri buvo išgrįsta rusų valdžios miesteliui sujungti su geležinkelio stotimi. Kitos gatvės rudens metu buvo purvinos ir neišbrendamos. Nuo 1921 m. miestas buvo pradėtas tvarkyti. Pirmiausia privežta žvyro nusausinti miesto aikštėi. Daugelyje vietų aikštė ir gatvės teko pakelti pripilant žvyro iki vieno metro aukščio. 1923 m. prasidėjo miesto grindimo darbai, o 1926 m. pradėtas cementinių šaligatvių dėjimas. Dabar jau sutvarkytas beveik visas senasis miestas. Miesto aikštė, kuri buvo apleista, dabar gražiai sutvarkyta ir pagražinta. Didesnė jos pusė išgrįsta akmenimis, likusioje dalyje prieš bažnyčią padarytas skveras, kurio viduryje 1931 m. pastatytas gražus Nepriklausomybės paminklas, kaštavęs apie 30 tūkst. litų.“ Toliau tęsiama statistinė informacija apie Rokiškio miesto gyventojų skaičių. „Gyventojų mieste 1923 m. buvo 4325. Dabar priskaitoma iki 6000.“ Šios citatos iš miesto burmistro J. Malevičiaus laikraščiu pateiktos medžiagos „Rokiškio miestas. Praeitis. Dabartis. Švietimas. Ūkis“. Tarpukariu šuoliškai augęs Rokiškis pelnė daug pagyrų kaip tvarkingo, švaraus, apšviesto, saugaus miesto pavyzdys. Tame pačiame laikraščio numeryje išspausdinta fotografija su Nepriklausomybės aikštės vaizdu nuo bažnyčios varpinės, o po ją komentaras: „Rokiškėnai savo miesto tvarkyme reprezentuojasi nemenkiau už laikinąją sostinę.“

Rokiškio gyventojų poreikiams tenkinti veikė kino teatras, biblioteka, 2 knygų parduotuvės, ligoninė, 4 prieglaudos. 1931–1934 m. vykdytos didelės statybos: iškilo puošnūs gimnazijos rūmai, pastatyta moderni Rokiškio apskrities ligoninė, erdvi Rokiškio pradžios mokykla. Tokiems darbams atlikti reikėjo šeiminingo požiūrio į miesto tvarkymą. Būtent toks žmogus ir buvo burmistras J. Malevičius.

Smulkių pramonės įmonių Rokiškyje veikė per 40. Kaip rašoma 1934 m. spalio 29 d. „Lietuvos aid“ numeryje, Panemunėlyje rengiamas kailiams dažyti fabrikas. Darbai eina visu smarkumu. Apylinkės gyventojai patenkinti, kad bus galima gauti ir Rokiškio apskrityje dažytų kailių. O suinteresuotos ponios ir panelės laukia net sidabrinių lapių. Tarpukariu paklausus buvo kailiadirbio amatas. „Lietuvos ūkininko“ 1939 m. kovo 30 d. Nr. 13 skelbiama žinutė „Patenkinti kailių dirbėju“ apie Rokiškio valsčiaus Rudelių kaimą: „Daugel metų šioje apylinkėje nebuvo gero kailių išdirbimo specialisto, bet dabar tą spragą užpildė pernai baigęs kailiadirbių kursus Rokiškyje M. Šnioka, kuris, kaip pasirodo, gerai sugeba praktikoje pritaikinti kursuos įgytas žinias“

Žurnale „Savivaldybė“ 1932 m., Nr. 8 (RKM-14818) pateikiama informacija, kad „Prekybos krautuvių yra 132 ir 3 vaistinės. Miesto centre visos krautuovės pagražintos dideliais langais ir šiaip atremontuotos.“ Susidaro įspūdis, kad tarpukariu Rokiškio centre buvo pilna veiklos ir prekybos, ir pasivaikščiavimo gražiai sutvarkytame miesto parke. Gražiai tvarkomoje miesto aikštėje vykdavę turgūs, tačiau ne visada prekiautojai laikydavosi nustatytos tvarkos ir higienos taisyklių. „Lietuvos aidas“

1934 m. lapkričio 5 d. išspausdino žinutę „Žalingas paprotys“. Joje skelbiama: „Rokiškyje turgaus dienomis turgavietėje statomos būdelės ir jose pardavinėjami valgomi daiktai, ypač mėsa. Šis paprotys taip įsigalėjęs, kad kai kurie mėsininkai uždaro savo mėsos krautuves ir išsigabena į būdeles pardavinėti mėsą. Mėsa sukraunama ant lentynų ar pakabinama, bet neapdengiama. Tai labai kenksminga, nes nuo tokios nešvarios mėsos galima užsikrėsti įvairiomis ligomis. Girdima, kad šios rūšies prekybą būdelėse norima likviduoti.“ Šiaip po kiekvieno turgaus turgavietę prižiūrėdavo ir valydavo tvarkdariai.

To meto nemaža dalis miestiečių gyveno ūkiškai ir miesto valdyba, kaip rašo „Lietuvos žinios“ 1935 m. kovo 12 d., nutarė miesto bendruomenę aprūpinti sklypais išnuomotoje ganykloje Velniakalnyje. Vartant tarpukario leidinius, pavyko rasti informaciją apie labai veiklų Lietuvos katalikų moterų draugijos Rokiškio skyrių, kurio narės dalyvaudavo šviečiamojame, labdaringoje veikloje. Skyriaus veiklos ataskaita spausdinta laikraštyje „Moteris“ 1927 m. spalio mėn. Žinutė „Perkūnas numušė bažnyčios kryžių“, išspausdinta 1931 m. gegužės 9 d. „Lietuvos žiniose“, pateikia informaciją apie Rokiškyje siautusią audrą: „Gegužės 5 d. užėjus smarkiam lietui su perkūnija, perkūnas trenkė į Rokiškio Romos katalikų bažnyčios aukštąjį bokštą ir numušė kryžiaus kairiosios kryžiavonės dalį. Kiek padaryta nuostolių, dar neapskaičiuota.“

Apibendrinant pateiktą medžiagą, galima teigti, kad tarpukario periodikoje randame pakankamai operatyvios, aktualios ir įdomios informacijos apie Rokiškio miesto permainas ir augimą.

2018 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Sudarė RITA VISKAITIENĖ

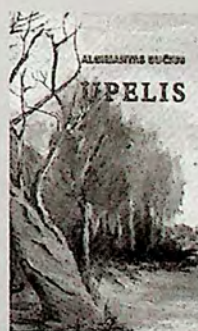
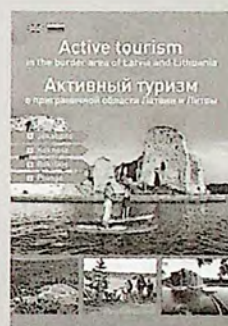
Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos Informacijos
ir kraštotyros skyriaus vedėja

Aktīvais tūrisms Latvijas–Lietuvos pierobežā = Aktyvaus turizmo maršrutas Lietuvoje ir Latvijoje: Jėkabpils, Koknese, Rokiškis, Plungė. – [Jėkabpils]: [Jėkabpils tūrisma informācijas centrs]; [Rokiškis] [etc.]: [Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informācijas ir koordinavimo centrs] [etc.], [2017]. – 25, [3] p.: iliustr., žml. – Gretut. tekstas liet., latv.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informācijas ir koordinavimo centro bei Jėkabpilio turizmo informācijas centro informacinis leidinys, pristatantis dviejų Latvijos (Jėkabpilio ir Koknesės) bei dviejų Lietuvos (Rokiškio ir Plungės) vietovių lankytinas vietas. Tekstas pateikiamas latvių bei lietuvių kalbomis. Leidinys gausiai iliustruotas nuotraukomis.

Active tourism in the border area of Latvia and Lithuania = Активный туризм в приграничной области Латвии и Литвы: Jėkabpils, Koknese, Rokiškis, Plungė. – [Jėkabpils]: [Jėkabpils tūrisma informācijas centrs]; [Rokiškis] [etc.]: [Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informācijas ir koordinavimo centrs] [etc.], [2017]. – 25, [3] p.: iliustr., žml. – Gretut. tekstas angl., rus.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informācijas ir koordinavimo centro bei Jėkabpilio turizmo informācijas centro informacinis leidinys, pristatantis dviejų Latvijos (Jėkabpilio ir Koknesės) bei dviejų Lietuvos (Rokiškio ir Plungės) vietovių lankytinas vietas. Tekstas pateikiamas anglų bei rusų kalbomis. Leidinys gausiai iliustruotas nuotraukomis.

Bučius, Algimantas (1931–2017)

Upelis: eilėraščiai / Algimantas Bučius. – Vilnius: [A. Bučius], 2018 (Vilnius: Petro ofsetas). – 119, [4] p.; 20 cm. – Tiražas [200] egz. – ISBN 978-609-408-897-1

Tai ketvirtoji kraštiečio eilėraščių knyga, kurioje spausdinami 2011–2016 m. jo parašyti eilėraščiai. Kaip rašo pats autorius: „...posmų traukiniu tęsiu kelionę, apsilankydamas Dviragio kaimynystėje, klaidžiodamas tarp diezo ir bemolio, pasisvečiuodamas būtajame laike, pasvajodamas prie savo židinio, pasivaikščiiodamas po moterų sodą. Po kelionės išsiuosi gamtos prieglobstyje.“

Frosio, Angelo (1946–) (Frozijas, Andželas)

Sūris – didis vaistas žmonijai = Cheese – great medicine for the mankind / Angelo Frosio; [vertimas iš italų kalbos į lietuvių kalbą: Kristina Čiginskienė, vertimas iš lietuvių kalbos į anglų kalbą: UAB „Ars libri“]. – [Rokiškis]: [Rokiškio sūris], [2018] (Utena: Utenos Indra). – 29, [3] p.: iliustr., portr. – Bibliogr.: p. 10 (22 pavad.). – Tiražas [1000] egz. – ISBN 978-9955-9538-5-2

Rokiškio krašto garbės piliečio Andželo Frozijo parengtas leidinukas, išverstas iš italų kalbos. Pateikiama taip pat trumpa jo biografija bei vykdyti eksperimentai. Gale pristatomas Rokiškio Stracchino sūris. Tekstas pateikiamas lietuvių ir anglų kalba.

Garšu ceļvedis = Skonių gidas: Latvijas – Lietuvas pierobeža: Lietuvas – Latvijos pasienio teritorijoje. – [Rokiškis], 2018. – 26 p.: ilustr.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro bei Jekabpilio turizmo informacijos centro informacinis leidinys, pristatantis dviejų Latvijos (Jekabpilio ir Koknesės) bei dviejų Lietuvos (Rokiškio ir Plungės) vietovių kulinarinį paveldą, maitinimo įstaigas. Leidinys gausiai iliustruotas nuotraukomis. Tekstas pateikiamas latvių ir lietuvių kalba.

Genys, Arvydas (1954–)

Atsodos viltys: eilėraščiai / Arvydas Genys. – Vilnius: Ciklonas, 2018. – 120 [4] p. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-8122-26-8

Tai aštuntoji kraštiečio poeto, prozininko ir vertėjo Arvydo Genio poezijos knyga. Iš septynių eilėraščių rinkinių ir publikacijų atrinkta, tobulinta ir sukomponuota 100 geriausių autoriaus sonetų rinktinė. Ji konceptualiai atliepia ir pratęsia tiek pasaulinės, tiek gimtosios lietuvių lyrikos tradicijas, inovacijas ir modifikacijas. Poetas vidinę sonetų formą pagrindžia autobiografiškumu, gyvos emocijos, aktyvios atminties pulsavimu.

Grafų Tyzenhauzų kultūros kelias = Cultural Route of the Tyzenhauz Counts /

sudarytojos Dalia Kiukienė, Marijona Mieliauskienė, Nijolė Šniokienė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2017 (Utena: UAB „Utenos Indra“). – 192, [2] p.: ilustr. – Tiražas 400 egz. – ISBN 978-609-8189-06-3

Rokiškio krašto muziejaus leidinyje pristatomos grafų Tyzenhauzų kultūros paveldo vertybės, saugomos ne tik Rokiškio krašto muziejuje, bet ir Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, kitų mokslo ir kultūros įstaigų fonduose. Taip pat publikuojamos parodų, konferencijų, išvykų, ekspedicijų bei įvairių susitikimų, renginių, skirtų Tyzenhauzų paveldo tyrinėjimui ir sklaidai, fotografijos.

Jukna, Romualdas

Aukštaitijos sūnus / Romualdas Jukna. – [Biržai]: Utenos spaustuvė, 2017. – 109 p.: ilustr.

Rokiškėno pedagogo išleista knygelė, kurioje pristatomas jo gimtasis kaimas Dvargaliai Biržų rajone ir giminės. Toliau pateikiami eilėraščiai, suskirstyti į atskiras temas: Gamta; Tėvynė; Sveikinimai ir odės; Pašmaikštavimai.

Kazlauskienė, Alė Darata

Kur nubėgo mano upės: Eilėraščių rinkinys / Alė Darata Kazlauskienė; Dizainas ir iliustracijos Jolantos Gegelevičiūtės. – Utena: Indra, 2018. – 223 [6] p.: portr. – Tiražas 200 egz.

Rajono literatų klubo „Vaivorykštė“ narės Alės Daratos Kazlauskienės eilėraščių rinkinys, kuriame atrinkti tinkamiausi eilėraščiai iš jos ankstesnių keturių knygelių: „Laimės kelias“ (2008 m.), „Gyvenimas ratu“ (2010 m.), „Kur nubėgo mano upės“ (2011 m.) ir „Rojaus obelėlė“ (2013 m.). Yra ir dar niekur nespausdintų, vėliau parašytų eilėraščių. Iš viso per 200 eilėraščių. Rinkinio pradžioje pateikiami Jono Mačiukevičiaus, Donato Smalinsko, sūnaus Valiaus Kazlausko atsiliepimai bei trumpas pačios autorės prisistatymas.

Kazlauskienė, Alė Darata

Vidurdienio damos juokiasi: [eilėraščiai]. – [Rokiškis], 2018. – 66 p.: portr.

Tai literatės Alės Daratos Kazlauskienės surinkti visi jos rašyti kūrėliniai, skirti prie Bajorų kultūros centro bei Bajorų bibliotekos veikiančio moterų klubo „Vidurdienio Damos“ suėjimams.

Lenkų istorijos ir kultūros paveldas Rokiškyje ir Daugpilyje. – [Rokiškis]: [Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras], 2018. – [12 p.]: iliustr.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro išleistas keletas vadovų, pristatantis Rokiškio krašto bei Daugpilio įžymesnes vietas. Leidinys gausiai iliustruotas įvairiomis nuotraukomis.

Naginskaitė, Ieva (1921–2012)

Ką padarė žirklys: [judančių paveikslėlių knyga ikimokyklinio amžiaus vaikams] / [Ieva Naginskaitė]. – [Vilnius]: [Dizaino fondas]: [Knygų šalis], [2018] ([Vilnius]: Petro ofsetas). – [20] p.: iliustr. – Dalis puslapių perkirpti. – Tiražas [1000] egz. – ISBN 978-609-96013-0-4

Autorinėje paveikslėlių knygoje „Ką padarė žirklys“ kraštiečių dailininkė Ieva Naginskaitė (1921–2012) nupiešė 9 gyvūnų ir 9 skirtingų profesijų žmogaus atvaizdus (iš viso 18 figūrų). Komponuojant perkirptus atvartus, galima sudėlioti 162 skirtingus personažus. Knyga yra išskirtinis Lietuvos 7 dešimtmečio knygos vaikams pavyzdys, priskirtinas knygų vaikams aukso fondui.

Naginskaitė, Ieva (1921–2012)

Turistų gaujos žygis Gauja: [šaržų albumas] / Ieva Naginskaitė; [sudarė D. Šniukas]. – Vilnius: Kriventa, 2018. – 25, [1] p.: iliustr.; 21 cm. – Tiražas 10 egz. – ISBN 978-609-462-097-3

Apie studentų būsimų bibliotekininkų bei žurnalistų įkurtos Saviveiklinės turistų bendruomenės organizuotus žygius Gaujos upe, kuriuose teko dalyvauti ir dailininkei, šių šaržų autorei Ievai Naginskaitei. Knygelėje pateikiami jos visų žygio dalyvių sukurti šaržai. Jie skelbiami pirmą kartą, pagerbiant šviesų tapytojos ir grafikės Ievos Naginskaitės atminimą.

Parulskis, Sigitas (1965–)

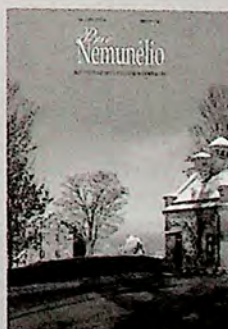
Amžinybė manęs neįaudina: [eseistika] / Sigitas Parulskis. – Vilnius: Alma littera, 2018 (Gargždai: ScandBook). – 235, [5] p.; 22 cm. – Tiražas 4000 egz. – ISBN 978-609-01-3152-7 (jr.)

Kraštiečio poeto, prozininko, literatūros kritiko, dramaturgo, eseisto, vertėjo, 2004 m. Nacionalinės premijos, Liudo Dovydeno literatūrinės premijos laureato šeštoji eseistikos knyga, stebinanti, fiksuojanti ir narstanti dabarties laiką ir neišsitenkanti griežtuose žanrų apibrėžimuose. Pirmojoje dalyje „Stingstančio laiko kasyklos“ – autentiška kūrybos išpažintis ir teksto rašymo laboratorija, kurioje demonstruojamos vaizduotės kasyklos. Antrojoje dalyje „Tarp kūno ir sienos“ didžiąjai daliai skaitytojų jau pažįstami S. Parulskio tekstai-komentarai, skelbti interneto erdvėje.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006 – .

2017, nr. 2 (39). – 120 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

Šiame žurnalo numeryje pateikiama pažintinė informacija apie kultūrinį krašto paveldą, publikacijos apie kultūrinių organizacijų pasiekimus bei premjeras ir pan. Tradiciškai net keletas publikacijų skiriama Juozo Keliuočio 115-osioms gimimo metinėms. Prie jubiliejinų rubrikų ir Onos Levandavičiūtės straipsnis, skirtas Marcelės Kubiliūtės 120-mečiui. Po rubrika „Krašto miesteliai“ Juodupės bibliotekininkė Renata Bernatienė pristato Juodupę. Kriaunų filialo vyresn. bibliotekininkė Audronė Telšinskienė pristato „Žurnalo svečių“ režisierių Joną Buziliauską. Kolegė iš Biržų Indra Drevinskaitė-Žilinskienė pristato jubiliejinę rubriką, skirtą Jono Meko 95-mečiui. Pristatomas ir poetas Vilius Baltrėnas jo

80-mečio proga. Išskirtos rubrikos ir Tautinio kostiumo metams bei Lietuvių kalbos kultūros metams. Po „Kultūros erdvių“ rubrika – „Interrampa – 2017“. Reda Kiselytė tradiciškai kalbina Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatą Rimantą Dichavičių. Skaitytojų kalbina Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatą Rimantą Dichavičių. Skaitytojų dėmesiui pateikiama ir Alės Rūtos ir Aleksandros Kazickienės literatūrinės premijos laureatės Alinos Valantinavičienės esė „Prisilietimai, susitikimai, pasikartojimai“. Pristatomos ir dvi parodos: jubiliejinė, skirta Liongino Šepkos 110-mečiui, bei „Rodos“ dailininkų klubo paroda „XX“. O žurnalo puslapius puošia žurnalistės, rašytojos bei dailininkės Elenos Kurklietytės kūriniai. Bibliotekininkė Salvinija Kalpokaitė nagrinėja emigranto dalią XX amžiaus ir šiuolaikinėje literatūroje. Žurnalo gale pateikiama informacija apie „2017 metais išleistus rokiškėnų leidinius“.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006 – .

2018, nr. 1 (40). – 120 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

Šiame žurnalo numeryje gausu istorinių publikacijų, jaukių pažinčių, žymių žmonių portretų, įvairiažanrės kūrybos. Žurnalo skaitytojai supažindinami su pirmaisiais poledynmečio gyventojais prie Nemunėlio, Rokiškio grafystės Bajorų kaimo demografinė padėtimi XIX a., Rokiškio apskrities ugniagesiais tarpukariu. Prie žymių portretų pristatoma grafiene Marija Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė, vertėja Genovaitė Dručkutė, medicinos mokslų daktarė Zofija Stukonienė, dailininkė Ieva Naginskaitė. Jubiliejinės rubrikos skirtos skulptorių Vlado Žuklio 100-mečiui bei Leono Žuklio 95-mečiui. Alfas Pakėnas pateikia eskizus iš rengiamos knygos apie Joną Strielkūną. Literatūriniame puslapyje pristatomas šviesios atminties literatas Vytautas Šavelis bei mokytoja Jolanta Augulienė. Tradiciškai pora publikacijų skiriama Juozui Keliuočiui. Kultūriniame puslapyje pristatomas tarptautinis teatrų festivalis Turkijoje, pristatoma tapytoja Sigita Klemkaitė, kurios darbų reprodukcijos puošia žurnalo puslapius. Čia galima surasti informaciją ir apie visus literatūrinės Pauliaus Širvio premijos laureatus. Reda Kiselytė šįkart kalbina jaunosios kartos atstovą, Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio abiturientą Tomą Balčiūną. Pristatoma ir 2017 metų Bendruomeniškausia biblioteka – Sėlynės filialas.

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijai – 100 / sudarytojas Venantas Mačiekus. – Vilnius: Versmė, 2018. – 840 p.: iliustr. – Tiražas 1500 egz. – ISBN 978-609-8148-65-7

Knygoje apžvelgiama šimtametė Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos ir kitų trijų Rokiškio mieste veikusių vidurinių mokyklų (gimnazijų) istorija. Statistinę medžiagą apie mokytojus, mokinius, abiturientus, mokymo programas, pažangumą, užklausinę veiklą papildo mokinių ir mokytojų atsiminimai.

Rokiškis [Kartografija]: miesto žemėlapis. – 1:18 000. – Vilnius: Briedis: Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras, 2017. – 1 žml.: vienpusis, spalv.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro išleistas žemėlapis. Pateikiama informacija apie aktyvaus poilsio galimybes, apgyvendinimą, maitinimo paslaugas, konferencijų galimybę, prekybą suvenyrais, lankytinas Rokiškio vietas.

Rokiškis Lietuvos kultūros sostinė 2019: [turizmo laikraštis]. – [Rokiškis]: [Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras], 2018. – [8 p.]: iliustr.

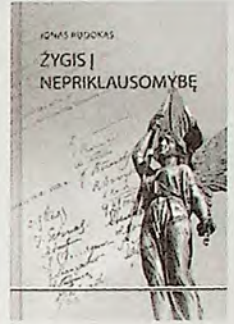
Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro išleistas informacinis leidinukas, supažindinantis su Rokiškio krašto lankytinomis vietomis (Ilzenbergo, Gačionių, Salų dvarais), svarbiausiais šio krašto renginiais (teatrų festivaliais, tradiciniu renginiu „Viduramžių turnyras Roko kalavijas“, „Samsonas Rally Rokiškis 2018“, „Lino mūka“, Senelio Kalėdos rezidencija ir pan.). Gausiai iliustruotas nuotraukomis.

Rudokas, Jonas (1936–)

Žygis į Nepriklausomybę: kaip gimė Lietuvos Respublika / Jonas Rudokas. – Vilnius: Gairės, 2017 (Vilnius: Spauda). – 527, [1] p.: iliustr., faks., portr.; 22 cm. – Bibliogr. sk. gale. – Pavardžių r-klė: p. 509–526. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-609-8192-08-7 (jr.)

Kraštiečio istoriko Jono Rudoko 1918 metų vasario 16-osios Nepriklausomybės akto paskelbimo šimtmečiui skirtoje knygoje remiantis Nepriklausomybės kūrėjų, įžymių istorikų darbais, XIX–XX a. periodika bei archyviniais dokumentais apibendrinamas ilgai trukęs mūsų tautos žygis į laisvę. Knyga gausiai iliustruota dokumentais bei fotonuotraukomis.

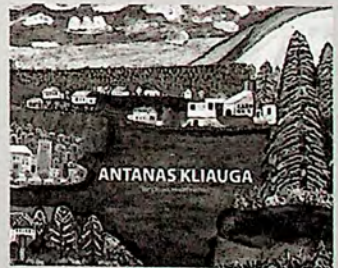
Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais / [sudarytoja Roma Songailaitė]; [redakcinė kolegija: Jolanta Karpavičienė ... [et al.]. – Rokiškis: Visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“, 2017 (Vilnius: BALTO print). – 199, [1] p.: iliustr., faks., žml. – Turinyje aut.: Arūnas Augutis, Natalija Juščenka, Jolanta Karpavičienė, Valius Kazlauskas, Giedrius Kujelis, Raimondas Sirgėdas, Roma Songailaitė, Nijolė Šniokienė, Vika Veličkaitė. – Santr. angl. – Bibliogr. išnašose. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-609-95989-0-1 (jr.)

Knyga „Senoji Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais“ pasakoja apie iki šiol dar mažai žinomą Rokiškio senąją dvarvietę, kurios pradžia siekia Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro laikus. Straipsnių autoriai supažindina su visuomeninės organizacijos „Tyzenhauzų paveldas“ narių inicijuotomis istorinių šaltinių paieškomis ir pateikia naujausių žinių apie kunigaikščių Krošinskių dvarą, Rokiškio bendruomenės dalyvavimą senosios dvarvietės archeologiniuose tyrinėjimuose ir pristato tyrimų rezultatus.

Tapytojas primityvistas Antanas Kliauga: katalogas / sudarytoja Dalia Kiukienė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2018. – 92 p.: iliustr. – Tiražas 400 egz. – ISBN 978-609-8189-07-0

Rokiškio krašto muziejaus leidinyje pristatoma Lietuvos kario, tapytojo primityvisto Antano Kliaugos (1896–1991) kūryba. Publikuojama per 70 tapybos darbų iš Rokiškio krašto muziejaus fondų ir privačių kolekcijų, dailininko Arūno Augučio ir žurnalisto Stasio Varnecko straipsniai, bibliografija.

Vaivorykštė (Rokiškio literatų klubas)

2019: [kalendorius] / [sudarė Salvinija Kalpokaitė]; [nuotraukos Vidos Ruželienės]; [korektorė Vida Papaurėlienė]. – Panevėžys, 2018 (UAB Reklamos forma). – 12 p.: iliustr. – Tiražas [50 egz.]

Rokiškio rajono literatų klubo „Vaivorykštė“ išleistas 2019 metų kalendorius, kuriame pateikiama rajono literatų kūryba. Leidinys iliustruotas nuotraukomis iš literatų klubo renginių.

Zovė, Jokūbas (1948–)

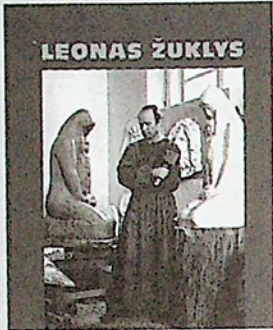
Posmai be datų / Jokūbas Zovė. – [Vilnius]: [J. Zovė], 2018. – 23, [1] p.; 21 cm. – Tiražas 50 egz. – ISBN 978-609-475-171-4

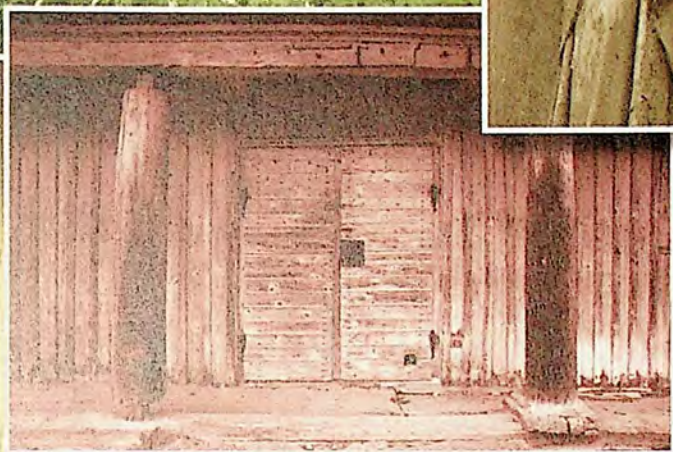
Kraštiečio dailininko, grafiko ir poeto Jokūbo Zovės jausmingi posmai, kilę bendraujant su moterimis, apimantys laikotarpį nuo jaunystės iki gyvenimo brandos, sąmoningai pateikti nesilaikant chronologijos. Turinyje 23 posmai, skirti visoms mylėtoms ir mylėjusioms moterims.

Žuklys, Leonas (1923–)

Leonas Žuklys: [kūrybos albumas]: skiriama Leono Žuklio 95-mečiui / Lietuvos nacionalinis muziejus; [sudarytojai Leonas Žuklys, Jolanta Bernotaitytė]. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, [2017]. – 182, [1] p.: iliustr.; 25 cm. – Turinyje aut.: Jolanta Bernotaitytė. – Dalis gretut. teksto liet., angl. – Bibliogr.: p. 172–173. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-478-002-8 (įr.)

Lietuvos nacionalinio muziejaus išleistas albumas, skirtas kraštiečio skulptoriaus, Rokiškio krašto garbės piliečio Leono Žuklio 95-osioms gimimo metinėms. Pradžioje apžvelgiama paties skulptoriaus veikla, toliau pateikiami jo sukurti istoriniai portretai bei kita teminė kūryba. Pristatomos ir kūrėjo surengtos parodos, literatūros bei iliustracijų sąrašas. Dalis gretutinio teksto ir anglų kalba.

*Išblukina spalvas
praėjęs laikas ir Lietuva
tikrai atspalviai medų...*

GRAFAS A. K.

Albinas Kuliešis. Ciklas „Laikas“:
Fragmentai. Rokiškis.

008(444.5)
K
P-95

